

2013

ОБЛАСТНА СТРАТЕГИЯ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ ЗА ПЕРИОДА 2014 - 2020 Г.

Областна Администрация, Кърджали
м. септември 2013 г.

СЪДЪРЖАНИЕ

ВЪВЕДЕНИЕ.....	7
I. АНАЛИЗ НА ИКОНОМИЧЕСКОТО И СОЦИАЛНОТО СЪСТОЯНИЕ НА ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ.....	9
1. Обща характеристика/ профил на областта.....	9
1.1. Географско положение и територия.....	9
1.2. Природни ресурси и условия.....	12
1.3. Демографско състояние и тенденции.....	24
1.4. Изводи.....	35
2. Икономика и конкурентоспособност.....	37
2.1. Степен на икономическо развитие.....	37
2.2. Секторна структура.....	45
2.3. Приоритетни икономически сектори.....	90
2.4. Насоки за развитие.....	90
2.5. Инвестиции.....	93
2.6. Трансгранично сътрудничество.....	97
3. Социален капитал, социална интеграция и включване.....	98
3.1. Доходи и жизнен стандарт.....	98
3.2. Общо състояние и тенденции на пазара на труда.....	103
3.3. Безработица - динамика и структура.....	103
3.4. Заетост.....	113
3.5. Здравеопазване.....	117
3.6. Социални услуги.....	123
3.7. Образование.....	128
3.8. Професионално обучение.....	138
3.9. Култура и културно наследство.....	140
3.10. Изводи.....	144
4. Инфраструктурно развитие, свързаност и достъпност.....	146
4.1. Транспортна инфраструктура.....	146

4.2	Пътна мрежа.....	146
4.3	Железопътна инфраструктура.....	154
4.4	Инфраструктура за въздушен транспорт.....	154
4.5	Енергийна инфраструктура	155
4.5.2	Използване на ВЕИ	157
4.5.3	Енергийна ефективност	157
4.6	Телекомуникационна инфраструктура.....	158
4.7	Водоснабдителна и канализационна инфраструктура.....	161
5	Екологично състояние и рискове	170
5.1	Компоненти на околната среда.....	171
5.2	Изводи:.....	182
6	Административен капацитет, междуинституционална координация и съгласуваност на политиките.....	183
7	SWOT и LOED анализ	185
	СИЛНИ СТРАНИ.....	185
	СЛАБИ СТРАНИ.....	186
	ВЪЗМОЖНОСТИ.....	188
	ЗАПЛАХИ.....	190
II. ЦЕЛИ И ПРИОРИТЕТИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ ЗА ПЕРИОД 2014 - 2020		191
1.	Визия за бъдещо развитие на областта	192
2.	Главна цел и Стратегически цели	193
2.1.	Главна цел.....	193
2.2.	Стратегически цели	194
3.	Приоритети, специфични цели, необходими действия/мерки/проекти за постигане на целите и приоритетите.....	195
III. ОБЩА ОЦЕНКА НА НЕОБХОДИМИТЕ РЕСУРСИ ЗА ПОСТИГАНЕ ЦЕЛИТЕ НА СТРАТЕГИЯТА.....		211
1.	Оценка на риска (чувствителност към риска) и алтернативи за изпълнение на дейностите..	211
2.	Оценка на необходимите административни и човешки ресурси за постигане на целите и приоритетите.....	212
3.	Оценка на необходимите финансови ресурси за постигане на целите и приоритетите	214

4. Идентифициране, оценка и приоритизиране на източници на финансиране (включително ПЧП проекти)	218
5. Очаквани резултати от изпълнението на целите и приоритетите.....	222
IV. ТЕРИТОРИАЛЕН ОБХВАТ НА РАЙОНИТЕ ЗА ЦЕЛЕНАСОЧЕНА ПОДКРЕПА.....	224
V. КРИТЕРИИ ЗА ОЦЕНКА НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА СТРАТЕГИЯТА	226
1. Мониторинг и система от индикатори за оценка на напредъка на изпълнението	226
2. Оценка на изпълнение	227
3. Актуализация	228
4. Индикатори за изпълнение на целите и приоритетите	228
VI. СТРАТЕГИЧЕСКИ НАСОКИ ЗА РАЗРАБОТВАНЕ НА ЦЕЛИТЕ И ПРИОРИТЕТИТЕ НА ОБЩИНСКИТЕ ПЛАНОВЕ ЗА РАЗВИТИЕ.	236
1. Възможности за интегриране на глобални екологични цели в местното развитие	238
2. Развитие на информационното общество в общините	241
VII. ОПИСАНИЕ НА НЕОБХОДИМИТЕ ДЕЙСТВИЯ ЗА ПРИЛАГАНЕ ПРИНЦИПА НА ПАРТНЬОРСТВО И . ОСИГУРЯВАНЕ НА ИНФОРМАЦИЯ И ПУБЛИЧНОСТ.....	244
1. Информирание на обществеността и заинтересованите страни за процеса на изготвяне, съгласуване, приемане, актуализиране, изпълнение и оценка на ОСР.....	244
2. Послания и комуникационни канали за предоставяне на обществена информация.....	244
3. Механизъм за консултиране в хода на изпълнението на стратегията	247
3.1. Консултиране регионално ниво и инициране на консултации на национално ниво	247
3.2. Консултиране с общините на територията на областта.....	247
3.3. Консултиране със заинтересовани институции, вкл. НПО и организациите на бизнеса ..	248
4. Участие във формални структури за наблюдение на постигнатия напредък.....	248
5. Публично-частно партньорство	248
VIII. Използвани източници	251
<i>Приложение 1 С п и с ъ к на ключови проекти с общинско, надобщинско и регионално значение за периода 2014-2020 г. ....</i>	<i>252</i>
<i>Приложение 2 СПИСЪК НА ТАБЛИЦИТЕ.....</i>	<i>264</i>
<i>Приложение СПИСЪК НА ГРАФИКИТЕ.....</i>	<i>269</i>

ИЗПОЛЗВАНИ СЪКРАЩЕНИЯ

- БВП** – Брутен вътрешен продукт
- БДС** - Български държавен стандарт
- ВЕЦ** – Водноелектрическа централа
- ВиК** – Водоснабдяване и канализация
- ГПСОВ** – Градска пречиствателна станция за отпадни води
- ДЛ** – Държавно лесничество
- ДМА** – Дълготрайни материални активи
- ЕС** – Европейски съюз
- ЕФРР** - Европейския фонд за регионално развитие
- ЗЛ** – Заети лица
- ЗЛЗ** – Закон за лечебните заведения
- ЗМ** – Защитена местност
- ЗРР** – Закон за регионалното развитие
- МОН** – Министерство на образованието и науката
- МОСВ** – Министерство на околната среда и водите
- МРР** – Министерство на регионалното развитие
- МСП** – Малки и средни предприятия
- МТСП** – Министерство на труда и социалната политика
- НИРД** – Научноизследователска и развойна дейност
- НЛ** – Наети лица
- НП** – Напоителни системи
- НПП** – Нетни приходи от продажби
- НСИ** - Национален статистически институт
- НСС** – Национален статистически справочник
- НПО** – Неправителствена организация
- ОПР** – Общински план за развитие
- ОСР** – Областна стратегия за развитие
- ПД** – Приходи от дейността

ПЗР – Преходни и заключителни разпоредби

ПМП – Първична медицинска помощ

ПП – Произведена продукция

ПС – Помпена станция

ПСОВ – Пречиствателна станция за отпадни води

РИОСВ – Регионална инспекция по околната среда и водите

РПР – Регионален план за развитие

РУГ – Регионално управление на горите

РЗИ – Регионална здравна инспекция

РЦП – Райони за целенасочена подкрепа

ССФ – Селско стопански фонд

ЮЦР – Южен централен район за планиране

ТБО – Твърди битови отпадъци

ТП – Териториално поделение

ТСБ - Териториално статистическо бюро

ВЪВЕДЕНИЕ

Областната стратегия за развитие на област Кърджали за периода 2014 – 2020 г. е разработена в съответствие с изискванията, заложи в Закона за регионално развитие, Правилника за прилагане на Закона за регионалното развитие и Методическите указания за разработване на Национална стратегия за регионално развитие на Република България (2012-2022), Регионални планове за развитие на районите от ниво 2 (2014-2020), Областни стратегии за развитие (2014-2020) и Общински планове за развитие (2014-2020), одобрени със Заповед № РД-02-14-2402/ 22.11.2011 г. на Министъра на регионалното развитие и благоустройството.

Стратегията определя средносрочните цели и приоритети за развитие на област Кърджали и е в съответствие с Националната стратегия за развитие и Регионалния план за развитие на Южен централен район. При нейното разработване са взети предвид целите, приоритетите и финансовите условия на политиката за сближаване на Европейския съюз през периода 2014-2020 г., както и предвижданията на Оперативните програми. Стратегията на област Кърджали е тясно свързана и с Общинските планове за развитие, за които ще бъде основен ориентир, източник на идеи и стратегически документ за разработване на конкретни мерки в тях.

Стратегията за развитие на област Кърджали представя виждането на ръководители и специалисти от местните структури на управление и широк кръг местни институции за развитието на обществената сфера и икономиката в областта през следващите години.

Тя включва:

- Анализ на икономическото и социалното състояние на областта;
- SWOT анализ;
- Стратегическа част, която регламентира целите и приоритетите за развитие на област Кърджали за периода 2014-2020 г.
- Обща оценка на необходимите ресурси за постигане целите на стратегията;
- Териториален обхват на районите за целенасочена подкрепа;
- Критерии за оценка на изпълнението на стратегията;
- Стратегически насоки за разработване на целите и приоритетите на общинските планове за развитие;
- Описание на необходимите действия за прилагане на принципа на партньорство и осигуряване на информация и публичност.

При разработването на аналитичната част на стратегията е направен анализ на областите: икономическа конюнктура, социална сфера, физико-географски и демографски дадености и т.н. Използвани са актуални данни, получени от Националния статистически институт и Териториално статистическо бюро - Кърджали, административната статистика на Агенцията по заетостта, 7-те общини, национални, регионални и местни институции и организации. Стратегическата част е изготвена на база направените изводи от аналитичната част, SWOT анализа и предложенията на общините, бизнеса и неправителствения сектор. В процеса на разработването са отчетени и хоризонталните приоритети на регионалната политика - устойчиво развитие, равни възможности и социално включване.

Областната стратегия за развитие е предпоставка за:

- Създаване на разбиране в общността за тенденциите на бъдещото развитие на област Кърджали;
- Изграждане на обща визия и консенсус на общността, чрез съгласуване инициативите на различните нива;
- Укрепване на партньорствата между органите на управление, бизнеса и неправителствения сектор за решаване на важни регионални проблеми.

Областната стратегия за развитие на област Кърджали за периода 2014 – 2020 г. има характер на отворен документ, който може да се развива, усъвършенства и актуализира в съответствие с динамично променящите се условия.

I. АНАЛИЗ НА ИКОНОМИЧЕСКОТО И СОЦИАЛНОТО СЪСТОЯНИЕ НА ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ

1. ОБЩА ХАРАКТЕРИСТИКА/ ПРОФИЛ НА ОБЛАСТТА

1.1. ГЕОГРАФСКО ПОЛОЖЕНИЕ И ТЕРИТОРИЯ

Област Кърджали заема 3 209,1 км² площ в югоизточната част на Република България, което представлява 2,9 % от територията на страната. Намира се в Южен централен район. Граничи на запад със Смолянска област, на север с Хасковска и Пловдивска области, на юг и югоизток с държавната граница на страната с Република Гърция.

Карта 1 Карта на Област Кърджали

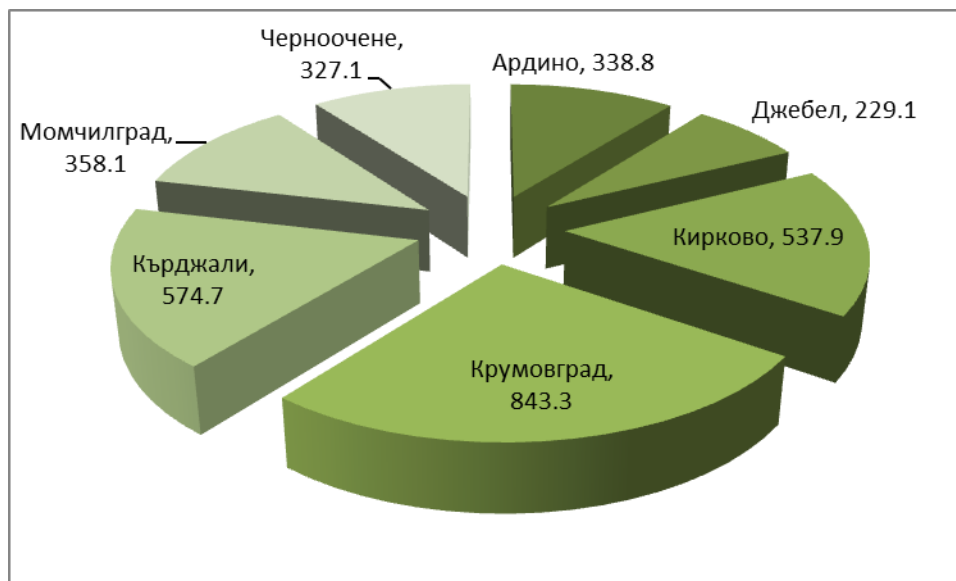
В административно-териториалните граници на област Кърджали са включени седем общини - Ардино, Джебел, Кирково, Крумовград, Кърджали, Момчилград и Черноочене.

Таблица 1 Площ на общините в областта (кв.км) към 2012 г.

Район/Област / Община	Площ (км ²)
Южен централен район	22 365,1
Област Кърджали	3 209,1
Ардино	338,8
Джебел	229,1
Кирково	537,9
Крумовград	843,3
Кърджали	574,7
Момчилград	358,1
Черноочене	327,1

Източник: НСИ

Графика 1 Площ на общините в областта (кв.км) към 2012 г.

Източник: НСИ

Таблица 2 Брой населени места, градове и села към 2011 г.

Район / Област / Община	Общо населени места	Градове	Села
Южен централен район	1 305	54	1 251
Област Кърджали	471	5	466
Ардино	52	1	51
Джебел	48	1	47
Кирково	73	-	73
Крумовград	80	1	79
Кърджали	118	1	117
Момчилград	49	1	48
Черноочене	51	-	51

Източник: НСИ

Дължината на общата граница на област Кърджали с Република Гърция е около 90 км. Граничното ѝ положение е потенциално благоприятно за икономическото и социално развитие. Местоположението обуславя възможност на областта за осъществяване на трансгранично сътрудничество, изразяващо се в развитието на търговия, туризъм, осъществяване на съвместни бизнес проекти и др. От друга страна перспективите за развитие на областта са свързани в много голяма степен с възможностите за интегриране на област Кърджали със съседните области и със създаването на предпоставки за общо използване на ресурси и потенциал. Съществува възможност за създаване на общи туристически продукти и дестинации, съвместни рекламни кампании, използване на търговски бази, логистични центрове и ГКПП в другите области и др.

През територията на област Кърджали преминава Общоевропейски транспортен коридор (ОЕТК) № 9 Хелзинки - Санкт Петербург - Москва /Псков - Киев - Любашевка - Кишинев - Букурещ - Русе - Димитровград - проход Маказа - Александрополис. Превеждането на международните потоци между Румъния, България и Гърция се извършва най-често посредством ГКПП "Капитан Петко войвода" (област Хасково) и ГКПП "Капитан Андреево" (област Хасково) и ГКПП-Маказа (област Кърджали) отворен в началото на септември, 2013. Отсъствието на ГКПП по някои от коридорите, както е ОЕТК № 9, пречат на функционирането им като международни, т.е. явява се "прекъсване" на ОЕТК. Изграждането на ГКПП-Маказа, както и реконструкцията и модернизацията на съставната инфраструктура на ОЕТК № 9 ще утвърдят това направление в посока север-юг като конкурентно трасе през българската територия за връзка между Балтийско и Северно море, ще възобнови движението на хора и товари по оста Русия, Румъния, България - Гърция и региона на Егейско море. Провеждането на ОЕТК № 9 през южната ни граница в най-голяма степен ще повлияе на регионалното развитие в Южен централен район, в т.ч.

и най-вече на област Кърджали. Чрез функционирането на ГКПП-Маказа ще се насърчи сътрудничеството между двата гранични региона, разстоянието между Кърджали и Комотини, Гърция, ще бъде значително намалено (съответно 228 км и 112 км). Ще се осигури и достъп до пристанището в Александруполис, Гърция, (170 км от областния център гр.Кърджали).

Областният център гр. Кърджали е на около 100 км. от най-близкото действащо летище (Пловдив). Най-близкото морско пристанище (в Бургас) се намира на 255 км. Най-близкият ГКПП с Република Турция е ГКПП “Капитан Андреево” (област Хасково) и се намира на 130 км от гр. Кърджали. Близки ГКПП с Република Гърция са ГКПП „Златоград-Ксанти” (област Смолян) – 65 км, ГКПП “Капитан Петко войвода” (област Хасково) и ГКПП „Ивайловград-Кипринос” (област Хасково), които са съответно на 110 км и 115 км.

1.2. ПРИРОДНИ РЕСУРСИ И УСЛОВИЯ

1.2.1. РЕЛЕФ И ПОЛЕЗНИ ИЗКОПАЕМИ

Област Кърджали заема по-голямата част от Източните Родопи. Релефът е преобладаващо планински и полупланински. Най-високите точки в областта са връх Вейката (1463 м) в южната част, а в западната част - връх Алада (1241 м) и връх Чиялка (1450 м). Теренът е прорязан от горното и средно течение на река Арда, заедно с нейните притоци р. Върбица, р. Крумовица и р. Перперек. По долините на тези реки се намират най-плодородните земи и най-големите селища. По поречието на река Арда е разположен град Кърджали, на река Върбица - град Момчилград, а на река Крумовица - град Крумовград.

Според географското райониране на България, област Кърджали се намира в Източнородопския подрайон на Южна България и обхваща нископланинския хълмист релеф по средното течение на река Арда. Средната надморска височина е 329 м.

На територията на областта има находища на оловно-цинкови руди в общините Момчилград и Ардино, на златна руда край Крумовград и на хромова руда в района на село Добромирци, община Кирково. В област Кърджали се намират значителни по размери находища на нерудни полезни изкопаеми – единствените в страната находища на бентонит край Кърджали и на перлит в община Джебел. Добиват се строителни и облицовъчни материали – трас в община Кърджали, мрамор в районите на Ардино и Джебел и варовик в общините Кърджали и Джебел.

1.2.2. КЛИМАТ

От характера на атмосферния пренос и трансформацията на въздушните маси върху повърхнината на релефа се обуславя формирането на преходноконтиненталния и преходносредиземноморския климат. Средната годишна температура е около 12-13⁰С, като годишните валежи са в рамките на 700-800 mm. Областта попада в Южнобългарската климатична област и по-точно в Източно-родопския климатичен район с топло Средиземноморско влияние. Зимите са сравнително меки. Минимални температури през зимните месеци са сравнително високи - средната е около 0 градуса. Дните със задържане на снежна покривка са 39. Лятото е продължително и горещо, с максимални температури достигащи 39-40⁰С и средни от порядъка на 24 градуса.

Таблица 3 Абсолютна минимална температура на въздуха в С°

Година	2007	2008	2009	2010	2011
t, С°	-10	-14	-11,0	-17,0	-11,6

Източник: НИМХ към БАН

Таблица 4 Абсолютна максимална температура на въздуха в С°

Година	2007	2008	2009	2010	2011
t, С°	43,2	37,7	39,0	36,0	37,9

Източник: НИМХ към БАН

През есенно-зимния период, под влияние на средиземноморските циклони, падат едни от най-големите валежи. Наблюдават се два максимума: зимен - ноември, декември, януари; пролетен - май, юни, юли, и един минимум — август, септември. Поради южното положение на областта голяма част от зимните валежи падат във вид на дъжд или дъжд и сняг.

Таблица 5 Годишна сума на валежите (в л/м2)

Година	2007	2008	2009	2010	2011
л/м ²	820	369,7	700	723	465

Източник: НИМХ към БАН

Много слаби са валежите (едни от най-слабите в страната) в края на лятото и пролетта. Тези периоди съвпадат с критичните периоди от развитието на пролетните култури и правят климатичните условия слабо подходящи и неподходящи за повечето от тях.

Таблица 6 Средна годишна температура на въздуха в С°

Година	2007	2008	2009	2010	2011
t, С°	13,6	13,2	13,7	13,2	12,1

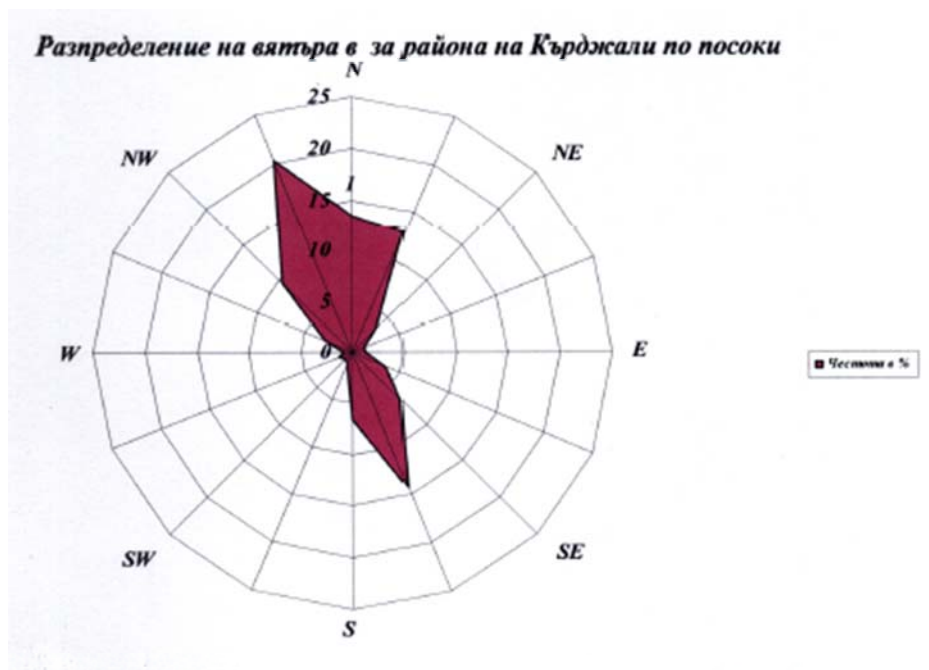
Източник: НИМХ към БАН

Таблица 7 Средна месечна и годишна скорост на вятъра

Станция	Месеци												ср. год.
	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	
Кърджали	1,4	1,9	2,2	2	1,6	1,5	1,6	1,6	1,5	1,6	1,5	1,5	1,66

Източник: НИМХ към БАН

Графика 2 Разпределение на вятъра

Източни: НИМХ към БАН

От горната фигура се вижда, че в най-голяма степен вятърът в областта е ориентиран от север-северозапад и юг-югозапад. Средната годишна скорост на вятъра е 1,66 м/сек, което го определя като слаб.

Таблица 8 Средна годишна скорост на вятъра по години

Година	2005 г.	2006 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.
Средна годишна скорост на вятъра	2,6	2,8	2,4	2,2	2,6	2,8	2,8

Източник: НИМХ към БАН

1.2.3. ВОДНИ РЕСУРСИ

Повърхностни води

Състояние на опорната хидрометрична мрежа

Опорната хидрометрична мрежа за повърхостни води на територията на област Кърджали се състои от 5 хидрометрични станции - две във водосбора на р. Върбица и една във водосбора на р. Крумовица.

За басейна на р. Арда гъстотата и разположението на измервателната мрежа е достатъчна за изследване на естествения режим на оттока. За количествения мониторинг на нарушения режим на оттока тази мрежа не е достатъчна, поради факта, че язовирите се ползват основно за производство на пикова електроенергия.

Таблица 9 Пунктове с косвено определяне на оттока на територията на област Кърджали

Язовир	Река	Обем в хил. куб. м.		Редица
		общ	полезен	от - до
1. Кърджали	Арда	532 900	415 900	експл. период
2. Студен кладенец	Арда	489 000	359 000	експл. период

Източник: Басейнова дирекция за управление на водите Източнорломорски район - Пловдив

Оценка на вътрешногодишното разпределение на оттока

Вътрешногодишното разпределение на оттока е важна характеристика, обуславяща до голяма степен използваемостта на наличния воден ресурс. Тя се определя от вътрешногодишното разпределение на валежите и температурата на въздуха, от която зависи акумулирането на вода в снежната покривка при ниските температури на зимния сезон, както и загубите от изпарение, които са значителни през топлия период на годината. Вътрешногодишното разпределение на валежите има две характерни особености за басейна на р. Арда. От една страна северните притоци на р. Арда, които са повече изложени на влиянието на континенталния климат, имат максимум през пролетните месеци и плавно намаляват през лятото. Южните притоци, които са повече изложени на влиянието на средиземноморския климат, имат максимум през зимата и много рязък минимум в края на лятото.

Таблица 10 Хидроложки характеристики за област Кърджали за периода 1936 - 2011г.

Местоположение	Разстояние от устието (км)	Годишен отток Q _{ав} (м ³ /сек.)	Средна скорост V (м/сек.)	Напречен профил А (м ²)	Ширина В (м)	Средна дълбочина d (м)
След Ардинска	149,2	21,936	0,83	26,43	34,50	0,77
След Давидовска	139,5	24,720	0,91	27,16	38,40	0,71
Кърджали стена	138,8	29,078	1,02	28,51	45,00	0,63
Ст. кладенец стена	73,1	53,328	0,98	54,42	78,00	0,70

Източник: Басейнова дирекция за управление на водите Източнорломорски район – Пловдив

Каскада “Арда”

Големите водни маси и малките наклони дават отражение върху схемите за използване на водите. Те се свеждат преди всичко до язовирни стъпала по главното русло на реката със значителни полезни обеми без напорни деривации или с къси такива. Това обуславя и наличието на каскада “Арда” – единствената система от големи язовири и централи изградени в Република България във водосборния басейн на една река, без прехвърляне на води от съседни водосбори.

Хидроенергийна компания „Горна Арда” е създадена през 1999 г. след междуправителствена спогодба между България и Турция от НЕК ЕАД и турската „Джейлан холдинг”. Проектът на каскадата предвижда изграждането на водоелектрическа генерираща мощност до 170 MW по течението на река Арда. На 2 септември 2009 г. Министерски съвет на България обявява решението си да рестартира проекта и да допусне като инвеститори в проекта на мястото на „Джейлан холдинг” австрийските компании „ЕВН” АД и „Алпайн бау”. През юли 2010 г. е подписано акционерното споразумение между ЕВН и НЕК. Според първоначалния план проектът "Горна Арда" предвижда да бъдат изградени три язовира - "Мадан", "Сърница" и "Ардино", с три централи - Мадан, Ардино и Китница. Общата стойност на каскадата се изчислява на 500 млн. евро. Предвижда се също така в българската мрежа годишно да влизат до 350 гигаватчаса електрическа енергия от тези централи, като това количество покрива нуждите от електроенергия на над 100 000 домакинства.

Понастоящем каскадата е изградена в средната си част както и в долните си части, без Горна Арда. Тя включва три големи язовира: “Кърджали”, “Студен кладенец” и “Ивайловград” с едноименни подязовирни централи.

Средната надморска височина на водосбора е 643 м. Общият завирен обем на язовирите е $1210 \cdot 10^6 \text{ м}^3$ и представлява 15,7 % от общо завирените обеми в страната. Основното предназначение на този воден обем е изглаждане на силно изразените годишни и вътрешногодишни колебания на речния отток и гарантиране на определено водоподаване към консуматорите – главно водноелектрически централи.

Язовир „Студен кладенец“ е изграден първи и заема средно, възлово място в каскадата. В него е съсредоточен 40,4% от общия обем на язовирите.

Язовир „Кърджали“ е най-горното стъпало на каскадата и е с най-голям обем (44,0 % от общия за каскадата). Той има компенсаторно значение за каскадата – задържа водите през периода на пълноводието, когато собственият приток на по-долните стъпала е достатъчен за работата на централите, и допълва притока към тях през останалите периоди от годината.

Язовир „Ивайловград“ (извън територията на област Кърджали) е най-долното стъпало на каскадата. Той е с най-малък обем (15,6% от общия за каскадата). Неговият режим на пълнене и изпразване е неразривно свързан с работата на горните две стъпала. Язовирът изпълнява по-скоро ролята на бент за създаване на пад и в по-малка степен служи за сезонно изравняване на допълнителния приток под двата по-големи язовира.

Таблица 11 Данни за язовирите от каскадата

Язовир	Вид на стената	Височина на стената Н (м)	L на стена (м)	Общ обем	Полезен обем	Мъртъв обем	Площ на водното огледало	Предназначение
				$\text{м}^3 \cdot 10^6$	$\text{м}^3 \cdot 10^6$	$\text{м}^3 \cdot 10^6$		
Кърджали	Стомано-бетонна	85	229,5	532,9	415,9	117	16,0	Електро-производство и пром. водоснабдяване
Студен кладенец	Бетонна гравитачна	67,5	338	489	339	150	25,6	Електро-производство
Ивайлов-град	Стоманобетонна	71	250	188	109	79	15,1	Електро-производство

Източник: Басейнова дирекция за управление на водите Източнородопски район - Пловдив

Хидрогеоложко описание и оценка на експлоатационните ресурси на подземните води

Съгласно приетото от МОСВ хидрогеоложко райониране на страната, поречието на р. Арда попада в Източнородопския район на Рило-Родопската област, а горното течение на реката и притоците ѝ - в Централнородопския район. Целият водосбор е разположен в

обсега на Източнородопския блок, който е изграден от докамбрийски, палеогенски и кватернерни скали. В отделни малки изолирани петна се разкриват и метаморфозирани мезозойски скали и неогенски наслаги. В тези скали са се формирали пукнатини, пукнатинно-карстови и порови води, които са проучени сравнително слабо, с изключение на района около Кърджали, Момчилград и Крумовград.

Сумарна оценка на ресурсите на подземните води и площно разпространение

Във водосбора на р. Арда са разпространени главно пукнатинни води и в по-малка степен пукнатинно-карстови. Като цяло, водообилността им е сравнително ниска. Количеството на естествените и прогнозно-експлоатационните ресурси е дадено в таблица по-долу. Посочените водни количества се дренират изцяло от извори, които формират част от повърхностния отток на р. Арда и притоците ѝ.

Таблица 12 Количество на естествените и прогнозно-експлоатационните ресурси във водосбора на р. Арда

	Ресурси от подземни води, м ³ /сек.		
	Вместващи скали	Естествени	Прогнозно-експлоатационни
Пукнатинни води във високата част на водосбора	Палеогенски, седиментни и вулкано-седиментни скали	0.4	0.1
	Допалеозойски метаморфни скали	1.8	0.38
Пукнатинни води в ниската част на водосбора	Палеогенски, седиментни и вулкано-седиментни скали	1.1	0.3
	Допалеозойски метаморфни скали	0.7	0.13

Източник: Басейнова дирекция за управление на водите Източноробломорски район - Пловдив

Настоящо състояние на използване на подземните води

Според спецификата на водосбора, преобладават предимно пукнатинни води, което предопределя възможностите за използване на подземни води основно чрез каптиране на извори. По данни на НСИ, в момента се използват около 615 l/s (400 l/s от фирмите на ВиК и 215 l/s от други потребители). Тази информация е коригирана с данните дадени от Сариев (1997), получени при посещение на всеки водоизточник в изследваната от него територия (по-голямата част от обхвата на кватернерния водоносен хоризонт на реките Върбица, Крумовица и Перперек и прилежащите им територии с пукнатинни води). Съгласно тях, водопотреблението в проучените участъци е с около 100 l/s по-голямо, отколкото даденото от НСИ. По данни на община Ардино, минимална част от тези води се оползотворяват, а в значителен брой населени места - Млечино, Горно Прахово, Долно Прахово, Брезен, Боровица, Сухово, Китница, Голобрад, както и в град Ардино има

недостиг на вода. Ориентировъчно балансът на прогнозно-експлоатационните ресурси, както и тяхното разпределение по типове води и по поречия, е следното:

Таблица 13 Баланс на потреблението на подземни води по типове води (в l/s)

Типове води	Прогнозно експлоатационни ресурси	Използвано количество	Допълнителен ресурс
Порови води в терасите на реките	525	240	215
Пукнатинни и частично пукнатинно карстови води	940	360	580

Източник: Басейнова дирекция за управление на водите Източнорломорски район - Пловдив

Оценка на възможностите и насоките за разширяване на експлоатацията на подземните води

От приблизителния баланс се вижда, че се оползотворяват около 30% от съществуващите прогнозно-експлоатационни ресурси от подземни води във водосбора на р. Арда. Тези стойности вероятно са занижени.

Таблица 14 Баланс на потреблението на подземни води по поречия и в характерни пунктове (в l/s)

Пунктове	Прогнозно експлоатационни ресурси	Използвано количество	Допълнителен ресурс
р. Бяла, при вливането в р. Черна	120	<10	110
р. Черна, при вливането в р. Арда	450	100	350
р. Арда, при вливането на р. Черна	250	170	80
р. Маданска, при вливането в р. Арда	130	85	45
р. М. Арда, при вливането в р. Арда	45	<10	35
р. Давидковска, при вливането в р. Арда	70	<10	60
р. Чамдере, при яз. Кърджали	90	<10	80
р. Върбица, при яз. Ст. кладенец	335	140	190
р. Перперек, при яз. Ст. кладенец	55	15	35
р. Крушовица, при вливането в р. Арда	135	75	55
р. Бяла, до границата	100	<10	85
р. Арда, при яз. Кърджали	930	460	470
р. Арда, при яз. Ст. кладенец	1540	600	780
р. Арда, при яз. Ивайловград	1750	700	1050

р. Арда, при границата	1965	710	1195
------------------------	------	-----	------

Източник: Басейнова дирекция за управление на водите Източнорломорски район - Пловдив

Забележка: За поровите води в кватернерните наслаги величината на неоползотворените ресурси се корегира с така наречения коефициент на усвояемост, който по аналогия се приема в границите на 70-80%.

С най-висока степен на усвояемост са подземните води в кватернерните водоносни хоризонти в терасите на реките. Възможно е да се изградят водовземни съоръжения с дебити, превишаващи посочените (разчитане на привлекаеми ресурси от реките), но за целта са необходими детайлни хидрогеоложки проучвания.

Пукнатинните и пукнатинно-карстовите води в по-голямата част от водосбора се експлоатират основно от извори. Тъй като почти всички по-големи извори вече се използват за водоснабдяване, са останали водоизточници с незначителни водни количества, което прави каптирането им икономическо неефективно. В бъдеще трябва да се обърне внимание към местата с концентрация на няколко извора разположени близо един до друг, или с алпийски водохващания на формирания от тях повърхностен отток. Подходящи места за търсене са понижените участъци, запълнени с делувиални наслаги, които при благоприятни условия могат да се явяват като колектор на околните скали, макар и с малко пукнатинни води. В тези места водовземането може да се осъществи чрез дренажи. Внимание трябва да се обърне и на тектонски обработените и окарстени зони, където в някои случаи може да се разчита на разкриване на подземни води чрез сондажи (след провеждане на детайлни геоложки и хидрогеоложки проучвания).

Минерални води

На територията на област Кърджали е разположено находище на минерална вода „Джебел” – изключителна държавна собственост, за което в настоящия момент се извършва балнеоложка оценка.

1.2.4. ХАРАКТЕРИСТИКА НА ПОЧВИТЕ

Преобладаващият почвен тип в област Кърджали са канелените горски почви - силно излужени и слабо оподзолени. Срещат се също кафяви горски почви, рендзини (хумосно-карбонатни), алувиални, канелено-подзолисти, делувиални и в незначителен размер други почвени типове. Най-плодородните почви са по долината на р. Арда и нейните притоци, и в северните части на областта (на границата с Хасковска област).

По-голяма част от почвите имат средна до висока степен на ерозийност - II–III степен, а рН е неутрално до слабо алкално (7-7.8). Малка част са със слабо и средно кисела реакция (рН 6.7–5). Почвите са предимно плитки до средно дълбоки, бедни на

хранителни вещества. Обработваемите земеделски земи са разпокъсани и малки по площ. Характерна особеност в този район е, че обработваемата площ не образува компактни масиви, както е в другите райони на страната, а е разчленена на голям брой дялове различни по размер, форма и положение.

Почвообразуващите материали са: палеогенски наслаги, андезит, риолит, гранити, туфи и туфити и изветрителните им продукти. В териториите с хълмист и нископланински релеф най-разпространените почви са плитките излужени канелени горски, неразвити почви и кафяви планински горски като на някои места те са засегнати от проявените ерозионни процеси. Негативното въздействие на ерозионните процеси е причинило значително разчленяване, нарязване и опорояване на неустойчивия субстрат на туфите и туфитите. Срещат се и нормални излужени, а по поречението на реките алувиално-ливадни. Продуктивните възможности на земите се характеризират със среден бонитетен бал 48 (средни земи).

1.2.5. БИОРАЗНООБРАЗИЕ

За да се разгледат растителните и животинските ресурси в област Кърджали, е необходимо да се погледне и разпределението на земята, която те обитават на територията на областта. Тази земя може да бъде разграничена на 4 основни типа – обработваема, мери и пасища, горски фонд и друга. Следващата таблица показва разпределението на земята по площ и общини на територията на Кърджалийска област.

Таблица 15 Площ по общини на видовете земи в област Кърджали, 2011 г.

ОБЩИНА	ССФ-всичко	В това число:			Горски фонд
		Обработваема земя	Пасища, мери	друга	
		дка	дка	дка	
Ардино	131923	49639	62443	19841	189417
Джебел	76326	42938	15523	17865	143484
Кирково	200335	101874	84781	13680	311755
Крумовград	383781	146308	174231	63242	430361
Кърджали	227305	122181	67138	37986	225010
Момчилград	159269	62557	81851	14861	178994
Черноочене	120591	53032	52143	15416	194584
ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ	1299530	578529	538110	182891	1673604

Източник: Областна дирекция „Земеделие“ - Кърджали

От таблицата се вижда, че най-голяма територия във всички общини от областта се заема от горския фонд, следван от мерите и пасищата, което е предпоставка за наличието

на голямо биоразнообразие от растителни и животински видове на тези територии. Обработваемата земя е повече от мерите и пасищата в общините Джебел, Кирково, Кърджали и Черноочене, като в Джебел съотношението е почти 3:1.

В област Кърджали се пресичат две фитогеографски зони - средноевропейската и средиземноморската, както и две зоогеографски зони - северната и средиземноморската. Тези условия са причина за изключително богато разнообразие. Срещат се редки и изчезващи видове, включени в Червената книга на България, ендемити и реликти, и голямо разнообразие от ценни лечебни растения.

Най-интересни от природозащитна гледна точка са грабливите птици - белоглав, черен и египетски лешояд, царски орел, белоопашат мишелов, скален орел, малък орел, и др., - основна причина за обявяване на защитените зони в областта. Интерес представляват и двата вида сухоземни костенурки, колониите на прилепи, находищата на редки видове рептилии като змията червейница, на венерин косъм, на няколко вида орхидеи и др.

Основни дървесни видове за региона са зимен дъб, бук, черен бор, бял бор, бреза, летен дъб, цер и др. Основни представители на животинската фауна са сърна, дива свиня, вълк, чакал, лисица, заек, киклик и др.

Към момента, на територията на област Кърджали има обявени (съгласно Закона за защитените територии) общо 39 защитени територии в т.ч.: 1 резерват (Р) - резерват "Вълчи дол" - 774,7 ха, 3 бр. поддържани резервати (поддържан резерват "Казълчърпъ" - 170 ха площ, поддържан резерват "Боровец" - 35,9 ха, поддържан резерват "Чамлъка" - 5,4 ха), 12 бр. защитени местности и 25 бр. природни забележителности.

В резултат на разнообразни геологически процеси и сложното геоложко минало на Източните Родопи, в област Кърджали съществуват интересни скални образувания: Вкаменената сватба, Каменните гъби, Скален прозорец, Вкаменената гора, Гъбата, Лъвът, Хладилната пещера, шестте пещери и много други. По брой на регистрираните и обявени за такива природни забележителности област Кърджали се нарежда на второ място в страната след област Бургас.

На територията на община Момчилград, в съседство с язовир "Студен кладенец", се намира дивечовъдно стопанство, което е най-голямото на територията на България. На територията на община Черноочене се намира резерват "Женда", който се стопанисва от държавна дивечовъдна станция с. Женда, където живеят популации от европейски муфлон, сърна, дива свиня, елен лопатар, благороден елен и тракийски кеклик. Резерватът е разположен върху площ от 5 258 хектара и предлага идеални условия за ловен туризъм.

На територията на община Ардино е разположено дивечовъдно стопанство “Гайдарци”. Наличието на муфлон, сърна, дива свиня и благороден елен създават условия за развитие на ловния туризъм и в тази част на областта.

Климатичните условия и натрупания производствен опит създават предпоставки за бъдещо развитие на традиционното тютюнопроизводство, но и за увеличаване делът на обработваемите площи с лозови и овощни насаждения като орехоплодните (орех, бадем, лешник и др.) и костилковите овощни видове (кайсия, череша, вишна). Съществуват и благоприятни условия за развитието на южните култури (смокини, нар, райска ябълка). Тук виреят и редките овощни видове арония и актинидия. Интерес за района представлява отглеждането на ягода, малина и къпина, немското и френското грозде и шипката. Климатичните условия са благоприятни и за развитието на зеленчукопроизводството.

1.3. ДЕМОГРАФСКО СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ

1.3.1. БРОЙ, СТРУКТУРА И ГЪСТОТА НА НАСЕЛЕНИЕТО

Намаляването на населението в област Кърджали започва след 1990 г. и продължава досега. Дължи се преди всичко на отрицателния естествен прираст и засилената миграция към вътрешността. Населението на областта, по данни на НСИ, към 31.12.2012 г. възлиза на 151 319 души.

Таблица 16 Постоянно население на област Кърджали, 2004 – 2012 г.

2004 г.	2005 г.	2006 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.	2012 г.
159878	158541	157463	156652	156008	154719	153571	152009	151319

Източник: НСИ

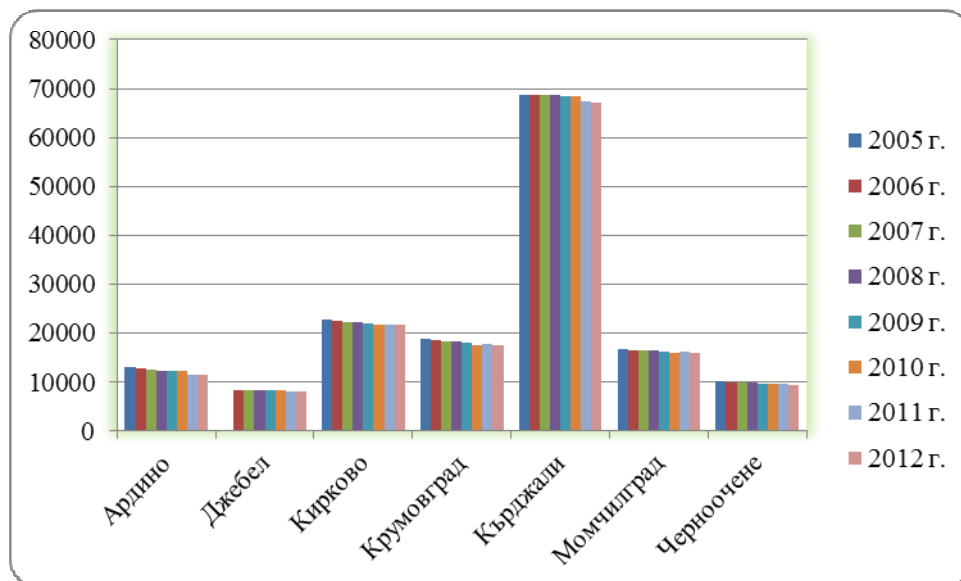
Разпределението на населението на областта по общини за периода 2004 - 2012 г. е представено на следващата таблица.

Таблица 17 Население на област Кърджали по общини

Община	2005 г.	2006 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.	2012 г.
Ардино	12 916	12 686	12 503	12 368	12 128	12 282	11476	11410
Джебел	8 427	8 388	8 384	8 348	8 295	8 201	8166	8158
Кирково	22 875	22 605	22 330	22 131	21 926	21 626	21701	21583
Крумовград	18 836	18 594	18 374	18 198	17 985	17 574	17662	17453
Кърджали	68 789	68 676	68 740	68 814	68 535	68 406	67336	67246
Момчилград	16 657	16 562	16 434	16 354	16 190	15 956	16155	16045
Черноочене	10 041	9 952	9 887	9 795	9 660	9 526	9513	9424
Област Кърджали	<i>158541</i>	<i>157463</i>	<i>156652</i>	<i>156008</i>	<i>154719</i>	<i>153571</i>	<i>152009</i>	<i>151319</i>

Източник: НСИ

Графика 3 Население на област Кърджали по общини и години

Източник: НСИ

От горната фигура се вижда, че съществува тенденция населението в общините през годините да намалява, като най-силно изразена е в Кирково и Крумовград. Това се дължи на два основни фактора – отрицателен естествен прираст и механичен прираст.

Таблица 18 Население на област Кърджали по местоживееене към 31 декември 2012 г.

	2004 г.	2005 г.	2006 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.	2012 г.
Население	159878	158541	157463	156652	156008	154719	153571	152009	151319
В градовете	65 159	65 114	65 002	64 830	64 991	64 660	64 519	63158	62931
В селата	94 719	93 427	92 461	91 822	91 017	90 059	89 052	88851	88388
Отношение град/село, %	68,79	69,70	70,30	70,60	71,41	71,80	72,45	71,03	71,20

Източник: НСИ

Населението в областта към 31.12.2012 г. е разпределено в 7 общини и в 471 населени места, като към тази дата 49,69% са мъже и 50,31% - жени.

Средната гъстота на населението в област Кърджали следва тенденцията на намаляване населението в областта. За последните три години стойностите на гъстотата на населението в областта са както следва 2010 г. – 47,9; 2011 г. – 47,4; 2012 г. – 47,2. За сравнение през 2007 г. тази стойност е била 48,9 души, а за 2004 г. – 49,8 души на кв. км.

По средна продължителност на живота, област Кърджали е една от водещите в България. Това се дължи на преобладаващия планински релеф, наличието на по-чист въздух

и природата като цяло. Средната продължителност на живот на населението - общо и по пол, за различните периоди е следната:

- 2006 - 2008 г. - 74,09 г., за мъжете - 71,46 г., за жените - 76,73 г.
- 2007 - 2009 г. - 74,50 г., за мъжете - 71,66 г., за жените - 77,37 г.
- 2008 - 2010 г.- 75,29 г., за мъжете - 72,17 г., за жените - 78,43 г.
- 2010 – 2012 г. – 75, 45 г., за мъжете – 72,26 г., за жените - 78,18 г.

1.3.2. ВЪЗРАСТОВА СТРУКТУРА НА НАСЕЛЕНИЕТО

Макар и бавно, се наблюдава тенденция към преодоляване процеса на демографско застаряване на населението. Относителният дял на населението в над трудоспособна възраст към общия брой население през 2011 г. е 17,14%, на лицата в трудоспособна възраст е 68,93 %, на лицата под трудоспособна възраст 13,93%. По възраст и пол, към 31.12.2011 г., населението се разпределя, както следва:

- 0-14 години - 21170 души;
- 15-39 години - 50 448 души;
- 40-64 години - 54 331души;
- 65 години + - 26 060 души,

в това число, мъже - 75526 души (49,69%), жени – 76483 души (50,31%).

Таблица 19 Сравнително разпределение на населението по възрастови групи към 31.12.2009 г., 31.12.2010 г. и 31.12.2011 г.

2009 г.						
Община	Население брой			Население в %		
	До 19 г.	19-64 г.	Над 64	До 19 г.	19-64 г.	Над 64 г.
Ардино	1 618	7 720	2 790	13,34	63,65	23,00
Джебел	1 305	5 507	1 483	15,73	66,39	17,88
Кирково	3 175	13 820	4 931	14,48	63,03	22,49
Крумовград	3 045	11 172	3 768	16,93	62,12	20,95
Кърджали	11 256	45 057	12 222	16,42	65,74	17,83
Момчилград	2 524	10 668	2 998	15,59	65,89	18,52
Черноочене	1 402	6 083	2 175	14,51	62,97	22,52
Област Кърджали	24 325	100	30 367	15,72	64,65	19,63
2010 г.						

Община	Население брой			Население в %		
	До 19 г.	19-64 г.	Над 64	До 19 г.	19-64 г.	Над 64 г.
Ардино	2 129	7 768	2 395	17,32	63,20	19,48
Джебел	1 732	5 259	1 210	21,12	64,13	14,75
Кирково	4 112	13 565	2 949	19,94	65,77	14,30
Крумовград	3 884	10 642	3 048	22,10	60,56	17,34
Кърджали	14 926	43 719	9 761	21,82	63,91	14,27
Момчилград	3 271	10 267	2 418	20,50	64,35	15,15
Черноочене	1 818	5 883	1 825	19,08	61,76	19,16
Област Кърджали	31 862	97 103	24 606	20,73	63,24	16,03
2011 г.						
Община	Население брой			Население в %		
	До 19 г.	19-64 г.	Над 64	До 19 г.	19-64 г.	Над 64 г.
Ардино	1 823	7 325	2 424	16,28	63,30	20,53
Джебел	1 635	5 262	1 270	20,08	64,50	13,98
Кирково	4 006	13 873	4077	23,53	47,28	27,30
Крумовград	3 788	9 754	3141	19,02	61,65	19,18
Кърджали	14 029	42 973	10 458	19,82	59,67	20,45
Момчилград	3 104	10 557	2 602	17,98	67,52	15,01
Черноочене	1 786	5 388	1 332	19,02	67,26	14,97
Област Кърджали	30 171	95 132	25 304	20,06	61,45	18,49

Източник: НСИ

Върху обхвата на населението в и над трудоспособна възраст влияние оказват застаряването на населението и направените законодателни промени през последните години в определянето на възрастовите граници на населението при пенсиониране.

1.3.3. ЕСТЕСТВЕНО ДВИЖЕНИЕ НА НАСЕЛЕНИЕТО

През периода 2004 - 2008 г. в област Кърджали се наблюдава тенденция (макар и незначителна) за увеличение на раждаемостта. От 9,7% ръст за 2007 г. раждаемостта се повишава с 10,4‰ за 2008 г. (10,2‰ за България). От 2009 г. до 2011 г. тази тенденция се обръща и раждаемостта в областта намалява до нивата от 2007 г. като за последната -

2011 г. възлиза на 9,5‰. Раждаемостта в областта е по-висока в градовете (10,5‰) в сравнение със селата (8,7‰).

Детската смъртност е важен показател за постигнатото развитие на едно общество. През 2011 г. коефициентът на детската смъртност е 11,8‰, докато през 2010 г. и 2009 г. е бил 8,7‰, а през 2008 г. – 10,8‰. За последната година коефициентът на детската смъртност е по-голям при момчетата (17,6), от колкото при момичетата (9,2). Тези данни показват незначителни флуктуации между стойностите на детската смъртност за разглеждания период.

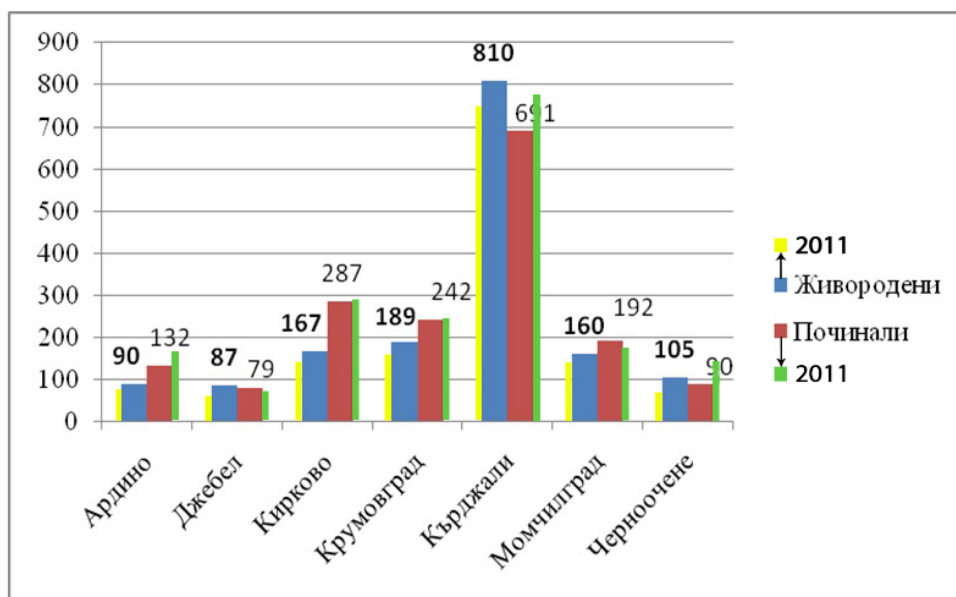
Коефициентът на смъртност за областта през 2011 г. е 12,1‰, съответно 12,9‰ при мъжете и 11,3‰ при жените. Коефициентът на смъртност за областта се е покачил с един пункт в сравнение с 2006 г. (11,0‰). За периода 2006 – 2011 г. в коефициента на смъртност при мъжете няма значителни промени (12,5‰ за 2006 г.), докато при жените има значително покачване (9,7‰ за 2006 г.). Въпреки това, за целия период, смъртността при мъжете остава по-висока от тази при жените.

Незадоволителният коефициент на раждаемост, увеличението на смъртността и силните емиграционни процеси формират отрицателния естествен прираст, който за 2011 г. е цели -2,6‰. За сравнение през целия период 2006 – 2010 г. естественият прираст в областта остава под -1‰, като през 2006 г. и 2009 г. е само -0,2‰.

Таблица 20 Раждаемост и смъртност в област Кърджали по общини

Графика 4 Раждаемост и смъртност по общини към 2011 г.

Област/ Община	2007 г.		2008 г.		2009 г.		2010 г.		2011 г.	
	Живо-родени	Починали	Живо-родени	Починали	Живо-родени	Починали	Живо-родени	Починали	Живо-родени	Починали
Кърджали	1700	1796	1759	1830	1719	1754	1608	1713	1446	1841
Ардино	122	153	122	152	107	168	90	132	81	163
Джебел	91	97	99	96	93	77	87	79	69	75
Кирково	174	299	220	291	191	283	167	287	158	290
Крумовград	209	249	216	238	223	221	189	242	173	244
Кърджали	812	736	811	784	827	729	810	691	745	760
Момчилград	200	157	193	167	184	150	160	192	152	175
Черноочене	92	105	98	102	94	126	105	90	68	134

Източник: НСИ

Таблицы 21 - 26 представят естественото движение на населението по общини в периода 2006 - 2011 г. Във всички общини на област Кърджали има периоди с отрицателен естествен прираст, с изключение на община Кърджали (където само през 2011 г. има съвсем леко отклонение от положителните стойности), където се наблюдава положителен естествен прираст за целия разглеждан период.

Таблица 21 Естествено движение на населението в област Кърджали през 2006 г. (брой)

Области	Живородени			Починали			Естествен прираст		
	всичко	момчета	момичета	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени
Общини									
Кърджали	1700	890	810	1745	972	773	-45	-82	37
Ардино	126	69	57	192	95	97	-66	-26	-40
Джебел	74	40	34	93	55	38	-19	-15	-4
Кирково	208	122	86	269	149	120	-61	-27	-34
Крумовград	219	110	109	231	125	106	-12	-15	3
Кърджали	794	397	397	677	380	297	117	17	100
Момчилград	186	103	83	174	103	71	12	0	12
Черноочене	93	49	44	109	65	44	-16	-16	0

Източник: НСИ

Таблица 22 Естествено движение на населението в област Кърджали през 2007 г. (брой)

Области	Живородени			Починали			Естествен прираст		
	всичко	момчета	момичета	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени
Общини									
Кърджали	1700	884	816	1796	963	833	-96	-79	-17
Ардино	122	73	49	153	84	69	-31	-11	-20
Джебел	91	49	42	97	53	44	-6	-4	-2
Кирково	174	88	86	299	142	157	-125	-54	-71
Крумовград	209	115	94	249	133	116	-40	-18	-22
Кърджали	812	416	396	736	395	341	76	21	55
Момчилград	200	100	100	157	96	61	43	4	39
Черноочене	92	43	49	105	60	45	-13	-17	4

Източник: НСИ

Таблица 23 Естествено движение на населението в област Кърджали през 2008 г. (брой)

Области	Живородени			Починали			Естествен прираст		
	всичко	момчета	момичета	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени
Общини									
Кърджали	1759	898	861	1830	953	877	-71	-55	-16
Ардино	122	64	58	152	86	66	-30	-22	-8
Джебел	99	49	50	96	50	46	3	-1	4
Кирково	220	105	115	291	148	143	-71	-43	-28
Крумовград	216	111	105	238	127	111	-22	-16	-6
Кърджали	811	428	383	784	413	371	27	15	12
Момчилград	193	94	99	167	83	84	26	11	15
Черноочене	98	47	51	102	46	56	-4	1	-5

Източник: НСИ

Таблица 24 Естествено движение на населението в област Кърджали през 2009 г. (брой)

Области	Живородени			Починали			Естествен прираст		
	всичко	момчета	момичета	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени
Общини									
Кърджали	1719	860	859	1754	919	835	-35	-59	24
Ардино	107	56	51	168	94	74	-61	-38	-23
Джебел	93	41	52	77	40	37	16	1	15
Кирково	191	94	97	283	136	147	-92	-42	-50
Крумовград	223	102	121	221	120	101	2	-18	20

Кърджали	827	422	405	729	384	345	98	38	60
Момчилград	184	93	91	150	84	66	34	9	25
Черноочене	94	52	42	126	61	65	-32	-9	-23

Източник: НСИ

Таблица 25 Естествено движение на населението в област Кърджали през 2010 г. (брой)

Области	Живородени			Починали			Естествен прираст		
	всичко	момчета	момичета	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени
Общини									
Кърджали	1608	823	785	1713	907	806	-105	-84	-21
Ардино	90	50	40	132	80	52	-42	-30	-12
Джебел	87	51	36	79	45	34	8	6	2
Кирково	167	87	80	287	142	145	-120	-55	-65
Крумовград	189	96	93	242	134	108	-53	-38	-15
Кърджали	810	396	414	691	368	323	119	28	91
Момчилград	160	82	78	192	88	104	-32	-6	-26
Черноочене	98	47	51	102	46	56	-4	1	-5

Източник: НСИ

Таблица 26 Естествено движение на населението в област Кърджали през 2011 г. (брой)

Области	Живородени			Починали			Естествен прираст		
	всичко	момчета	момичета	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени
Общини									
Кърджали	1 446	723	723	1 841	977	864	-395	-254	-141
Ардино	81	42	39	163	84	79	-82	-42	-40
Джебел	69	29	40	75	44	31	-6	-15	9
Кирково	158	76	82	290	151	139	-132	-75	-57
Крумовград	173	81	92	244	123	121	-71	-42	-29
Кърджали	745	374	371	760	419	341	-15	-45	30
Момчилград	152	86	66	175	88	87	-23	-2	-21
Черноочене	68	35	33	134	68	66	-66	-33	-33

Източник: НСИ

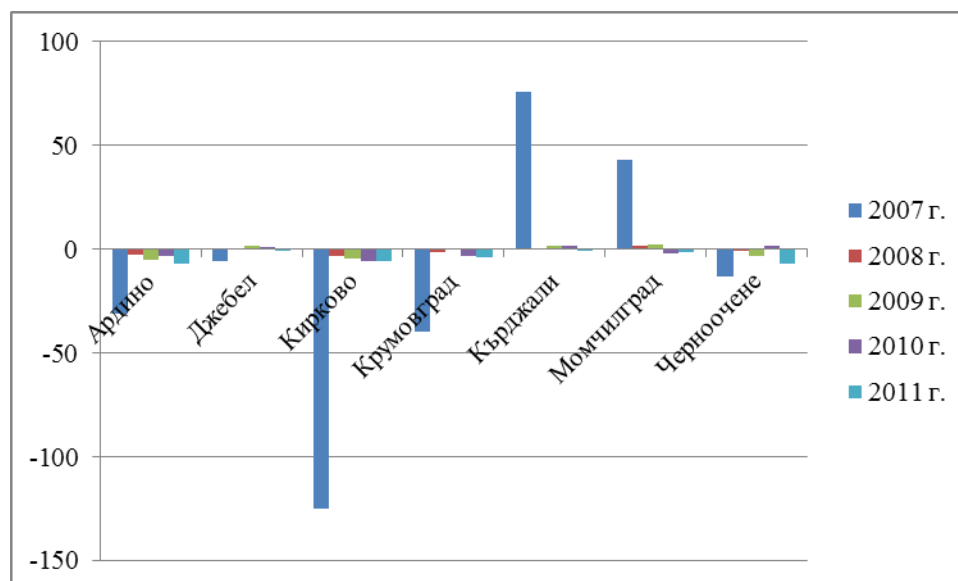

Таблица 27 Коефициенти на естествения прираст на населението по години /брой/

Общини	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.
Ардино	-31	-2.4	-5.0	-3.4	-7.1
Джебел	-6	0.4	1.9	1.0	-0.7
Кирково	-125	-3.2	-4.2	-5.5	-6.0
Крумовград	-40	-1.2	0.1	-3.0	-4.0
Кърджали	76	0.4	1.4	1.7	-0.2
Момчилград	43	1.6	2.1	-2.0	-1.4
Черноочене	-13	-0.4	-3.3	1.6	-6.9
Област Кърджали	-96	-0.5	-0.2	-0.7	-2.6

Източник: НСИ

Графика 5 Естествен прираст по общини по години (брой)

Източник: НСИ

За разлика от естествения прираст, при който има общини с положителни показатели за повече от един период, през 2006 - 2011 г., при механичния прираст единствената община с положителни показатели е Кърджали (2008 г.). През 2009 г. обаче, Кърджали е с отрицателен механичен прираст (-337), значителен на фона на предходната 2008 г., когато е +47. Освен промяната в механичния прираст за община Кърджали, през 2009 г. се наблюдава негативна тенденция и за останалите общини в областта: -1254 (-573 през 2008 г.). През 2010 г., единствената община, която отчита положителен механичен прираст, е община Ардино (196). За последната 2011 г. отново се наблюдава отрицателен

механичен прираст във всички общини от областта, като най-високи са стойностите в община Кърджали (-132), следвана от общините Момчилград (-110), Крумовград (-108) и Кирково (-107). Въпреки продължаващата отрицателна тенденция в механичния прираст, следва да се отбележи, че за 2011 г. неговата стойност (-534) е два пъти по-малка от тази за предходната 2010 г. (-1043).

Таблица 28 Механично движение на населението през 2006 г. по общини за област Кърджали (брой)

Области	Заселени			Изселени			Механичен прираст		
	Общини	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени	всичко	мъже
Кърджали	1532	611	921	2565	1290	1275	-1033	-679	-354
Ардино	109	48	61	273	154	119	-164	-106	-58
Джебел	100	41	59	120	69	51	-20	-28	8
Кирково	165	54	111	374	182	192	-209	-128	-81
Крумовград	138	58	80	368	185	183	-230	-127	-103
Кърджали	827	341	486	1057	508	549	-230	-167	-63
Момчилград	128	47	81	235	116	119	-107	-69	-38
Черноочене	65	22	43	138	76	62	-73	-54	-19

Източник: НСИ

Таблица 29 Механично движение на населението през 2007 г. по общини за област Кърджали (брой)

Области	Заселени			Изселени			Механичен прираст		
	Общини	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени	всичко	мъже
Кърджали	2427	1103	1324	3142	1471	1671	-715	-368	-347
Ардино	228	97	131	380	199	181	-152	-102	-50
Джебел	128	61	67	126	50	76	2	11	-9
Кирково	227	93	134	377	185	192	-150	-92	-58
Крумовград	269	125	144	449	204	245	-180	-79	-101
Кърджали	1247	586	661	1259	570	689	-12	16	-28
Момчилград	193	85	108	364	177	187	-171	-92	-79
Черноочене	135	56	79	187	86	101	-52	-30	-22

Източник: НСИ

Таблица 30 Механично движение на населението през 2008 г. по общини за област Кърджали (брой)

Области	Заселени			Изселени			Механичен прираст		
---------	----------	--	--	----------	--	--	-------------------	--	--

Общини	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени
Кърджали	2052	850	1202	2625	1157	1468	-573	-307	-266
Ардино	126	53	73	231	116	115	-105	-63	-42
Джебел	65	25	40	104	42	62	-39	-17	-22
Кирково	147	35	112	275	125	150	-128	-90	-38
Крумовград	517	245	272	671	309	362	-154	-64	-90
Кърджали	1028	434	594	981	407	574	47	27	20
Момчилград	99	41	58	205	100	105	-106	-59	-47
Черноочене	70	17	53	158	58	100	-88	-41	-47

Източник: НСИ

Таблица 31 Механично движение на населението през 2009 г. по общини за област Кърджали (брой)

Области	Заселени			Изселени			Механичен прираст		
Общини	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени
Кърджали	1779	787	992	3033	1435	1598	-1254	-648	-606
Ардино	109	50	59	288	123	165	-179	-73	-106
Джебел	100	41	59	196	77	92	-69	-36	-33
Кирково	210	83	127	323	151	172	-113	-68	-45
Крумовград	235	122	113	450	237	213	-215	-115	-100
Кърджали	962	430	532	1339	613	726	-337	-183	-194
Момчилград	77	34	43	275	134	141	-198	-100	-98
Черноочене	86	27	59	189	100	89	-103	-73	-30

Източник: НСИ

Таблица 32 Механично движение на населението през 2010 г. по общини за област Кърджали (брой)

Области	Заселени			Изселени			Механичен прираст		
Общини	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени
Кърджали	2915	1412	1503	3958	1921	2037	-1043	-509	-534
Ардино	601	308	293	405	184	221	196	124	72
Джебел	151	77	74	253	124	129	-102	-47	-55
Кирково	306	168	138	486	250	236	-180	-82	-98
Крумовград	194	99	95	552	289	263	-358	-190	-168
Кърджали	1372	629	743	1620	748	872	-248	-119	-129
Момчилград	173	81	92	375	180	195	-202	-99	-103

Черноочене	118	50	68	267	146	121	-149	-96	-53
-------------------	-----	----	----	-----	-----	-----	------	-----	-----

Източник: НСИ

Таблица 33 Механично движение на населението през 2011 г. по общини за област Кърджали (брой)

Области	Заселени			Изселени			Механичен прираст		
	Общини	всичко	мъже	жени	всичко	мъже	жени	всичко	мъже
Кърджали	1 332	593	739	1 866	905	961	-534	-312	-222
Ардино	171	78	93	200	102	98	-29	-24	-5
Джебел	65	29	36	69	36	33	-4	-7	3
Кирково	116	55	61	223	106	117	-107	-51	-56
Крумовград	134	59	75	242	125	117	-108	-66	-42
Кърджали	716	313	403	848	407	441	-132	-94	-38
Момчилград	71	33	38	181	87	94	-110	-54	-56
Черноочене	59	26	33	103	42	61	-44	-16	-28

Източник: НСИ

1.4. ИЗВОДИ

Граничното положение на област Кърджали е благоприятно от гледна точка на възможностите за нейното развитие - обуславя значителен потенциал на областта за осъществяване на икономическо и социално трансгранично сътрудничество. От друга страна, перспективите за развитие на областта са свързани в много голяма степен с възможностите за интегриране на област Кърджали със съседните области и със създаването на предпоставки за общо използване на ресурси, създаване на общи туристически продукти и бизнес инфраструктура.

Преобладаващият планински и полупланински релеф затруднява развитието на конкурентоспособно и мащабно земеделие в областта, но от друга страна е един от основните фактори за развитие на туризъм. Плодородните почви по поречието на река Арда и сравнително благоприятният и умерен климат са фактори, подпомагащи развитието на много видове земеделски култури.

Климатичните условия и натрупания производствен опит създават предпоставки за бъдещо развитие на традиционното тютюнопроизводство, но и за увеличаване делът на обработваемите площи с лозови и овощни насаждения, етерично-маслени култури и билки, съществуват и благоприятни условия за развитието на южните култури.

Водното богатство в областта и наличието на уникална за страната каскадна и язовирна мрежа са от изключително значение за функционирането на водноелектрически

централи, които се определят като един от най-евтините методи за генериране на електрическа енергия.

Най-голям е делът на горския фонд на територия от областта, следван от мерите и пасищата, което е предпоставка за наличието на голямо разнообразие от растителни и животински видове (предпоставка за развитие на ловен туризъм).

Намаляването на населението в област Кърджали, започнало след 1990 г., продължава и досега. То се дължи преди всичко на отрицателния естествен прираст и засилената миграция към големите градове в стрната или емиграцията в чужбина. Основната част от населението е съсредоточена в община Кърджали, следвана от останалите общински центрове.

2. ИКОНОМИКА И КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТ

2.1. СТЕПЕН НА ИКОНОМИЧЕСКО РАЗВИТИЕ

Настоящият икономически анализ има за цел да представи актуалната икономическа ситуация в област Кърджали и да послужи за информирано формулиране на стратегическите приоритети, цели и дейности за развитие на областта в периода 2014-2020 година. В процеса на подготовката му са използвани данни, получени със съдействието на държавни и местни органи на управление в рамките на съответните им компетенции, както и вторични данни на национално признати организации, провеждащи представителни проучвания за състоянието на територията и на страната като цяло - Национален статистически институт (НСИ), Евростат, министерства, държавни и регионални агенции, държавни комисии, териториални и регионални служби на органите на изпълнителната власт и други официални източници. В хода на анализа икономическите показатели на област Кърджали са съпоставяни спрямо Южен централен район и с тези на България, за да бъдат визуализирани адекватно мястото и значението ѝ за общата конюнктура, потенциал и перспектива за страната.

Област Кърджали попада в рамките на Южен централен район, заедно с областите Пловдив, Пазарджик, Смолян и Хасково. Южният централен район е сред най-богатите на биоразнообразие райони в страната. Населението според преброяването от февруари 2011 г. е 1 479 373 души, представляващо 20.08% от населението на България, с което районът се нарежда на второ място след Югозападния район. По показатели за общо демографско развитие Южен централен район се доближава до средните стойности за страната и негативните тенденции имат сравнително умерен характер. Градското население е 66.70 %, при средна стойност за страната 72.50 %, като районът се нарежда в групата на районите с по-слаба урбанизираност. На територията на района има 54 градски центъра (най-много от всички райони), но само 9 от тях са с население над 20 хиляди души, което оказва значително влияние върху привличането на инвестиции и тяхното разпределение в района, развитието на сектора на услугите, мащабите на потреблението и т.н. В област Кърджали преобладаващото селско население е отличителна черта и обуславя икономическите реалности - слаба икономическа активност и ниска заетост, които от своя страна са основен фактор за бедност в областта.

Икономическото развитие на Южен централен район е сравнително стабилно, но това се дължи най-вече на икономическото състояние на област Пловдив. В този район преобладава секторът на услугите - 54.51%, с около 10% по-нисък от средния дял за

страната. Индустриалният сектор има важно значение и принос към регионалната (и националната) икономика с дял от 38%, при средно ниво за страната 30.66%. В аграрния сектор се формира 7.47% от БДС за района, което представлява значително по-високо ниво от средното за страната 4.83%. Развитието на туризма има все по-голямо значение за икономиката и заетостта.

Икономиката на област Кърджали е пряко свързана и отразява икономическите процеси, развили се в Южен централен район и страната като цяло. През 2007-2009 години брутния вътрешен продукт в областта, макар и с малки темпове, нараства, което е характерно за повечето региони в България по това време. През 2011 г. БВП на областта е 685 338 хил. лева (1, 2% от БВП на България), а БВП на човек от населението е 4 364.00 лв. През същата година Кърджали е областта с най-голям дял на нискообразованите заети (34,3% са с основно и по-ниско образование). Това е и една от причините за сравнително ниската работна заплата – 5 465 лева годишно. По данни на Института за пазарна икономика, в общата класация Кърджали е на дъното, като най-непривлекателното място за правене на бизнес в България.

Таблица 34 Общи условия за правене на бизнес в област Кърджали, 2011 г.

Общо класиране (Кърджали)		28 място
<i>Индикатори</i>		
Данъци и такси	1) Ниво на местните данъци	4 място
	- Размер на данъка върху недвижимите имоти (%)	1,30 %
	- Размер на данъка върху превозните средства (лв./киловат)	1,10 лв.
	- Размер на патентния данък (лв./1 кв. м. търг. площ)	8 лв.
	- Размер на туристическия данък (лв./нощувка в хотел с 3 звезди)	0,60 лв.
	2) Ниво на местните такси	13 място
	- Такса за битови отпадъци (%)	10,00 %
- Такса за ползване на пазари (лв./кв.м. на ден)	0,90 лв.	
Административна	3) Електронно управление	22 място
	4) Разрешително за строеж	17 място
	5) Регистър на собствеността	21 място
	6) Възприятие за корупция в местната власт	28 място
Икономическа активност	7) Заетост	27 място
	- Коэффициент на заетост (%)	36,4%
	8) Работна заплата	22 място
	- Размер на работната заплата на зетите (лв./годишно)	5 465 лв.
	9) Образование	24 място
	- Дял на зетите с висше образование (%)	17,0%
10) Чуждестранни инвестиции	21 място	
- ПЧИ в нефинансови предприятия с натрупване (€/глава от населението)	€ 391	

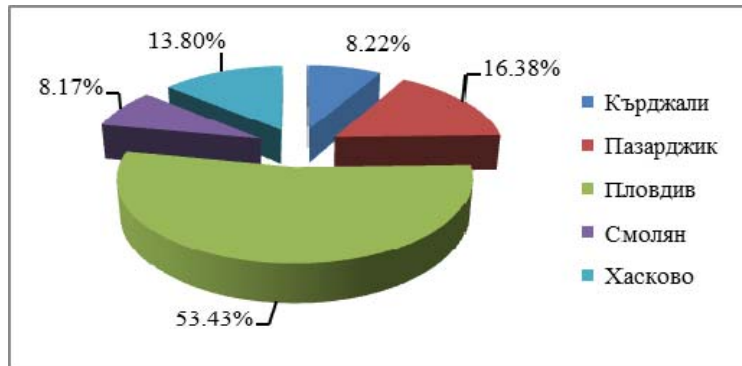
Източник: Индекс „Местни условия за правене на бизнес“ 2011, ИПИ

Единствената сравнително благоприятна позиция на Кърджали през 2011 г. е по индикатора „ниво на местните данъци“ (4-то място), където всички изследвани данъци са на нива около или по-ниски от средното за страната. Ниските данъци обаче не могат да

компенсират изоставането на областта в останалите индикатори. Ниската заетост отрежда предпоследното 27-мо място в класацията; изключително слаби са и резултатите при нивото на образование на зетите (24-то място), развитието на електронното управление (22-ро място), поддържането на регистрите на собствеността (21-во място), размера на средната работна заплата (22-ро място) и чуждестранните инвестиции (21-во място).

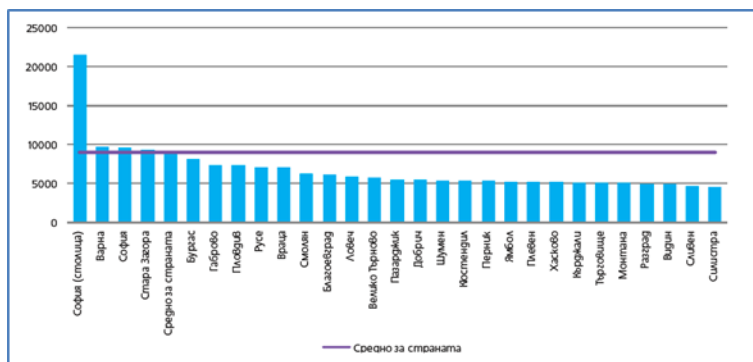
Относителни дялове в БВП на областите от Южен централен район, 2009 г.

Графика 6 Относителни дялове на областите в БВП на Южен централен район, 2009 г., Източник НСИ

Икономическото развитие на област Кърджали е с традиционно нисък относителен дял в БВП на Южен централен район. През 2009 г. заедно с област Смолян заемат последно място – около 8%.

Графика 7 БВП на човек, лв. (2009), Източник НСИ

Въпреки това, през същата година, областта бележи подобрене спрямо други области в България и успява да изпревари Силистра, Сливен, Видин, Разград и Монтана. Показателите за инвестиции - преки чужди инвестиции (ПЧИ) с натрупване на глава от населението и разходите за дълготрайни материални активи (ДМА) също демонстрират значителни различия между областите в страната, които се запазват през годините.

През 2010 г., Кърджали е областта с най-ниско ниво на разходите за ДМА - около 8% от тези в столицата София. През 2010 г., изчисленията на база официални данни на НСИ, показват, че делът на област Кърджали в БВП на Южен централен район, продължава да спада и достига до около 7%.

Таблица 35 Брутен вътрешен продукт (лева/ човек от населението, по текущи пазарни цени) за периода 2003-2011 г.

Години	2003 г.	2004 г.	2005 г.	2006 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.
България	4 398	4 989	5 529	6 411	7 379	9 090	9 007	9 359	10 078
ЮЦ район	3 576	3 859	4 541	4 886	5 313	6 340	6 256	6 525	нд
Обл. Кърджали	3 229	3 611	3 981	4 348	4 727	5 600	5 076	5 115	4 363

Източник: НСИ

През 2011 г. тенденцията се запазва и областта продължава да изостава в икономическо развитие, повлияна от общата световна криза, конюнктурата в страната и особеностите на Южен централен район. Специфики, свързани с урбанизацията на областта, икономическата активност на населението, образователното ниво, транспортната свързаност и др. предопределят забавяне и в сравнение от областите в ЮЦР, като се поддържа ниво сравнимо с това на област Смолян.

Таблица 36 Брой нефинансови предприятия в област Кърджали по общини и по години

Област/Община	2009 г.	2010 г.	2011 г.
Общо за област Кърджали	4 484	4 510	4 398
Община Ардино	240	236	236
Община Джебел	187	193	192
Община Кирково	377	369	371
Община Крумовград	339	341	331
Община Кърджали	2 726	2 726	2 639
Община Момчилград	454	471	447
Община Черноочене	161	174	182

Източник: НСИ

По данни на НСИ, броят на нефинансовите предприятия в област Кърджали през 2011 г. е 4398. По-голяма част от тях се намират в административния център на територията – Кърджали – 2 639, където е концентрирана и по-голямата част от населението. Следваща община по брой работещ бизнес от нефинансовия сектор е Момчилград с 447 през 2011 г. и 454 през 2009 г., а на трето място е Кирково с 371 фирми през 2011 г. и 377 през 2009 г. Почти шест пъти по-малкият брой на бизнес организациите в община Момчилград безусловно показва зависимостта на предприемаческата активност

от мащабите на потенциалния пазар, осигуреността с бизнес и образователна инфраструктура, транспортната свързаност с други корпоративни или крайни потребителски общности и изградеността на ефективно административно обслужване.

Динамиката на промените в броя фирми, работещи в област Кърджали, показва негативни тенденции в последните три години. През 2011 г., в сравнение с 2010 г., общият брой на компаниите е намалял със 112 или с приблизително 10 %, а отнесено към 2009 г. с около 9%. Най-значимо е свиването в община Кърджали, а в община Кирково има съвсем слабо увеличение на броя на фирмите.

Таблица 37 Основни показатели на нефинансовите предприятия според броя на заетите, 2011 г.

Групи предприятия	Брой предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Разходи за възнаград.	ДМА
	брой	хил.лв.	хил.лв.	хил.лв.	брой	хил.лв.	хил.лв.
Общо за Област Кърджали	4 398	901 347	68 546	57 755	21 362	115 511	495 495
Микро (9 заети)	4 042	240 784	24 530	33 419	5 051	20 865	75 730
Малки (10 - 49)	282	273 630	18 474	6 821	5 484	27 356	95 316
Средни (50 - 249)	63	183 927	11 408	..	6 327	35 295	86 240
Големи над 250	11	203 006	14 134	..	4 500	31 995	238 209

Източник: НСИ

Във фирмите, развиващи дейност в областта, през 2011 г. са заети 21 362, което представлява намаление с повече от 5000 души, сравнено с 2009 г., когато в предприятията са работили 25 460 лица. Едновременно с това нетните приходи от продажби (НПП), макар и колебливо, бележат положителни тенденции. През 2011 г. те възлизат на 901 347 хил. лв. или с 4 127 хил. лв. повече от тези през 2009 г. Същите обаче, не достигат нивата от 2008 г., когато се бележи своеобразен връх за периода 2005-2008 г. (1 016 853 хил. лв). Данните сочат, че най-много НПП са реализирали малките предприятия с персонал от 10 до 49 души, следвани от микропредприятията с до 9 заети. Най-много работни места са осигурени от средните предприятия, които и в условията на икономическа криза успяват да задържат над 6300 души след оптимизациите, наложени от необходимостта от съкращаване на разходи и повишаване на производителността. Най-много вложения в ДМА са реализирали големите предприятия с над 250 заети, а най-големи разходи за възнаграждения са направили средните предприятия – 35 295 хил. лв., но това е пропорционално на по-големия брой заети в този сегмент и не означава, че в средните по големина фирми са осигурявани по-високи възнаграждения.

И през 2011 г. най-голям нетен размер на приходите от продажби в областта е постигнала преработващата промишленост, каквато е ситуацията от 2005 г. до сега. Нивата през 2011 г. са по-високи от тези през 2009 г., но отново не достигат тези от предкризисната 2008 г. Повишаване на НПП има във всички сектори през 2011 г., с изключение на секторите строителство, транспорт и операции с недвижимо имущество. НПП в строителния сектор се задържат най-вече чрез работа по обществени поръчки за подобряване на инфраструктура, енергийна ефективност и развитие на културни обекти. Един от факторите за спад в този сектор, както и в операциите с недвижими имоти, се дължи на свиването на търсенето от страна на трудовите имигранти. Специфична особеност на областта е, че работещите в чужбина, обикновено завръщайки се по родните места през летния сезон, купуват имоти – апартаменти в градовете или къщи в селата. Най-често търсят чрез свои познати или агенции за недвижими имоти. Естествено, предпочитан е районът на гр. Кърджали. Има търсене обаче в селата и градовете на другите общини, а също и имоти в атрактивни местности и курортни зони, като Енчец и Главатарци. Същото се случва и през лятото на 2011 г., но нивата са значително по-ниски от тези преди началото на кризата.

Таблица 38 Нетен размер на приходите от продажби на предприятията от нефинансов сектор по икономически дейности в област Кърджали (хил. лв.)

Икономически дейности	2005 г.	2006 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2011 г.
Област Кърджали	601 441	816 921	1 027 212	1 016 853	897 220	901 347
Селско, ловно, горско и рибно	13 423	15 434	16 806	22 191	21 029	28 010
Добивна промишленост	32 085	29 203	31 572			10 700
Преработваща промишленост	246 485	352 965	491 426	369 129	318 607	359 840
Строителство	54 732	64 592	106 037	178 697	159 919	84 518
Търговия и ремонт	197 729	284 064	287 909	300 675	271 476	297 518
Хотели и ресторанти	9 250	10 060	10 402	13 160	13 977	16 201
Транспорт и съобщения	18 874	24 118	36 746	37 829	31 924	30 873
Операции с имущество и бизнес	6 219	7 684	12 273	3 383	8 446	5 552
Образование	353	486	546	517		..
Здравеопазване и социални дейности	12 989	17 168	18 370	19 702	22 880	26 621
Други дейности	4 648	6 329	9 757	1 198	1 665	1 762

Източник: НСИ

Таблица 39 Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия за 2011 г. по икономически дейности

Икономически дейности (A21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил.лв.	хил.лв.	хил.лв.	брой	хил.лв.	хил.лв.
Общо за област Кърджали	4 398	901 347	68 546	57 755	21 362	115 511	495 495
Селско, горско и рибно стопанство	86	28 010	2 714	252	579	2 544	15 166
Добивна промишленост	11	10 700	946	..	..	..	17 172
Преработваща промишленост	473	359 840	29 258	19 126	10 464	57 216	290 795
Пр-во и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	5	..	..	76	..	..	3 171
Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	3	14 638	..	..	696	4 259	..
Строителство	218	84 518	8 516	1 694	1 568	9 459	44 606
Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети	1 998	297 519	13 431	3 653	3 803	16 131	44 365
Транспорт, складиране и пощи	313	30 873	1 776	684	524	2 251	9 989
Хотели и ресторанти	458	16 201	1 091	1 735	1 043	3 977	12 241
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщения	36	6 847	293	73	108	617	994
Операции с недвижими имоти	70	5 552	632	..	98	769	8 350
Професионални дейности и научни изследвания	204	9 078	1 492	..	259	1 518	6 168
Административни и спомагателни дейности	53	5 400	838	30	166	1 190	1 951
Образование	41	..	298	..	47	254	..
Здравеопазване и социални дейности	207	26 621	2 557	437	1 309	10 991	24 071
Култура, спорт и развлечения	45	2 771	2 208	16	105	369	1 951
Други дейности	177	1 762	435	67	118	380	348

Източник: НСИ

Както се вижда от горната таблица, в преработващата промишленост, традиционно за областта, се правят и най-много инвестиции, което предполага по-добро развитие на този отрасъл в бъдеще. Размерът на разходите за придобиване на дълготрайни

материални активи (ДМА) за 2011 г. е 290 795 хил. лв., докато през 2008 г. е 242 803 хил. лв., а за 2009 г. този размер става 268 751 хил. лв. Положителният тренд показва по-голяма увереност от страна на бизнеса и потенциал за продължаване на традициите на сектора в област Кърджали.

Второ място по значимост в областната икономика се заема от раздел "Търговия и ремонт", където са реализирани нетни приходи от продажби за 2011 г. в размер на 297 518 хил. лв. и отново има лек ръст в сравнение с 2009 г., когато са 271 476 хил. лв., но не се достигат нивата на 2008 г. - 300 675 хил. лв. Секторът запазва позиции и по отношение на ДМА. Размерът на ДМА в този отрасъл през 2008 г. е 44 597 хил. лв., през 2009 г. този размер става 44 826 хил. лв., а за 2011 г. достига 44 365 хил. лв.

Въпреки голямото свиване, следващият отрасъл по значимост остава "Строителство". До 2008 г. той е и сред най-прогресиращите, като малко на брой предприятия произвеждат значителна част от обема на продукцията. През 2009 г., както повечето отрасли, строителството бележи спад. Приходите от продажби в сектора намаляват на 159 919 хил. лв. и негативната промяна се запазва през следващите години, като през 2011 г. достигат нива от 84 518 хил. лв. ДМА в сектора през 2011 г. обаче се повишават с малко и достигат 44 606 хил. лв., докато през през 2008 г. е 44 555 хил. лв., а за 2009 г. е 45 409 хил. лв. Вероятна причина е необходимостта от друг тип материални активи, свързани с типа строителство, който компаниите започват да изпълняват.

На четвърто място, като определящ за икономиката на областта, е отрасъл "Транспорт, складиране и пощи". През 2008 г. приходите в отрасъла бележат лек ръст, като достигат до 37 829 хил. лв., през 2009 г. - спад до 31 924 хил. лв., който продължава и през 2011 г., когато те достигат 30 873 хил. лв.

Най-голям брой стопански единици работят в отрасъл "Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети" – 1998, но отрасълът е свит в сравнение с 2009 г., когато фирмите са 2041 и с тези през 2010 г., когато броят им е 2065.

На база общия икономически анализ на територията, могат да бъдат направени няколко основни извода:

- Последните данни за БВП дават повод за притеснения, тъй като показват понататъшно забавяне на дори и плахия растеж от 2010 г. Предварителни данни на НСИ показват, че тенденцията се забелязва и през 2012 г., като тя е пряко свързана и с общото състояние на страната. В периода 2009-2012 г. икономиката на България не е в завидно здраве и в края на 2012 г. се забавя до един санитарен минимум на растеж, а инфлацията запазва положителните си стойности (3% средно за 2012 г. по данни на НСИ).

- Показателят БВП на човек от населението в област Кърджали е със стойности под средното за страната.
- Работодателите продължават да съкращават работни места в целия ЮЦР и в частност в област Кърджали, и заетостта намалява.
- Приносът на област Кърджали към икономиката на Южен централен район и към българската като цяло, намалява през 2011 г. и тенденцията се запазва през следващите години по предварителни данни на компетентните институции.
- От страна на предлагането, растежът на годишна база в областта се дължи основно на преработвателната индустрия, докато строителството, транспортът и операциите с недвижими имоти се свиват през 2011 г.
- Инвестициите в област Кърджали са в „червената зона“, като най-много такива се правят в община Кърджали от големите предприятия в преработващата промишленост. Възстановяването на инвестициите в икономиката е пряко свързано със съвземането на цялостната българска икономика. Те са стигнали дъното, но по-сериозно оттласкване от там няма да дойде без помощта на по-значителни външни инвестиции.
- Ако се отчете настоящата икономическа и финансова криза и нейния дан върху инвестициите и бизнес активността, след 2013 г. най-вероятно още няколко години ще се запази моделът на застой или символичен икономически спад в област Кърджали. На този фон, на икономиката е необходимо повече от всякога стабилно управление на централно и местно ниво и бързи реформи за облекчаване на бизнеса, който все още работи.

2.2. СЕКТОРНА СТРУКТУРА

Според относителния дял на нетните приходи от продажби, тежестта на най-значимите отрасли в областната икономика има следния вид през 2011 г.:

- Преработваща промишленост – 39,92% (повишение с около 4% спрямо 2009 г.)
- Търговия и ремонт – 33% (повишение с 3% спрямо 2009 г.)
- Строителство – 9,37% (съществен спад спрямо 2009 г., с около 8,5%)
- Транспорт и съобщения – 3,4% (устойчив дял спрямо 2009 г., когато този сектор е представлявал 3,56% от областната икономика)
- Селско, ловно, горско и рибно стопанство – 3,10% (повишение спрямо 2009 г., когато е бил 2,34%)

Брутната добавена стойност (БДС) е мярка за приноса на отделен производител, икономическа дейност, институционален сектор в БВП. БДС представлява разлика между стойността на произведените през даден период стоки и услуги (продукция) и стойността на изразходваните за тяхното производство стоки и услуги (междинно потребление). Брутната добавена стойност, за разлика от нетната добавена стойност, включва

потреблението на основен капитал през периода. Показателят Брутна добавена стойност е измерител на жизнеността на икономиката и в този смисъл разглеждането му е от съществено значение за стопанския анализ на област Кърджали.

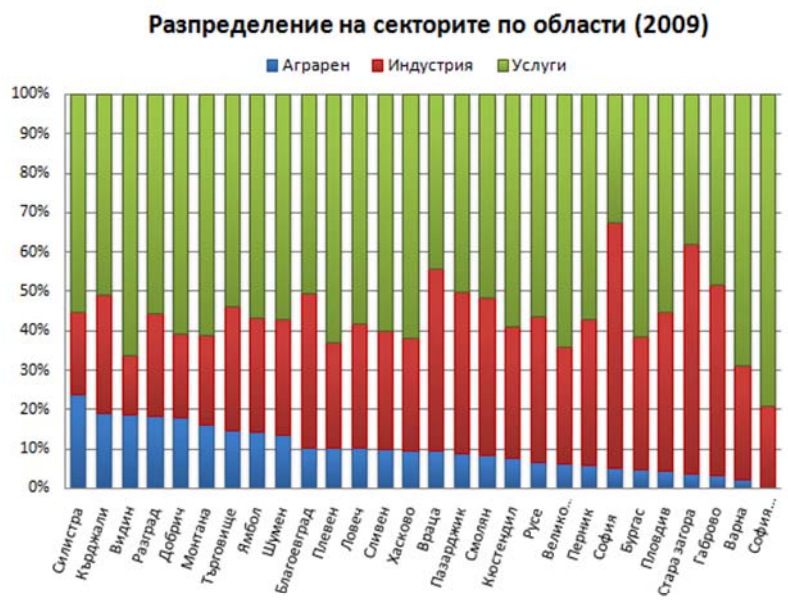
Таблица 40 Брутна добавена стойност (в милиони лева)

	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.
България	46 401	57 733	58 695	60 716	64 830
ЮЦР	7 345,7	8 145,0	8 240,1	8 545,4	.....
Обл. Кърджали	584,7	.....	.....	.....	.....

Източник: НСИ

БДС е и един от начините да се проследи доколко доминирането на определени сектори има отношение към степента на бедност или богатство в този регион:

Графика 8 Разпределение на секторите по административни области, 2009 г., Източник НСИ

Данните за 2009 г. (последните, с които разполагаме) показват, че безспорен лидер за област Кърджали (51%), както и за повечето области, е секторът на услугите. Аграрният сектор заема малък дял от БДС, но в областта е значително по-висок в сравнение с други региони. Същевременно се наблюдава корелация между размера на аграрния сектор от една страна и икономическото развитие на областта и бедността от друга.

Аграрният сектор през 2009 г. представлява 19.2 % от общата БДС на област Кърджали и бележи спад в сравнение с 2007 г, когато е 25,9%. Голяма част от земеделската земя е под наем или аренда (90% от тяхната ИЗП). Дейността е насочена

към отглеждане на основни земеделски култури и едро животновъдство. Растениевъдството в областта е доминирано от ориенталския тютюн и има почти монокултурен характер. Други по-широко застъпени култури в областта са зърнено-хлебните и зърнено-фуражните култури (главно пшеница и ръж), както и зеленчуците (най-вече картофи и пипер). Трайните насаждения като лозя, овощни дървета и маслодайни култури са с незначителен дял, но с потенциал за разширяване. До 2009 г. се отчита непрекъснат спад в животноводството и най-вече свиневъдството, но след това има устойчивост. Пчеларството се развива с бързи темпове до 2009 г., а след това, включително и през 2011 г. има спад в сравнение с предходни години.

Индустрията има около 30% дял в БДС на областта, а през 2007 г. е била 25,1%. Преработвателните предприятия ползват като суровини продуктите от селското стопанство, а леката промишленост – предимно текстилни суровини от внос или произвеждани извън региона. Характерно за местната икономика и през 2011 г. е концентрацията на промишленото производство главно в общинските центрове и най-вече в община Кърджали.

2.2.1. СЕЛСКО, ГОРСКО И РИБНО СТОПАНСТВО

Таблица 41 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност: Селско, горско и рибно стопанство

Икономически дейности (A21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил. лв.	хил. лв.	хил. лв.	брой	хил. лв.	хил. лв.
Общо за Област Кърджали	4 398	901 347	68 546	57 755	21 362	115 511	495 495
Селско, горско и рибно стопанство	86	28 010	2 714	252	579	2544	1566

Източник: НСИ

Общият брой на предприятията в селското, горско и рибно стопанство в област Кърджали през 2011 г. достига едва 86. Те са реализирали 28 милиона лева нетни приходи от продажби, което представлява малко над 3% от приходите на нефинансовите предприятия на територията през същата година. В аграрни предприятия са били заети около 600 лица, и са направени разходи за техните възнаграждения около 2.5 милиона лева. В тези фирми средната месечна заплата на зает е била приблизително 366 лв., което още веднъж доказва отношение на сектора към социално-икономическите способности и статус на населението. В област Кърджали ДМА в компаниите, развиващи дейност в селско, горско и рибно стопанство, са 15 166 хил. лв., през 2008 г. е 14 203 хил. лв., а през 2009 г. е 14 923 хил. лв. По-малкият обем технически съоръжения и други ДМА е

обусловен и от спецификите на релефа и разпокъсаността на земеделските стопанства. Техническата база е все още остаряла и неефективна като цяло, но се забелязва тенденция за обновяване, като се използват средства от програми на ЕС. Пазарът на земята в района е слабо развит, което допълнително допринася за ниската ефективност на земеделието. През 2011 г. са реализирани едва 284 сделки за продажба за общо около 2315 дка земя, което е по-малко в сравнение с тези през 2010 г.

Таблица 42 Пазар на земята за 2010 - 2011 г. в област Кърджали

Община	2010 г.		2011 г.	
	Продадена земя		Продадена земя	
	бр.сделки	дка	бр.сделки	дка
Ардино	6	42.500	6	61.323
Джебел	15	112.405	21	72.678
Кирково	92	345.500	34	80.894
Крумовград	22	330.780	11	56.593
Кърджали	121	1398.776	185	1867.203
Момчилград	21	68.900	16	113.992
Черноочене	11	85.400	11	63.300
ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ	288	2384.261	284	2315.983

Източник: Областна дирекция „Земеделие“

Земята в дребните стопанства е собствена и служи главно за производството на фураж за отглежданите животни и отглеждане на тютюн и картофи, и не се наблюдава честа смяна на собствеността. Произвежданата земеделска продукция е насочена главно към задоволяване на собствени нужди. Потенциалът за развитие на селското стопанство се ограничава физико-географски от разполагаемите ресурси, включително от развитието на хидромелиоративната мрежа. Отново поради географските особености на района, средната снабденост с обработваема земя е доста по-ниска в сравнение с други части на страната.

Таблица 43 Средна снабденост с обработваема земя на един жител от областта – дка, и сравнена със средната за страната

Година	Обработваема земя (ОЗ) общо - дка	Население на област Кърджали	Средна снабденост с ОЗ/жител от областта
2009	572570	305611	1.900 дка
2010	570789	153571	3.720 дка
2011	578529	152009	3.806 дка

Източник: Областна дирекция „Земеделие“

Все още са малко стопанствата, които разполагат с техника и използват платена работна сила. Голяма част от земеделската земя е под наем или аренда. Дейността е свързана с отглеждане на основни земеделски култури и едро животновъдство.

През 2011 г. регистрираните земеделски производители са 5 108, което е почти два пъти по-малко от броят им през 2009 г. когато те са наброявали 9 254 души. В периода 2005-2008 г. се отчита ръст на производителите в селското стопанство от над 150%, през 2009 г. тенденцията на увеличаване на броя се запазва, но от 2010 г. започва голямо свиване и то продължава с бързи темпове през 2011 г. Най-голям е делът на регистрираните земеделски производители в общините Кърджали и Кирково, а най-малък в община Джебел. През годината от Регистъра на земеделските производители са се отписали 1352 души.

Таблица 44 Брой земеделски производители в Област Кърджали

Регистрирани ЗП	2009 г.	2010 г.	2011 г.
новорегистрирани	2803	1161	1065
пререгистрирани	6451	5334	4043
общо	9254	6495	5108

Източник: Областна дирекция „Земеделие“

Очаква се относителният им брой да продължи да пада, но с много по-малки темпове през следващите години. Мотив за намаляване на темпа биха могли да бъдат очакваните по-добри възможности за получаване на субсидии. От друга страна непрекъснато се повишават санитарните и хигиенни изисквания на ЕС за произведената продукция, което изисква инвестиции, характерни за по-големи производители от типичните за областта.

През 2011 г. земеделските територии в селскостопанския фонд на област Кърджали възлизат на 1 299 530 дка, а обработваемите земи – 578 529 дка.

Таблица 45 Разпределение на селскостопанския фонд, 2011 г.

ОБЩИНА	ССФ-всичко	В това число:			Горски фонд
		Обработваема земя	Пасища, мери	друга	
		дка	дка	дка	
Ардино	131923	49639	62443	19841	189417
Джебел	76326	42938	15523	17865	143484
Кирково	200335	101874	84781	13680	311755

Крумовград	383781	146308	174231	63242	430361
Кърджали	227305	122181	67138	37986	225010
Момчилград	159269	62557	81851	14861	178994
Черноочене	120591	53032	52143	15416	194584
ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ	1299530	578529	538110	182891	1673604

Източник: Областна дирекция „Земеделие“

През 2011 г. обработваемите земеделски земи на територията на област Кърджали са 578 529 дка, което е с около 6000 дка повече в сравнение с 2009 г., когато са 572 569 дка. Приблизително 87% от обработваемата земя представляват нивите, ливадите са 11%, следвани от трайните насаждения - около 2% и най-малък е делът на разсадниците, които са по-малко от един процент.

Актуалните данни показват, че по отношение на собствеността на обработваемата земя, традиционно най-голям е делът на частните собственици – 344 870 дка или около 60% от обработваемата земя е в частни ръце. Следващият голям собственик е държавата, а най-малък е делът на общинската земя.

Таблица 46 Разпределение на селскостопанската земя по видове собственост, 2011 г.

ОБЩИНА	Обработваема земя в т.ч.					
	общо	държавна	общинска	Частна	Ост. фонд	друга
	дка	дка	дка	Дка	дка	дка
Ардино	49639	1156	934	22193	24744	612
Джебел	42938	1099	0	19382	22424	33
Кирково	101874	4657	0	93622	3425	170
Крумовград	146308	10633	5956	68864	57225	3630
Кърджали	122181	13624	1463	80883	17054	9157
Момчилград	62557	1230	1106	28126	29846	2249
Черноочене	53032	715	175	31800	18815	1527
ОБЛАСТ	578529	33114	9634	344870	173533	17378

Източник: Областна дирекция „Земеделие“

В областта се е наложила тютюневата култура като основна земеделската практика (60% от площите с основни пролетни култури през 2011 г.), което до голяма степен определя и моноструктурният характер на земеделието. Основните типове тютюн, които се отглеждат, са от типа „Ориенталски“ и все още намират добър пазар навън. Тенденциите в световен мащаб са в посока намаляване на площите, заети с тютюн, което се забелязва и на територията на областта - приблизително два пъти по-малко от площите

през 2010 г. Традиционно хората, работещи в този сектор на растениевъдството, са с по ниско-образование и предприемаческа инициатива, а това, заедно с физико-географските особености, затруднява преориентиране на земеделците и намирането на алтернативни култури.

Таблица 47 Разпределение по основни видове земеделски производства в дка, 2011 г.

Култура	Посевна площ в дка 2007 г.	Посевна площ в дка 2008 г.	Посевна площ в дка 2009 г.	Посевна площ в дка 2010 г.	Посевна площ в дка 2011 г.
1. Картофи	9740	10040	9640	8980	10110
2. Царевица за зърно	1570	1710	1330	1280	1555
3. Фасул	1535	1585	1141	1120	1115
4. Масл. слънчоглед	204	484	1334	360	1520
5. Домати	1775	2065	1885	1075	1330
6. Пипер	4154	5132	4765	5225	5897
7. Дини	765	565	510	580	414
8. Пъпеши	490	300	286	366	228
9. Ориенталски тютюн	61965	55420	60608	62570	33870
10. Овес	0	0	0	0	655
11. Пролетен ечемик	0	0	0	0	165
ВСИЧКО:	82198	77301	81499	81556	56 859

Източник: Областна дирекция „Земеделие“

В следващата таблица са изнесени данните за получената продукция от пролетни култури в периода 2007-2011 г.:

Таблица 48 Получената продукция от пролетни култури в периода 2007-2011 г.

Култура	Засадени площи дка	Получена продукция тона	Среден добив кг/дка
1. Пипер			
01.12.2007 год.	4584	6290	1372
01.12.2008 год.	5192	6826	1315
01.12.2009 год.	4765	8371	1757
01.12.2010 год.	5225	10050	1923
01.12.2011 год.	5897	12917	2190
2. Домати			
01.12.2007 год.	1865	1700	912

Култура	Засадени площи	Получена продукция	Среден добив
	дка	тона	кг/дка
01.12.2008 год.	2065	1916.7	928
01.12.2009 год.	1885	2037.5	1081
01.12.2010 год.	1075	795.5	740
01.12.2011 год.	1330	1373	1032
3. Картофи			
01.12.2007 год.	9740	10528	1081
01.12.2008 год.	10040	10384	1038
01.12.2009 год.	9640	10400	1079
01.12.2010 год.	8980	12468	1388
01.12.2011 год.	10110	15624	1545
4. Дини			
01.12.2007 год.	765	816	1067
01.12.2008 год.	565	539.4	955
01.12.2009 год.	510	624.4	1224
01.12.2010 год.	580	674	1162
01.12.2011 год.	414	516	1246
5. Пъпеши			
01.12.2007 год.	490	311	635
01.12.2008 год.	300	161	537
01.12.2009 год.	286	191	668
01.12.2010 год.	366	197.4	539
01.12.2011 год.	228	167	732
6. Тютюн ориент			
01.12.2007 год.	61965	6566	106
01.12.2008 год.	55420	7436	134
01.12.2009 год.	60608	8494.5	140
01.12.2010 год.	62570	8848	141
01.12.2011 год.	33870	4404.1	130
7. Фасул			
01.12.2007 год.	1535	91	59
01.12.2008 год.	1585	91.6	59
01.12.2009 год.	1141	80.92	71

Култура	Засадени площи	Получена продукция	Среден добив
	дка	тона	кг/дка
01.12.2010 год.	1120	81.4	73
01.12.2011 год.	1115	99.2	89
8. Слънчоглед			
01.12.2007 год.	204/рек. 184	31	167
01.12.2008 год.	484	51.4	127
01.12.2009 год.	1334	257.4	193
01.12.2010 год.	360	68	189
01.12.2011 год.	1520	181	119
9. Царевица			
01.12.2007 год.	1570/ рек. 1490	338	227
01.12.2008 год.	1730	487	282
01.12.2009 год.	1330	377.05	283
01.12.2010 год.	1280	323.4	256
01.12.2011 год.	1555	392.5	252

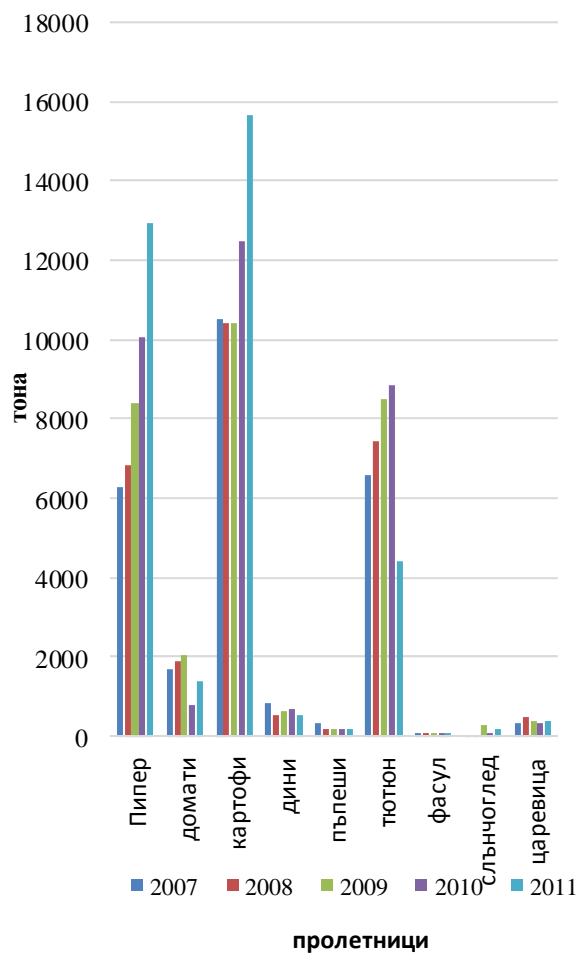
Източник: Областна дирекция „Земеделие“

Посочените данни показват, че средните добиви от всички пролетни култури нарастват през 2011 г. в сравнение с предходната година, с изключение на тези от тютюн и слънчоглед. Най-значително е повишението в средния добив на пипер и картофи, а най-голямо свиване има именно в добивите на тютюн. Зеленчукопроизводството е развито само по поречията на реките в областта, заради почвените характеристики и възможностите за напояване.

Наложително е да се насочат усилията и към други култури, съобразени с климатичните и почвени условия – картофи, фасул, пипер, домати, ягоди и други.

Графика 9 Получена продукция от пролетници, 2007-2011 г., Областна дирекция „Земеделие“

Получена продукция от пролетници 2007 до 2011 г.

За 2010–2011 година в област Кърджали с есенници са засети 5999 дка, от които 5244 дка пшеница, 530 дка ечемик, 225 дка ръж. В следващите таблици е видно изменението на заетите площи с есенници за последните години:

Таблица 49 Засети земеделски площи с есенници, 2007-2011 г., Областна дирекция „Земеделие“

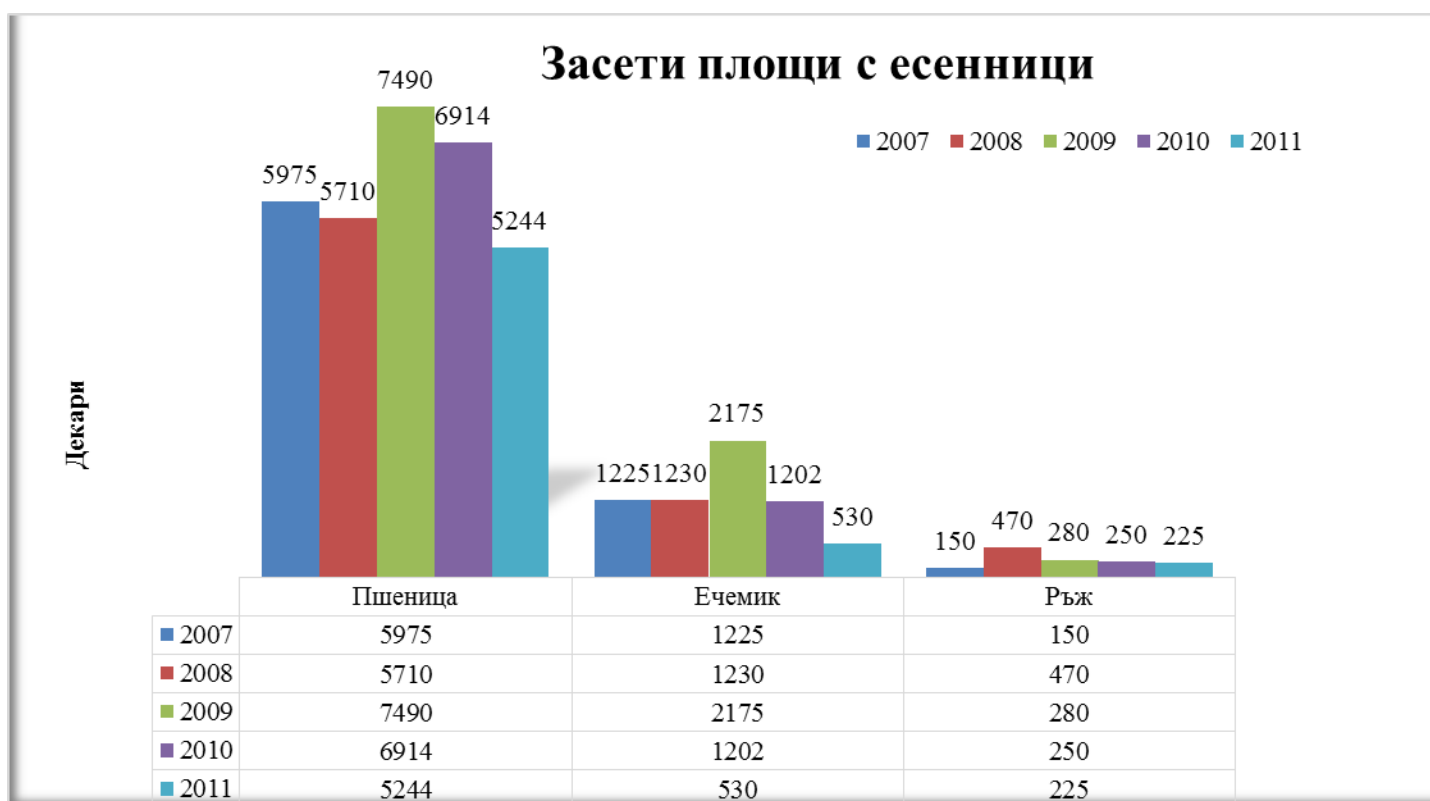
Община	Засети площи пшеница дка					Засети площи ечемик дка				
	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.
Ардино	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Джебел	0	230	50	50	70	0	0	0	0	0

Кирково	450	250	280	180	0	310	160	100	70	0
Крумовград	1120	1250	1450	1170	1350	140	120	90	120	120
Кърджали	2505	2300	3450	3000	1780	575	700	1385	712	110
Момчилград	0	30	60	14	44	0	0	0	0	0
Черноочене	1900	1650	2200	2500	2000	200	250	600	300	300
ОБЩО	5975	5710	7490	6914	5244	1225	1230	2175	1202	530

Източник: Областна дирекция „Земеделие“

През стопанската 2010–2011 година намаляват заетите площи с есенници, спрямо предходната стопанска година.

Графика 10 Динамика на засети земеделски площи с есенници, 2007-2011 г.

Източник: Областна дирекция „Земеделие“

Средният добив от пшеница и ечемик се е увеличил спрямо предходната стопанска година. Причините за тези резултати са по-благоприятните климатични условия и по-добрата агротехника. Общо, от наличните 37 сламопреси в областта, в кампанията участват 26 броя, което прави 70.27 %. Относно техниката за извозване на зърно от наличните 64 броя участват 53, което е 82.81 %.

В пролетната кампания са включени 348 броя колесни трактори (79.45% от наличните), тракторни плугове – 357 броя (88.37 % от наличните), дискови брани – 53 броя (93% от наличните), култиватори – 66 броя, (88% от наличните), 7 бр. сеялки за окопни култури и 7 бр. машини за разпръскване на минерални торове, което е 70% от наличните за областта.

Съгласно информация от „Напоителни системи“ ЕАД Клон Горна Тунджа - Стара Загора, на територията на област Кърджали са изградени 59053 дка поливни площи. От тях годни за експлоатация, съгласно последното официално преброяване на поливните площи през 1999 г. са 54333 дка. Към момента са в състояние да се подаде вода на 23244 дка.

Напоителните полета, които се използват през последните години са следните:

Таблица 50 Напоителни полета

№ по ред	Напоително поле	Годни поливни площи (дка)
1.	НП „Яворица“	3 341
2.	НП „Петелово“	2 548
3.	НП „Званица“	3 870
4.	НП „Нановица“	3 400
5.	НП „Карамфил-Чайка“	831
6.	НП „Загорско“	440
7.	НП „Момина сълза“	910
8.	НП „Лале“	2 350
9.	НП „Бенковски“	1 734
10.	НП „Странджево“	3 820
	ОБЩО:	23 244

Източник: „Напоителни системи“ ЕАД Клон Горна Тунджа - Стара Загора

Наложително е да бъдат възстановени и разширени поливните системи в областта. Например, необходимо е да бъде въведен в експлоатация микроязовир “Диамандово”

за осигуряване на вода за поливното поле “Оваджик”, както и да се реконструират и рехабилитират водоемите, собственост на “Земинвест” ЕАД.

Районът на Източните Родопи е подходящ за отглеждане на костилкови и орехоплодни овощни видове. Овощарството е с традиции в Източните Родопи, но поради десетилетията монокултурно отглеждане на тютюн и липсата на необходимост от развитие на алтернативно земеделие, те не са развивани. От 2010 г. се забелязва обновяване и създаване на нови овощни насаждения. Сериозен тласък в увеличаване на площите, заети с овощни култури, дава финансирането по мерките на Програмата за развитие на селските райони. Въпреки наличието на финансови средства обаче, отглеждането на овощни култури изисква специфични знания и умения, които липсват при повечето от земеделските стопани.

Почвено-климатичните условия на района са предпоставка за отглеждане на технически култури (лен, памук, фъстъци и др.) и етерично-маслени и лечебни билки (лавандула, мента, маслодайна роза и др.), както и някои по-невзискателни зърнени култури, като ръж. Основните предимства при отглеждането на етерично-маслените култури са минималните разходи за първоначален капитал за започване, неограничен пазар за продукцията както у нас, така и на европейските и световните пазари (САЩ), постоянна сравнително висока цена и др.

Животновъдство

Животновъдството е по-слабо представено и заема по-малък дял от общата селскостопанска продукция. Планинският и полупланинският релеф на района и наличието на пасища и ливади предразполага развитието на *овцевъдството, козевъдството и месодайното говедовъдство*.

В област Кърджали се отглеждат предимно крави за мляко и месо, добре развито е и овцевъдството. По брой говеда областта се нарежда на второ място в страната. Към 31.12.2011 г. се отглеждат следните видове и брой животни, както и птици по данни, предоставени от общинските служби по земеделие.

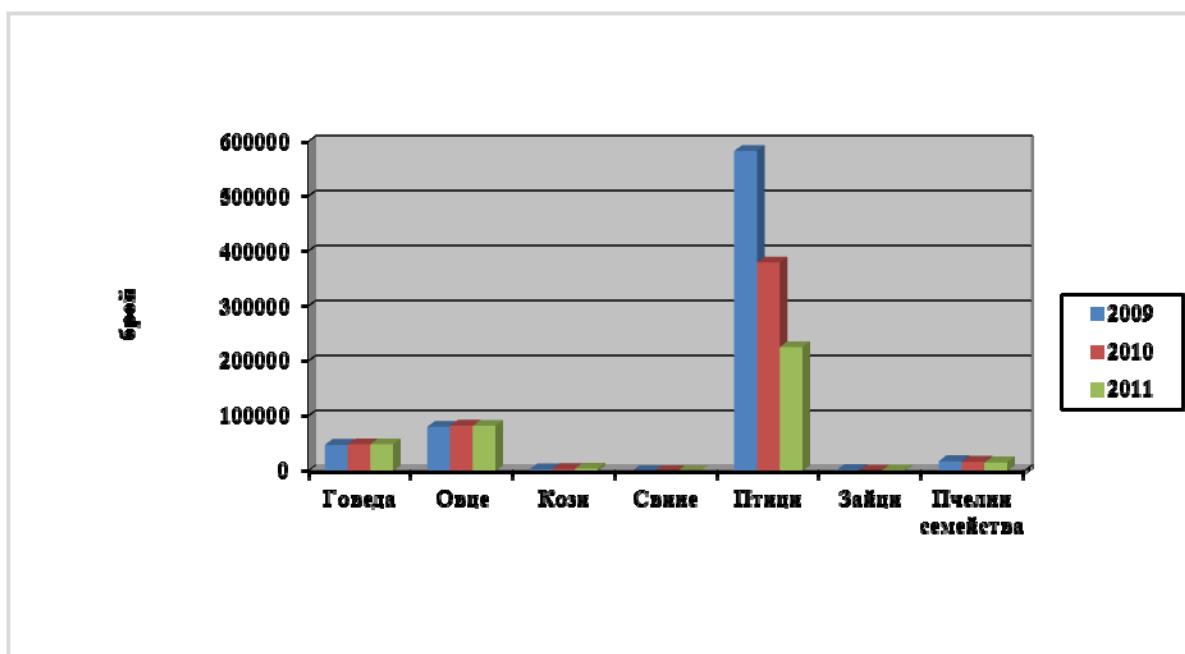
Таблица 51 Отглеждани брой животни на територията, 2009-2011г.

Видове животни	Мярка	2009 г.	2010 г.	2011 г.
1. Говеда	Бр.	48070	48882	48915
В т. ч. крави	Бр.	32003	32025	31915
2. Овце	Бр.	80807	82894	82584
В т. ч. овце-майки	Бр.	67069	66139	64298
3. Кози	Бр.	3420	4130	4682

В т. ч. кози–майки	Бр.	2597	2868	3153
4. Свине	Бр.	364	321	181
В т. ч. свине–майки	Бр.	38	29	28
5. Птици	Хил. бр.	582.9	379.7	225.8
В т. ч.				
кокошки–носачки	Хил. бр.	210	191.6	179.9
бройлери	Хил. бр.	360.9	168.2	2
6. Зайци	Бр.	2120	1302	1496
В т. ч. зайкини	Бр.	1145	959	719
7. Пчелни семейства	Бр.	18442	17104	16005

Източник: Областна дирекция „Земеделие“

Графика 11 Брой животни през 2009, 2010 и 2011 г., Областна дирекция „Земеделие“

От изнесените данни е видно, че относителният брой на говедата, овцете, вкл. овцете-майки, в региона се запазва през годините. Пчелните семейства са намалели с 1099 бр. Говедовъдството в областта все още е силно раздробено. В около 90% от стопанствата се отглеждат 1 – 2 крави от местното родопско говедо. Примитивният начин на отглеждане на животните, както и небалансираното им хранене, създават сериозни проблеми със селекцията, което определя и ниската млечна продуктивност в момента.

Овцевъдството в област Кърджали е традиционен отрасъл. Има създадени две сдружения на овцевъдите. Проблемите пред отрасъла са високите цени на фуражите и ниските изкупни цени на живите агнета.

Получената продукция от различните видове животни и птици е следната:

Таблица 52 Получена продукция от животни и птици, 2009-2011 г.

Показатели	М. ед.	2009 г.	2010 г.	2011 г.
МЕСО от:	Кл. тегло			
– ЕРД	т.	320	540	535
– ДРД	т.	115	136	132
– свинско	т.	560	593	760
– птиче	т.	0	0	0
МЛЯКО–общо		51801	55604	54662
– краве	х. л.	49450	53205	52316
– биволско	х. л.	0	0	0
– овче	х. л.	2234	2237	2155
– козе	х. л.	117	159	188
ЯЙЦА	х. бр.	33186	28546	26839
МЕД	т.	189	169	137
Непрана вълна	т.	169	160	149

Източник: Областна дирекция „Земеделие“

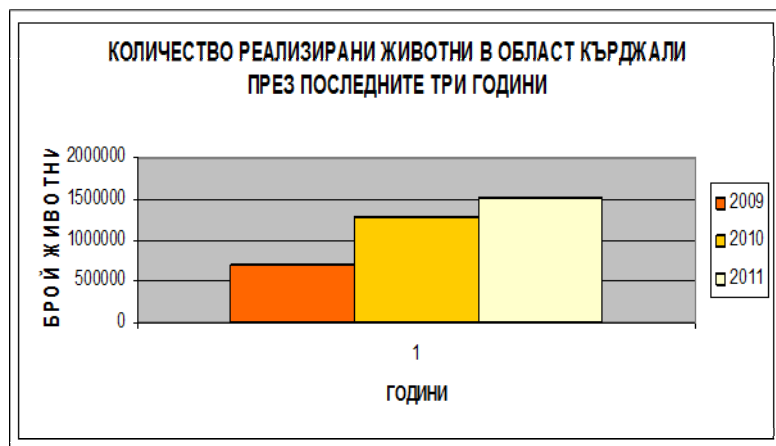
Данните от таблицата показват, че количеството на получената продукция от животновъдство, в сравнение с предходните години, е с положителен индекс. Изключение правят показателите за месо, овче мляко и мед.

В Областта към 31.12.2011 г. категоризираните ферми I категория са 31 на брой. Одобрените изкупвачи за изкупуване на мляко в цялата област са 6 бр. в това число: община Ардино – 4 бр., община Джебел – 1 бр. и община Кирково – 1 бр. Млекопреработвателните предприятия в региона са 7 бр., а месопреработвателните предприятия са 8 броя.

Мандри: На територията на област Кърджали за периода 01.2011 – 12.2011 година са активни 7 мандри. Няма мандри, които са временно неактивни или прекратили дейност. В седемте млекопреработвателни предприятия, общото количество изкупено и преработено мляко през 2011 г. е 5 322 145 л. Постъпилото през 2010 г. мляко за преработка в областта е 6 311 065 л., като за същия период през 2009 г. се отчита изкупено и преработено мляко около 7 025 137 л., т.е. наблюдава се тенденция на трайно намаляване на изкупеното и преработено мляко. За периода 2009-2011 г. основният краен продукт от преработено мляко, е киселото мляко, следван от кашкавала.

Кланици: На територията на област Кърджали функционират три броя кланици. Наблюдаваният период се характеризира с най-висок процент в количеството произведено и реализирано месо за последните три години.

Графика 12 Количество реализирани животни, 2009-2011 г., Областна дирекция „Земеделие“

Увеличението на изкупеното и реализираното количество месо за 2011 г., се дължи на преработка „на ишлеме“, което е характерно и за трите кланици. Влияние оказва и производството на колбаси от чист вид категория - животни-говеда без заместители и примеси.

Ловно стопанство: По-важни представители на ловната фауна, които се срещат постоянно или временно на територията на областта, са сърна (разпространена в горските комплекси), дива свиня (повсеместно разпространена с неравномерна гъстота), елен лопатар (среща се в границите на Дивечовъден участък (ДУ) „Студен Кладенец“ и ДЛС „Женда“), заек (повсеместно разпространен с неравномерна гъстота), лисица (разпространена със значителна гъстота), тракийски кеклик (интересен обект на лов с малка численост в отделни райони), чакал (с неравномерна гъстота и разпределение), вълк (мигриращ вид).

Язовирите в района, освен местообитания на водолюбиви видове птици, бозайници, риби и земноводни, са и ресурс с потенциал за развитие на спортния риболов, водните спортове и рекреацията. В повечето случаи, прекомерният улов на риба и зарибяването с нетипични видове, както и упражняването на водни спортове, оказват негативно влияние върху ценните видове и местообитания.

Държавно ловно стопанство „Женда“ е разположено на обща площ от 16 118 ха, а релефът е нископланински, силно пресечен от множество долове. Билата са заоблени, а склоновете много стръмни и урвести. Надморската височина варира от 400 до 1100 м. Всяка година в него се отстрелват по 10-15 трофейно зрели животни от различните видове

едър дивеч. Между 40 и 50 са животните - главно муфлон, дива свиня и елен лопатар, които се разселват в други райони на страната. На територията на стопанството са изградени 2 ловни дома - “Женда” и “Болярци”, поддържани в много добро състояние и предоставящи възможност за комбиниране на ловните излети и посрещане едновременно на две ловни групи. Стопанството е едно от 10-те в България с най-добри показатели за 2008 г., увеличавайки през последните 5-6 години приходите си от 50 хиляди на 250 хиляди лева годишно. 70 % от приходите на стопанството са от български ловци, но то е посещавано и от всички страни на Европейския съюз, Турция и Русия, включително и от жени.

Дивечовъден участък „Студен кладенец” е разположен южно от яз. Студен кладенец, върху част от склоновете на Източните Родопи, и се намира на територията на общините Момчилград, Крумовград и Кърджали. Площта му е 5 186 хектара. Благоприятните природни условия обуславят развитието на богата фауна с голямо видово разнообразие, включително редица защитени видове.

Горско стопанство: В териториално-структурно отношение горите и териториите горски фонд са обединени в една Регионална дирекция по горите – Кърджали. Горите в област Кърджали са разположени структурно в 5 държавни горски стопанства - “Ардино”, “Кирково”, “Крумовград”, “Кърджали”, “Момчилград” и 1 държавно ловно стопанство “Женда” (община Черноочене).

През 2011 г. общата площ на горския фонд възлиза на 167 360 ха, докато през 2009 г. е била 186 360 ха. Основната част е държавна собственост или 94.6 % от горския фонд. Запасът от дървесина възлиза на близо 25 млн. м³ при средна възраст на горите от 38 години. Преобладават иглолистните гори.

Таблица 53 Горски и селскостопански фонд на територията

ОБЩИНА	ССФ-всичко	Горски фонд
	дка	дка
Ардино	131923	189417
Джебел	76326	143484
Кирково	200335	311755
Крумовград	383781	430361
Кърджали	227305	225010
Момчилград	159269	178994

Черноочене	120591	194584
ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ	1299530	1673604

Източник: Областна дирекция „Земеделие“ и Регионална дирекция по горите – Кърджали

Характерът на горите в областта благоприятства добива предимно на средна и дребна дървесина, като суровина за добив на целулоза. Дърводобивът, дървопреработването, лесокултурната дейност, добивът на сено, гъби, горски плодове и билки дават възможност за основни доходи или допълнителни такива на значителна част от местното население. Горските ресурси играят важна роля в поддържането на биологичното равновесие, подобряват климата, регулират водния режим, защитават селскостопанските площи, пътищата и селищата от ерозионни процеси. Основните противоерозинни мерки са свързани с изграждане на баражи, биоплетове, биопрагове и каменни прагове.

Лесоустройството се базира на дългогодишна практика, но все още се концентрира изключително върху използването на дървесните ресурси, като липсва многофункционално управление на горите. Освен дърводобива стопанско значение има вторичното използване на горите за събиране на билки, гъби и горски плодове, развитие на ловния и екотуризма. Основните проблеми в сектора са свързани с незаконните сечи, невъзможността на частните стопани за реално управление на горската собственост и липсата на финансов ресурс за инвестиции за залесяване на обезлесени и ерозирани терени. Специфичен аспект е опазването на горите от пожари, включително развитие на сътрудничеството през границата.

Рибно стопанство: Понастоящем садковото производство на риба в региона се осъществява в регистрираните садкови стопанства, които са 8 на брой през 2010 г. и са с 3 по-малко от тези през 2009 г. В тях се произвежда по-голямата част от продукцията в региона. Това се обуславя от наличието на два големи водоема – яз. Кърджали и яз. Студен кладенец, които осигуряват много добри условия за развитието на садковото производство и концентрират садковите стопанства. Именно с тях са свързани и тенденциите за развитие на сектора като цяло.

През 2011 г. се създава Асоциация на рибовъдите на яз. „Кърджали“, която обединява фирми като „Есетра Комерс“ ЕООД, „Аквामаш“ ООД, „Аквафиш“, „Аквабелуга“ ООД, „Фиш-Кърджали“, ЕТ „ЕРИ 73“, „Моби Дик“ ЕООД, ЕТ „Фани“ и ЕТ „Ангел Авренлиев“ и има за цел защита на биоразнообразието, реклама, екология и борба с браконьерството в сектора.

Таблица 54 Регистрирани стопанства, издадени разрешителни и билети в област Кърджали за периода от 2004-2010 г.

	2004 г.	2005 г.	2006 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.
Регистрирани садкови стопанства	1	1	2	3	3	11	8
Издадени разрешителни за стопански риболов	14	25	13	13	12	9	12
Издадени билети за любителски риболов	1 200	1 300	1 570	1 859	2 339	2 893	2 938

Източник: Изпълнителна агенция по рибарство и аквакултури, Сектор „Рибарство и контрол“ – Кърджали

2.2.2. ДОБИВНА ПРОМИШЛЕНОСТ

Област Кърджали е богата на полезни изкопаеми. Със значителни залежи на такива разполагат общините Кърджали, Момчилград, Ардино и Джебел. С ограничени запаси и с предимно местно значение са тези, открити в общините Кирково и Крумовград. Единствено в община Черноочене няма открити запаси от полезни изкопаеми.

Таблица 55 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност: добивна промишленост

Икономически дейности (A21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил.лв.	хил.лв.	хил.лв.	брой	хил.лв.	хил.лв.
Общо за област Кърджали	4 398	901 347	68 546	57 755	21 362	115 511	495 495
Добивна промишленост	11	10 700	946	..	..	..	17 172

Източник: НСИ, 2011

Предприятията в добивната промишленост представляват под 1% от общия брой фирми в областта, но за тях е характерна високата интензивност на труда и броят на заетите, макар и конфиденциален не е малък. Тези компании реализират нетни приходи от продажби в размер на 10 700 хиляди лева и печалба от общо около 1 милион лева.

От рудните полезни изкопаеми на територията на област Кърджали има разкрити находища на оловно-цинкови, златни и хромови руди. Оловно-цинкова руда с полимерен характер се добива от фирма “Горубсо-Кърджали” АД в четирите рудника на територията на област Кърджали – рудник “Еньовче” (община Ардино) и рудниците “Звездел”, “Галенит” и “Пчелояд” (община Момчилград), но към настоящия момент всички тези находища са изчерпани и рудниците са закрити. Обогатителната дейност се извършва от

специализирани фабрики в Кърджали. Основен проблем се явява намалението на металното съдържание в рудата, което се отразява финансово по цялата верига. Друг проблем е възстановяването на терените в близост до рудниците, както и контролът по пречистването на промишлените води от рудодобива, който не е ефективен. Залежи на златна руда са открити при с. Седефче (община Момчилград) със средно съдържание на злато от 1,3 г. на тон. Находище на злато е открито в м. Ада тапе в близост до гр. Крумовград, като според експертни оценки запасите от златна руда са между 28-32 тона с високо процентно съдържание. Находище на хромова руда е открита в с. Добромирци (община Кирково) със запаси около 238 х. тона.

Нерудните полезни изкопаеми имат значителен дял в добивната промишленост на областта и представляват важна предпоставка за икономическото му развитие. При с. Доброволец и с. Пропаст (община Кърджали) са открити единствените залежи от бентонит в България, които намират приложение главно в металургията и винарската промишленост. Основното предприятие за производството на бентонитови, перлитови и зеолитови продукти е „Ес енд Би Индастриъл Минералс“ АД – Кърджали (бивш „Бентонит“ АД).

В областта са съсредоточени 100% от запасите с перлит при с. Воденичарско (община Джебел), който се използва главно в производството на топлоизолационни материали. Предприятие за преработка на перлит е разположено до ж.п. сп. Джебел, община Момчилград. Находища на зеолит са открити при селата Седловина, Бели пласт и с. Мост (община Кърджали), които намират приложение в селското стопанство. При с. Ленище (община Ардино) е открито находище на пегматити; запаси от талкомагнезит и талкошисти има в гр. Джебел и с. Добринци (община Джебел). Находища от азбест са открити при с. Чубрика (община Ардино) и с. Джерово (община Кирково).

Областта е сравнително богата на строителни и облицовачни материали, като в община Кърджали се намира единственото находище в България на трас - основен компонент за производството на цимент. При с. Ковил (община Крумовград) и Момчилград са основните находища от туфите за облицовка. Край с. Папрат (община Джебел) се намира находище на туфи за керамичната промишленост. Запаси от мрамор за облицовка има край Ардино, а мрамори за мозайка и брашно има при с. Папрат (община Джебел). Добра перспектива за развитие на добивната индустрия има именно в експлоатацията на големите залежи на високо качествен мрамор, имайки предвид, че най-богатите находища на мрамор в Европа са на изчерпване.

В областта се намират и находища на различни видове варовици. При с. Плазище (община Джебел) и селата Енчец и Черна скала (община Кърджали) се добиват варовици

за фуражната промишленост, а варовици за трошен камък се добиват в с. Рани лист (община Кърджали).

Едно от съществените предизвикателства на отрасъла е изпълнението на различни екологични норми, свързани с присъединяването към ЕС, което ще изисква допълнителни инвестиции, без това непременно да се отрази на производствения капацитет.

2.2.3. ПРЕРАБОТВАЩА ПРОМИШЛЕННОСТ

Таблица 56 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност: преработваща промишленост

Икономически дейности (A21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил.лв.	хил.лв.	хил.лв.	брой	хил.лв.	хил.лв.
Общо за област Кърджали	4 398	901 347	68 546	57 755	21 362	115 511	495 495
Преработваща промишленост	473	359 840	29 258	19 126	10 464	57 216	290 795

Източник: НСИ, 2011

Важно място в икономическото развитие на област Кърджали заема преработващата промишленост. В този отрасъл дълготрайните материални активи през 2011 г. са най-много - 290 795 хил. лева или 59% от тези за областта. Техните обеми се увеличават значително и в годините. През 2008 г. те са били 64 409 хил. лв. или 39% от тези за областта, а през 2009 г. достигат 268 751 хил. лв. Фирмите от отрасъла са специализирани в преработката на нерудни и рудни изкопаеми и производство на олово, цинк, калай и техните сплави, пластмасови изделия, продукти от бентонит, перлит и зеолит, както и изделия след металообработка, текстилно и шивашко производство. Характерно за местната икономиката е концентрацията на промишленото производство главно в общинските центрове. Преработвателните предприятия ползват като суровини продуктите от селското стопанство, а леката промишленост – предимно текстилни суровини от внос или произвеждани извън региона.

През 2011 г. в преработващата промишленост работят общо 473 предприятия, което е с около 20 повече в сравнение с тези през 2009 г., когато също има ръст спрямо 2007 г. Нетните приходи от продажби на произведената продукция в отрасъла за 2011 г. е в размер 359 840 хил. лв. (за сравнение, през 2009 г. тя е била 318 607 хил. лв.)

Металургията, машиностроенето и металообработването са традиционни за област Кърджали и се характеризират с разнообразна вътрешноотраслова структура. „ОЦК“ АД – Кърджали, чиято дейност е производство на олово, цинк, калай и техните сплави, до скоро е с най-голям персонал, но към момента е преустановило дейността си. Работи се по изграждане на нов цинков завод. Onet, SNC Lavalin и Ausenco са трите фирми, които участват в заключителния етап на конкурса по избор на главен изпълнител за изграждане на цинковото производство в Кърджали.

Металообработването и производството на пластмасови изделия е представено от “Пневматика Серта” за хидравлични и пневматични цилиндри, “Монек-юг” за минно и металургично оборудване, “Формопласт” за шприц форми за пластмаса, турската фирма “Теклас България” за производство на автомобилни части (община Кърджали) за помпи от неръждаема стомана, „Хранинвест-ХМК” и “Промаш” ООД (община Момчилград) за автоматизирани линии за хляб, на хидравлични и пневматични компоненти - “Джебел 96” – ООД и “Кирково” ООД, на месингови и поцинковани фитинги - “Тунимекс” ЕООД Ардино. Отрасълът е силно зависим от международната конюнктура, по-специално от динамиката на цените на металите, енергийните източници и други суровини на международните борси. Основните проблеми могат да възникнат по линия на ценови шокове при закупуване на основната суровина – черни метали. Секторът се явява един от основните замърсители в област Кърджали.

Дърводобивът е много добре развит в област Кърджали и се осъществява предимно от държавните горски стопанства. Дървеният материал се изнася за вътрешността на страната и в чужбина, като дървесината не се преработва дълбочинно в региона. Като цяло, отрасълът има добри перспективи за развитие, отчитайки местните ресурси, свързани с дълбочинното използване на суровината на базата на сравнително богатите ресурси от дървесина. Дълбочинното използване на дървесината и затваряне на цикъла “добив на дървен материал – първична преработка – краен продукт” би довело до излизане на нови пазари и намаляване на финансовите разходи на местните дървопреработвателни и мебелни предприятия.

Значими за региона подотрасли на преработващата промишленост са текстилната и шивашката промишленост, където е и значителна част от чуждестранните преки инвестиции, идващи от Гърция, Турция, Германия и Холандия. Основен пазар на продукцията (основно поръчки тип “ишлеме”), са предимно клиенти от Германия, Франция, Италия и Холандия. Това поражда проблеми, свързани с пазарната реализация на продукцията и ограничените възможности за реинвестиции в оборудване. Допълнителен проблем на отрасъла е ниската ефективност на труда и сравнително ниската средна работна заплата, които пораждат текучество и недостиг на работна сила. През годините по-неконкурентоспособните фирми на база на силно “сивеещите”

отношения с персонала, изграждат негативен имидж на отрасъла, а тази тенденция се завръща с по-силен ефект в годините след 2008 г.

Основното предизвикателство пред сектора в средносрочен план е *нарастването на производителността на труда*. Конкурентният натиск на европейския пазар (където е основната част от износа) от година на година става все по-силен. Освен това, общото нарастване на средната заплата в страната може да предизвика процеси на отлив на работна сила от сектора. Единственото противодействие е увеличението на производителността с темпове, които изпреварват конкурентния натиск и темпа на нарастване на средните заплати. Данните за развитието на отрасъла (брутна продукция и нетни приходи) сами по себе си създават впечатлението за растеж, който ще продължи в средносрочен период. Тъй като мнозинството от фирмите работят като изпълнители на поръчки, те са силно зависими от цената на труда и производителността, която могат да постигнат, т.е. могат да останат на пазара само дотолкова, до колкото им позволява постигнатата производителност. Освен това основният пазар на продукцията им (ЕС) към момента е в стагнация и възложителите на поръчки търсят все по-ниска цена за единица продукт. Основните стратегии за оцеляване и растеж на фирмите, които имат капацитет и способност да останат по-дълго, могат да се обобщат по следния начин: Повишаване на производителността на труда чрез организация и ново технологично оборудване; специализиране и универсализиране на способностите за производство на къси и разнообразни серии облекла; изграждане на собствени марки облекла.

Силно стимулиращо въздействие на местните предприятия от този сектор може да окаже динамичното и успешно развитие на отрасли като туризъм, хотелиерство и търговия. Перспективите в развитието на хранително-вкусовата промишленост се свързват с възстановяване на животновъдството, като се стимулира възникването на вертикални клъстери с предприятия от хранително-вкусовата промишленост.

2.2.4. ПРОИЗВОДСТВО И РАЗПРЕДЕЛЕНИЕ НА ЕЛЕКТРИЧЕСКА И ТОПЛИННА ЕНЕРГИЯ И НА ГАЗООБРАЗНИ ГОРИВА

Таблица 57 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност: пр-во и разпределение на ел. и топлинна енергия и на газ. горива

Икономически дейности (A21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил.лв.	хил.лв.	хил.лв.	брой	хил.лв.	хил.лв.
Общо за Област Кърджали	4 398	901 347	68 546	57 755	21 362	115 511	495 495
Пр-во и разпределение на ел.	5	..	..	76	..	..	3 171

и топлинна енергия и на газ. горива

Източник: НСИ, 2011

Развитието на производството на електрическа и топлинна енергия, както и това на газообразни горива не е особено застъпено в област Кърджали. През 2011 г. предприятията, развиващи дейност в тази област, са едва 5, а ДМА възлизат на 3 171 хиляди лева.

Електроразпределението и електроснабдяването в областта се осъществява от „ЕВН България Електроразпределение” АД (ЕВН ЕР), „ЕВН България Електроснабдяване” АД (ЕВН ЕС) и „Електроенергиен системен оператор” ЕАД, Мрежови експлоатационен подрайон - Кърджали, в чийто предмети на дейност са експлоатация на електроразпределителната мрежа, пренос и разпределение на електрическа енергия с цел снабдяване на клиентите, доставка и продажба на електрическа енергия на потребителите, които са присъединени към нея; управление на разпределителната мрежа; поддържане на обектите и съоръженията, в съответствие с перспективите за икономическо развитие и прогнозите за изменение на електропотреблението.

На територията на област Кърджали електроснабдяването е в добро състояние. Електрифицирани са 100% от населените места. Изграждането на каскада "Горна Арда" /проект с национално значение/ ще подобри местната инфраструктура, ще създаде условие за разкриване на нови работни места, ще подобри икономическото състояние на Област Кърджали и ще интегрира енергийната система на областта и страната с енергийните системи на съседните страни.

В таблицата по-долу се виждат разрешителните издадени за строеж за производство на енергия от възобновяеми източници в областта до юни 2011 г.:

Таблица 58 Разрешителните издадени за строеж за производство на енергия в областта до юни 2011 г.

Обект	Местонахождение	Възложител/ Собственик
"Фотоволтаична електроцентрала"	землище Крумовград	"БИ ЕС БЯЛКОВИ СОЛАР ИНВЕСТ" ЕООД
"Фотоволтаична електроцентрала"	землище Крумовград	"ИТЕГ" ООД - възложител
"Фотоволтаична електроцентрала /ФЕЦ/ Кърджали, м. "Айрян даре"	м. "АЙРЯН ДЕРЕ"	"АЛФА ЕНЕРДЖИ - Кърджали" АД,
"Ветро парк с общ брой вятърни турбини 38"	с. Манчево, Плешници, с. Груево и с. Чобанка, Община Момчилград	"Щит Енерджи - 2008" ООД, гр. Свиленград

"Застрояване с подстанция"	землище с. Чуково, Община Момчилград	"Енерджи - 62" ЕООД, Кърджали
"Фотоволтаичен генератор с мощност 100 kWp върху покрива на производствено-адм. сграда"	с. Устрен, общ. Джебел	"Давидов Енерджи" ООД
"Соларна фотоволтаична система"	с. Пчеларово	"Енерджи Солар СД" ЕООД
"Соларна фотоволтаична система"	с. Пчеларово	"НЮ Енерджи и Ко" ООД
МВЕЦ "Хладилника", подобект "Безнапорен тунел" III категория	с. Латинка и с. Песнопой, общ. Ардино	"Алеко" ЕООД
МВЕЦ "Хладилника", подобект „Язовирна стена" III категория	с. Любино и в землището на с. Песнопой общ. Ардино	"Алеко" ЕООД

Източник: Общински администрации в област Кърджали

В същия период са подадени инвестиционни предложения за изграждане на 4 ВЕЦ и МВЕЦ в различни села на община Ардино. Наблюдава се и интерес към изграждане на фотоволтаични паркове. До юни 2011 г. има инвестиционни намерения за изграждане на 16 такива, които да бъдат разположени предимно в община Кърджали, но също и в Черноочене и Крумовград. Приблизително толкова са и исканията за изграждане на ветропаркове. Всички съоръжения, особено тези на база вятърна сила, са предвидени с малък капацитет.

Топлофикационната система в областта не е развита. Тя обхваща много малка част от гр. Кърджали. Отделни сгради в централната част на града се топлоснабдяват от общ топлоизточник - паровата централа за технологични нужди "Горубсо". Централата разполага с 3 котела КМ 12, с производителност 36 т/ч пара. Съществуват и локални котелни уредби в отделни сгради, но те не работят поради липса на абонати.

На територията на областта не се осъществява дейност по газоснабдяване и газификация на технологичните системи на битовите и индустриалните потребители. Съвременните проучвания в европейски мащаб сочат, че топлофикационните системи за битови и технологични нужди могат да бъдат конкурентоспособни, само ако са със значителен мащаб и обхват. Това налага проблемите с осигуряването на топлоенергия за населението и промишлеността да се решават чрез ускорено газоснабдяване и газификация. Съществена предпоставка за възприемането на този подход е териториалната близост с националната газопреносна мрежа за природен газ на "Булгаргаз" ЕАД, като най-близката газоразпределителна станция се намира на 63 км северно от гр. Кърджали.

За тази цел е разработен работен проект за изграждане на градска газоснабдителна и газопреносна мрежа в гр. Кърджали и гр. Момчилград. В съответствие със съвременното енергийно законодателство на Република България и възможностите на Област Кърджали се предвижда този проект да се реализира чрез предоставяне на концесия на инвеститори от частния сектор. Необходимите инвестиции възлизат на около 30 млн. щат. долара, които се предвижда да бъдат осигурени от частни инвеститори.

Направена е първа копка на газопровод на 16.03.2012 г. Оттогава са положени тръби в почти целия град Кърджали. Реализирането на проекта ще обезпечи трайното и високорентабилно отопление на битовите и административни сгради и ще повиши инвестиционната привлекателност на областта чрез технологичната възможност за изгодно и рентабилно газоснабдяване на сегашни и бъдещи промишлени потребители.

2.2.5. ДОСТАВЯНЕ НА ВОДИ, КАНАЛИЗАЦИОННИ УСЛУГИ, УПРАВЛЕНИЕ НА ОТПАДЪЦИ И ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ

Таблица 59 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност: доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване

Икономически дейности (A21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил.лв.	хил.лв.	хил.лв.	брой	хил.лв.	хил.лв.
Общо за Област Кърджали	4 398	901 347	68 546	57 755	21 362	115 511	495 495
Доставяне на ВиК услуги, управление на отпадъци и възстановяване	3	14 638	..	..	696	4 259	..

Източник: НСИ, 2011 г.

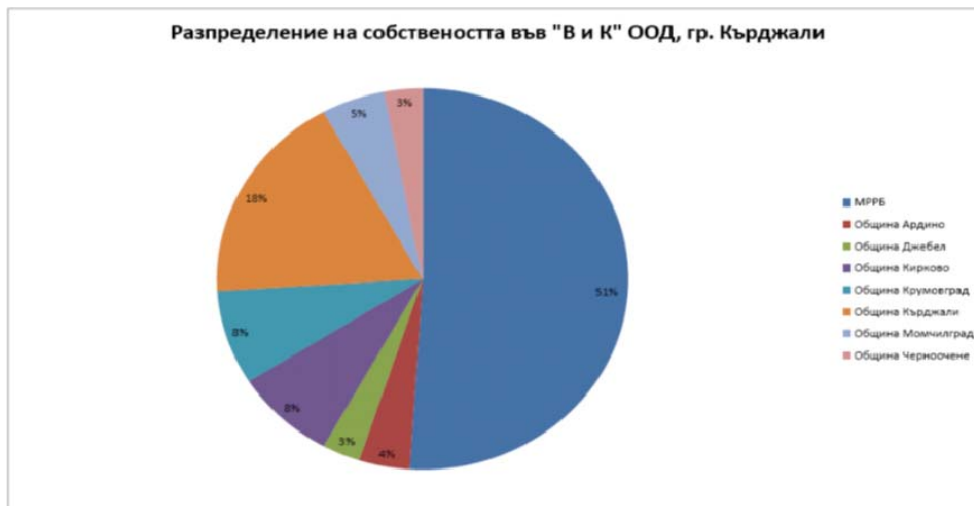
По данни на НСИ, предприятията в този сектор са 3 и за 2011 г. те са реализирали нетни приходи от печалби в размер на 14 638 хиляди лева, което представлява около 1.6% от НПП за всички предприятия в областта. Във фирмите от сектор „Доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване“ са заети 696 души или около 3,2% от заетите на обследваната територия. За тях са реализирани около 4 260 хиляди лева във възнаграждения. Това показва, че средната годишна заплата в този сектор е приблизително 6119 лева, което е повече от заплата в аграрния сектор, например, но все още с много ниско ниво на заплащане на труда.

Водоснабдяването на област Кърджали се осъществява от "Водоснабдяване и канализация" ООД, гр. Кърджали. По информация на "ВиК" ООД, съдружници в

дружеството са държавата в лицето на Министъра на регионалното развитие и общините на територията на областта.

Собствеността е разпределена по следния начин:

Графика 13 Разпределение на собствеността в ВиК доставчик за областта

Източник: ВиК ООД, Кърджали

84 % от населението е свързано към водопроводната мрежа на дружеството и ползва неговите услуги, при средна за страната стойност 98,6 % и 98,9% за ЮЦР. В област Кърджали са водоснабдени 242 селища от общо 466 или 51.93 %. За страната този процент е 84.6 %. На територията на област Кърджали дружеството използва 108 броя водоизточници. Водоснабдяването на населените места се осъществява чрез 100 бр. помпени станции. Голяма част от водопроводите са с изтекъл срок на годност и в следствие на това загубите на вода са големи. Общата загуба на вода се движи в рамките на 47-50%.

Най-големият замърсител с производствени отпадъчни води е „ОЦК“ АД-Кърджали, който е преустановил дейността си към момента.

Канализационна система има изградена в следните градове от област Кърджали: гр. Кърджали, гр. Момчилград, гр. Крумовград, гр. Ардино и гр. Джебел. Населението, ползващо канализационни услуги е 65 405 души, което представлява 39.88 % - ниска степен на ниво на покритие с тези услуги. За сравнение за страната процентът на населението, обслужвано от канализационни мрежа е 46%.

2.2.6. СТРОИТЕЛСТВО

Таблица 60 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност: строителство

Икономически дейности (А21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил.лв.	хил.лв.	хил.лв.	брой	хил.лв.	хил.лв.
Общо за област Кърджали	4 398	901 347	68 546	57 755	21 362	115 511	495 495
Строителство	218	84 518	8 516	1 694	1 568	9 459	44 606

Източник: НСИ, 2011 г.

Въпреки голямото свиване, един от основните отрасли в област Кърджали е "Строителство". До 2008 г. то е сред най-прогресиращите, като малко на брой предприятия произвеждат значителна част от обема на продукцията. През 2009 г., както повечето отрасли, строителството бележи спад. Приходите от продажби в сектора намаляват на 159 919 хил. лв. и негативната промяна се запазва през следващите години, като през 2011 г. достигат нива от 84 518 хил. лв. ДМА в сектора през 2011 г. се повишават с малко и достигат 44 606 хил. лв, докато през 2008 г. са 44 555 хил. лв., а за 2009 г. са 45 409 хил. лв. Вероятна причина е необходимостта от друг тип материални активи, свързани с типа строителство, който компаниите изпълняват – инфраструктурни обекти, дейности свързани с енергийна ефективност и изграждане/реиновиране на културни и туристически забележителности, финансирани със средства по оперативните програми и ПРСР. Основни представители в бранша са: "Ардастрой" ООД - Кърджали, "Саварона" ЕООД - Кърджали, "Родопастрой" ООД - Момчилград и "Пътстройинженеринг" АД - Кърджали.

До 2009 г. динамиката на пазара на недвижими имоти, растящите цени, ипотечното кредитиране на граждани и повишеното търсене на жилищни площи създават силни пазарни стимули в сектора. Това мотивира активността и води до постепенно увеличаване както на инвестициите, така и на крайния продукт в сектора. В условията на икономическата криза, настъпила след 2009 г., строителният сектор става един от най-силно засегнатите отрасли както в страната, така и в областта. Налице е значително намаляване на броя на фирмите и на нетните им приходи от продажби. Намалява броят на заетите в отрасъла, поради което на пазара на труда по-лесно се намират нужните човешки ресурси. Успоредно с това, се засилват и изискванията към фирмите за покриване на различните европейски стандарти.

При положително развитие на индустриалния сектор, очакванията са евентуалните инвестиции да се насочат предимно в закупуване на нова техника и технологии, а не толкова в изграждане на нов сграден фонд. Потенциалът за развитие в строителството ще

зависи от увеличаващите се публични инвестиции в инфраструктурни и културно-битови обекти, финансирани от Структурните фондове на ЕС.

2.2.7. ТЪРГОВИЯ

Таблица 61 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност: търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети

Икономически дейности (A21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил.лв.	хил.лв.	хил.лв.	брой	хил.лв.	хил.лв.
Общо за Област Кърджали	4 398	901 347	68 546	57 755	21 362	115 511	495 495
Търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети	1 998	297 519	13 431	3 653	3 803	16 131	44 365

Източник: НСИ, 2011 г.

През 2011 г., компаниите, занимаващи се с търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети наброяват 1 998. Те са реализирали около 33% от нетните приходи от продажби на територията и печалба в размер на 13 431 хиляди лева. Доста висок процент от заетите в областта са именно в този сектор – около 18%. Дълготрайните материални активи през разглеждания период достигат 44 365 хиляди лева и са на сходни нива с тези в строителството, който е един от значимите сектори в Кърджалийска област.

2.2.8. ТРАНСПОРТ; СКЛАДИРАНЕ И ПОЩИ

Таблица 62 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност: транспорт, складиране и пощи

Икономически дейности (A21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил.лв.	хил.лв.	хил.лв.	брой	хил.лв.	хил.лв.
Общо за Област Кърджали	4 398	901 347	68 546	57 755	21 362	115 511	495 495
Транспорт, складиране и пощи	313	30 873	1 776	684	524	2 251	9 989

Източник: НСИ, 2011 г.

Транспорта, складирането и пощенските дейности в област Кърджали през 2011 г. се осъществяват от 313 предприятия, които са реализирали НПП в размер на 30 873 и са осигурили заетост на 524 души, чийто средно годишно възнаграждение възлиза на 4295 лева.

Дейността по строителството, ремонта, поддържането, експлоатацията и охраната на републиканската пътна мрежа на територията на областта се осъществява от Областно пътно управление-Кърджали, което е специализирано звено към Изпълнителна агенция "Пътища"-София. Общата преценка е, че пътищата в областта са 27 % в добро, 47 % средно и 25 % - в лошо състояние.

Проблем е недостатъчната изграденост на обходни пътища на по-големите градове в област Кърджали, поради което автомобилният трафик преминава през голям брой населени места. Тази необходимост е най-вече належаща за областния град Кърджали.

В настоящия момент, в сферата на пътническите превози преобладава автобусният транспорт.

В област Кърджали за международен превоз към 31.12.2012 г. са лицензирани 33 фирми с 229 копия на лиценз /евентуално автобуси/, като за 2010 г. са били 22 фирми с 112 автобуса, което е увеличение с около 50 %, което се дължи на намалението на лицензираните превозвачи за превози в Република България (вътрешни превози) – 76 фирми с 281 МПС, като за 2010 г. са били 79 фирми с 301 автобуса. Предпочитан е Лицензът на Общността, който дава възможност за извършване на превози както в страната, така и в чужбина.

Автобусните превози в страната се осъществяват посредством разработени републиканска, областна и общински транспортни схеми. Общинските центрове и населените места имат ежедневна връзка с областния център гр. Кърджали чрез добре балансираната областна транспортна схема. Най-интензивни са връзките с Момчилград (24 курса) и Джебел (28 курса). До Ардино се движат 11 автобуса дневно, до Крумовград и до Кирково - 11. От град Кърджали за страната ежедневно потеглят автобуси на превозвачи от област Кърджали по основни направления: Хасково - 11 курса, Пловдив - 6 и София - 9. До град Смолян и до град Стара Загора потеглят по 1 курс дневно. Най-далечните дестинации в страната са до град Варна - 2 курса на ден, до град Русе - 1 курс на ден, до град Плевен - 2 курс на ден, и до град Ахтопол - 2 курс на ден. В годините тези транспортни схеми почти не са променени.

Осъществява се и международен превоз на пътници, като функционират няколко международни линии с направление Турция. Осъществяват се по 37 курса в 7 дестинации.

Таксиметровият превоз на пътници се осъществява от 178 лицензирани фирми с 459 леки автомобили.

Нуждите на населението от пътнически автомобилен транспорт са задоволени. В експлоатация са по-голям брой автобуси, с качества, съответстващи на налаганите от европейските транспортни структури. Ще продължи отпадането от пазара на малките фирми и обединяването им в структури, гарантиращи им по-голяма стабилност и оцеляване.

В област Кърджали към 31.12.2012 г. функционират 72 превозвачи, които извършват превози на товари в страната, притежаващи общо 236 товарни автомобили и 49 ремаркета спрямо 50 фирми с 97 МПС и 49 ремаркета през 2010 г. Лиценз на Общността притежават 62 фирми с 348 копия на Лиценза на Общността срещу 55 фирми с 260 ППС през 2010 г. Към момента са задоволени нуждите от товарен транспорт, породени от функционирането на промишлените предприятия. Важно е да се отбележи, че по-голямата част от товарния автомобилен парк е обновен и съответства на европейските и международни норми, като увеличението на автомобилите се дължи на това, че старите МПС не се изключват от лицензите. Налага се извода, че в момента не се извършват повече превози, въпреки увеличения състав от МПС.

Към 31.12.2012 г. в на територията на област Кърджали има регистрирани 56411 ППС, което е с 1913 броя повече спрямо техния брой към 31.12.2011 г. Най-голям дял от тях заемат автомобилите – 50010 броя, като от тях 44160 са леки. Автобусите са 640, мотоциклетите са 3 032 и мотопедите 992. Товарните автомобили са 4545 и специалните са 479, мотоциклетите 3071, мотопедите 786 и др.

Вследствие на икономическата криза, която обхваща света и нашата страна, от 2009г. до края на 2011 г. се отчиташе спад в ръста на първоначалните регистрации (внос от чужбина) от -28% през 2009 г., -15% през 2010 г. и -3,1% през 2011 г. През 2012 г. има увеличение с 8,3% спрямо 2011 г., което е индикация, че спадането в ръста първоначалните регистрации на ПС вече е приключило.

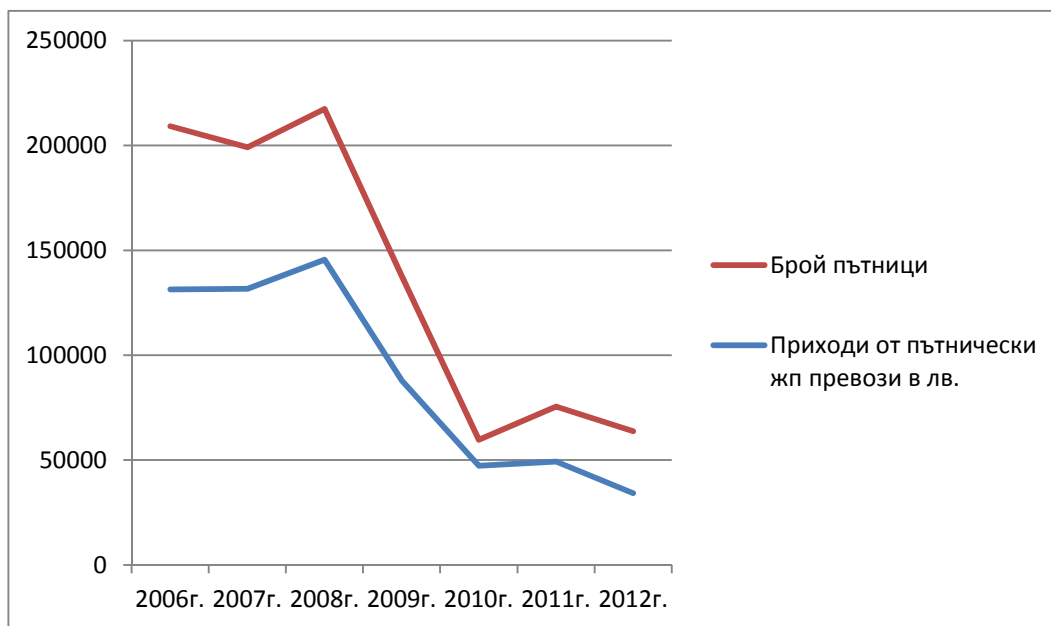
Регистрираните ПС в Община Кърджали са 46.69 %, а в областния център - гр. Кърджали са 33.39 % (18837) от всички регистрирани ПС.

По данни към 1.02.2011 г. средно за областта на 100 души са регистрирани 22,20 лични леки автомобили. Голяма част от този автопарк обаче, се състои от стари автомобили. Само 0,50 % (половин процент) от личните леки автомобили са на възраст до 5 години, а 98,64 % са на възраст над 10 години. Това обстоятелство създава предпоставки както за застрашаване на безопасността на движението, така и за по-голяма замърсяване на въздуха.

През последните години се наблюдава тенденция към намаляване както на пътническите, така и на товарните жп превози в областта. Оператори на услугите са „БДЖ Пътнически превози“ ЕООД - София и „БДЖ Товарни превози“ ЕООД - София.

През 2011 г. се наблюдава леко увеличаване на броя на пътниците, но увеличението не е достатъчно, за да може да се направи извод, че негативната тенденция е преодоляна. Причините за тази тенденция се свързват с икономическата криза, увеличената безработица, обстоятелството, че техническото състояние на железния път не позволява висока скорост на влаковете, както и поради засилената интервенция от страна на частните автобусни превозвачи. Причината за регистриране на спад за приходите от гара Кърджали за 2012 г. е, че от началото на 2012 г. до месец август същата година гара Кърджали е била необслужвана.

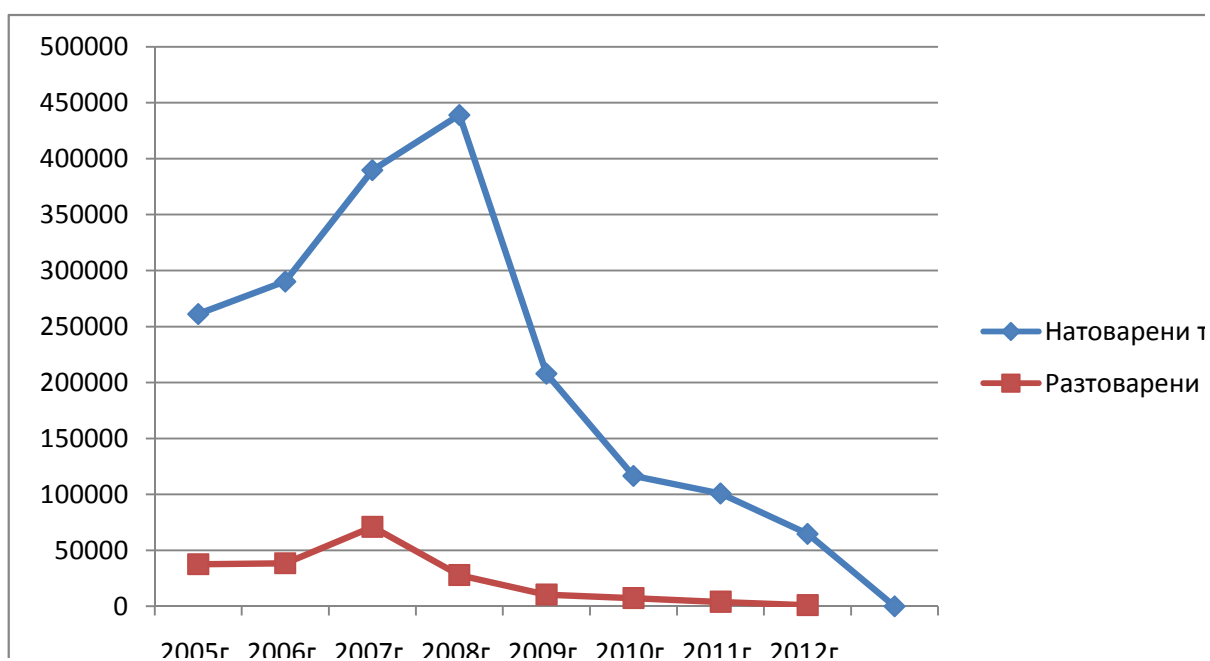
Брой пътници и Приходи от пътнически превози в област Кърджали в периода 2006г.-2012г.

Източник: „БДЖ Пътнически превози“ ЕООД

Драстично намалелия обем на товарните превози е в резултат на намалялата или спряла дейност на редица големи промишлени фирми с товароемки производства, а също и от увеличеният брой на автомобилни фирми в сферата на товарните превози. Установената тенденция за намаляване на обема на товарните жп превози е видна на следващата графика.

Натоварни и разтоварени вагони и тона на товарните жп гари на територията на област Кърджали през периода 2005-2012г.

Източник: „БДЖ Товарни превози“ ЕООД - София

Област Кърджали разполага с летище, изградено в източната част на гр. Кърджали. В момента то не функционира, поради което въздушни превози не се извършват.

2.2.9. ХОТЕЛИЕРСТВО И РЕСТОРАНТЪОРСТВО

Таблица 63 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност: хотели и ресторанти

Икономически дейности (A21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	Брой	хил.л в.	хил.лв.	хил.лв.	брой	хил.лв.	хил.лв.
Общо за Област Кърджали	4 398	901 347	68 546	57 755	21 362	115 511	495 495
Хотели и ресторанти	458	16 201	1 091	1 735	1 043	3 977	12 241

Източник: НСИ, 2011 г.

Броят на работещите предприятия в хотелиерството и ресторантьорството в област Кърджали през 2011 г. е 458. Те разполагат със сравнително добра материално-техническа база. ДМА в този сектор са около 12 000 хил. лв., заети са повече от 1000 души,

а фирмите са реализирали печалба в размер над 1 милион лева за годината. По-остарял и амортизиран е легловият фонд във ведомствените бази и хижите на БТС. На този фон добра тенденция се очертава от новоизградените частни хотели и ресторанти – все още с малък капацитет, сред които преобладават обекти с растяща вътрешна и международна конкурентоспособност. На територията на област Кърджали през 2011 г. съществуват 94 средства за подслон и места за настаняване, хотели, къщи за гости, семейни хотели и др., като 6 от тях са с категория над 3 звезди. Общата леглова база надхвърля 1300 легла и предлага удобства за масовия турист. В областта липсват висококатегорийни, луксозни хотели. Местата за хранене и развлечения са 680, в това число 11 с категория над 3*.

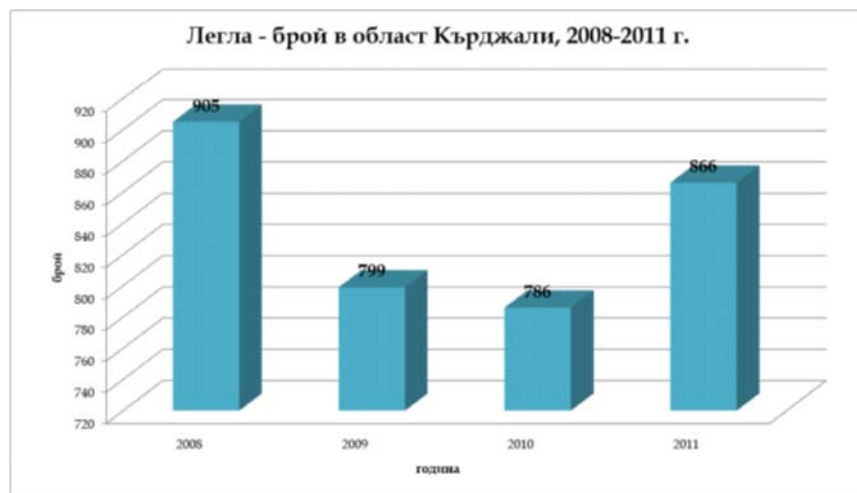
Графика 14 Средства и места за настаняване в област Кърджали, 2008-2011 г., МИЕТ

Източник – официалните регистри на МИЕТ.

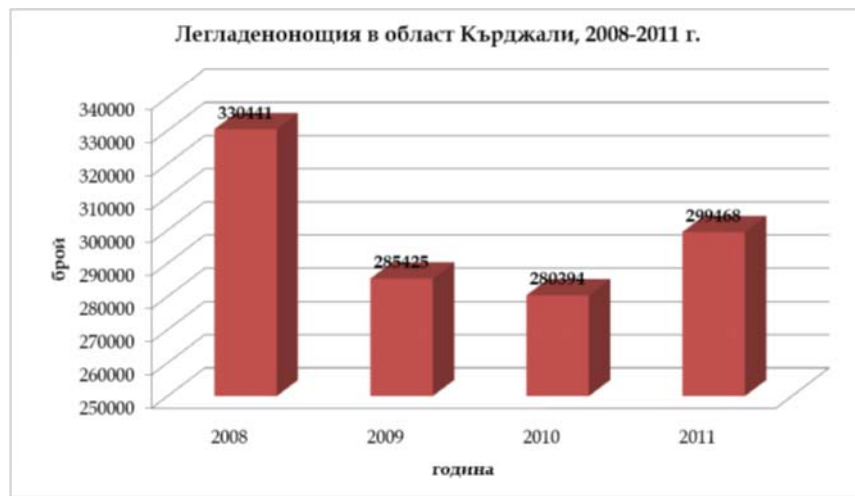
Въпреки увеличението на броя на средствата за подслон и местата за настаняване, броят на леглата на територията на област Кърджали намалява от 905 бр. през 2008 г. на 866 бр. през 2011 г.

Графика 15 Легла за настаняване в област Кърджали, 2008-2011 г., МИЕТ

Спад се наблюдава и в броя на леглоденоноцията на територията на областта, които спадат от 330 441 за 2008 г. на 299 468 за 2011 г.

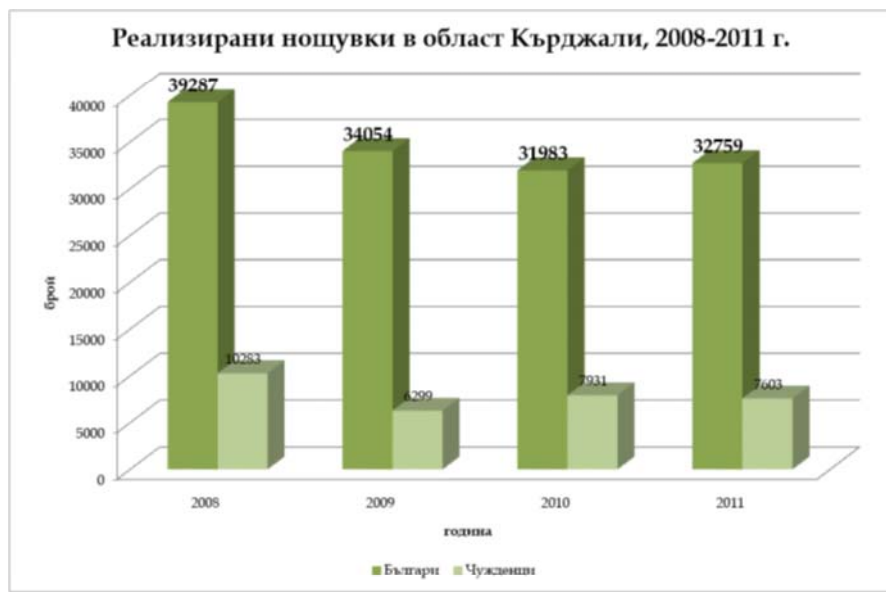
Графика 16 Динамика нощувки в област Кърджали, 2008-2011 г., НСИ

За периода 2008-2011 г. на територията на област Кърджали се наблюдава спад в броя на реализираните нощувки, както сред българските, така и сред чуждестранните туристи. Техният брой намалява с 16.6 % сред българските туристи и с 26.1 % сред чуждестранните туристи.

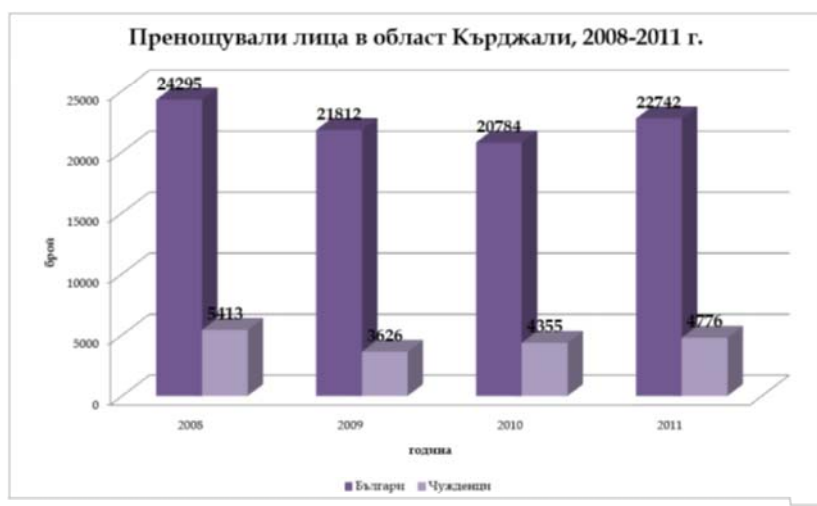

Графика 17 Динамика брой нощувки за българи и чужденци, 2008-2011, НСИ

Средната продължителност на пребиваването в дестинацията на туристите, които са отседнали в средствата за подслон и местата за настаняване също намалява, като за 2011 г. е 1.59 дни за чуждестранните туристи и 1.44 дни за българските туристи. През изследвания период се наблюдава намаление в броя на пренощуващите лица (българи и чужденци). Броят на пренощуващите български туристи намалява с 6.4 %, а броят на пренощуващите чуждестранни лица с 11.8 %.

Графика 18 Пренощували лица в Област Кърджали, 2008-2011 г., НСИ

Разбира се, за обема на пазара не може да се съди само по тези показатели, тъй като те не отчитат потока на туристи, които посещават съответната дестинация само за ден или част от деня без да отседат; потока на туристи, които отседат в близки и приятели; потока от туристи, които отседат в частни квартири срещу заплащане без последните да отчитат това, и потока от туристи, които прихождат през деня в рамките на даден отрязък от времето, но предпочитат да нощуват извън дестинацията.

Развитието на хотелиерските услуги и предлагането за сравнително кратък период от време показва, че туризмът в региона бележи положителни темпове, предизвикани, от една страна, от разрастването на бизнес възможностите и от друга – от увеличения туристопоток заради няколкото основни туристически обекта. Областта разполага с богат потенциал от природни и антропогенни туристически ресурси с високо качество и е необходимо тези ресурси да бъдат „композирани и пакетирани“ в уникални и атрактивни туристически продукти, базирани най-вече на културно-историческото наследство, с цел да се увеличи престоя на туристите. Стимулиращо въздействие ще има и функционирането на ГКПП „Маказа“. Например, очаква се курортът от местно значение туристически комплекс „Бели брези“, който се намира на 7 км. от гр. Ардино и на 27 км. от гр. Кърджали, да има нарастващо значение.

Създаването, развитието и налагането на една туристическа дестинация на пазара изисква не само наличност на подходящи ресурси, но и професионални и компетентни - от гледна точка на туризма - маркетингови дейности. От гледна точка на туристическото планиране и маркетинга е много по-целесъобразно област Кърджали да се разглежда като една дестинация.

2.2.10. СЪЗДАВАНЕ И РАЗПРОСТРАНЕНИЕ НА ИНФОРМАЦИЯ И ТВОРЧЕСКИ ПРОДУКТИ; ДАЛЕКОСЪОБЩЕНИЯ.

На национално ниво, през четвъртото тримесечие на 2012 г. общият индекс на оборота в сектор „Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; Далекосъобщения“ е с 6.1% под равнището, регистрирано през четвъртото тримесечие на предходната година. За страната като цяло, най-съществен е спадът при „Производство на филми и телевизионни предавания, звукозаписване и издаване на музика“ - с 33.3%, и „Информационни услуги“ - с 16.8%. Увеличение е регистрирано при „Издателска дейност“ - с 22.6%, и „Дейности в областта на информационните технологии“ - с 3.3%. В сектор „Други бизнес услуги“ най-голямо увеличение спрямо същото тримесечие на 2011 г. е отчетено в „Дейности по наемане и предоставяне на работна сила“ - с 38.9%, „Административни офис дейности и друго спомагателно обслужване на стопанската дейност“ - с 21.9%, и „Други професионални дейности“ - с 21.1%.

Таблица 64 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност

Икономически дейности (A21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил.лв.	хил.лв.	хил.лв.	брой	хил.лв.	хил.лв.
Общо за Област Кърджали	4 398	901 347	68 546	57 755	21 362	115 511	495 495
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти, далекосъобщ.	36	6 847	293	73	108	617	994

Източник: НСИ, 2011

Данните за област Кърджали през 2011 г. сочат че в този сектор са работили около 40 предприятия, които са реализирали 6 847 хиляди лева или по-малко от един процент от общите за територията нетни приходи от продажби. Реализираната печалба е в размер на едва 293 000 лева, а наетите лица са 617.

2.2.11. ФИНАНСОВИ И ЗАСТРАХОВАТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ

Таблица 65 Среден списъчен брой на наетите по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности

Икономически дейности (A21)	2010 г.	2011 г.
Общо за област Кърджали	29 259	21 362
Финансови и застрахователни дейности	240	215

Източник: НСИ, 2011

Във финансовия и застрахователен сектор са заети 215 души. През 2011 г. се забелязва спад в броя на наетите по трудово и служебно правоотношение в тези предприятия. В областта и по-скоро в гр. Кърджали има представителства/клонове на почти всички банки, опериращи в страната.

През последната година, обемът на работа в банковия сектор рязко е спаднал. ОББ закрива един от двата си офиса, а в следствие това прави и Райфайзен банк, която остава също с един офис в Кърджали. Очакванията са да бъде закрито още едно представителство, ако се стигне до сливането на ОББ и Пощенска банка. В Кърджали има общо 25 банкови институции. Сред тях и една чуждестранна – турската „Зираат банкась“. В района оперира и „Д банк“.

Застрахователните институции също са създали своите клонове в областта, като те са съсредоточени най-вече в областния център. Най-голям обем застраховки се правят от общинските институции, земеделските стопани, особено тези, които използват средства от ПРСР, и транспортните фирми и по-скоро тези, които се занимават с експорт или покриват маршрути, свързани с чуждестранни дестинации.

Финансовите и застрахователни предприятия осигуряват най-високото средно годишно възнаграждение за областта. През 2011 г. средната годишна заплата бележи лек спад, но все още остава почти два пъти по-висока от тази в останалите сектори в областта.

Таблица 66 Средна годишна заплата на наетите по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности

Икономически дейности	2010 г.	2011 г.
Общо за Област Кърджали	5 643	5 895
Финансови и застрахователни предприятия	10 639	10 005

Източник: НСИ, 2011 г.

2.2.12. ОПЕРАЦИИ С НЕДВИЖИМИ ИМОТИ

Таблица 67 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност

Икономически дейности (A21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил.лв.	хил.лв.	хил.лв.	брой	хил.лв.	хил.лв.
Общо за Област Кърджали	4 398	901 347	68 546	57 755	21 362	115 511	495 495
Операции с недвижими имоти	70	5 552	632	..	98	769	8 350

Източник: НСИ, 2011 г.

През 2011 г. операциите с недвижими имоти бележат спад, който се дължи на свиването на търсенето от страна на трудовите имигранти. Специфична особеност на областта е, че работещите в чужбина, обикновено завръщайки се по родните места през летния сезон, купуват имоти – апартаменти в градовете или къщи в селата. Най-често търсят чрез свои познати или агенции за недвижими имоти. Същото се случва и през лятото на 2011 г., но нивата са значително по-ниски от тези преди кризата.

Най-активните и успешни агенции в областта са „ЕТ БЕХИ Недвижими имоти“, „ТБС БГ-Пропъртис“, „Форос“, „Закс“, които отчитат търсене най-вече на старо строителство на максимално достъпни ниски цени. Естествено, предпочитан е град Кърджали. По данни на агенциите, едно панелно двустайно и тристайно жилище варира между 30 000 – 50 000 лв. в кв. „Възрожденци“ в град Кърджали и между 45– 65 хил. лв. в центъра на града. По-голям е интересът към двустайни жилища, но все повече се търсят и по-големи апартаменти с по две и три спални. По-малко са продажбите на къщи, парцели, търговски помещения и земеделски земи. Има запитвания за парцели по пътя за „Маказа“ с цени от 15 до 35 евро/кв. м, по пътя за Момчилград и най-вече към границата от гръцки и турски купувачи.

Ново строителство продължава да се търси, но в центъра на града е почти изчерпано, а в кв. „Възрожденци“ се довършват сгради най-вече по периферията на квартала. Има търсене обаче в селата и градовете на другите общини, а също и имоти в атрактивни местности и курортни зони, като Енчец и Главатарци.

2.2.13. ПРОФЕСИОНАЛНИ ДЕЙНОСТИ И НАУЧНИ ИЗСЛЕДВАНИЯ

Таблица 68 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност

Икономически дейности (A21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил.лв.	хил.лв.	хил.лв.	брой	хил.лв.	хил.лв.
Общо за област Кърджали	4 398	901 347	68 546	57 755	21 362	115 511	495 495
Професионални дейности и научни изследвания	204	9 078	1 492	..	259	1 518	6 168

Източник: НСИ, 2011

Предприятията, реализиращи професионални дейности и научни изследвания през 2011 г. са 204 и реализират печалба в размер на 9 милиона и 78 хиляди лева. Заетите лица наброяват 259 души, със средна годишна заплата от 5 861 лева, което е с приблизително 200 лева по-ниско от средната заплата общо за областта през същата година. Тези компании са реализирали печалба в размер малко по-нисък от 1.5 милиона лева, а дълготрайните им материални активи са малко повече от 6 милиона.

2.2.14. АДМИНИСТРАТИВНИ И СПОМАГАТЕЛНИ ДЕЙНОСТИ

Таблица 69 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност

Икономически дейности (А21)	Предприятия	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил.лв.	хил.лв.	хил.лв.	брой	хил.лв.	хил.лв.
Общо за област Кърджали	4 398	901347	68 546	57 755	21 362	115 511	495 495
Административни и спомагателни дейности	53	5400	838	30	166	1 190	1 951

Източник: НСИ, 2011

С административни и спомагателни дейности се занимават 53 предприятия в областта. Те реализират незначителен дял от НПП (по-малко от половин процент). Осигуряват заетост на 166 души, които обаче са със средна годишна заплата по-висока от типичната за територията и достига 7 168 лева. Печалбата им е малко под един милион, а ДМА също заемат незначителен дял от тези в областта.

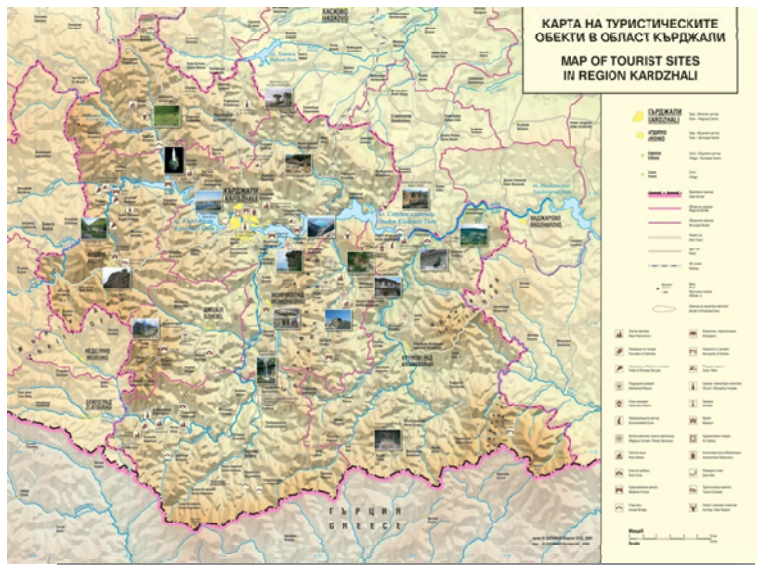
2.2.15. КУЛТУРА, СПОРТ И РАЗВЛЕЧЕНИЯ

Таблица 70 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност

Икономически дейности (А21)	Предприятие	НПП	Печалба	Загуба	Наети лица	Р-ди за възнаграждения	ДМА
	брой	хил.лв.	хил.лв.	хил.лв.	брой	хил.лв.	хил.лв.
Общо за област Кърджали	4 398	901 347	68 546	57 755	21 362	115 511	495 495
Култура, спорт и развлечение	45	2 771	2 208	16	105	369	1 951

Източник: НСИ, 2011 г.

Карта 2 Водещи туристически обекти в област Кърджали

В този сектор работят 45 предприятия, които осигуряват работа на 105 души. Това е сектор с потенциал за развитие, предвид разширяващите се възможности, свързани с откриване на нови туристически обекти, подобряване на инфраструктурата до тях, откриването на граничен пункт „Маказа“, потенциала на язовирните обекти и др.

На територията на област Кърджали са налични следните културни институти и обекти:

Драматично-куклен театър „Димитър Димов“ със сцена „Кадрие Ляtifова“ Кърджали, създаден на 01.09.1960 г. Числеността на театъра е 160 човека, а годишно театърът изнася над 300 представления пред 250 000 публика. Реализират се съвременни български автори като Стефан Цанев, Петър Маринков, Недялко Йорданов, Йордан Радичков, Станислав Стратиев и др. В репертоара са включени съвременни испански автори и класици като Молиер, Голдони, Тургенев. През 2010 година с Постановление на Министерския съвет към театъра се присъединява Държавен драматично - музикален театър „Кадрие Ляtifова“.

Регионална библиотека “Н. Й. Вапцаров” Кърджали е създадена през 1959 г. Тя е най-голямото книгохранилище в област Кърджали, център на библиографска, краеведска и методическа дейност. Най-голяма е и по обем и качество на библиотечния си фонд, по структура и по обхват на обслужването. Притежава богат многоотраслов фонд, наброяващ около 277 630 библиотечни единици (книги, периодични издания, богата фонотека, аудио- и видеозаписи и други нетрадиционни носители). Обслужва широк кръг читатели - ученици, студенти, специалисти в различни области на знанието, граждани. Услугите, предлагани от Регионална библиотека “Н.Й.Вапцаров”, съчетават традиционните и съвременни технологии, които я определят като съвременен библиотечно-информационен образователен център: справочно обслужване от всички области на човешкото знание, междубиблиотечно книгозаемане, места с Интернет връзки, възможности за копиране и др.

Център за култура и младежки дейности в община Кърджали, в който се развиват следните дейности: Школа по изкуство с курсове по китара, пиано, акордеон;

Групи по народни песни, класически и характерни танци, спортни танци; Оперетен театър; Народен оркестър; Школа за народни танци; Представителен музикално-танцов ансамбъл /детски и младежки/; Клубове на хорото и спортни танци; Компютърни курсове;

В регистъра на Министерство на културата има вписани *102 читалища* на територията на област Кърджали, но реално действат не повече от 80. Те развиват културно-просветна дейност, като осигуряват библиотеки, състави за художествена самодейност, сцени за спектакли и други дейности, откликващи на всички вкусове на всички нива, независимо от тяхната религиозна и етническа принадлежност. Всяка година съставите участват в различни културни прояви на територията на общината, страната и чужбина, с което допринасят а утвърждаването на доброто име на Кърджали. 23 читалища в Областта са оборудвани с компютърни кабинети по програма „Глобални библиотеки“. Регионален експертно-консултантски информационен център „Читалища“ /РЕКИЦ/ подпомага националната политика към читалищата, основана на принципите на децентрализацията, съхраняване на местните традиции и активното гражданско участие.

Художествена галерия „Станка Димитрова“, утвърден културен институт в Южна България. Тя е един от най-старите културни институти в Кърджали. Помещава се в историческа сграда, строена в средата на ХХ век за турски конак. В началото на миналия век е използвана последователно за нуждите на армията, полицията и държавната администрация. Част от конструкцията съществува и до днес в автентичния си вид. Постоянната експозиция на галерията съхранява стотици живописни платна, скулптури и пластики на български и чужди класици и съвременници. Това е третата по богатство в страната художествена галерия. Колекцията включва над 5000 произведения на изобразителното изкуство от различни периоди на българската култура – живопис, графика, скулптура, икони, щампи, църковна утвар. Три хиляди са живописните платна, обединяващи майстори на четката от Освобождението на България до днес. Сред тях са Иван Мърквичка, Владимир Димитров-Майстора, Бенчо Обрешков, Сирак Скитник, Кирил Цонев, Ярослав Вешин, Димитър Гюдженев, Лика Янко, Петър Урумов, Иван Вукадинов, Илия Петров, Светлин Русев, Димитър Казаков, Генко Генков и др. 1800 са възрожденските щампи и графики, включващи ценни образци от Света гора и най-добрите майстори на съвременната графична техника. Добре подбрана е колекцията от монументална скулптура и малка пластика. В галерията се намира и крипта, в която са експонирани 200 уникални икони от Късното Средновековие до Възраждането в Родопите.

Арт-галерия – гр. Кърджали е галерия за съвременно изкуство, в която Арт движение КРЪГ поддържа богат културен календар и програми за млади творци от 2002 г. насам. Освен презентации на автори от страната и чужбина, галерията показва произведения, създадени по време на пленерите в село Дъждовница и действа като част

от „мрежа“ заедно с Арт къщата в селото. Артгалерията представя своите артистични концепции и автори и зад граница – Холандия (2002), Македония (2005), Италия (2008 и 2010), Великобритания (2009), Испания (2010), Турция (2010 и 2011). Към галерията е създаден клас по визуални изкуства за деца, които също участват в календара от културни събития.

Арт – галерия – с. Дъждовница се намира в новата каменна арт къща в Дъждовница (която хората вече наричат Къща на Терлика) е изградена от Арт движение „КРЪГ“, на пътя, който води към тракийските скални ниши над селото (на около 1 км от тук) и тракийското светилище „Утробата“ при с. Ненково. Арт къща Дъждовница е надградена върху старите каменни останки на 100-годишна каменна сграда, а част от пространството е оборудвано като артхостел. Дворът е превърнат в галерия на открито. 100-годишната каменна постройка се превръща в атрактивна арт къща за изложби и артистични програми на млади творци от цял свят. От 2005 г. тук гостуват художници, писатели и артисти от Холандия, Гърция, Италия, Турция, Франция, Испания, Австрия, САЩ, Япония, Швейцария, Израел, Холандия, Швеция и т.н. Новата арт къщата в Дъждовница смело се включва в процеса на децентрализация на националния културен живот и въвлича в националния и международен оборот на културни ценности ресурсите на изолираната местна общност - семейна памет, облекло, кухня, фолклор, жизнена среда. Летният международен пленер „Арт хоризонти“ и летните училища по изкуство, организирани от Арт движение КРЪГ, предоставят възможности за гостуване, арт резиденции и работа на различни творци в селото – художници, фотографи, кинодокументалисти, поети, артисти и преводачи.

Керимовата къща – къща на творческите съюзи се намира в община Кърджали и в нея са творили и творят известни художници като: Владимир Чукич, Павлина Чукич, Джемал Емурлов, Хари Атанасов, Пенка Атанасова, Недим Мустафа, Христо Габеров, Ева Паскова и много други. И не на последно място трябва да споменем скулптора Емил Пенчев, който е автор на статуетката на Националната награда за детска литература „Петя Караколева“.

Във всяка община на територията на област Кърджали, функционират конферентни зали. Освен това, всички хотели с категория 3 и 4 звезди разполагат с конферентна инфраструктура.

На територията на област Кърджали функционират следните съоръжения за спорт и възстановяване:

Таблица 71 Съоръжения за спорт и възстановяване, източник: общини в област Кърджали

№	Съоръжения за спорт и възстановяване	Брой	Капацитет (общо)
---	--------------------------------------	------	------------------

1	Спортен комплекс	1	
2	Стадион открит	5	16360
3	Стадион закрит		
4	Спортна зала открит	2	3500
5	Спортна зала закрит	4	920
6	Фитнес зали	3	150
7	Басейн открит	4	1000
8	Басейн закрит	2	150
9	Спортно игрище открито	10	
10	Спортно игрище закрито		
11	Спортни клубове	26	

Посочените съоръжения се нуждаят от ремонт и възстановяване. Публичните институции не са в състояние да извършат тези дейности за сметка на бюджета. От друга страна Кърджали е с традиции в множество спортове, а липсата на съоръжения пречатства не само развитието им, но и възпитанието на подрастващите чрез активен спорт и задоволяването на нуждите от спортна активност на гражданите. Привличането на частни инвестиции в посочените обекти може да се търси посредством предоставянето на ползването им чрез концесия на заинтересованите лица, които могат да извършат ремонта и възстановяването на съоръженията. Според инвестиционния каталог на Община Кърджали, възможно е обявяването на процедура за всички съоръжения едновременно или отделно за спортната зала и двата басейна. При евентуалното стопанисване на обектите от частни лица, следва да се осигури възможност за ползването им от спортни клубове и ученици.

Съгласно Решение N 43 от 8.02.2011г. на Министъра на околната среда и водите на община Джебел е предоставено за срок 25 години безвъзмездно за управление и ползване находище на минерална вода „Джебел” – изключителна държавна собственост. В тази връзка са предприети необходимите действия от общината за изграждане на инфраструктура с цел оползотворяване на предоставеното количество вода.

2.3. ПРИОРИТЕТНИ ИКОНОМИЧЕСКИ СЕКТОРИ

Добре развити или с потенциал за последващо развитие в област Кърджали са:

⇒ цветна металургия - **по-скоро характеристиката в средносрочен план е „традиционен отрасъл“;**

- ⇒ преработвателна промишленост - **като отрасъл, в който се правят най-много инвестиции традиционно;**
- ⇒ хранително - вкусова промишленост;
- ⇒ текстилна и шивашка промишленост;
- ⇒ производство на строителни материали и строителство;
- ⇒ селско стопанство - традиционно тютюнопроизводство, етерично-маслени и южни култури;
- ⇒ дърводобив;
- ⇒ търговия и услуги.

2.4. НАСОКИ ЗА РАЗВИТИЕ

Една от основните характеристики на област Кърджали е **граничното местоположение и близостта с Република Гърция**. Доскоро липсата на функциониращ ГКПП водеше до известна изолация и поставяше сериозни ограничения пред икономическото развитие на областта. Същевременно, преодоляването на този недостатък ще ѝ донесе сериозно конкурентно предимство (ГКПП Маказа е открит и функционира от 09.09.2013). То ще се изрази, както в увеличен туристопоток (традиционен интерес сред гръцките туристи например, представляват религиозните обекти), така и в засилен инвеститорски интерес от страна на гръцки фирми.

В **развитието на туризма** са и едни от най-сериозните перспективи пред област Кърджали. Огромен е потенциалът за развитие на различни форми на алтернативен туризъм в областта (ловен, риболовен, воден, селски, културен, религиозен) - начин за привличане на определен, желан тип туристи, а също и средство за преодоляване на сезонността при традиционния туризъм.

Улесняването на достъпа до областта, очаквано ще доведе до увеличаване на инвеститорския интерес не само от гръцки фирми, но и от местни и чуждестранни компании, за които близостта до границата с Гърция е от значение. За обслужване на тези инвеститори и за преодоляването на конкуренцията от други области в България, се открива възможност за изграждането на индустриални зони. Тези зони са основно средство за повишаване на икономическия растеж на регионално ниво и оказват благоприятно влияние върху местната икономика като спомагат за генерирането на капитал и заетост, допринасят за увеличаване на приходите от данъци и подпомагат местните бизнес организации. В тази връзка, значение има и фактът, че **индустрията** има сериозни традиции в областта. Пред добивната индустрия също има сериозни перспективи за развитие. Важно е тя да се подпомага и насърчава, но по начин, щадящ природата, без да ограничава развитието на туризма или селското стопанство.

Селското стопанство е сектор с неоползотворен потенциал. Към момента производството от него е свързано най-вече с техническите култури, от които огромен дял заема тютюна. Този традиционен за областта отрасъл получава все по-ограничени държавни помощи, което неминуемо ще се отрази и върху обема на производството. Средство за преодоляването на този недостатък, постигайки едновременно и повишена конкурентоспособност, е специализацията на производството чрез производството на редки и скъпи видове, на точно определени технически култури.

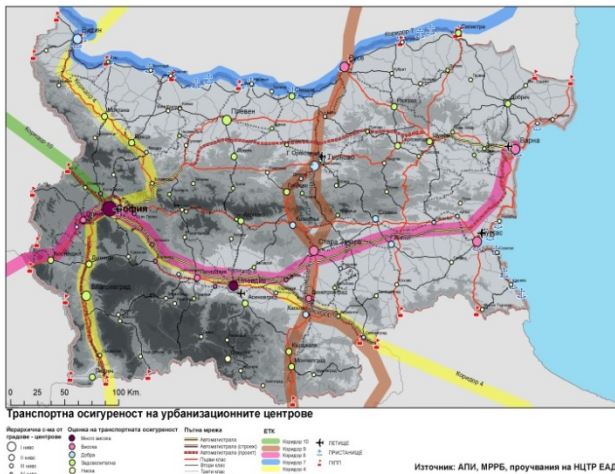
Област Кърджали се характеризира с пресечен полупланински и планински релеф, което е причина за големият брой землища – 465 бр. На територията на областта работят седем общински служби по земеделие. Предвид големият брой разпокъсани землища, броят на регистрираните земеделски производители, броят на регистрираните земеделски стопани в ИСАК, големият брой ФБ/БЗС, подлежащи на теренна проверка е необходимо да бъде засилена ролята на експертите в Областната дирекция „Земеделие“ и консултантски дейности по прилагане на мерките от ПРСР и принципите за ефективно и устойчиво земеделие в контекста на ПРСР през новия програмен период 2014-2020 г.

Друга перспектива пред област Кърджали е за **регионална интеграция**, също свързана с отварянето на ГКПП на територията ѝ, е очакваното засилване на товарния трафик. Изграждане на повече логистични паркове, които да обслужват този трафик, крие сериозни възможности пред развитието на областта. Тези паркове се разполагат в периферията на градовете в близост до по-важни пътни артерии или транспортни възли и осигуряват всички стандартни условия и услуги в самия парк, в зависимост от търсенето им. Задължително условие за изграждането на логистичен парк е отличната транспортната инфраструктура до него.

Очакваното развитие на икономиката на областта се основава на:

- Умерен климат с положителни средногодишни температури и много слънчеви дни;
- Опитни специалисти и изпълнителски кадри в селското стопанство и промишлеността;
- Опит в използването на технологии за интензивно растениевъдство;
- Опит и съвременна техника за машиностроително производство;
- Улеснен достъп до трансграничен регион: предстоящо откриване на КПП на границата с Гърция;
- Развита техническа инфраструктура и чиста околна среда, свободни земеделски и промишлени площи и сгради на ниски цени и близки места за отдих и исторически обекти за туризъм.

Потенциали/опорни точки за развитие:

⇒ Сравнително добре изградената транспортна инфраструктура – Общоевропейски транспортни коридори № 9 (и в близост № 4, № 8), ж.п. инфраструктура, 100 км до международното летище Пловдив, прави района достъпен и привлекателен за разполагане на бизнес, за нарастване на чуждестранните инвестиции и за развитието на туризма;

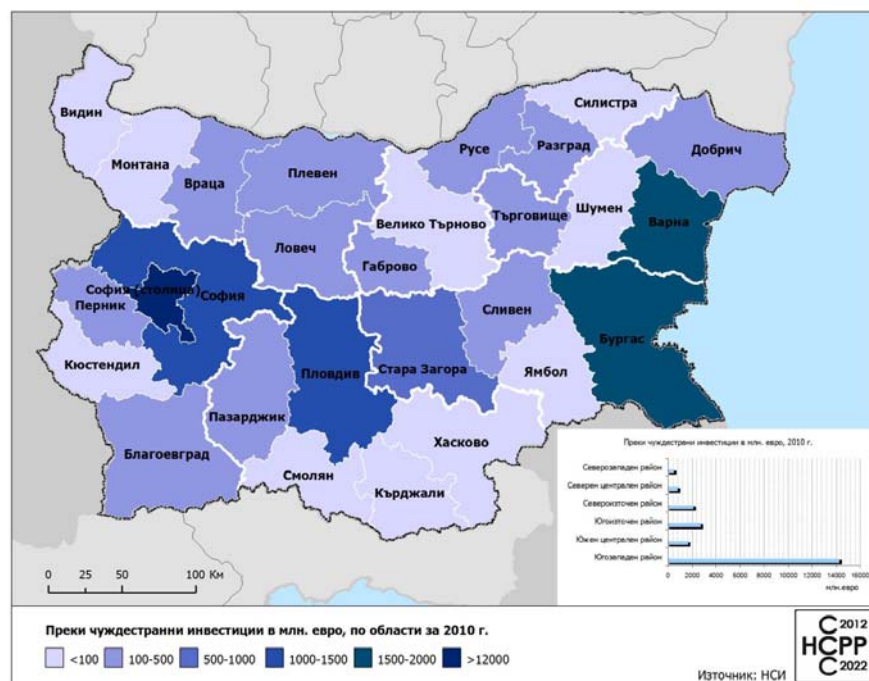
⇒ Изграждането на т.н. „Южна хоризонтала“ по направление Петрич–Бургас, залегнала в Приоритетите за изграждане на пътната инфраструктура на Р. България до 2020 г., ще подобри осезателно възможностите за използване на местния потенциал за развитие и ще подпомогне регионалната икономика и туристическата достъпност. Автомагистралните връзки и пътищата, които са част от ОЕТК, имат важна роля за осигуряване на интеграцията на района в европейската пътна мрежа и на достъпа до световните пазари на стоки и суровини. Много населени места, разположени в близост до строящите се автомагистрални участъци, ще станат по-привлекателни за разполагане на нови икономически дейности и се очаква около тях да възникнат нови производствени и логистични зони;

⇒ Районът граничи с Гърция и е в близост с Турция, което дава възможност за активно трансгранично сътрудничество. Наличието на ГКПП свързва и физически съседните страни, отварянето на ГКПП „Маказа“ и по-късно на ГКПП „Еледже“ създава добри перспективи за развитие. По този начин областта има потенциал да се развива като портал към Южните Балкани и Азия;

⇒ Съхраненото биоразнообразие и наличие на защитени зони са потенциал за развитието на туризма (сезонен и алтернативен – спа, екологичен, спортен, аграрен, ловен, конгресен и др.) Богатото културно-историческо наследство е потенциал за развитие на културния туризъм;

⇒ Областта има значителен потенциал за използване на ВЕИ. Подходящи са природните условия за използване на слънчевата енергия за производство на електроенергия, има възможности за разполагане на слънчеви и фотоволтаични инсталации за енергия.

2.5. ИНВЕСТИЦИИ

През 2011 г. преките чуждестранни инвестиции са сравнително малко, като съотнесени на човек от населението, са сходни на тези в Хасково, Шумен, Ямбол и др. Под 100 мил. евро на годишна база са преките чуждестранни инвестиции в предприятията от нефинансовия сектор на област Кърджали за 2010 г., но за 2011 г. те са с 12% повече в сравнение с 2010 г.

Таблица 72 Чуждестранни преки инвестиции от нефинансовия сектор за област Кърджали по общини

	(Хил.евро)	
Общини	2010	2011
ОБЩО ЗА ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ	67859.4	76300.8
АРДИНО	1003.0	704.9
ДЖЕБЕЛ	121.4	28.9
КИРКОВО	..	..
КРУМОВГРАД	..	..
КЪРДЖАЛИ	39813.2	44485.5
МОМЧИЛГРАД	3834.1	4156.5
ЧЕРНООЧЕНЕ	..	..
!..! Конфиденциални данни		

Източник: НСИ

През 2010 г., от гледна точка на географското разположение на преките чуждестранни инвестиции в различните региони на България, в София-град са привлечени над 57,0% от чуждестранните инвестиции, след което се нареждат Варненска област (7,3%), Пловдивска (5,8%), Бургаска (5,4%), Софийска (3,1%) и Габровска област (2,3%). *Област Кърджали и всяка от останалите 21 административни области е привлякла около един процент (или по-малко) от общия обем на ПЧИ в страната.*

Регионалните инвестиции в Област Кърджали нарастват повече от 5 пъти в периода 2003-2008 г., като от 23 852 хил. лв. през 2003 г., те достигат обем от 126 345 хил. лв. през 2008 г. През 2009 г., поради влиянието на глобалната финансова криза се наблюдава намаление на 118 789 хил. лв. През 2008 г. приблизително 73% от всички инвестиции се правят от частните предприятия, което е малко под средния дял за страната от 83%. Техният относителен дял в областта още тогава не е достатъчен да гарантира устойчив растеж на икономиката, а след настъпването на финансовата и икономическа криза инвестициите са свити още повече. Динамиката на инвестициите в област Кърджали силно изостава и през 2011 г. от средните за националната икономика. Традиционно, най-голяма част от преките чуждестранни инвестиции са в текстилната и шивашката промишленост, а инвеститорите са най-вече от Гърция, Турция, Германия и Холандия.

Таблица 73 Чуждестранни инвестиции по страни

	(Хил.евро)
СТРАНИ НА ЧУЖДЕСТРАННИТЕ ИНВЕСТИТОРИ	Общ размер на чуждестранните инвестиции
ОБЩО ЗА ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ	76300.8
Белгия	..
Франция	..
Германия	..
Гърция	1257.5
Индия	..
Италия	88.9
Южна Корея	..
Люксембург	..
Нидерландия	..
Панама	..
Швеция	..
Турция	16665.5
Република Македония	..
Великобритания	..
' .. ' Конфиденциални данни	

Източник: НСИ

През последните няколко години в областта се наблюдава повишаване на инвестиционната активност в секторите строителство, търговия и ремонт, а също и в селското стопанство.

Оперативни програми:

По данни на Областна администрация-Кърджали, в периода 2008-2012 година в областта са привлечени 60 901 257,24 лв от Оперативните програми, работещи в страната за периода 2007-2013 година. Най-много средства са одобрени чрез ОП „Регионално развитие“ – приблизително 50 милиона лева, а бизнесът е привлякъл малко повече от 4 470 000 лева. Приблизително 1 140 000 лева са инвестирани и чрез ОП „Развитие на човешките ресурси“.

Справка в ИСУН, към началото на 2013 г. показва, че общият брой на сключените договори в областта възлиза на 118 от общо 962 за Южен Централен район. Стойността им вече е 101 483 704 лева. Към края на 2011 г. изплатените европейски средства по оперативните програми към 7-те общински администрации в областта са малко над 31 млн. лв., което съотнесено към броя на населението, е високо спрямо други области.

По предварителни данни, общият размер средства за България за следващия програмен период възлиза на 15,48 млрд. евро. От този ресурс най-голям дял заемат средствата за директни плащания - 5,7 млрд евро, както и допълнителни 2,18 млрд. евро за развитие на селските райони с новата Програма за развитие на селските райони. За изпълнение на Кохезионната политика страната ни ще разполага със 7,27 млрд.

Един от приоритетите за изграждане на пътната инфраструктура на България до 2020 г. е изграждането на т.н. „Южна хоризонтала” по направление Петрич – Бургас в Южен централен район. Европейското финансиране за подобен проект и неговата реализация, ще подобри осезателно възможностите за използване на местния потенциал за развитие и ще подпомогне регионалната икономика и туристическата достъпност, включителност и за област Кърджали. Автомагистралните връзки и пътищата, които са част от ОЕТК, имат важна роля за осигуряване на интеграцията на района в европейската пътна мрежа и на достъпа до световните пазари на стоки и суровини.

Според прогнозните разчети за 2020 г., за инвестиции в научно-изследователската и развойна дейност за Южен централен район, в чийто обхват е област Кърджали, се предвиждат 1.8% от БВП при среден за страната 1.5%. Районът ще има съществен принос и по отношение на използването на ВЕИ и повишаване на енергийната ефективност. А стойността на заетото население на възраст 20 – 64 г. ще бъде 77%, което ще е над средното за страната.

Според актуалната Национална стратегия за регионално развитие на Република България за периода 2012-2022 г., за да се постигнат тези резултати, при отчитане на потенциалите за развитие и за намаляване на негативните процеси, се предвиждат приоритетни публични намеси, касаещи област Кърджали в следните сфери:

- Икономика – Създаване на клъстери и развитие и внедряване на иновациите и технологично обновление на средствата за производство. Създаване и усвояване на иновации и широко въвеждане на информационните и комуникационни технологии, както в производствения, така и в публичния сектор. Повишаване на достъпа и изграждане на регионална и местна бизнес инфраструктура – създаване на нови или развитие на съществуващите бизнес, индустриални и технологични паркове в големите промишлени центрове като Кърджали и др.
- Природно и културно наследство, туризъм – археологическият комплекс „Перперикон” (край Кърджали)
- Транспортна инфраструктура – Развитие на Общоевропейските транспортни коридори № 4, № 8 и № 9 като част от европейската транспортна мрежа. Доизграждане на АМ „Марица” и АМ “Тракия”. Изграждането на т.н. „Южна хоризонтала” по направление Петрич – Бургас през територията на Родопите.

- Териториално развитие и сближаване – Разширяване на трансграничното сътрудничество с Гърция и Турция, както и транснационално сътрудничество чрез създаване на по-добри условия за комуникация със страните от Централна и Западна Европа и Азия. Районът има потенциал да се развива като портал към Южните Балкани и Азия. Изграждане на индустриални и бизнес зони.
- Социална инфраструктура – Развитие на базата за висше образование и НИРД, програмите за устройване на млади квалифицирани кадри. Обвързване на науката и висшето образование с бизнеса. Пълноценно използване на системи за професионално обучение и квалификация. Прилагане на мерки, свързани с въздействие върху културната инфраструктура – обновяване на сградния фонд и подобряване на енергийната ефективност на театри, кина, опери, музеи, галерии, концертни зали, библиотеки, читалища, развитие на читалищата като средища за инициране на местен бизнес и иновационни практики. Развитие на информационно-комуникационните технологии – въвеждане на ширококолов достъп до интернет в публичните институции, предприятията и домакинствата.
- Опазване на околната среда – Подобряване на екологичната инфраструктура – ниската степен на пречистване на водите (отпадни и питейни), амортизираната водопроводна система и проблемите с водоснабдяването и преработването на отпадъците са характерни черти, които се явяват пречка за осигуряване на качествена жизнена среда и водят до намаляване на инвестиционната атрактивност на района. Предпазване от природни рискове – наводнения, свлачищни процеси, горски пожари, в т.ч. с трансграничен характер. Рационално използване потенциала на района по отношение на възобновяемите източници на енергия.

2.6. ТРАНСГРАНИЧНО СЪТРУДНИЧЕСТВО

Близостта на границата с Гърция и Турция предоставя и възможности за преодоляване на структурните предизвикателства, причинени от физико-географските и демографски характеристики на областта.

След присъединяването на страната към ЕС, областта е допустима за финансиране чрез Европейската програма за териториално сътрудничество Гърция-България 2007-2013 г., одобрена на 28 март 2008 г. от Европейската комисия. Тя е финансирана от Европейския фонд за регионално развитие и национално съфинансиране, а общият ѝ бюджет възлиза на 130 277 598 евро. Чрез нея се предоставя подкрепа от Общността за регионите Еврос, Ксанти, Родопи, Драма, Солун, Сяр, Кавала (прилежащ регион) в Гърция и областите Кърджали, Благоевград, Смолян и Хасково в България.

Характерно за общия трансграничен район са високите планини, които затрудняват достъпа до регионите от двете страни на границата. Същевременно водните ресурси са от значение за уязвимите екосистеми (мочурища, крайречни гори и др.), чието управление изисква особено внимание. Икономическият пейзаж в трансграничния район е нееднороден, а населението е застаряващо, на което се дължи и намаляването на работната сила. Намаляването на трудовата заетост в района е значително, което е свързано с ниското или недостатъчно ниво на специализация въпреки факта, че търсенето на специализирана и квалифицирана работна сила се увеличава.

Именно по тези причини програмата насърчава трансграничното сътрудничество, обединявайки усилията на различни действащи лица в трансграничния район за подем в развитието на региона и за превръщането му в център на устойчивото развитие и разрастването на Европейското икономическо пространство. Цели се насърчаване развитието на трансграничния регион като се осигури регионално сближаване и се повиши конкурентоспособността. Стратегическите цели на програмата са засилване на привлекателността на региона чрез повишаване на качеството на живот и подобряване на структурите на достъпност, увеличаване на конкурентоспособността чрез насърчаване на предприемачество, създаване на мрежа за сътрудничество и инвестиране в човешки ресурси. Проектите, които се финансират, са в приоритетните оси: „Качество на живот“, „Достъпност“, „Конкурентоспособност и човешки ресурси“ и „Техническа помощ“.

Очаква се, посредством намирането на успешни начини за безпрепятствена комуникация с използване на модерна инфраструктура, програмата да доведе до засилване на дейността на мрежите от контакти и сътрудничеството в областта на граничната сигурност, управлението на природните ресурси, бизнес мрежите и изследователските мрежи. Следва да настъпи благоприятен ефект за трансграничния район, който да се изразява в хармонично, балансирано и устойчиво развитие, при което икономическите и социално-териториалните различия са по-слабо изразени. Към момента съществуват създадени сътрудничества и партньорски взаимоотношения между общини и областни администрации от двете страни на границата.

3. СОЦИАЛЕН КАПИТАЛ, СОЦИАЛНА ИНТЕГРАЦИЯ И ВКЛЮЧВАНЕ

3.1. ДОХОДИ И ЖИЗНЕН СТАНДАРТ

През 2011 г. средният доход на едно домакинство в област Кърджали възлиза на 8 307 лв., което е с 944 лв. по-ниско от средното ниво за страната – 9 251 лв. Най-високо ниво имат заплатите (7 794 лв.), следвани от доходите от пенсии (2 234 лв.). Най-ниски в областта са доходите от собственост (6 лв.).

Таблица 74 Общ доход на домакинствата /средно на домакинство/ по източници - в пари и натура, средногодишен доход в лева/

Източници	Република България	Област Кърджали
Общо	9629	8307
Общ доход	9251	8224
Работна заплата	4793	4,356
Извън работната заплата	127	263
От предприемачество	590	519
От собственост	61	6
Обезщетения за безработни	65	92
Пенсии	2789	2234
Семейни добавки за деца	78	144
Други социални помощи	158	180
От домашно стопанство	162	Конф.
От продажба на имущество	10	Конф.
Други приходи	419	321
Приходи от спестявания	277	29
Взети заеми и кредити	93	54

Източник: НСИ

Стойността на общия доход средно на едно лице в област Кърджали (3 002 лв.) е значително по-ниска от тази за страната (3 937 лв.). Идентично на средните приходи на едно домакинство, средните приходи на едно лице през 2011 г. също се формират основно от получена работна заплата (1 590 лв.), пенсии (816 лв.) и предприемачество (189 лв.). И трите основни източници на доход имат по-ниски стойности от тези за страната съответно 1 960 лв., 1 140 лв. и 241 лв.

Таблица 75 Общ доход на домакинствата /средно на лице/ по източници - в пари и натура, средногодишен доход в лева/

Източници	Република България	Област Кърджали
Общо	3937	3032
Общ доход	3782	3002
Работна заплата	1960	1590
Извън работната заплата	52	96
От предприемачество	241	189

От собственост	25	2
Обезщетения за безработни	27	34
Пенсии	1140	816
Семейни добавки за деца	32	53
Други социални помощи	65	66
От домашно стопанство	66	Конф.
От продажба на имущество	4	Конф.
Други приходи	171	117
Приходи от спестявания	113	11
Взети заеми и кредити	38	20

Източник: НСИ

Данните за относителния дял на отделните източници на приходи в общите приходи на домакинствата на област Кърджали още веднъж потвърждават водещата позиция на работната заплата като основен източник на доходи (53%), този процент е дори и по-висок от средния за страната (51.8%). На второ място се нареждат пенсиите (27.2%) следвани от доходите от предприемачество (6.3%). Над два пъти по-висок е дялът на приходите от извън работна заплата за областта (3.2%) в сравнение с този за страната (1.4%), подобна съществена разлика има и при дела на семейните добавки за деца (1.8%) в сравнение с 0.8% за страната. Най-незначителен дял в общия доход в Област Кърджали имат приходите от собственост (0.1%).

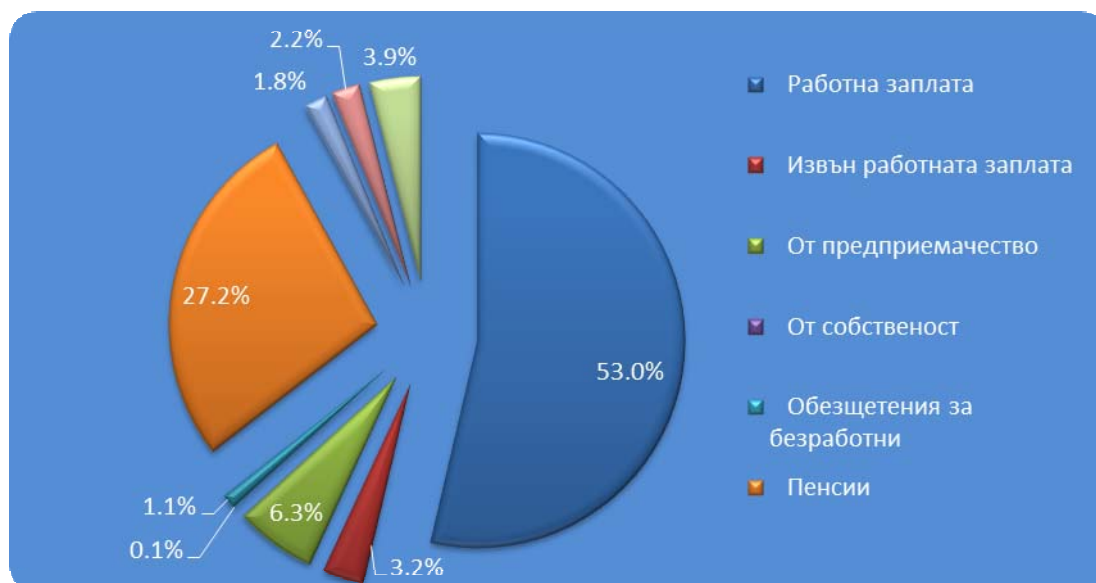
Таблица 76 Структура на общия доход на домакинствата /по източници - в пари и натура, средногодишен доход в проценти/

Източници	Република България	Област Кърджали
Общ доход	100.0	100
Работна заплата	51.8	53
Извън работната заплата	1.4	3.2
От предприемачество	6.4	6.3
От собственост	0.7	0.1
Обезщетения за безработни	0.7	1.1
Пенсии	30.1	27.2
Семейни добавки за деца	0.8	1.8
Други социални помощи	1.7	2.2
От домашно стопанство	1.7	Конф.

Източници	Република България	Област Кърджали
От продажба на имущество	0.1	Конф.
Други приходи	4.5	3.9

Източник: НСИ

Графика 19 Структура на общия доход на домакинствата по източници / за област Кърджали/, %

Източник: НСИ

В настоящия документ жизненият стандарт в област Кърджали е разгледан от гледна точка на нивото на бедност в областта и дела на хората, живеещи с материални лишения, сравнени с общото ниво за страната. По този начин се демонстрира каква част от домакинствата в областта могат да си позволят да покрият своите нужди и каква част от тях живеят под средното за страната ниво на жизнен стандарт.

Таблица 77 Линия на бедност /в лева/

	2007 г.	2008 г.	2009	2010 г.	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.
ОБЛАСТ	Едно лице				Двама възрастни с две деца под 14 години			
Общо за страната	2,548	3,318	3,540	3,405	5,351	6,968	7,434	7,150
Кърджали	2,190	2,388	2,444	2,636	4,600	5,015	5,132	5,536

Източник: НСИ

Видно от представените данни за линията на бедност общо за страната и тази в Област Кърджали, е че единичните лица, както и семействата с две деца под 14 годишна

възраст в областта, живеят под определената линия на бедност в страната. Най-ниска е разликата през 2007 г. (358 лв. за едно лице и 769 лв. за семейство с две деца под 14 години), а най-висока – през 2009 г. (1 096 лв. за едно лице и 2 302 лв. за семейство с две деца под 14 години). Забелязва се подобрене в показателя през последната година с налични статистически данни 2010 г. (увеличение от 327 лв. за едно лице и 688 лв. за семейство с две деца под 14 години).

Таблица 78 Относителен дял на бедните спрямо линията на бедност за Областта, по пол /в проценти/

Източник: НСИ

	2007 г.			2008 г.			2009 г.			2010 г.		
	общо	мъже	жени	общо	мъже	жени	общо	мъже	жени	общо	мъже	жени
ОБЛАСТ												
Общо за страната	21.4	19.8	22.9	21.8	19.8	23.7	20.7	19.0	22.3	22.3	20.8	23.6
Кърджали	22.5	19.6	25.6	12.1	11.4	12.9	12.4	10.6	14.4	16.6	13.3	20.3

Въпреки неблагоприятните данни по отношение на нивото на линията на бедността в област Кърджали, относителният дял на бедните спрямо линията на бедност за областта е по-нисък от този за страната през всички разглеждани години единствено с изключение на 2007 г., когато превишението не е особено значително (1,1% в общия дял и 2,7% при жените).

Таблица 79 Процент от населението живеещо с материални лишения по пол

	2007 г.			2008 г.			2009 г.			2010 г.		
	общо	мъже	жени	общо	мъже	жени	общо	мъже	жени	общо	мъже	жени
ОБЛАСТ												
Общо за страната	41.2	39.6	42.8	41.9	40.1	43.5	45.7	44.2	47.2	43.6	42.5	44.6
Кърджали	35.6	37.3	33.8	49.0	47.9	50.2	69.2	68.1	70.3	38.6	36.7	40.6

Източник: НСИ

По отношение на процента на населението в област Кърджали, живеещо с материални лишения, впечатление правят флукуациите през разглежданите години. Докато през 2007 г. този процент е под средния за страната, то през следващите две години процентът на населението, живеещо с материални лишения в областта е значително по-висок от този в страната. 2010 г. показва значително подобрене в този показател, когато отново населението в областта, живеещо с материални лишения е по-малко от средното.

3.2. ОБЩО СЪСТОЯНИЕ И ТЕНДЕНЦИИ НА ПАЗАРА НА ТРУДА

Таблица 80 Работна сила и коефициенти на икономическа активност на населението на 15 - 64 навършени години през 2011 г.

Статистически зони	Работна сила - хил.			Коефициенти на икономическа активност - %		
	Статистически райони					
Области	общо	мъже	жени	общо	мъже	жени
Общо	3302.3	1759.6	1542.7	65.9	69.9	61.9
Южен централен	641.8	342.8	299.0	63.8	67.7	59.9
Кърджали	57.4	30.0	27.4	54.3	55.4	53.2
Пазарджик	123.3	68.5	54.8	66.1	72.1	59.9
Пловдив	297.4	156.9	140.5	64.2	67.9	60.4
Смолян	57.7	30.4	27.3	67.2	70.2	64.2
Хасково	106.1	57.1	48.9	64.6	68.5	60.6

Източник: НСИ

В област Кърджали работната сила е формирана от 57,4 хил. души, 30,0 хил. от които са мъже, а останалите 27,4 хил. жени. Тези данни показват почти изравнена работна активност на двата пола. В сравнение с останалите области от Южния централен район виждаме, че област Кърджали е на последно място по показател работна сила - с най-малък брой икономически активно население. На първо място в района е Област Пловдив.

По отношение на човешките ресурси в Кърджалийска област се наблюдава характерната за страната тенденция на демографско остаряване. Същевременно като резултат от трудностите от икономически характер се явява снижаването на заетостта в областта. Оформят се рискови групи на регионалния трудов пазар, които са неравностойни по отношение на останалите субекти, предлагащи работната си сила. Влияние за това оказва фактът, че в областта е значителен дялът на населението с по-ниско образователно равнище и квалификация.

3.3. БЕЗРАБОТИЦА - ДИНАМИКА И СТРУКТУРА

Таблица 81 Годишна динамика на безработицата в област Кърджали

Показатели	2010 г	2011 г	2012 г
Безработни лица	8775	8449	9180

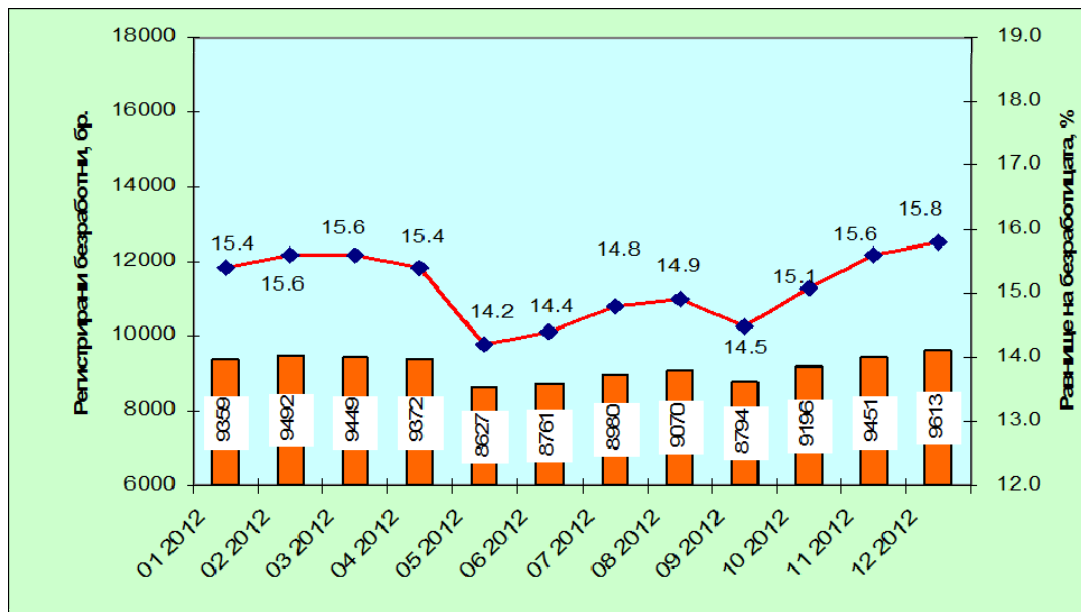
Равнище на безраб.	10,7	13,9	15,1
--------------------	------	------	------

Забележка: През 2011 г. и 2012 г. равнището на безработица е изчислено на база на икономически активни 60746 лица, съгласно резултатите от проведеното „Преброяване на населението и жилищния фонд“ през 2011 г. Източник: ДРСЗ - Хасково

Представената статистика показва увеличение на броя на безработните в област Кърджали от 10,7% през 2010 г. на 15,1% през 2012 г. или от 8 775 души на 9 180 души (405 безработни повече). През 2012 г. в Дирекциите „Бюро по труда“ от областта са регистрирани средно 9180 безработни лица, което е със 731 души повече в сравнение със средно регистрираните безработни за 2011 г. Като цяло стойността на показателя равнище на безработица е по-висока от средната за страната за същия период (11.1%). Сравнявайки данните е видно, че регистрираните безработни лица нарастват през 2012 г. спрямо 2011 г. и намаляват през 2011 г. спрямо 2010 г.

Динамиката на броя на безработните в област Кърджали по месеци през 2012 г. показва, че безработните лица от 9004 души през първия месец на 2012 г., плавно намаляват до месец октомври, когато достигат най-ниската си численост от 7930 души, за да стигнат до 8830 безработни през декември. Безработните лица от 9359 души и 9492 души през първия и втория месец на 2012 г. плавно намаляват от месец март до месец септември, когато достигат най-ниската си численост от 8794 души, за да стигнат до 9613 безработни през декември.

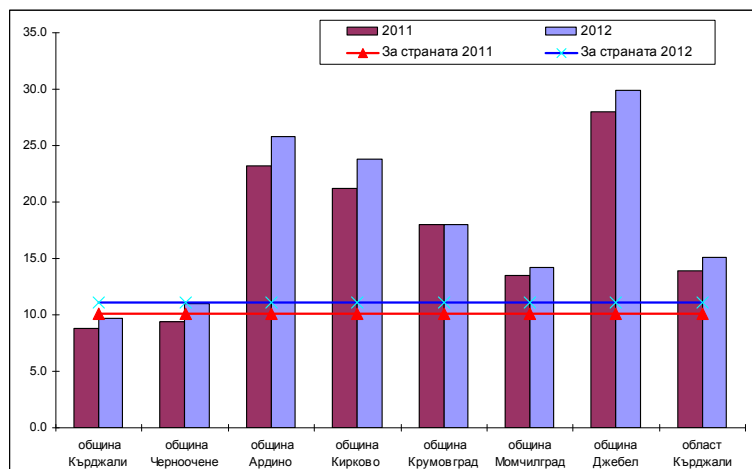
Графика 20 Динамика на броя на безработните в Област Кърджали по месеци през 2012 г. (в проценти и брой)

Източник: ДРСЗ - Хасково

Равнището на регистрираната безработица в област Кърджали през 2012 г. се задържа в рамките на 15,6% през февруари и март, като през следващите месеци се понижава плавно до 14,2% през месец май, с последващо задържане на нивото до месец октомври.

Графика 21 Процент на безработните по общини в област Кърджали

Източник: ДРСЗ - Хасково

Най-висок е процентът на безработните в община Джебел (29,9%), следвана от община Ардино (25,8%). Най-ниски са процентите на безработица в община Кърджали (9,7%) и община Черноочене (11%). Така единствено в общините Кърджали и Черноочене безработните са под средния процент безработни в страната (11.1%). При всички общини с изключение на община Крумовград се отчита увеличение с поне 1,5% в броя на безработните през 2012 г. в сравнение с 2011 г.

Таблица 82 Равнище на безработица по общини в област Кърджали (проценти)

Общини	Равнище на безработица		
	2010 г.	2011 г.	2012 г.
Област Кърджали	10.7	13.9	15.1
Община Кърджали	7.5	8.8	9.7
Община Черноочене	6.6	9.4	11.0
Община Ардино	15.0	23.2	25.8
Община Кирково	13.6	21.2	23.8
Община Крумовград	12.6	18.0	18.0
Община Момчилград	11.7	13.5	14.2
Община Джебел	18.3	28.0	29.9

Източник: ДРСЗ - Хасково

Със значително над средното за страната ниво на безработица е община Джебел (28.0% и 29.9%) съответно през 2011 г. и през 2012 г. Над средното ниво на безработица за страната са и общините Момчилград (14.2%) и Крумовград (18%), Кирково (23.8%) и Ардино (25.8%). От изложените данни се вижда, че проблемите, свързани с безработицата се решават много по-трудно в малките общини и населени места.

Таблица 83 Регистрирани безработни лица в общините в област Кърджали през периода 2010 – 2012 г.

Общини	Безработни лица		
	2010 г.	2011 г.	2012 г.
Област Кърджали	8775	8449	9180
Община Кърджали	2605	2541	2812
Община Черноочене	325	308	358
Община Ардино	1019	1018	1132
Община Кирково	1750	1591	1789
Община Крумовград	1255	1307	1306
Община Момчилград	1015	881	926
Община Джебел	806	803	857

Източник: ДРСЗ - Хасково

Средногодишният брой на регистрираните безработни в Дирекциите „Бюро по труда“ нараства до 9180 души (2011 г. – 8449, 2010 г. – 8775 души). Намалеват регистрираните безработни в община Крумовград през 2012 г. спрямо 2011 г. Нарастват регистрираните безработни в община Момчилград спрямо 2011 г., но въпреки това нивото им е по-ниско от това през 2010 г. В общините Джебел и Черноочене броят на регистрираните безработни бележи спад през 2011 г. спрямо 2010 г. и незначително нараства през 2012 г. В община Ардино след понижаване на броя на регистрираните безработни лица през 2011 г. спрямо 2010 г. се наблюдава нарастване през 2012 г. Най-голямо нарастване през 2012 г. спрямо 2011 г. има в общините Кирково и Кърджали съответно 12.4% и 10.4%.

Регистрираните безработни жени, които в относителен дял съставляват съответно 59.7% през 2010 г., 61.1% през 2011 г. и 58.2% през 2012 г. от цялата група безработни, са идентифицирани като рискова категория с трайна тенденция за превес в регистрираните безработни като цяло. Възрастта, квалификацията и образованието са основните фактори, влияещи върху нивото на безработицата.

Таблица 84 Регистрирани безработни жени в област Кърджали

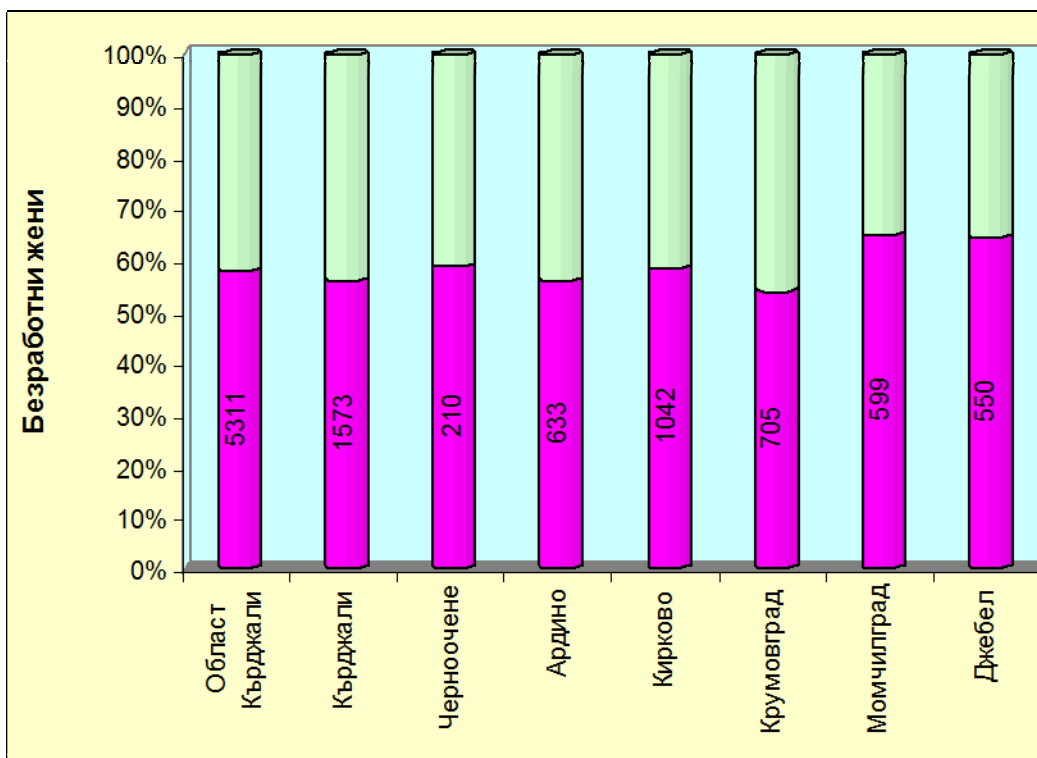
Общини	Безработни жени
--------	-----------------

	2010 г.	2011 г.	2012 г.
Област Кърджали	5235	5162	5311
Община Кърджали	1617	1551	1573
Община Черноочене	191	183	210
Община Ардино	562	593	633
Община Кирково	1035	1007	1042
Община Крумовград	682	737	705
Община Момчилград	628	557	599
Община Джебел	519	535	550

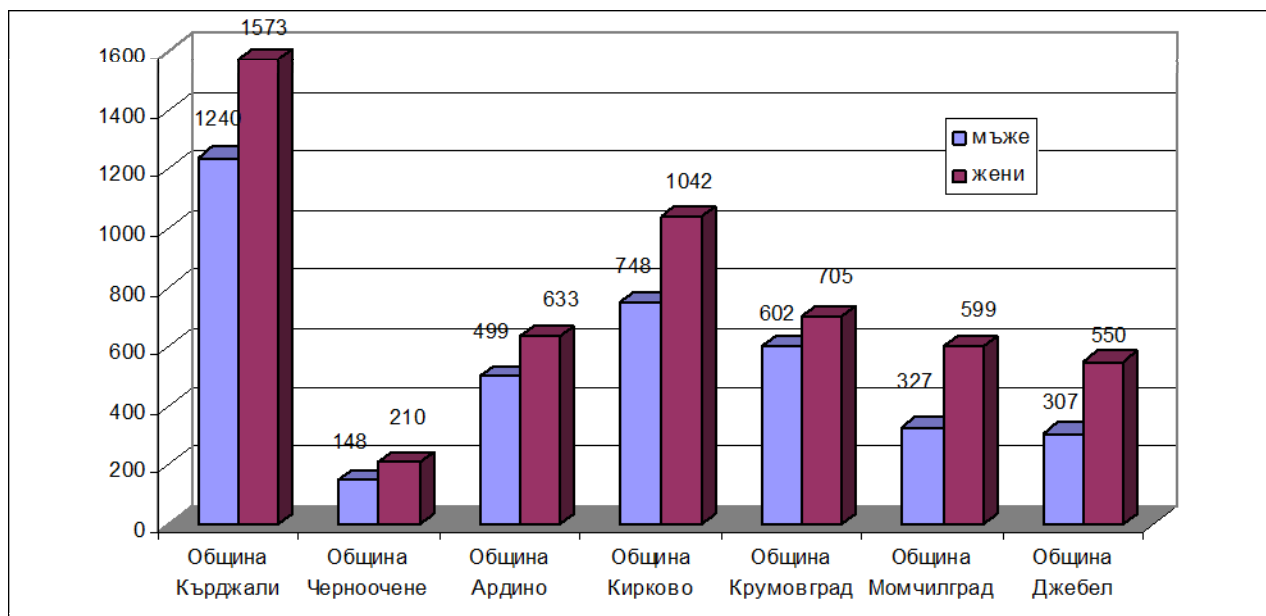
Източник: ДРСЗ - Хасково

Наблюденията и анализът на данните за броя и дела на безработните жени потвърждават тенденцията за понижаване на техния относителен дял спрямо двете предходни години, въпреки нарастването на броя им през 2012 г. спрямо 2011 г. Средногодишният брой на регистрираните в Дирекциите „Бюро по труда“ жени през 2012 г. е 5311 души, а на мъжете 3869 души.

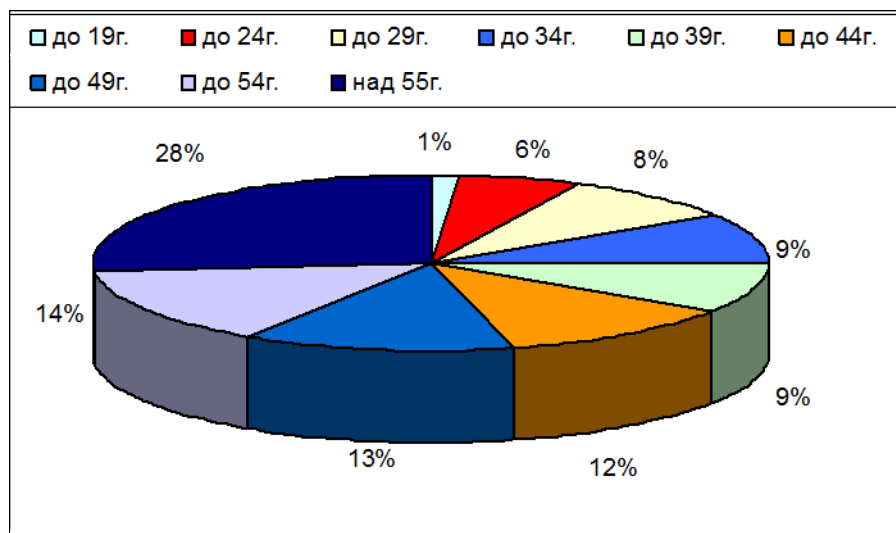
Графика 22 Брой и процент на регистрираните безработни жени по общини в област Кърджали

Графика 24 Регистрирани безработни мъже/жени в бюрата по труда по общини в област Кърджали

Графика 23 Разпределение на безработните лица по признака възраст

Източник: ДРСЗ - Хасково

С най-голям дял от безработните в област Кърджали са тези над 55 години и от 50 до 54 години, съответно 28% и 14%, следвани от безработните на възраст от 45 до 49 години и от 40 до 44 години, съответно 13% и 12%. Най-нисък е процентът на безработните на възраст до 19 години (1%) и тези до 24 години (6%). Младешите до 29 години и лицата над 50 години са сред основните целеви групи на активната политика на пазара на труда, провеждана от Агенцията по заетостта. Наблюденията на динамиката на

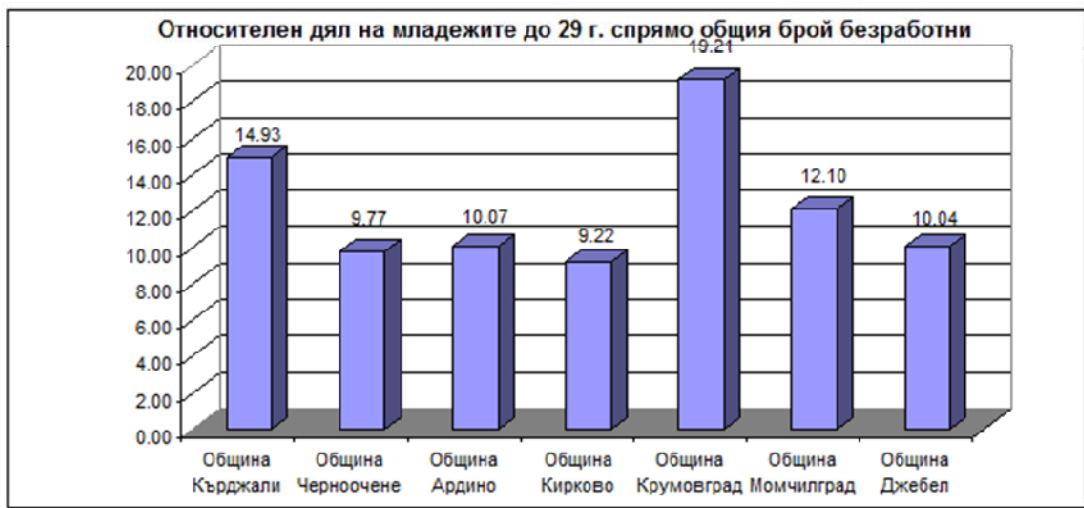
регистрираната младежка безработица показват устойчиви нива и сравнително голям дял спрямо цялата група безработни лица. Предвид факта, че съгласно ЗНЗ вече не се изплащат социални помощи при завършване на определена степен на образование или квалификация, тези данни за регистрация показват активната позиция на безработните младежи по отношение намирането на работа. Те са и индикатор за търсене на възможностите на ЗНЗ за стимулиране на работодателите за наемане на млади хора. През 2011 г. се отчита намаление на регистрираните безработни младежи (1183) с последващо нарастване през 2012 г. (1340) вследствие въведените от Агенцията по заетостта Програми за насърчаване на заетостта за регистрираните младежи до 29 години. Най-голям е броят на безработните младежи в община Кърджали (478), а най-малък в община Черноочене (47). Намалчването на младежката безработица е един от приоритетите на политиката по заетостта, тъй като има неблагоприятен ефект върху настоящата и бъдещата им реализация на пазара на труда.

Таблица 85 Регистрирани безработни младежи в област Кърджали

Общини	Безработни младежи		
	2010 г.	2011 г.	2012 г.
Област Кърджали	1245	1183	1340
Община Кърджали	430	420	478
Община Черноочене	43	35	47
Община Ардино	138	114	138
Община Кирково	196	165	206
Община Крумовград	225	251	253
Община Момчилград	128	112	124
Община Джебел	87	86	94

Източник: ДРСЗ – Хасково

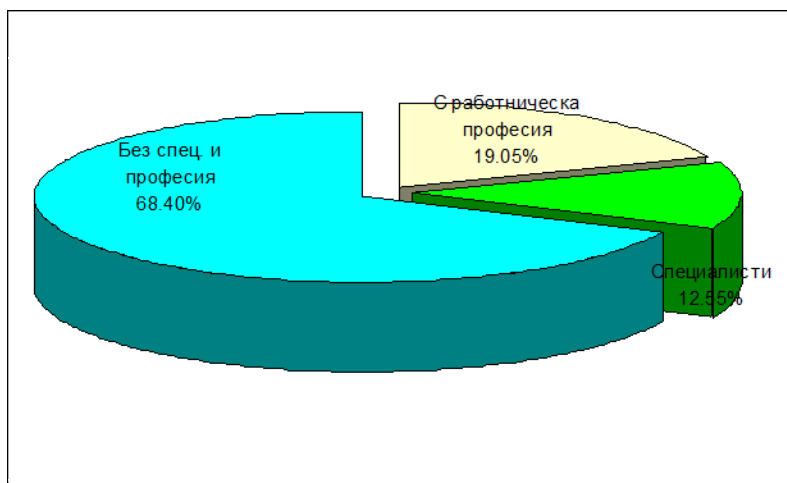
Графика 25 Дял на регистрираните безработни младежи до 29 годишна възраст в област Кърджали

Източник: ДРСЗ - Хасково

Професионалната структура през 2012 г. се характеризира с висок относителен дял на регистрираните безработни лица без специалност – 6 279 души (68,40%), следват тези с работнически професии – 1 152 (19.05%). Най-малко от безработните са специалисти - 1 749 (12,55%). Сред специалистите с най-голям относителен дял е групата на лицата с технически специалности. Особена рискова група е тази на регистрираните безработни лица без специалност, която е неконкурентноспособна на пазара на труда, като в нея влизат предимно лица от социално слабите семейства, което се оказва още по-голям проблем за решаване.

Графика 26 Професионалната структура на безработните в Област Кърджали през 2012 г.

Източник: ДРСЗ - Хасково

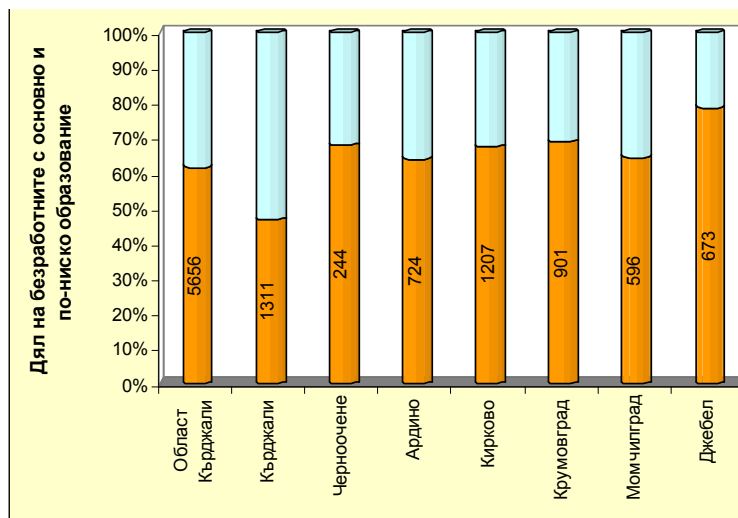
Сегментацията на предлагането на работна сила на областния трудов пазар по признака образование се отличава с трайно доминиращият дял на безработните лица с основно и по-ниско образование 65.2% за 2010 г., 64.5% за 2011 г. и 61.6% за 2012 г. от всички регистрирани безработни лица. Най-голям е броят на безработните с основно или по-ниско образование в общините Кърджали (1311 безработни) и Кирково (1207 безработни). Най-малко са безработните с основно или по-ниско образование в Община Черноочене (244).

Таблица 86 Структура на безработни в област Кърджали с основно или по-ниско образование

Общини	Безработни с основно и по-ниско образование		
	2010 г.	2011 г.	2012 г.
Област Кърджали	5721	5458	5656
Община Кърджали	1294	1256	1311
Община Черноочене	244	228	244
Община Ардино	727	700	724
Община Кирково	1268	1138	1207
Община Крумовград	867	894	901
Община Момчилград	686	582	596
Община Джебел	636	660	673

Източник: ДРСЗ - Хасково

Графика 27 Дял на безработни лица с основно и по-ниско образование в област Кърджали

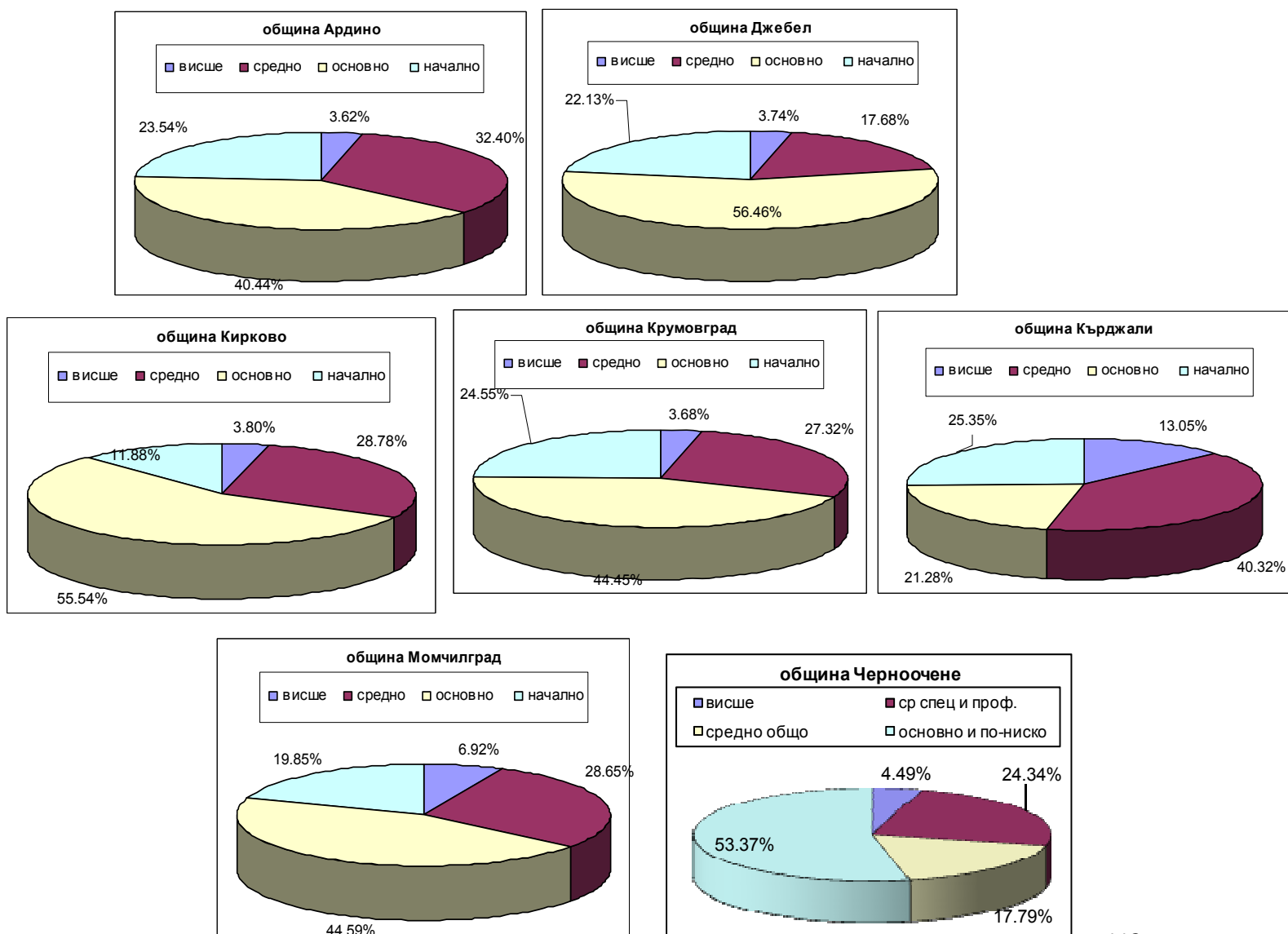

Източник: ДРСЗ - Хасково

Относителният дял на лицата с основно и по-ниско образование е по-висок в малките общини. На първо място по този показател е община Джебел с 78,59% безработни с основно и начално образование. Най-малък е делът на безработните с основно и начално образование в община Кърджали (46,63%). Единствено в община Кърджали делът на безработните със средно образование (40,32%) е най-голям в сравнение с останалите общини в областта.

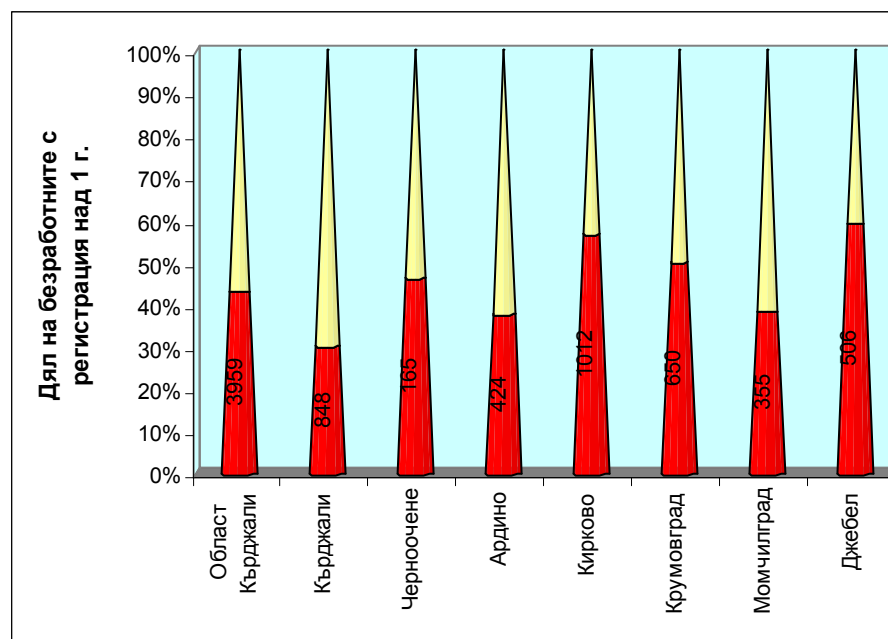
Висшистите съставляват 6,51% и са 641 души през 2012 г., 556 души средномесечен брой през 2011 г., при 491 бр.– през 2010 г. Делът им в общата съвкупност се променя незначително (с 0.07 пункта), а броят им нараства спрямо миналата година с 85 души или 15.29%.

Графика 28 Разпределение на безработните лица по признака образование

Регистрираните продължително безработни лица с престой в Дирекциите „Бюро по труда“ над една година в област Кърджали са също рискова група безработни. Броят им е 3959 и съставляват 43% от всички регистрирани безработни. Най-голям е дялът на безработните с регистрация над 1 година в малките общини – Джебел и Кирково над 60%. Най-малък е техният дял с община Кърджали – около 30%.

Графика 29 Дял на безработните с регистрация над 1 година по общини в област Кърджали през 2012 г.

Източник: ДРСЗ - Хасково

Една немалка част от безработните трудно се адаптират към наложените от стопанската конюнктура нови изисквания и поради тази причина изпадат в състояние на продължителна безработица. Липсата на квалификация и образование е сериозна пречка тези лица да бъдат успешно устроени на работа, в предвид ограничения брой на свободните работни места. Ниската степен на образование и квалификация предопределят и голямата продължителност на престой на лицата с основно и по-ниско образование на пазара на труда.

3.4. ЗАЕТОСТ

По данни от Наблюдението на работната сила на НСИ, броят на зетите лица от 15 до 64 години във всички дейности на националната икономика в област Кърджали през 2011 г. е 51 200 души, от които 25 300 са мъже, а 25 900 жени. Коефициентът на заетост е 50.3% за област Кърджали, при 58.5% за страната и 55.8% за Южния централен район. Разликата между коефициента на заетост при мъжете и жените в областта е почти

незначителна и възлиза само на 1% в полза на жените докато за страната тази разлика е 4.7% в полза на мъжете.

Таблица 87 Среден списъчен брой на наетите лица по трудово и служебно правоотношение по райони

Регион, Област	Заети лица(хил.)			КЗ	КЗ	КЗ
	Всичко	мъже	жени	общо	мъже	жени
	(%)					
За страната	2908.3	1508	1400.3	58.5	60.9	56.2
ЮЦР	563.4	292. 7	270.8	55.8	58.1	53.5
Кърджали	51.2	25.3	25.9	50.3	49.8	50.8

Източник: НСИ

Таблица 88 Среден списъчен брой на наетите лица по трудово и служебно правоотношение по райони

Статистически райони	2007 г.	2008 г.	2009 г.	2010 г.	2011 г.
	Южен централен район	417780	427394	410977	384926
Кърджали	33070	32143	30766	29259	29410
Пазарджик	67693	70517	67803	61272	61892
Пловдив	216431	222426	218876	208438	207599
Смолян	37765	39035	34341	31386	31490
Хасково	62821	63273	59191	54571	54243

Източник: НСИ

Средносписъчният брой на наетите лица в област Кърджали има тенденция на намаляване през периода 2007 – 2011 г. (от 33070 наети до 29410 наети). Тази тенденция е идентична и в целия Южен централен район. В сравнение с останалите области в района на област Кърджали е на последно място през всичките години по показател среден списъчен брой на наетите лица по трудово и служебно правоотношение, водеща в показателя е област Пловдив с над 53% от всички наети в района.

Таблица 89 Среден списъчен брой на наетите по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности

Икономически дейности (A21)	2010 г.	2011 г.
Общо за област Кърджали	29,259	29,410
Селско, горско и рибно стопанство	607	693
Добивна промишленост	..	..
Преработваща промишленост	10,168	10,647
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	187	101
Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	464	455
Строителство	1,742	1,552
Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	3,948	3,810
Транспорт, складиране и пощи	941	850
Хотелиерство и ресторантьорство	1,089	1,115
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	101	121
Финансови и застрахователни дейности	240	215
Операции с недвижими имоти	..	..
Професионални дейности и научни изследвания	296	259
Административни и спомагателни дейности	340	648
Държавно управление	2,272	2,095
Образование	3,562	3,478
Хуманно здравеопазване и социална работа	2,185	2,211
Култура, спорт и развлечения	310	277
Други дейности	262	319

Източник: НСИ

През 2010 г. и 2011 г. в област Кърджали преобладават заетите в преработващата промишленост (10 168 от наетите през 2010 г. и 10 647 от наетите през 2011 г.). Следва икономическа дейност търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети (3 948 от наетите през 2010 г. и 3 810 от наетите през 2011 г.) и образование (3 562 от наетите през 2010 г. и

3 478 от наетите през 2011 г.). Най-малък е средният списъчен брой на наетите по трудово и служебно правоотношение в създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения (101 от наетите през 2010 г. и 121 от наетите през 2011 г.), следвана от икономическа дейност производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива (187 от наетите през 2010 г. и 101 от наетите през 2011 г.).

Таблица 90 Средна годишна заплата на наетите по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности

Икономически дейности (A21)	2010 г.	2011 г.
Общо за област Кърджали	5,643	5,895
Селско, горско и рибно стопанство	4,746	5,220
Добивна промишленост	..	..
Преработваща промишленост	5,074	5,470
Производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива	14,856	16,859
Доставяне на води; канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	..	..
Строителство	5,295	5,739
Търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети	3,893	4,248
Транспорт, складиране и пощи	4,918	5,267
Хотелиерство и ресторантьорство	3,579	4,039
Създаване и разпространение на информация и творчески продукти; далекосъобщения	5,593	5,995
Финансови и застрахователни дейности	10,639	10,005
Операции с недвижими имоти	5,655	6,102
Професионални дейности и научни изследвания	6,554	6,432
Административни и спомагателни дейности	4,207	4,283
Държавно управление	7,751	8,303
Образование	7,229	7,325
Хуманно здравеопазване и социална работа	7,088	7,103
Култура, спорт и развлечения	4,903	4,920
Други дейности	4,126	4,053

Източник: НСИ

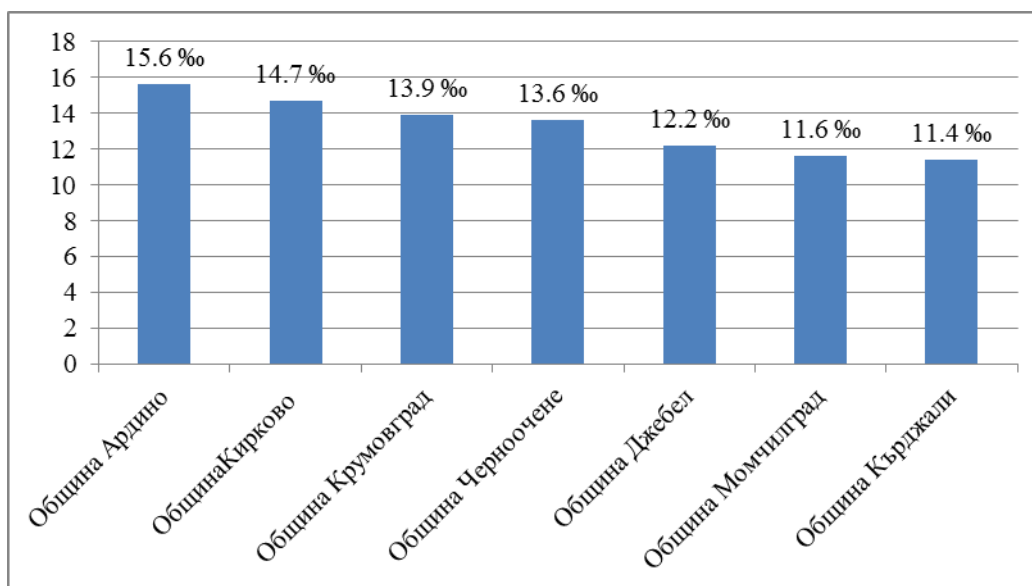
Средната годишна заплата на наетите по трудово и служебно правоотношение в област Кърджали възлиза на 5 643 лв през 2010 г. и 5 895 лв през 2011 г., което показва леко увеличение в този показател. Най-висока е средната годишна заплата в сектор производство и разпределение на електрическа и топлинна енергия и на газообразни горива (14 856 лв през 2010 г. и 16 859 лв. през 2011 г.), следван от сектор финансови и застрахователни дейности (10 639 лв. през 2010 г. и 10 005 лв. през 2011 г.). Най-ниска е средната годишна заплата в икономическа дейност хотелиерство и ресторантьорство (3 579 лв. през 2010 г. и 4 039 лв. през 2011 г.), следвана от един от секторите с най-голям средносписъчен брой заети в областта - търговия; ремонт на автомобили и мотоциклети (3 893 лв. през 2010 г. и 4 248 лв. през 2011 г.).

3.5. ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ

3.5.1. СМЪРТНОСТ В ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ ПРЕЗ 2011 Г., ВОДЕЩИ ПРИЧИНИ ЗА СМЪРТНОСТТА В ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ ПРЕЗ 2011 Г.

Общата смъртност за областта през 2011 г. е 12,7 ‰. Най-висока е в община Ардино - 15,6‰, следват общините: Кирково – 14,7 ‰; Крумовград – 13,9 ‰, Черноочене – 13,6 ‰; Джебел 12,2‰, Момчилград – 11,6 ‰ и Кърджали – 11,4‰. Разликата между стойностите на показателя в градовете и селата е значителна: Ардино село – 17,8‰, Крумовград село – 15,4‰, Момчилград село – 15,2‰, Джебел село – 13,6‰, Кърджали село – 13,3‰. Чувствителната разлика в смъртността на градското и селското население е резултат преди всичко на по-интензивния процес на остаряване на населението в селата.

Графика 30 Разпределение на смъртността в Област Кърджали по общини за 2011 г.

Източник: Регионална здравна инспекция - Кърджали

Увеличението на смъртността и емиграционните процеси формират отрицателния естествен прираст - минус 1,5, като се наблюдават значими различия по общини: Кирково – минус 5,8, Черноочене – минус 4,2, Ардино – минус 3,9, Крумовград – минус 1,2, Джебел – минус 0,2, Кърджали – 0. Положителен - 0,5 в община Момчилград.

Разлика в стойностите на показателите смъртност и раждаемост (по-висока в градовете), формира като резултат драстично намаление на естествения прираст в селата в сравнение с този в градовете: Ардино село минус 7,8, Момчилград село минус 3,7, Кърджали село минус 2,7.

Сред причините за нарастване на смъртността в областта са:

- Задълбочаващото се застаряване на населението;
- Нарастване на смъртността в активна възраст от социално-значими заболявания;
- Рискови фактори, свързани с начина на живот на населението: нерационално хранене, тютюнопушене, хиподинамия и стрес;
- Социално-икономически и екологични фактори на средата.

През последните години се отчита трайна тенденция за намаляване на детската смъртност. През 2011 г. в областта са умрели 5 деца до една годишна възраст – детска смъртност 2,9‰. През 2011 г. най-висока е детската смъртност в община Крумовград – 8,9‰. В община Кърджали детската смъртност е 3,9‰. През 2011 г. няма регистрирана детска смъртност в общините Ардино, Джебел, Момчилград, Кирково и Черноочене.

Основните причини за умирането на децата на възраст под 1 година и през 2011 г. са някои състояния възникващи в перинаталния период – 7,6. Сравнително по-ниска е честотата на умиранията сред новородените в неонатална възраст – 2,9. През 2011 г. няма починали деца в постнеонаталния период.

През 2011 г. в област Кърджали са починали 1941 души. В структурата на смъртността по причини през 2011 г. не се наблюдават съществени промени. През 2011 г. основна причина за умиранията остават болестите на органите на кръвообръщението – 1121 души, от тях заболявания на сърдечно-съдовата система – 614: със сърдечна недостатъчност 293 случая, миокарден инфаркт 150 случая, артериална хипертония 111 случая, ИСБ 60 случая.

С мозъчно съдова болест са починали 507 души, от болести на дихателната система 207 души, на храносмилателната система 170 души, на пикочо-половата 60 души, травми и отравяния 46 души.

3.5.2. РЕГИСТРИРАНИ ЗАБОЛЯВАНИЯ ПО ВЪЗРАСТОВИ ГРУПИ ПРЕЗ 2011 Г.

В област Кърджали през 2011 г. са регистрирани 51392 заболявания, като коефициентът на заболеваемост в областта е 338,09 ‰. В структурата на заболеваемостта водеща е белодробната патология – с регистрирани 14648 заболявания и коефициент на заболеваемост 96,36‰, следват: болестите на органите на кръвообръщението, на пикочо-половата система, травми и отравяния, костно-мускулна система и съединителна тъкан.

При възрастовата група от 0 до 17 години са регистрирани 15482 заболявания, което представлява коефициент на заболеваемост от 101,85‰. В структурата на заболеваемостта водеща отново е белодробната патология – регистрирани са 8640 заболявания или коефициент на заболеваемост от 56,84‰. Следват: инфекциозни и паразитни заболявания, болести на кожата и подкожната тъкан, травми и отравяния.

При възрастовата група над 18 години са регистрирани 35910 заболявания, коефициент на заболеваемост 236,24‰. И в тази възрастова група водещи са болестите на дихателната система, регистрирани са 6008 заболявания с коефициент на заболеваемост 39,52‰. Следват болести на органи на кръвообръщението, на пикочо-половата система, костно-мускулната система и съединителната тъкан, травми и отравяния, болести на окото и придатъците му.

3.5.3. ЛЕЧЕБНИ ЗАВЕДЕНИЯ

През 2011 г. в област Кърджали има регистрирани 66 общопрактикуващи лекари и 63 лекари в индивидуални практики. Въпреки това в областта все още са налице незаети лекарски практики. Значителна част от лекарите, особено тези в малките населени места, са в пенсионна или след пенсионна възраст, а броят на младите лекари е изключително малък. Това от своя страна води до дисбаланс между квалифицираните кадри и липса на приемственост. На лице е и окрупняване на лекарските практики в областта, което води до понижаване качеството на здравното обслужване на населението. Големите разстояния между малките населени места и градските центрове затрудняват достъпа на населението в отдалечените и труднодостъпни населени места и махали до лекарска помощ. Настоящото състояние на системата в областта се характеризира основно с това, че част от жителите в селата нямат достъп до първична медицинска помощ. Оказването на неотложна помощ като цяло е недостатъчно ефективно, поради затруднения достъп. Наблюдава се дисбаланс – осигуреността е по-висока в града в сравнение със селата, което се дължи основно на специфичната инфраструктура на областта. Поради тази причина следва да се постави акцент върху осъществяването на превантивна медицина

от страна на личните лекари и подобряването на транспортните средства на общопрактикуващите лекари и спешната медицинска помощ.

Лечебните заведения за първична медицинска и дентална извънболнична помощ в област Кърджали през 2011 г. наброяват общо 199 заведения, 63 от които са Амбулатории за индивидуална практика за първична медицинска помощ (АИППМП) и 136 Амбулатории за индивидуална практика за първична дентална помощ (АИПДП). Най-голям е броят на тези видове лечебни заведения в община Кърджали съответно 33 и 76, а най-малък в Община Джебел – 2 и 5.

Таблица 91 Лечебни заведения за първична медицинска и дентална извънболнична помощ по общини в област Кърджали през 2011 г.

Община	АИППМП	АИПДП
Община Ардино	3	11
Община Крумовград	7	10
Община Момчилград	5	12
Община Кирково	8	14
Община Джебел	2	5
Община Черноочене	5	8
Община Кърджали	33	76

Източник: Регионална здравна инспекция - Кърджали

Таблица 92 Лечебни заведения за извънболнична помощ в област Кърджали през 2011 г.

Вид лечебно заведение	Брой
Амбулатория за индивидуална практика за първична медицинска помощ (АИППМП)	63
Амбулатория за индивидуална практика за първична дентална помощ (АИПДП)	136
Амбулатория за индивидуална практика за специализирана медицинска помощ (АИСМП)	68
Медицински центрове	6
Диагностично-консултативен център (ДКЦ)	1
Медико-техническа лаборатория (МТЛ)	9
Медико-диагностична (МДЛ)	4
Хосписи	2

Източник: Регионална здравна инспекция - Кърджали

В област Кърджали преобладават амбулаториите за индивидуална практика за първична дентална помощ (АИПДП) – 136, следвани от амбулаториите за индивидуална практика за специализирана медицинска помощ (АИСМП) - 68, и амбулаториите за индивидуална практика за първична медицинска помощ (АИППМП) - 63. Най-малък е броят на диагностично-консултативните центрове (ДКЦ) – само един, и хосписите (2) в областта. Специализираната извънболнична помощ е основен интегриращ елемент в системата на здравеопазване, който осигурява на населението достъпна и качествена медицинска помощ и позволява да се намалят потребностите от значително по-скъпата болнична помощ чрез активна профилактика, ранна диагностика и ефективно лечение в амбулаторни условия. При оценката на потребностите от лекари-специалисти в извънболничната медицинска помощ е отчетена необходимостта от разширяване на пакета дейности по специалности и изнасяне на някои болнични диагностично-лечебни дейности в извънболничната помощ. При специалистите от ИСИМП също се наблюдава неравномерно разпределение, като концентрацията им е предимно в общинските центрове. Това затруднява достъпа на населението до този вид услуга, увеличава броя на случаите с късна диагностика и настъпили усложнения, което води до нарастване броя на хоспитализациите.

Таблица 93 Брой на МБАЛ, ДПБ, ОДПФЗС, леглова база и използваемостта ѝ през 2011 г.

Вид лечебно заведение	Брой	Легла	Брой преминали болни	Използваемост в дни	Използваемост в %	Проведени леглодни	КП
МБАЛ	5	598	14991	189,16	51,82	137409	282
ДПБ	1	320	2178	354,73	97,19	113514	-
ДМСГД	1	140	190	273,26	88,15	38257	-

Източник: Регионална здравна инспекция - Кърджали

Изградената в община Кърджали система от болнични заведения е в състояние да задоволи потребностите на населението в общината от болнична медицинска помощ. На територията на област Кърджали действат следните МБАЛ: МБАЛ „д-р Атанас Дафовски“ АД – гр. Кърджали, МБАЛ „Кърджали“ ООД, МБАЛ „ Ардино“ ЕООД – гр. Ардино, МБАЛ „Д-р Сергей Ростовцев“ ЕООД – гр. Момчилград, МБАЛ „Живот+“ ЕООД – гр. Крумовград. Тяхната обща леглобаза възлиза на 598 като през последната година използваемостта и в дни е само 189,16 или само 51,82%. Общият брой на пациентите преминали болнично лечение през 2011 г. е 14 991 души. Легловата база в действащите на територията на Област Кърджали ДПБ и ДМСГД е общо 460 легла, което е сравнително близо до общата леглова база на всички МБАЛ в областта. Тези две заведения успяват да използват своя капацитет почти изцяло (97,19% използваемост в ДПБ и 88,15% използваемост в ДМСГД), но броят на преминалите през тях пациенти е значително по-малък от този в МБАЛ –

само 2368 души. Оборудването на всички лечебни заведения в областта е на добро ниво, а лекарите в тях имат възможност да обменят опит със специалисти, идващи от цялата страна. От 01.01.2011г. е прекратена дейността на ОДПФЗС „д-р В. Власакев“ ЕООД като съответно към МБАЛ „д-р Ат. Дафовски“ АД – гр. Кърджали е разкрито отделение по „Пневмология и фтизиатрия“.

Поради неравномерността на доболничната помощ на територията на областта броят на хоспитализациите в много от болнични заведения се увеличава. В отдалечените населени места консултациите със специалист са почти невъзможни. Пациентът няма достъп до лаборатории, сектори за образна диагностика и предпочита да се отнесе към болницата, като към един комплекс, в който да получи нужното обслужване. В първичната извънболнична помощ не е създадена организация за изпълнение на задълженията, вменени по договор на общопрактикуващия лекар за безотказно 24-часово обслужване. Поради това се увеличава броят на пациентите насочени към специалистите и към болничната система. С тази практика се увеличават вторичните прегледи и хоспитализациите.

На територията на област Кърджали функционира и един ЦСМП, който разполага и с 8 филиала в Областта. Броят на извършените амбулаторни прегледи в спешна помощ през 2011 г. е 25962, в т.ч. 13704 изпълнени повиквания, от които 6821 за указване на спешна медицинска помощ, 4963 за медицинска помощ за неспешни състояния и 1920 за санитарен транспорт. Осигуреността с щат е достатъчна, но квалификацията на висшия и среден медицински персонал е недостатъчна. Има голямо текучество сред лекарите. Основната тежест, особено във филиалите, се поема от средния медицински персонал. За подобряване качеството на оказваната спешна медицинска помощ е необходимо ресурсно осигуряване, повишаване квалификацията на персонала, готовност за бързо реагиране при аварии, бедствия и катастрофи в съответствие с европейските стандарти.

Необходимо е също така да се подобри организацията на работата и взаимодействието между съществуващите лечебни заведения и ключови звена в сектора здравеопазване, като – центрове за спешна медицинска помощ, семейни лекари, специализирани кабинети, здравни кабинети в учебни заведения и други за организиране на по-качествена профилактика и диагностика

От 2001 г. в община Кърджали функционира и първият в страната Кабинет за безплатно измерване на кръвното налягане и борба с хипертонията, финансиран от Община Кърджали. Така за гражданите е осигурена добра възможност да се грижат постоянно за своето здраве и да получават безплатна квалифицирана помощ. Специалистите от РЗИ - Кърджали периодично разработват здравно-информационни материали по този рисков фактор и ги разпространяват чрез посетителите на кабинета. Общият брой на пациентите посетили кабинета до 2009 г. е 42346. В гр. Кърджали е

създаден и Дом на здравето. Който след откриването си през 1979 г. се превръща в учебна база за учащи се, в която те имат възможност да разширят здравната си култура. През 2008 г. сградата, нейното оборудване и експозиция са възстановени и обновени напълно с финансовата подкрепа на Министерството на здравеопазването.

Сред основните недостатъци и проблеми в сферата на здравеопазването, върху които следва да се работи са:

1. Застаряване на квалифицирания медицински персонал, с тенденция на задълбочаване (липса на млади лекари по определени специалности);
2. Незаети практики в селата, поради това че са непривлекателни, като основните причини са: здравно неосигурени лица, голям брой възрастни хора със специфични проблеми, разпръснати селища, лоши пътища и липса на транспорт;
3. Недостатъчен брой групови практики;
4. Като сериозен проблем от РЗИ – Кърджали е посочен големият брой здравно неосигурени лица.

3.6. СОЦИАЛНИ УСЛУГИ

Социалните услуги са дейности, които подпомагат и разширяват възможностите на лицата да водят самостоятелен начин на живот, на пълноценно съществуване и за социално включване в обществото. Предоставянето на социални услуги в общността също така е мярка за предотвратяване на настаняването в специализирани институции, както и възможност за извеждане от специализираните институции на хората и тяхното социално включване.

В област Кърджали функционират две специализирани институции, делегирани от държавата дейност:

1. Дом за стари хора – Кърджали. Намира се в гр. Кърджали на ул. "Детелина" № 6. Като делегирана от държавата дейност функционира от 01.01.2008г. Капацитетът на дома е 30 места, числеността на персонала е 15 щатни бройки. Домът отговаря на стандартите и критериите за предоставяне на социални услуги.

2. Дом за стари хора – гр. Крумовград. Намира се в гр. Крумовград на ул. „Христо Ботев“ №2а. Капацитетът му е 50 места, персонала е 20 щатни бройки. Домът отговаря на стандартите и критериите за предоставяне на социални услуги. Като делегирана от държавата дейност функционира от 01.12.2006 г.

Социалните услуги резидентен тип, делегирани от държавата дейност в областта, се предоставят в:

1. Защитено жилище – гр. Ардино, открито през 2008 г. с капацитет 10 места, който към момента е запълнен. Обитателите са лица с умствена изостаналост или леки психични проблеми, изведени от специализирани институции или настанени като мярка срещу настаняването им. Дейностите, които се извършват в Защитеното жилище, са: обучителни дейности - дейности от ежедневиия живот, трудови дейности, функционална трудотерапия, музикотерапия, медицинска рехабилитация, поддържане на социални контакти със семейството, приятели, близки и др., други дейности - празнуване на рождени дни, честване на празници и др.

2. Защитено жилище – с. Патица, общ. Черноочене, открито през 2009 г. с капацитет 8 места, който към момента е запълнен. Обитателите са 8 лица с умствена изостаналост, изведени от специализирани институции.

3. Два центъра за настаняване от семеен тип – гр. Крумовград, открити през 2008 г. с общ капацитет 30 места. Услугата е за деца от 7 - 18 години, лишени от родителски грижи.

4. Център за настаняване от семеен тип – гр. Кърджали, открит през 2011 г. с капацитет 15 места. Услугата е за деца от 3 - 7 години, лишени от родителски грижи.

Социални услуги в общността, делегирани от държавата дейност в областта, се предоставят в:

1. Дневен център за възрастни хора с увреждания – гр. Ардино, открит през 2011 г. с капацитет 20 места. Оборудването и обзавеждането в центъра е по проект "Осигуряване на добри битови условия за възрастни хора с увреждане" от Фонд "Социално подпомагане".

2. Дневен център за възрастни хора с увреждания – гр. Кърджали, открит през 2011 г. с капацитет 30 места. Центърът има необходимото оборудване за медицинска рехабилитация. Потребителите са лица над 18-годишна възраст с различни увреждания.

3. Дневен център за деца с увреждане „Надежда“ – гр. Кърджали, открит през 2008 г. Капацитетът му е 30 места. Услугите, предлагани от центъра, са много търсени и поради тази причина към момента целият му капацитет е запълнен. Персоналът на дневния център за деца се състои от рехабилитатор, кинезитерапевт, логопед, психолог, социален работник, педагог, санитар и медицинска сестра. Провеждат се обучителни, възпитателни и терапевтични дейности, медицинска и социална рехабилитация. Инфраструктурата е добра с улеснен достъп за инвалидни колички.

4. Дневен център за деца с увреждане – гр. Момчилград, открит през 2008 г. Капацитетът му е 24 места и за децата в центъра се грижат социален работник,

възпитатели, психолог, рехабилитатор и логопед. Услугите, предлагани от центъра, са много търсени и поради тази причина към момента целият му капацитет е запълнен.

5. Дневен център за деца с увреждане – с. Добромирци, община Кирково. Открит е през 2007 г. с капацитет 24 места и численост на персонала 11 щатни бройки. Заетостта на центъра не е надхвърляла 6 места, поради което е направено предложение от РДСП – Кърджали за намаляване на капацитета, в резултат на което към момента капацитетът на дневния център е намален на 12 места. Причината да няма посещаемост на дневния център, въпреки нуждата от такава услуга в общината, е липсата на специалисти (психолог, логопед, рехабилитатор), поради което няма интерес от страна на родителите.

6. Център за социална рехабилитация и интеграция за хора с психични проблеми „Орфей” – Кърджали. Работил е на доброволни начала до 2011 г. През месец февруари 2011 г. започва реализирането на Проект „Деинституиализация чрез изграждане на Център за социална рехабилитация и социална интеграция на хора с психични проблеми” с водеща организация Сдружение за психосоциална рехабилитация „Орфей” – Кърджали, с партньори община Кърджали и Държавна психиатрична болница – Кърджали. Проектът се финансира с безвъзмездна финансова помощ по ОПРЧР, съфинансиран от ЕС чрез Европейския социален фонд. Капацитетът на центъра е 30 лица. Целевата група обхваща лица с психични разстройства. Обслужващият услугата персонал е 9 души и включва: ръководител ЦСРИ, консултант психиатър, консултант психолог, сътрудник социални дейности, педагог, рехабилитатор, медицинска сестра, трудотерапевт и санитар.

7. Център за обществена подкрепа – гр. Ардино, открит през 2010 г. с капацитет 50 места, предназначени за деца в риск и техните семейства. Центърът работи с деца в риск и родителите им, оказва подкрепа на семействата при отглеждане на децата; за връщане на децата в училище, повишаване на техните способности да управляват свободното си време.

8. Център за обществена подкрепа – гр. Крумовград, открит през 2008 г. с капацитет 20 места. Услугата се предоставя на деца от 7-18 години в риск и на техните семейства. Броят на ползвателите на услугата е по-голям от капацитета.

9. Център за обществена подкрепа – гр. Момчилград. Създаден е по проект на Общината, финансиран по ОП „РЧР” „Социални услуги за социално включване”. Капацитетът на центъра е 35 места. Центърът предоставя комплекс от услуги, подпомагащи личностната и социалната интеграция на деца в риск и техните семейства, спомага за повишаване на родителската отговорност и капацитет при отглеждането и възпитанието на децата. Извършват се дейности насочени към превенция на изоставяне

на деца в риск, превенция на девиантно поведение и траматични последствия за деца в риск и повишаване на техните способности да управляват свободното си време.

10. Център за обществена подкрепа – гр. Джебел. Създаден е по проект на Общината, финансирана по ОП „РЧР”. Капацитетът на центъра е 20 места. Важна част от дейността на центъра е превантивната работа с учениците в Общината, като се провеждат беседи и тренинги по определени теми. Предоставят се услуги и чрез мобилна работа. Поддържа се постоянна връзка между институциите, работещи с деца.

За период от една година (2012 г.) в област Кърджали са разкрити три нови услуги: два центъра за обществена подкрепа в гр. Джебел и в гр. Момчилград и един Център за социална интеграция и рехабилитация за хора с психични проблеми в гр. Кърджали. Центърът за обществена подкрепа в гр. Джебел е единствената социална услуга в общината. Центърът за обществена подкрепа в гр. Момчилград допълва услугите за деца предоставяни в Дневния център за деца с увреждане. Все още не достигат услугите, свързани с оказване подкрепа на родители и деца в риск в областния център Кърджали, липсват услуги за приемна грижа и осиновяване. Центърът за социална интеграция и рехабилитация за хора с психични проблеми „Орфей” в гр. Кърджали е единствената услуга за социална рехабилитация на хора с психични проблеми за цялата област. В област Кърджали все още съществува дефицит от услуги за възрастни и стари хора. Належащо е разкриването на Център за временно настаняване и Кризисен център. Много слабо е участието на неправителствения сектор в доставянето на социални услуги в областта.

От април 2013 г. областната болница МБАЛ „Д-р Ат. Дафовски” Кърджали разполага и с мобилен център за кръводаряване, оборудван със специализирана медицинска техника и подвижна лаборатория.

С цел осигуряване на заетост и същевременно подпомагане на социално слабите хора и хората с увреждания в област Кърджали през последните 3 години се работи по следните три национални програми:

Таблица 94 Национални програми и заети в тях за периода 2010 – 2012 г.

	Брой заети лица		
	2010 г.	2011 г.	2012 г.
НП „ОСПОЗ”	519	321	155
НП „АХУ”, дейност „Личен асистент”	72	70	68
НП „Подкрепа на майчинството”	2	0	0

Източник: РДСП – Кърджали

Предоставяните социални помощи с прилагане на диференциран подход в област Кърджали по реда на Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане /ППЗСП/ за последните три години обхващат следния брой жители на областта:

Таблица 95 Социални помощи при прилагане на диференциран подход

	2010 г.	2011 г.	2012 г.
Месечни помощи по реда на чл.9 от ППЗСП	639	670	632
Еднократни помощи по реда на ППЗСП	165	207	699
Целеви помощи по реда на ППЗСП	3	2	3
Общо	807	879	1334
помощи по ПМС №17	7	9	13
Целеви помощи за отопление	6712	7113	6951

Източник: РДСП – Кърджали

През 2011 г. е отчетено увеличение на отпускните помощи по реда на Правилника за прилагане на Закона за социално подпомагане /ППЗСП/ в сравнение с предходната година. Увеличението на броя подпомагани с месечни помощи е в резултат на намаляване заетостта в НП „От социални помощи към осигуряване на заетост”, както и на промени в Закона за социално подпомагане. Съществената разлика в общия брой на отпускните помощи през 2012 г. по реда на ППЗСП се дължи на отпускани еднократни помощи на лицата, работещи в ОЦК – Кърджали, не получили работните си заплати за близо пет месеца. През м. март и април 2012 г. на работещите в комбината са отпускани общо 540 еднократни помощи. Данните сочат намаление в броя на подпомогнатите лица и семейства с месечни помощи в сравнение със същия период на 2011 г. Намалението в броя на подпомаганите с месечна социална помощ се дължи на включване в програми на заетост на Дирекциите „Бюро по труда” по ОП „РЧР”. Областта се характеризира със застаряващо население и увеличение на самотно живеещите стари хора. Самотните стари хора с ниски доходи, трайно безработните хора от рисковите групи с ниско образование или без образование, без квалификация, многодетните семейства и самотни родители с нисък родителски капацитет, това са групите, които се подпомагат със социални помощи. За да се намали броя на подпомаганите е необходимо разработване на образователни програми за възрастни, програми за квалификация и трудова заетост.

Таблица 96 Семейни помощи за деца

	2010 г.	2011 г.	2012 г.
Еднократни помощи за бременност	264	274	225
Еднократни помощи за раждане	1767	1674	1624

Еднократни помощи за близнаци	17	10	11
Еднократни помощи за майки студентки	30	31	54
Еднократни помощи за първокласници	1144	1258	1164
Месечни помощи за деца до завършване на средно образование	2010	17867	16969
Месечни помощи за гледане на дете до 1 година	581	547	509
Месечни добавки за дете с увреждане	522	552	579
Целеви помощи за многодетни майки	3456	3328	3558
Общо	27019	25571	24705

Източник: РДСП – Кърджали

През последните години, както и през 2012 г., продължава тенденцията на намаление в броя на отпускнатите помощи за деца по реда на Закона за семейни помощи за деца. Във всички помощи за деца има намаление на случаите, с изключение на целевите помощи за пътуване на многодетни майки и добавките за деца с увреждане. Тъй като отпускането на еднократните помощи за раждане не зависи от дохода на семейството или от социалния статус, намалението на еднократните помощи за раждане е индикатор за намаление на раждаемостта в областта. Намаляването на раждаемостта обяснява намалението на семейните помощи и по другите основания. За съжаление има тенденция за увеличение броят на децата с увреждане и увеличаване на отпускнатите месечни добавки за деца с увреждане.

Таблица 97 Месечни добавки за социална интеграция на хората с увреждане

	2010 г.	2011 г.	2012 г.
Месечни добавки за социална интеграция	15621	15248	15285

Източник: РДСП – Кърджали

През последните години до 2011 г. има тенденция на намаляване на отпускнатите добавки за социална интеграция на хората с увреждане във връзка с намаляване на реалния брой на лицата с увреждане, което може да се обясни със засиления контрол върху медицинската експертиза на работоспособността. През 2012 г. отново е отбелязано увеличение в броя на лицата с увреждане.

3.7. ОБРАЗОВАНИЕ

3.7.1. СПЕЦИФИЧНИ ЗА ОБЛАСТТА ХАРАКТЕРИСТИКИ

- Недостатъчно развита транспортна инфраструктура, което затруднява придвижването на учениците. Във връзка с това се създават условия за функциониране на средищни училища. Подобрява се осигуряването с училищни превозни средства за всички общини;
- Недостатъчно владеене на български език от голяма част от учениците;
- Обучение на учениците в част от училищата и главно в селските и отдалечени райони в поднормативни и слети паралелки, което дава отражение върху качеството на образованието;
- Трудности при формиране на норматив и наличие на учители неспециалисти поради разпръснатата училищна мрежа и малкия брой паралелки. Много от учителите в основните училища преподават по няколко предмета;
- В областния град и в общинските центрове ЦДГ са с максимален и над максимален норматив деца в подготвителните групи, а в останалите населени места – децата са обхванати в смесени групи;
- Затруднена комуникация с детските градини поради недостатъчната им осигуреност с компютърна техника и достъп до интернет;
- Нисък социален статус на част от населението, което дава осезателно отражение върху мотивацията за учебен труд;
- Недостатъчна осигуреност с учебници на учениците от гимназиален етап поради материални затруднения на семействата, което поставя учениците в неравни условия, влияе негативно върху подготовката и мотивацията им за учене;
- Продължаваща миграция в чужбина и в по-големите градове на страната.

3.7.2. ПРЕДУЧИЛИЩНО ВЪЗПИТАНИЕ И ПОДГОТОВКА

Предучилищното възпитание и подготовка включва отглеждането, обучението и възпитанието на децата от 3-годишна възраст до постъпването им в първи клас. Задължителната предучилищна подготовка на децата за училище две години преди постъпването им в първи клас е въведена във всички общини от област Кърджали и се извършва в предучилищни групи към детските градини или подготвителни класове в училище. Според организацията на процеса на възпитание и подготовка детските градини са разделени в две основни групи – целодневни и полудневни детски градини. В целодневните и седмични детски градини може да се открият яслени групи. Детските градини с яслени групи са обединени детски заведения. Всички детски градини в областта са общински.

До момента в Област Кърджали функционират 68 целодневни и 34 полудневни детски градини, с 314 групи, в които са обхванати 5093 деца. Общият брой на подлежащите деца за училище, съгласно чл. 20, ал.1 от ЗНП е - 2802 деца. От тях – 1329 – 6-годишни и 1473 - 5-годишни са обхванати в 151 подготвителни групи, от които 46 - самостоятелни и 105 смесени. В тези групи работят 512 предучилищни педагози, съответно - 288 магистри и бакалаври, (212 - специалисти и 12 - със средно-педагогическо образование), от тях 107 притежават ПКС. Обхватът на децата от 3 до 6 години в детските градини на областта е 75,5%, а в подготвителните групи /5 и 6 г./ - 96,2%.

Таблица 98 Брой детски градини в област Кърджали по учебни години

уч. год.	2004/2005	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012
бр. ЦДГ	80	80	75	73	73	71	68	68

Източник: РИО-Кърджали

Таблица 99 Брой деца в детски градини в област Кърджали по учебни години

уч.год.	2004/2005	2005/2006	2006/2007	2007/2008	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/2012
бр. деца	5171	5226	5100	5058	5208	5131	5263	5093

Източник: РИО-Кърджали

Основно предизвикателство през последните години е недостатъчният брой на местата в детските градини - над капацитетните си възможности работят ОДЗ „Максим Горки“, ОДЗ „Райна княгиня“, ОДЗ „Вяра, надежда и любов“ и ЦДГ „Чайка“ в областния град, поради липса на самостоятелни яслени заведения. Броят на децата в групите на тези детски заведения достига до 38, 39 деца в група, и е над допустимите параметри на Наредба №7/2000г. на МОН / 12-22 деца – по норматив/. Това затруднява работата на учителите и на децата и не осигурява необходимите предпоставки за качествен и ефективен учебно- възпитателен процес.

Това се дължи на няколко основни причини. От една страна, през последните години се очертава известна положителна тенденция в демографското развитие на областта /страната/, съчетана с активна вътрешна миграция от по-малките населени места на областта към по-големите. От друга страна, не е за подценяване фактът, че в годините на прехода в някои общини не е достатъчно ефективна политиката на управление и стопанисване на сградния фонд на детските градини. През последните години, някои общини /Момчилград, Крумовград, Кърджали, Джебел и Ардино/ са

разработили по-дългосрочни политики и започват системни усилия за изграждане на нови детски градини /с. Пелин, общ. Крумовград/ и за подобряване на материалната им база.

Специфичните за областта проблеми и затруднения при функционирането на детските градини, произтичащи от специфичните условия на работа, включват:

- Преобладаващи еднотрупни смесени разновъзрастови детски градини, предимно по селата - /около 70%/ , причина за това е разпокъсаната и труднопроходима пътна мрежа на региона;
- Една значителна част деца, главно от ромски произход, които поради социално-икономически причини не посещават детска градина, не преминават задължителна предучилищна подготовка;
- Една част от децата, непосещаваха редовно детска градина, са с обучителни трудности, поради недостатъчното владение на български език;
- В Област Кърджали няма детски градини на делегирани бюджети;
- Липса на самостоятелни яслени заведения в областния град Кърджали, поради което над капацитета си са яслени групи в ОДЗ;
- Записване в първи клас на 6-годишни деца, без удостоверение за завършена подготвителна група, в нарушение на чл. 20 от ЗНП;
- В по-голяма част от детските градини, особено в малките селища липсва компютърна техника или същата не е в съвременна конфигурация;
- Една голяма част от детските градини по селата нямат достъп до Интернет.

Възможностите за преодоляване на тези проблеми се изразяват в:

- Разработване на дългосрочни общински програми за обновяване на сградния фонд на съществуващите детски градини;
- По-голяма ангажираност на общините за модернизиране на базата на детските градини и снабдяването им с компютърна техника и Интернет;
- Анализ и усъвършенстване на модула за допълнително обучение по български език за децата, за които българският език не е майчин, преди всичко в рамките на задължителната предучилищна подготовка.

3.7.3. УЧИЛИЩНО ОБУЧЕНИЕ

Училищното обучение включва обучението и възпитанието на ученици от I до XII клас и осигурява условия за завършването на клас и за придобиването на степен на

образование и или на професионална квалификация. Училищното образование в област Кърджали през 2012 г. се осъществява в следните основни видове училища - държавни, общински, частни; основни и средни; общи и професионални. По-голяма част от средните училища са съсредоточени в областния център Кърджали и в общинските центрове, където е концентриран и по-големият брой ученици.

Училищната мрежа в област Кърджали съответства на административната, социално-икономическата и географската структура на областта. Област Кърджали разполага с достатъчна мрежа от учебни заведения - с оптимална за досегашните потребности структура за общо образование, професионална подготовка и получаване на висша образователна степен. На територията на областта действат 81 училища с 853 паралелки и 1736 учители. За последната учебна година 2012/2013 броят на учениците е 15 735, което показва значителен спад в сравнение с предишните три години и потвърждава негативната тенденция на намаляване броя на учащите се и на младите хора като цяло в областта. Прогнозите са за намаляване на паралелките за всяка следваща учебна година, поради намаляване броя на учениците. Учебния процес е кадрово обезпечен с правоспособни учители. Преобладаващ е процентът на учителите с образователно-квалификационна степен “Бакалавър” и “Магистър”. Учителите с ОКС “специалисти”, преподаващи по няколко учебни предмети, са предимно в малките населени места. Незначителен е процентът на неправоспособните учители, които се срещат най-често при учебни предмети с малък брой часове и в училища с малък брой паралелки. Като тенденция се очертава назначаване само на правоспособни учители. На лице е стремеж за придобиване и повишаване на професионално-квалификационните степени.

Таблица 100 Данни за училищната мрежа за учебните 2009/2010, 2010/2011, 2011/2012 и 2012/2013 години

Учебни институции /видове	НУ	ОУ	СОУ	Професионална гимназия	Профилирана гимназия	Помощно училище - интернат	Гимназия /IX-XII/ клас	Общ брой
2009/2010 учебна година								
Брой	2	53	16	13	1	1		86
Паралелки	11	374	381	130	35	5		936
Ученици	182	5214	8502	2829	887	40		17654
Персонал, общ	23	850.84	947.18	450.42	18	17.5		2306.94
Педагогически персонал	18	660.09	722.05	360	68	12		1840.14
2010/2011 учебна година								

Учебни институции /видове	НУ	ОУ	СОУ	Професионална гимназия	Профилна гимназия	Помощно училище интернат	Гимназия /IX-XII/ клас	Общ брой
Брой	2	49	15	13	1	1		81
Паралелки	9	361	342	104	35	6		857
Ученици	137	4974	8210	2284	875	38		16518
Персонал, общ	21.5	825.48	934.15	364.13	83			2228.26
Педагогически персонал	15.5	642.43	735	242.27	67			1702.2
2011/2012 учебна година								
Брой	2	49	15	13	1	1		81
Паралелки	9	361	342	104	35	6		857
Ученици	137	4974	8210	2284	875	38		16518
Персонал, общ	21.5	825.48	934.15	364.13	83			2228.26
Педагогически персонал	15.5	642.43	735	242.27	67			1702.2
2012/2013 учебна година								
Брой	2	48	15	13	1	1	1	81
Паралелки	5	327	374	99	35	6	7	853
Ученици	88	4552	8073	2016	853	49	104	15735
Персонал, общ	18.5	802	976	336	85	18.5	32	2268
Педагогически персонал	13.5	632.5	771	225	68	12	14	1736

Източник: РИО-Кърджали

Вследствие на значителното намаляване броя на учениците през последните години едно от сериозните предизвикателства пред системата на образованието е да се намерят вътрешни механизми за оптимизация. Оптимизацията е реализация на идеята за повишаване на ефективността на влаганите ресурси и за осигуряване на условия за развитие и за гарантиране на достъп на учениците до училищата, които предоставят по-качествено образование. Вътрешната оптимизация на системата изведе на дневен план случаи, в които въпреки недостатъчния брой деца поради наличието на редица

обективни фактори в малките населени места, е необходимо да се осигури на учениците достъп до образование. Във връзка с въвеждането на делегираните бюджети и на единните разходни стандарти на един ученик до 2012 г. година са закрити и преобразувани 35 училища от област Кърджали. Най-голям е броят на закритите училища през учебната 2008/2009 година, за последната година е закрито само едно училище в областта. Поради намаляване броя на децата в училищна възраст, през последните няколко години се осъществи значителна оптимизация на числеността на персонала, зает в училищното образование.

Като продължение на идеята за гарантиране на равния достъп до образование на всички деца и принципа за качеството на образованието, чрез Закона за народната просвета се въведе статута на „Защитено училище“ и „Средищно училище“. Така за последната учебна година 2012/2013 на територията на област Кърджали функционират 53 средищни и 13 защитени училища.

В част от училищата на областта, вследствие на реализирани проекти, материалната база е осъвременена. Спечелените проекти за 2007/2008 г. могат да се групират в следните направления:

- Межкултурно сътрудничество и интеграция;
- Компютърни мрежи и технологии;
- Програми, насочени срещу насилието и дискриминацията;
- Програми в областта на науката, културата, изкуствата и спорта;
- Европейски стандарти в професионалното обучение;
- Човешки права и отговорности;
- Евроинтеграция;
- Подобряване на материалната база.

В изпълнение на националната политика в образованието се наблюдава увеличаване броя на образователните институции, които извършват дейности по проекти. Училищата от областта, които участват в проекти, са 95%. През 2012 г. 3 обслужващи звена работят по проекти, което представлява 30%. Като тенденция е заложено изработването на държавни образователни изисквания, касаещи материално-техническата база, компютризиране на училищата, разширяване на параметрите от разработването и участието в проекти и програми, съдействието на училищните настоятелства, което ще доведе до привличането на различни източници на средства.

От 2011 г. в училищата в област Кърджали стартира работата по проекти от ОП „Развитие на човешките ресурси“ за област Кърджали:

- Проект „Подобряване качествата на образованието в средишните училища чрез въвеждане на целодневната организация на учебния процес” BG051PO001 – 3.1.06;
- Проект „Да направим училището привлекателно за младите хора – Училище за Себеутвърждаване и Подготовка към Европейски Хоризонти” – УСПЕХ BG051PO001-4.2.05-0001;
- Проект „Система за кариерно ориентиране в училищното образование” BG051PO001 – 4.3.02-0001;
- Проект „Ученически и студентски практики” BG051PO001 – 3.3.07-0001.

Характерът и структурата на училищната мрежа се предопределят както от образователни, така и от редица други проблеми - финансови, социално-икономически, транспортни, комуникативни, компактност или разпокъсаност на населените места. В областта се поддържа една относително по-разгърната мрежа, поради спецификата на района. Процесът на оптимизацията се осъществява бавно, трудно и продължително. Практика за областта и тенденция е запазването на паралелките от закритите училища като филиални към едно основно училище, което е естествен процес и доказва необходимостта от създаване на средишни училища. Това е свързано с финансови ресурси, кадрови потенциал, промяна в транспортната инфраструктура и с преодоляване на редица психологически стереотипи.

В сферата на образованието в областта съществуват редица проблеми, а именно:

- Област Кърджали включва 7 общини, разположени в Югоизточните Родопи, с характерен планински и полупланински пресечен терен, с голям брой малки селища и махали, с недостатъчно развити комуникационни връзки и инфраструктура. Демографските параметри се определят от нисък прираст на населението в последните десет години, засилващата се миграция, която довежда някъде до драстично обезлюдяване на селища; намаляване на броя на учениците, водещо до закриване на училища;
- Всичко това рефлектира по своеобразен начин върху състоянието на училищната мрежа и образователния процес, създава допълнителни затруднения при изграждането на оптимален модел на училищна мрежа, която се характеризира с разпокъсаност и неефективност. Голям брой средни училища са съсредоточени предимно в областния център - с добра МТБ , а останалите – в общините , където само в общинските центрове са създадени добри условия за съвременно функциониране и резултати;
- В различните видове училища, в зависимост от това къде се намират, в малка община, или в отдалечено място от общинския център, се допуска ниска пълняемост на паралелките или сливането им;

- Като тенденция се очертава намаляване на броя на учениците, респективно и на паралелките;
- Засилване на диспропорциите в качеството на образованието между отделните училища;
- Засилване на неграмотността сред младите хора;
- Голям брой на необхванати и отпадащи ученици, главно от малцинствените групи и в резултат на това лишаването им от възможности за пълноценна социална реализация;
- Намаляващ интерес към учителската професия и като резултат застаряващ педагогически състав и недостатъчен брой на младите висококвалифицирани и мотивирани специалисти в училище;
- Намаляване на интереса към професионалното образование и обучение, липса на квалифицирани кадри в отделни професии и слаб интерес от страна на бизнеса.

Възможностите за преодоляване на изброените проблеми включват:

- създаване на интегрирано учебно съдържание и повишаване на практическата приложимост на обучението и ориентирането му към конкретни резултати;
- завършване и усъвършенстване на системата за вътрешно и външно оценяване;
- засилване на възпитателната работа, работа с родителите – изработен идеен проект на РИО за включване на семейството като неразделна част от възпитателно-образователния процес в Област Кърджали;
- изграждане на цялостна и ефективна система за въвеждаща, поддържаща и надграждаща квалификация на педагогическите кадри;
- подобряване на качеството на професионалното образование и осигуряване на условия за по-ефективни връзки с бизнеса;
- провеждане на периодична оценка на потенциала на всяко дете – изготвяне на портфолио на ученика;
- осъществяване на ефективен мониторинг върху явлението „отпадащи ученици“;
- повишаване на привлекателността и на качеството на учебния процес и на училищната среда;
- осъществяване на реална интеграция на децата от уязвимите групи;
- разширяване на възможностите за целодневна организация на обучението;
- подкрепа за даровити деца и ученици;
- развитие на включващото обучение за децата и учениците със СОП;

- изграждане на цялостна система за инспектиране на образователната среда.

На територията на област Кърджали функционира едно висше учебно заведение - ПУ "П. Хилендарски", филиал "Любен Каравелов"- гр. Кърджали; Колеж "Минно дело" гр. Кърджали към Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски“ гр. София и Висше училище по агробизнес и развитие на регионите.

Пловдивски университет /ПУ/ "Паисий Хилендарски" - филиал "Любен Каравелов" – Кърджали е висше училище, приемник на Полувисшия педагогически институт "Л. Каравелов" - Кърджали, основан през 1961 г. Негова основна цел е подготовка на висококвалифицирани специалисти с висше образование по определени професионални направления за удовлетворяване на социалните потребности в Източните Родопи и страната. Филиалът е институционално акредитиран от Националната агенция за оценяване и акредитация.

Във Филиал "Любен Каравелов" – гр. Кърджали се подготвят в редовна форма на обучение над 800 студенти. Обучават ги висококвалифицирани местни преподаватели, а така също и преподаватели от Пловдивски университет "П. Хилендарски", от Софийски университет "Св. Кл. Охридски", ВТУ "Св. Св. Кирил и Методий", Икономически университет Варна, Бургаски свободен университет, ЮЗУ „Неофит Рилски“ и др.

Филиалът понастоящем подготвя:

- Учители по:
  - Български език и английски език
  - Български език и история
  - Начална училищна педагогика и чужд език
  - Предучилищна педагогика и чужд език
- Бакалаври:
  - Стопанско управление
  - Туризм
  - Екология и опазване на околната среда
- Изнесени магистърски програми в следните специалности:
  - Национална и регионална сигурност
  - Бизнес администрация
  - Педагогика на ресоциализацията

Преподавателският състав във Филиал "Л. Каравелов" включва 31 щатни преподаватели, от които: 7 доценти, 7 главни асистенти - доктори, 16 главни асистенти и 1 асистент, структурирани в три катедри: "Педагогика и обществени науки", "Природо-

математически науки” и “Филологии”. През 2011 г. и 2012 г. успешно завършилите степен на образование „Бакалавър“ студенти са съответно – 146 и 163.

В Колежа по Минно дело гр. Кърджали към Минно-геоложки университет „Св. Иван Рилски”, гр. София се предлагат следните специалности:

- Минерални технологии
- Разработка на полезни изкопаеми
- Автоматика- информационна и управляваща технология
- Компютърни технологии в инженерната дейност.

Успешно завършилите степен на образование „Бакалавър“ студенти през 2011 г. и 2012 г. са съответно – 32 и 35.

Във Висше училище по агробизнес и развитие на регионите /ВУАРР/ се обучават 400 студенти, предимно от областта и се предлагат следните специалности:

- Бакалавър:
  1. Стопанско управление
  2. Управление на агробизнеса
  3. Икономика на туризма
  4. Аграрна икономика
- Професионален Бакалавър:
  1. Агротехнологии
  2. Технологии по гродинарство и винарство
- Магистърски програми:
  1. Стопанско управление
  2. Управление на проекти
  3. Управление на селските региони
  4. Управление на общините
  5. Артмениджмърт
  6. Икономика и управление на агробизнеса
  7. Икономика и управление на туризма
  8. Маркетинг и реклама
  9. Финанси и банково дело
  10. Счетоводство и одит

Завършилите степен на образование „Бакалавър” през 2012 г. са 174.

В област Кърджали професионалните училища са съсредоточени в областния център - гр. Кърджали, останалите са разпределени по общини, някои от тях с близка професионална насоченост, поради разпокъсаността на селищната мрежа и отдалечеността на населените места.

Професионалното образование и обучение на учениците в област Кърджали се осъществява в 13 професионални гимназии, 1 основно училище, 1 специално училище и два колежа, обучават се 2380 ученици. Сред основните приоритети в дейността на професионалните гимназии са:

- Издигане качеството на общообразователната и професионална подготовка на учениците;
- Поставяне на ученика в центъра на образователно - възпитателния процес;
- Издигане нивото на квалификация на учителите;
- Разширяване на контактите на училището с фирми, предприятия и работодатели.

Анализът на реализацията на план-приема в системата на професионалното образование и обучение за последните години показва тенденция на намаляване броя на паралелките, което е следствие и на намаления брой на завършващите ученици. Въпреки това като цяло съществува трайна тенденция на интерес към професионалното образование, особено към специалностите икономика, електроника и електротехника в резултат от потребностите на пазара на труда. Професиите, които най-често се търсят и предлагат, са в областта на хотелиерството и ресторантьорството, на производството на текстил и облекло, на горското стопанство, бизнес-администрацията, електрониката и икономиката.

Последните няколко години план-приемът се запазва в рамките на реализирания през предходната учебна година, въпреки намаления брой на учениците, завършващи основно образование. През 2013 г. броят на завършващите VII клас ученици показва значителен ръст спрямо минали години и дава възможности за увеличаване броя на паралелките с прием след VII клас в професионалните гимназии. РИО – Кърджали, предлага план-прием за професионално образование и обучение за учебната 2013/2014 г. с увеличен брой паралелки спрямо предложения през предходната година - от 27 на 32 паралелки в дневна форма на обучение, при запазване на приема след завършено основно образование и увеличаване на приема след завършен VII клас от 5 на 10 паралелки. В съдържателен аспект се дават възможности да се запази подготовката по структуроопределящи отрасли за област Кърджали и за избор от учениците. Предлага се нова специалност и вечерна форма на обучение.

Социално-икономическите и демографски промени не се отразяват в голяма степен върху мрежата от професионални гимназии. Професиите и специалностите в тях се съобразяват с пазара на труда, с плановете за развитие на съответната община и областта. Като тенденция се очертава, съвместно с общините и съответните институции и организации, съобразяване със структурата на местната икономика и с очакванията и потребностите от кадри на фирмите и предприятията, отчитане на тенденциите в икономическото развитие и перспективи на общините и областта като цяло, за създаване на оптимален и адекватен на потребностите модел за професионално образование и мрежа от професионални училища в област Кърджали.

Намаляването на безработицата и увеличаване на заетостта е една от главните цели и приоритети, залегнали в стратегическите документи за регионално развитие на Област Кърджали.

Съществуват редица програми, както национални, така и по различни оперативни програми на Евроексконния съюз, с които се осигурява професионална квалификация, преквалификация и заетост на много хора от областта, включително и такива, насочени изцяло към младите хора.

Едни от мерките за насърчаване на заетостта, които извършват децентрализираните регионални структури на МТСП, са дейностите по професионално консултиране и обучение, по Закона за насърчаване на заетостта. В Дирекциите "Бюро по труда" в областта се организират и провеждат курсове за професионална квалификация на безработни лица, без предварително осигурено работно място.

От 2010 година в гр. Момчилград е открит Частен професионален колеж по туризъм „Алеко Константинов“ за придобиване на четвърта степен на професионалната квалификация по направление „Организация на екскурзоводската дейност“.

3.9. КУЛТУРА И КУЛТУРНО НАСЛЕДСТВО

Разположението на областта на географски и исторически кръстопът определя особеното място на региона в културното и историческо развитие на България. Обекти на културата в област Кърджали, които са с регионално и над общинско значение са театрите, историческите музеи, художествените галерии. Историческият музей в гр. Кърджали е с национално значение.

Таблица 101 Данни за музеите в област Кърджали за периода 2007 – 2011 г.

Година	Музеи	Посещения	Експонати	Персонал
--------	-------	-----------	-----------	----------

				Общо	в т.ч. специалисти с научна степен или научно звание и уредници
2011 г.	2	47169	42181	32	16
2010 г.	2	45350	42071	31	16
2009 г.	2	42607	41854	26	15
2008 г.	2	54055	41645	25	10
2007 г.	2	34677	41560	23	11

Източник: НСИ

На територията на област Кърджали действат два основни музея - Регионален исторически музей, гр. Кърджали и Градски музей, гр. Ардино, налична е и музейна сбирка в гр. Крумовград.

Регионален исторически музей е създаден през 1965 г. Основният фонд съдържа над 45 хиляди експонати, проследяващи живота в Източните Родопи от най-дълбока древност до началото на 20 век. Музеят обитава представителна култова сграда от 1920 г., архитектурен паметник на културата. Експозицията е отворена за посетители през 1987 г. и заема 1800 кв.м. площ на три етажа. Към сградата на музея има двор -парк с водни басейни на площ 15 декара. В парка са засадени 22 растителни видове, които са единствени в ареала на Южна България. Чрез автентични материални свидетелства, фотоси, копия и реконструкции е проследен живота от VI-то хилядолетие пр. Хр. до Средновековието. Интерес представляват най-ранните паметници от неолита: Възстановка на Селищна могила - център за направа на каменни сечива, богатата колекция от идолна пластика. Уникалните мегалити на тракийската култура и нейните култови центрове са представени чрез фотоси/скални гробници, светилища, ниши и оброчни плочи/. Римската цивилизация е оставила следи с луксозната си керамика, бронзовата и златна пластика, както и с елегантната мраморна стенна декорация на Вила "Армира" край Ивайловград. Средновековната цивилизация присъства в музейните зали чрез темите - Крепостно строителство, Църковна архитектура и изкуства. Серия икони от края на 17 и 18 век с блестящи естетически качества, експонати от XIX в. - дърворезба, каменна и дървена пластика, метало пластика, църковна утвар са сред експонатите. В отдел "Етнография" са показани най-добрите образци от народната култура на Източните Родопи за периода от XIX и началото на XX в. Представени са земеделието, животновъдството, най-характерните занаяти като въглищарство, металообработване, обущарство, шивачество и тъкачество, както и домашните занаяти като предене, плетачество, тъкане на кенарени платове и носиите на всички етноси, живеещи на територията на региона. Регионален исторически музей работи за разкриване,

реставрация и консервация на археологически обекти и свързаната с тях научна дейност. С разкриването на големия скален дворец “Перперикон”, музеят има първостепенна роля в развитието на културния туризъм.

Наскоро Ардинският музей е реставриран напълно и в него е подредена сбирка от етнографски материали. Предстои да се представи и експозиция от минерали и скали – знае се, че дълги години рударството е бил основен поминък за хората от региона. През 2009 г. сградата на музея е обявена за паметник на културата.

За периода 2007 – 2011 г. се забелязва постоянно увеличение на експонатите в музеите в област Кърджали (от 41 560 експоната през 2007 г до 42 181 експоната през 2011г.). Броят на посещенията в областта също се увеличава спрямо 2007 г. (34 677 посещения), като пикова година може да се отбележи 2008 г. с цели 54 055 посещения. За последната година броят на посещенията в музеите в областта също остава задоволителен и по-висок от базовата 2007 г. – 47 169 посещения.

Други културни институции и паметници на културата, исторически обекти, природни забележителности и археологически паметници на територията на област Кърджали по общини:

- Община Ардино:
  - Дяволски мост, близо до с. Дядовци;
  - Тракийско светилище в местността Орлови скали;
  - Средновековна крепост при с. Башево;
  - Средновековна крепост Патмос;
  - Джамийски комплекс между с. Долно Прахово и с. Горно Прахово;
  - Хладилната пещера, с. Любино.

- Община Джебел:
  - Средновековната крепост, с. Устра;
  - Античната скална гробница “Хамбар кая”, с. Воденичарово;
  - Скална гробница, с. Воденичарово;
  - Резерват „Чамлъка“, с. Воденичарово;
  - Средновековна крепост Мал Асар, с. Воденичарово.

- Община Кирково:
  - Водениците и мостовете край с. Шумнатица;
  - Скални образувания Лъвът, Слонът, гъбата, Костенурките;
  - Капещият камък Дамла кая, с. Старейшино;
  - Скални гробници при мах. Веслец, с. Мъженци, с. Ягнево;

- Дървената джамия, с. Подкова;
- Гюмюрджински снежник.

- Община Крумовград:
  - Късноантична и средновековна крепост, с. Студен кладенец;
  - Средновековна църква с част от крепостна стена, гр. Крумовград;
  - Скална гробница, с. Рогач;
  - Средновековна скална обител, т.нар. “Дупка на поп Мартин” в с. Орешари;
  - Некропол от долмени, с. Черничево, м. “Хамбар дере”;
  - Скални гробници, с. Поточница;
  - Праисторическо светилище и скален некропол при с. Ковил;
  - Средновековна крепост в с. Сърнак;
  - Резерват “Вълчи дол”;
  - Защитена местност “Рибино”, в землището на с. Рибино и с.Самовила;
  - Природозащитен център “Студен кладенец”, с. Студен Кладенец;
  - Пролом “Шейтана” и Абразивни кладенци, с. Студен Кладенец.

- Община Кърджали:
  - Археологически комплекс Перперикон, край гр. Кърджали;
  - Средновековна крепост Мнеакос (Моняк), край гр. Кърджали;
  - Средновековен манастир „Св. Йоан Продром”, кв. “Веселчане” на гр. Кърджали;
  - Антична и средновековна крепост край с. Вишеград;
  - Тракийска крепост край с. Иванци;
  - Пещера Утробата, край с. Илийница;
  - Кърджалийските пирамиди /Каменната сватба/ край с. Зимзелен;
  - Каменните гъби край с. Бели пласт;
  - Скален прозорец в местността Големия дол, с. Костино;
  - Защитена местност Юмрук скала, землището на с. Калоянци;
  - Защитена местност Средна Арда, в района на селата Звезделина и Висока поляна;

- Община Момчилград:
  - Средновековната крепост, с. Звездел;
  - Врх Дамбалъ, с. Летовник;
  - Тракийски култов комплекс Татул, край гр. Момчилград;
  - Тракийски скални гробища „Вкаменената гора”, в землището на с. Равен;
  - Поддържан резерват „Боровец”, с. Равен;
  - Църква с костница „Св. Цар Борис I”, гр. Момчилград;

- Скално светилище Харман кая, с. Биволяне.

- Община Черноочене:
  - Резерват “Казълчирпа”, с. Женда;
  - Средновековна крепост Градището до с. Пчеларово;
  - Ловно стопанство - с. Женда;
  - Тракийски мегалитен комплекс в местността Пармък кая край с. Ночево;
  - връх Чилияка, с. Безводно;
  - Църква „Св. Параскева” – с. Пчеларово.

3.10. ИЗВОДИ

Средният доход на едно домакинство в област Кърджали е по-нисък от средното ниво за страната като основен източник на доход са заплатите, следвани от доходите от пенсии. Единичните лица както и семействата с две деца под 14 годишна възраст в областта живеят под определената линия на бедност в страната. Въпреки неблагоприятните данни по отношение на нивото на линията на бедността в област Кърджали, относителният дял на бедните спрямо линията на бедност за областта е по-нисък от този за страната. По отношение на процента на населението в област Кърджали, живеещо с материални лишения впечатление правят флукуациите през разглежданите години, 2010 г. показва значително подобрение в този показател (около 4% под средното за страната). В област Кърджали има почти изравнена работна активност на двата пола, но областта остава на последно място в Южния централен район по показател работна сила с най-малък брой икономически активно население. Безработицата в областта е с 4,4% по-висока от средната за страната, като единствено в общините Кърджали и Черноочене безработните са под средния процент безработни в страната. Регистрираните безработни жени са идентифицирани като рискова категория с трайна тенденция за превес в регистрираните безработни като цяло. Най-висок е относителният дял на регистрираните безработни лица без специалност, следвани от тези с работнически професии. Особена рискова група е тази на регистрираните безработни лица без специалност, която е неконкурентноспособна на пазара на труда, като в нея влизат предимно лица от социално слабите семейства, което се оказва още по-голям проблем за решаване.

Големите разстояния между малките населени места и градските центрове затрудняват достъпа на населението в отдалечените и труднодостъпни населени места и махали до лекарска помощ. Оказването на неотложна помощ като цяло е недостатъчно ефективно поради затруднения достъп. Наблюдава се дисбаланс – осигуреността е по-висока в града в сравнение със селата, което се дължи основно на специфичната

инфраструктура на областта. Поради тази причина следва да се постави акцент върху осъществяването на превантивна медицина от страна на личните лекари и подобряването на транспортните средства на общопрактикуващите лекари и спешната медицинска помощ. Изградената в община Кърджали система от болнични заведения е в състояние да задоволи потребностите на населението в областта от болнична медицинска помощ. В областта липсват млади специалисти, което нарушава процеса на приемственост между лекарите. Съществува незаети лекарски практики най-вече в малките и отдалечени населени места. Центровете за спешна медицинска помощ също се нуждаят от квалифициран медицински персонал.

Като цяло наличието на центрове за обществена подкрепа и социални услуги и грижи в областта не е достатъчно. Капацитетът на всички домове и специални центрове е запълнен като в някои от тях липсват и необходимите специалисти. Все още не достигат услугите, свързани с оказване подкрепа на родители и деца в риск в областния център Кърджали, липсват услуги за приемна грижа и осиновяване. Центърът за социална интеграция и рехабилитация за хора с психични проблеми „Орфей“ в гр.Кърджали е единствената услуга за социална рехабилитация на хора с психични проблеми за цялата област. В област Кърджали все още съществува дефицит от услуги за възрастни и стари хора. Належащо е разкриването на Център за временно настаняване и Кризисен център. Основните групи хора, които се подпомагат със социални помощи, включват самотни стари хора с ниски доходи, трайно безработните хора от рисковите групи с ниско образование или без образование, без квалификация, многодетните семейства и самотни родители с нисък родителски капацитет. За да се намали броят на подпомаганите, е необходимо разработване на образователни програми за възрастни, програми за квалификация и трудова заетост.

В детските градини на област Кърджали се води системна, задълбочена и целенасочена педагогическа дейност във връзка с усъвършенстването на необходимите условия за възпитанието на децата и подготовката им за училище. Подобрени са условията в ДГ и училищата за осигуряване на достъп и равен шанс на всички деца за успешно обучение и възпитание. Подобрена е системата за вътрешнометодическа квалификация, професионално израстване /ПКС/ и кариерно развитие на учители и директори от ДГ и влиянието им върху качеството на обучение и възпитание на децата при реализиране на ДООИ. Работи се задълбочено от педагогическите екипи за усвояване на книжовния българския език, по изготвени за целта програми, /съгласно Наредба №2 на МОН от 18.05.2009 г./ за овладяване на познавателни и социални умения у децата, пълноценното им интегриране в детската общност и готовността им за училищно обучение. Детските градини от област Кърджали участват с проекти и етапи от проекти на национално, регионално и общинско ниво, както и по Национални програми на МОН.

Всички 68 целодневни детски градини в областта разработват проекти, съгласно 129 ПМС и кандидатстват за финансиране на спортни мероприятия.

Намалява броят на учениците и училищата в областта, поради демографския срив и засилените миграционни процеси. Намалява и движението на учениците към областния център, поради ниския социален статус на семействата и предпочитанията им децата да се обучават по местоживееене. Към момента в областта се запазва степента на децентрализация на образованието в областта и осигуряване на равен достъп до образование на подлежащите на задължително училищно обучение ученици. Съобразно нуждите на икономиката се засилва тенденцията към увеличаване броя на паралелките с чуждоезиково и профилирано обучение, за сметка на непрофилираното в СОУ и обучението в професионални гимназии. Разширява се и разнообразието на профилите в СОУ и въвеждане на нови професии, успоредно с традиционни за областта професии. В цялата област продължава процесът на модернизиране на материално техническата база на училищата и въвеждане и използване на интерактивни методи в учебния процес.

Областта заема особеното място в културното и историческо развитие на България. Обекти на културата в област Кърджали, които са с регионално и над общинско значение, са театрите, историческите музеи, художествените галерии. Историческият музей в гр. Кърджали е с национално значение. Културният календар на областта е богат и обхваща разнообразни празници и традиции на различните етнически групи в областта. Изключително голямо е и разнообразието на паметници на културата, исторически обекти, природни забележителности и археологически паметници.

4. ИНФРАСТРУКТУРНО РАЗВИТИЕ, СВЪРЗАНОСТ И ДОСТЪПНОСТ

4.1 ТРАНСПОРТНА ИНФРАСТРУКТУРА

4.2 ПЪТНА МРЕЖА

4.2.1 РЕПУБЛИКАНСКАТА ПЪТНА МРЕЖА

Общата дължина на републиканската пътна мрежа в област Кърджали към 31.12.2011 г. е 620,5 км. Делът на републиканската пътна мрежа на територията на област Кърджали към тази в страната е 3,18 %, а спрямо републиканските пътища в Южен централен район – 15,52 %. Увеличението на общата дължина на републиканската пътна мрежа на територията на област Кърджали през 2012 г. в сравнение с 2011 г. - увеличаване с 11,7 км, е резултат от изграждането на участъка от път I-5 / E85 „Подкова – ГКПП Маказа“. Участъкът е част от Европейски транспортен коридор №9.

Таблица 1 Сравнителна таблица за дължината на републиканската пътна мрежа към 31.12.2011 г.

	РПМ в Р България	Южен централен район	Област Кърджали	% спрямо	
				Р България	Южен централен район
	км	км	км		
Общо	19512.0	3999,0	620,5	3,18	15.52
Автомагистрали	458.0	141,0	-	-	-
I клас	2970,0	426,0	83	2.79	19.48
II клас	4030,0	776,0	74,5	1.85	9.61
III клас в т.ч. пътни връзки	12054.0	2656,0	463,0	3.84	17.43

Източник: Областно пътно управление-Кърджали

Общата гъстота на републиканската пътна мрежа в областта е 0,2 км/кв.км при средна за страната 0,175 км/кв.км. Отчитайки факта, че по-голямата част от територията на област Кърджали е с планински и полупланински терен, като цяло гъстотата на републиканската пътна мрежа е достатъчна.

Таблица 2 Сравнителна таблица за дължината на републиканската пътна мрежа на територията на област Кърджали

Година	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Клас път	км	км	км	км	км	км
Р България	19425	19435	19435	19456	19512	-
Област Кърджали	620	620	620	620	620	632
в т.ч.						
Автомагистрали	-	-	-	-	-	-
I-ви клас	83	83	83	83	83	95
II-ри клас	74	74	74	74	74	74
III-ти клас вкл. п. вр.	463	463	463	463	463	463

Източник: Областно пътно управление-Кърджали

Общата дължина на пътищата първи клас е 94.8 км. Те съставляват 15 % от общата дължина на републиканската пътна мрежа в областта, при среден процент за страната 15.22 %. Гъстотата на пътища I-ви клас е 0,03 км/кв.км.

Таблица 102 Дължина на пътната мрежа по класове пътища и общини към 31.12.2012 г.

Община	Републиканска пътна мрежа					% от РПМ в Обл.
	I клас (км)	II клас (км)	III клас (км)	Пътни вр.(км)	Общо	
Кърджали	15,400	-	94,525	-	109,925	17,39
Ардино	-	-	73,421	-	73,421	11,61
Джебел	-	-	54,200	-	54,200	8,57
Кирково	46,104	-	63,156	2,405	111,665	17,66
Крумовград	-	25,9	127,998	-	153,898	24,34
Момчилград	18,200	23,6	39,700	-	81,500	12,89
Черноочене	15,100	25,05	7,477	-	47,624	7,54
Общо:	94,804	74,55	460,477	2,405	632,233	
% от РПМ в Областта	15,00	11,79	72,83	0,38		

Източник: Областно пътно управление-Кърджали

Второкласни пътища на територията на областта са: път II-58 „(Конуш -Черноочене)-Комунига-Тополово-Асеновград“; път II-59 „Момчилград-Звездел-Крумовград-Ивайловград-граница Гърция“, които са с обща дължина 74,5 км или 11.79 % при средно за страната 20,65 %.

Най-голям е делът на третокласната пътна мрежа – 72.83 %, който надвишава с 11 пункта този за страната. Броят на третокласните пътища на територията на областта е 23 с обща дължина 460,477 км. Гъстотата на пътищата II-ри и III-ти клас е 0,17 км/кв.км.

12,9 км или 2,09 % от републиканската пътна мрежа са пътищата с повече от две ленти, което е предпоставка за повишаване безопасността на движение и комфорта при пътуване.

Таблица 103 Пътища с повече от две ленти в Област Кърджали

Пътища с повече от две ленти	Клас на пътищата			Общо
	I-ви	II-ри	III-ти	
с 4 ленти и разделителна ивица	8,9	-	2,6	11,5
с 4 ленти без разделителна ивица	3,3	-	0,6	3,9
с 3 ленти	9,5	2,5	0,9	12.9

Източник: Областно пътно управление-Кърджали

От дължината на републиканската пътна мрежа в областта 99 % са с настилка и само 6.0 км или 1 % са без настилка. По видове настилки републиканската пътна мрежа е разпределена както следва:

Таблица 104 Републиканската пътна мрежа според вида на настилка в област Кърджали

Година	2007	2008	2009	2010	2011	2012	% от общата дължина на РПМ в Областта
Вид настилка	км	км	км	км	км	км	
Област Кърджали, в т.ч.	620,5	620,5	620,5	620,5	620,5	632,2	
Асфалтобетонова	608,5	608,5	608,5	608,5	609,8	621,5	98,31
Паважна	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,03
Трошено-каменна	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5	4,5	0,71
Баластрена	-	-	-	-	-	-	-
Без настилка	7,3	7,3	7,3	7,3	6,0	6,0	0,95

Източник: Областно пътно управление-Кърджали

Таблица 105 Състояние на настилка на републиканската пътна мрежа в област Кърджали

Състояние на пътната настилка	Дължина (км)	% от общата дължина на РПМ в Областта
Добро, в т.ч:	171.7	27.42
I-ви клас	27.4	
II-ри клас	28.9	
III-ти клас	115.4	
Средно, в т.ч:	297.3	47.48
I-ви клас	55.4	
II-ри клас	43.1	
III-ти клас	198.8	
Лошо, в т.ч:	157.2	25.10
I-ви клас	12.0	
II-ри клас	2.5	
III-ти клас	142.7	
Всичко	626.2	

Източник: Областно пътно управление-Кърджали

Таблица 106 Сравнителна таблица за състоянието на настилка на републиканската пътна мрежа в %

Състояние на настилка	2007	2008	2009	2010	2011	2012
добро - %	27,3	27,8	27,9	23,8	24,6	27,4
средно - %	51,8	48,8	45,3	49,4	42,3	47,5
лошо - %	20,9	23,4	26,8	26,8	33,1	25,1

Източник: Областно пътно управление-Кърджали

Поради хроничния недостиг на средства за текущо поддържане се наблюдава тенденция на влошаване на състоянието на пътната настилка, но в резултат на извършените в периода от 2010 г. до 2012 г. рехабилитации на обекти по Оперативните програми „Транспорт“ и „Регионално развитие“ – Път I-5 „Кърджали – сп. Джебел“, Път II-59 „Момчилград-Крумовград“, Път III-591 „Крумовград – яз. Ст. Кладенец“ и Път III-5071 „Чифлик – Стремци – Черноочене“, като цяло състоянието на републиканската пътна мрежа в областта се определя като „средно“.

През последните години са вложени значителни средства за подновяване на вертикалната сигнализация по републиканската пътна мрежа. Основните пътни направления са сигнализирани с нови пътни знаци и табели, отговарящи на европейските норми и стандарти. Но все още 442 км или 71 % от републиканската пътна мрежа се нуждае от реконструкция или рехабилитация. Осигурен е достъп до автомобилен транспорт от 100 %. Изграден е и 1 брой ГКПП в областта, който е в процес на въвеждане в експлоатация.

Местните пътища са общински и частни, отворени за обществено ползване.

Общата дължина на местните пътища към 31.12.2012 г. е 1431,2 км или 69,4 % от дължината на пътната мрежа на областта. Гъстотата на местните пътища е 0,446 км/кв.км или 1431,2 км/3209,1 кв.км. Най-голяма е дължината им в общините Ардино, Крумовград и Кърджали. Най-голям спрямо всички пътища в съответна община е делът на общинската мрежа в общините Черноочене, Ардино и Кърджали. По общини, дължината на общинската пътна мрежа е представена в таблицата по-долу: :

Таблица 107 Обща дължина на пътната мрежа на територията на област Кърджали към 31.12.2012 г.

Община	Общо (км)	
	Местни пътища (км)	
Кърджали	258,7	368,6
Ардино	247,7	321,1

Джебел	113,5	167,7
Кирково	214,0	325,6
Крумовград	258,7	412,7
Момчилград	174,4	255,9
Черноочене	164,2	211,8
Общо:	1431,2	2063,4

Източник: Областно пътно управление – Кърджали и общини от област Кърджали

В област Кърджали преобладават пътищата с настилка. Най-голяма е дължината на тези общински пътища в общините Кърджали (222,5 км) и Кирково (212 км). В общините Момчилград и Кирково относителният дял на пътищата с настилка спрямо общата дължина на ОПМ е най-висок – съответно 100,0% и 99,1%. Най-голям е относителният дял на пътища без настилка в община Ардино (60,6%), която е и на първо място по дължина на пътищата без настилка (150 км). За област Кърджали делът на пътищата без настилка е 26,1 %.

таблица 108 Състояние на пътната настилка по общини към 31.12.2012г

Община Област	Обща дължина на общинските пътища (км.)	% от ОПМ в Общината/Областта
Ардино	247,7	
- с настилка	97,7	39,4
- без настилка	150,0	60,6
Джебел	113,5	
- с настилка	69,2	61,0
- без настилка	44,3	39,0
Кирково	214,0	
- с настилка	212,0	99,1
- без настилка	2,0	0,9
Крумовград	258,7	
- с настилка	143,3	55,4
- без настилка	115,4	44,6
Кърджали	258,7	
- с настилка	222,5	86,0

- без настилка	36,2	14,0
Момчилград	174,4	
- с настилка	174,4	100,0
- без настилка	-	0
Черноочене	164,2	
- с настилка	139,2	84,8
- без настилка	25,0	15,2
Област Кърджали	1431,2	
- с настилка	1058,3	73,9
- без настилка	372,9	26,1

Източник: Общини от област Кърджали

Състоянието на пътната настилка показва общото състояние на общинската пътна мрежа (Таблица 109) От общинските пътища с настилка, с най-голям процент в добро състояние са пътищата в община Джебел (66,3%), в средно състояние - в община Крумовград (49,8%), а в лошо състояние - най-много са тези в община Черноочене (60,4%). За общинската пътна мрежа в област Кърджали най-голям е дялът на пътната мрежа в лошо състояние - 47,7%.

таблица 109 Състояние на пътната настилка (само за пътищата с настилка) по общини към 31.12.2012 г.

Община Област	Обща дължина на пътищата с настилка (км.)	% от ОПМ (с настилка) в Общината/Областта
Ардино	97,7*	
- добро	51,0	52,2
- средно	20,0	20,5
- лошо	26,7	27,3
Джебел	69,2*	
- добро	45,9	66,3
- средно	7,0	10,1
- лошо	16,3	23,6
Кирково	212,0*	
- добро	53,0	25,0
- средно	45,0	21,2

- лошо	114,0	53,8
Крумовград	143,3*	
- добро	10,0	7,0
- средно	71,3	49,8
- лошо	62,0	43,2
Кърджали	222,5*	
- добро	36,3	16,3
- средно	76,6	34,4
- лошо	109,6	49,3
Момчилград	174,4	
- добро	9,9	5,7
- средно	72,1	41,3
- лошо	92,4	53,0
Черноочене	139,2*	
- добро	18,3	13,2
- средно	36,8	26,4
- лошо	84,1	60,4
Област Кърджали	1058,3	
- добро	224,4	21,2
- средно	328,8	31,1
- лошо	505,1	47,7

Източник: Общини от Област Кърджали

Бележка: *При определяне на състоянието на пътната настилка не са включени 372,9 км пътища без настилка.

За област Кърджали средната гъстота на общинската пътна мрежа (Таблица 110) е 0,446 км/ кв.км. Тя е най-голяма в община Ардино, а най-малка - в община Крумовград.

таблица 110 Гъстота на общинската пътна мрежа по общини към 31.12.2012г

Община/ Област	Общинска пътна мрежа – км	Територия на Общината - площ в кв. км	Гъстота
Ардино	247,7	338,8	0,731
Джебел	113,5	229,1	0,495
Кирково	214,0	537,9	0,398
Крумовград	258,7	843,3	0,307
Кърджали	258,7	574,7	0,450
Момчилград	174,4	358,1	0,487
Черноочене	164,2	327,1	0,502
Област Кърджали	1431,2	3 209,1	0,446

Източник: Общини от област Кърджали

4.3 ЖЕЛЕЗОПЪТНА ИНФРАСТРУКТУРА

Изградената железопътна инфраструктура на територията на област Кърджали е част от четвърта главна жп линия Русе-Стара Загора-Подкова, с обща дължина 67 км, като дължината на жп линиите в Южен централен район е 1091 км. В процентно съотношение, на територията на област Кърджали се намират 6,1% от железопътните линии в ЮЦР или 1,55 % от тези в страната. Средната гъстота на железопътната мрежа е 20,83 км/ 1000 кв. км. при 41 км/ 1000 кв. км за ЮЦР.

На територията на област Кърджали функционират 5 ж.п. гари за пътнически превози: Мост, Широко поле, Кърджали, Птичар и Подкова. От 2011 г. за товарни превози функционират само 2 ж.п. гари . Момчилград и Кърджали, като през посочената година е преустановено извършаването на товарни превози от ж.п. гара Подкова.

4.4 ИНФРАСТРУКТУРА ЗА ВЪЗДУШЕН ТРАНСПОРТ

Област Кърджали разполага с летище, изградено в източната част на гр. Кърджали. Площта на бетоновата писта е с размери 440/30 метра и може да обслужва въздухоплавателни средства с максимална излетна маса до 5700 кг. В момента летището не функционира, поради липса на средства за експлоатация. То има добре изградени транспортни връзки с ж.п. гарата, автогарата и самия град. При успешно реализирани инфраструктурни проекти летището би могло да играе ролята на важен транспортен

възел, особено при доставката на карго пратки. С неговото разширение и модернизация ще се преодолее отдалечеността и периферността на община Кърджали и другите общини от областта от столицата и основните центрове в страната, пристанищата и летищата в страната, и страните от външния свят - за развитие на бизнеса и туризма. То може да бъде използвано активно и при реализирането на проектите с национално значение - високопланинското строителство на Каскада "Горна Арда" и изграждането на пътната мрежа по Общоевропейския транспортен коридор № 9 през прохода Маказа, който е от изключително национално и местно значение от гледна точка на перспективите за развитие, трансгранично сътрудничество, търговия, услуги, туризъм и оживление на външноикономическите връзки.

4.5 ЕНЕРГИЙНА ИНФРАСТРУКТУРА

4.5.1 ЕНЕРГОПРЕНОСНА МРЕЖА

Електроенергийната мрежа на област Кърджали е с възможности за допълнително натоварване. На територията на област Кърджали са електрифицирани 100 % от населените места. Електроразпределението и електроснабдяването в областта се осъществява от „ЕВН България Електроразпределение“ АД (ЕВН ЕР), „ЕВН България Електроснабдяване“ АД (ЕВН ЕС) и „Електроенергиен системен оператор“ ЕАД, Мрежови експлоатационен подрайон - Кърджали.

ЕВН ЕР извършва експлоатация на електроразпределителната мрежа, пренос и разпределение на електрическа енергия с цел снабдяване на клиентите, а ЕВН ЕС доставя електрическа енергия на своите клиенти от областта и свързаните с нея услуги.

ЕВН ЕР осъществява дейността си на територията на област Кърджали чрез три Клиентски енергоцентъра (КЕЦ) - КЕЦ-Кърджали, КЕЦ-Момчилград и КЕЦ-Крумовград, които обслужват, експлоатират мрежовата инфраструктура, осигуряват изпълнението на дейности по присъединяване на нови обекти, както и допълнителни услуги. ЕВН ЕР извършва доставка и продажба на ел. енергия на потребителите, управление на разпределителната мрежа, поддържане на обектите и съоръженията в съответствие с перспективите за икономическо развитие и прогнозите за изменение на електропотреблението в област Кърджали, поддържа и развива спомагателни мрежи, осигурява непрекъснатост на електроснабдяването и качеството на подаваната електроенергия.

“НЕК” ЕАД чрез Предприятие „Водноелектрически централи“ - Пловдив, осъществява техническата политика, функциите за експлоатация, ремонт и развитие на електропреносните съоръжения, включени в енергийния пръстен и извършващи трансформирането и преноса на електрическата енергия от електропроизводствените дружества до клиентите високо напрежение и електроразпределителните дружества.

По данни на „ЕВН България Електроснабдяване“ АД - Пловдив годишното потребление на електроенергия в хил. kWh, използвана от населението и промишлеността за периода 2009-2012 г., е следното:

таблица 111 Потребление на електроенергия в област Кърджали за периода 2009-2012 г. (kWh)

ОТРАСЪЛ	2009г.	2010г.	2011г.	2012г.	Обща сума
	kWh/год.	kWh/год.	kWh/год.	kWh/год.	kWh/год.
битови клиенти	130 497 221	130 222 492	136 506 643	134 991 821	532 218 177
стопански клиенти	110 980 463	110 271 979	116 035 349	120 425 596	457 713 387
обществени клиенти	1 426 389	1 420 066	1 668 124	1 468 317	5 982 896
бюджетни клиенти	5 972 543	5 959 824	6 491 402	6 531 750	24 955 519
Общо за Област Кърджали	248 876 616	247 874 361	260 701 518	263 417 484	1 020 869 979

Източник: „ЕВН България Електроснабдяване“ АД - Пловдив

На графиката отдолу (Графика 31) ясно се забелязва тенденция на увеличаване на потреблението на електроенергия за периода 2009-2012 г.

Източник: „ЕВН България Електроснабдяване“ АД - Пловдив

В Област Кърджали са изградени 8 електрически подстанции с обща инсталирана мощност 405 000 kW и 16 броя електропроводи 110 kV, с дължина 218 244 м, собственост на „НЕК“ ЕАД. Броят на трафопостовите, поддържани от ЕВН ЕР е 945, като инсталираната мощност е 278 384 kVA. Дължината на електропроводите СрН на въздушните линии е 1515 км., а на кабелните линии 169 км. Присъединени са 20 бр. ВЕИ с мощност 6967,3 kW.

Наблюдава се тенденция на подобряване на състоянието на енергийната инфраструктура в Област Кърджали. Увеличен е броят на трансформаторните постове от 776 бр. през 2009 г. на 945 бр. към 26.02.2013 г. Електропроводите на територията на областта също са с увеличена дължина – напр. въздушните кабелни линии СН през 2009 г. са 1310 км, а към 26.02.2013 г. – 1515 км. Въпреки това, отчита се необходимост от подобряване на състоянието на енергийната инфраструктура с цел повишаване на качеството на електрозахранване и намаляване на технологичните загуби, посредством подмяна на кабелни линии с изтичащ срок на експлоатация, подмяна на въздушни кабелни линии с подземни такива, изграждане на автоматизирани възлови станции. Реализирането на инвестиционните мерки в тази посока, обаче, е затруднено поради наличието на неприложена регулация, непроведени отчуждителни процедури за прокарване на улици, неприложена вертикална планировка, липса на свободни терени за изграждане на трансформаторни постове и подстанции и др.

Изградената електропреносна мрежа е адекватна на потреблението, като има възможности за допълнително натоварване.

4.5.2 ИЗПОЛЗВАНЕ НА ВЕИ

На яз. "Кърджали" и яз. "Студен кладенец" са изградени ВЕЦ "Кърджали" и ВЕЦ "Студен кладенец". След проведена рехабилитация в периода 2007 – 2010 г., ВЕЦ "Кърджали" е увеличила своята инсталирана мощност от 106,4 MW на 122,4 MW. За периода 2006 – 2010 г., инсталираната мощност на ВЕЦ "Студен кладенец" е нараснала от 67,2 MW на 91,3 MW в следствие на монтиране на 2 нови хидроагрегата.

От двете водни електроцентрали ВЕЦ „Студен кладенец“ произвежда по-голямо количество електроенергия.

Необходимо е да продължи тенденцията за по-рационалното използване на възобновяемите енергийни източници за производство на електрическа енергия. В Област Кърджали през периода 2010-2011 г. са подадени следните заявления за присъединяване:

- „Глобал Енерджи“-ЕООД с инсталирана мощност 50 MW в община Момчилград, в землищата на селата Груево, Чобанка, Манчево.
- „Джи Пи Енерджи“ЕООД с инсталирана мощност 60 MW в община Крумовград, в землищата на селата Полковник Желязово, Качулка, Пелин.

4.5.3 ЕНЕРГИЙНА ЕФЕКТИВНОСТ

Енергийната ефективност при използването на топлинна енергия в промишлеността и бита е ниска. Използва се едва 3,5 % от биологичния ресурс за отопление.

Най-големият консуматор на ел. енергия в областта е промишленото предприятие ОЦК - Кърджали (114 000 MWh), което се занимава с добив и преработка на оловно-цинкови руди, производство на оловен и цинков концентрат и други химически продукти.

Един от принципите за енергийна ефективност, енергоспестяване и екологична ефективност е преминаването към природен газ. В област Кърджали към края на 2010 г. няма изградена газопрееносна и газоразпределителна мрежа.

На основата на техническо задание е изработена План-схема за газификация към Подробен устройствен план на град Кърджали, одобрена от Общински съвет-Кърджали в края на месец октомври 2010 г. Със свои решения Държавната комисия по енергийно и водно регулиране е определила „Ситигаз България“ АД за лицензиант разпределение на природен газ и краен снабдител за община Кърджали като част от регион Тракия. Дружеството работи по развитието на газопрееносните мрежи в регион Тракия, който включва 28 общини от края на 2006 г. През 2009 г. по решение на Държавната комисия за енергийно и водно регулиране е включена и Община Кърджали.

Общата дължина на газоразпределителната мрежа на град Кърджали, включена в разработената План-схема на газификация на града, без отклоненията към потребителите е в размер на 93 900 м.

Освен това на територията на областта има разработена Областна програма за енергийна ефективност, съгласно изискванията на Закона за енергийната ефективност. В нея са идентифицирани текущото състояние и приоритетните направления за проекти и мерки на територията на областта, в чиято енергийна ефективност следва да се инвестира. Особено се набляга на подобряването на този показател при сградния фонд. Внимание се обръща и на други приоритети като подобряване на ЕЕ в индустрията, в сектора на услугите и централизираното топлоснабдяване, което не е добре развито на територията на Област Кърджали.

Град Кърджали е в списъка на 36 града в България, в които могат да се изпълнят мерки за енергийна ефективност в многофамилни жилищни сгради по Проект BG161PO001-1.2.01-0001 „Енергийно обновяване на българските домове“ по схема BG161PO001/1.2-01/2011 „Подкрепа за енергийна ефективност в многофамилни жилищни сгради“ по Оперативна програма „Регионално развитие“ 2007-2013. Общият размер на безвъзмездната финансова помощ възлиза на 50 млн. лв. Конкретен бенефициент е дирекция „Жилищна политика“ в Министерство на регионалното развитие. Продължителността на проекта е три години (2012 - 2015 г.). Финансова помощ за изпълнение на мерки за енергийна ефективност ще получават Сдружения на собственици, регистрирани по реда на Закона за управление на етажната собственост в съответната Общинска администрация и в регистър БУЛСТАТ.

4.6 ТЕЛЕКОМУНИКАЦИОННА ИНФРАСТРУКТУРА

4.6.1 БЕЗЖИЧНИ МРЕЖИ И ПОКРИТИЕ

Приемането на сигнал (радио и телевизионен) е затруднено от пресечения планински релеф на областта, което налага изграждането на допълнителни съоръжения (телевизионни предаватели, ретранслатори и др.). Въпреки това, покритието със сигнал на лицензираните национални телевизии (БНТ, Би Ти Ви и НТВ) е 100 % за територията на цялата област. В община Кърджали, има достъп до регионалната телевизия „Родопи”, а в община Ардино и до телевизия „Родопи – САТ”.

Кабелна телевизия има в общините Ардино, Кърджали (два кабелни оператори) и други общински центрове. На територията на областта има изградени ретранслатори, осигуряващи цифрова ефирна връзка по трасета за предаване на телевизионен и радио сигнал, както и на компютърни комуникационни канали. В Община Кърджали се поддържа местното радио „Кърджали”, а в община Ардино са разпространени лицензираните радиопрограми - програма „Хоризонт” на БНТ, радио „Христо Ботев” и „Дарик Радио.”

4.6.2 КАБЕЛНИ МРЕЖИ И ПОКРИТИЕ

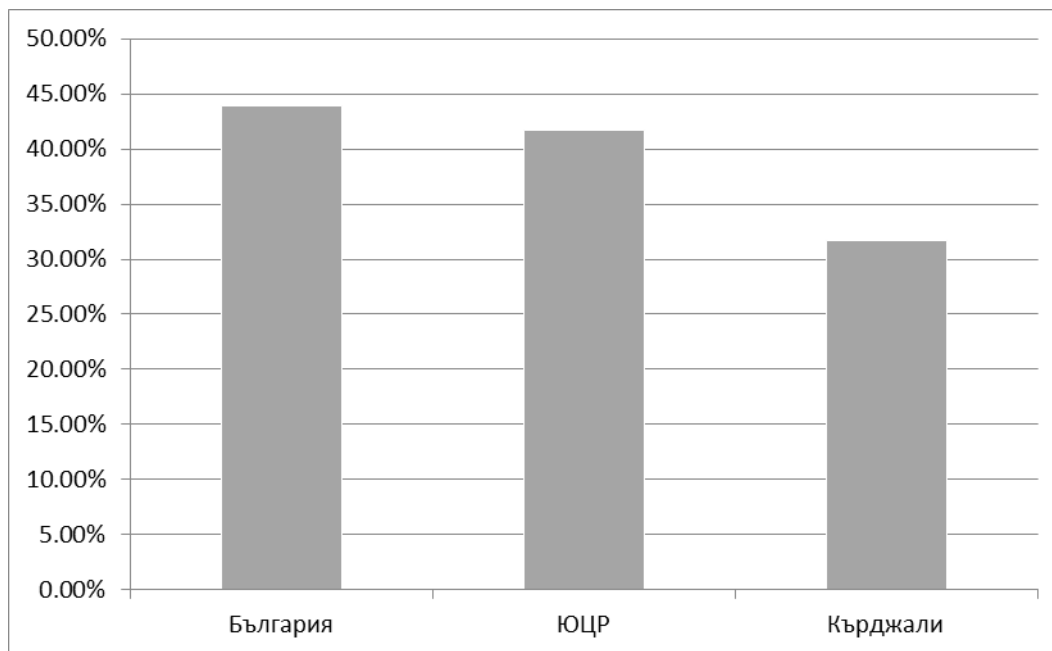
На територията на областта покритие имат и трите мобилни оператора Виваком, Глобул и Мобилтел (с покритие от приблизително 100 %). Те предлагат като услуга достъп до безжичен интернет.

Възможностите за развитието на съобщителната мрежа на община Крумовград са свързани с близостта до оптичната кабелна мрежа Хасково – Кавала. Оптичното - кабелно трасе, преминаващо през територията на община Кирково би могло да бъде доразвито и по този начин в област Кърджали да се създаде модерна съобщителна инфраструктура осигуряваща качествени международни връзки, необходими за бизнеса, образованието и управлението на територията.

Делът на жилищата на територията на област Кърджали с достъп до Интернет е по-нисък от средните нива за България. Към 01.02.2011 г. жилищата с достъп до Интернет са 31.7 %, спрямо 43.9 % средно за страната, а жилищата с достъп до компютър са 35.3 % спрямо 46.6 % средно за страната (данни: НСИ, преброяване 2011г.).

Графика 321 Достъп на домакинствата до интернет

Източник: НСИ, 2011

Като важен фактор, подкрепящ развитието на бизнеса и създаващ условия за въвеждането на съвременни информационни услуги и технологии, телекомуникационната мрежа в района се нуждае от допълнително развитие, за да се създадат условия за въвеждане на иновации и модерни информационно-комуникационни технологии.

4.6.3 ПОЩЕНСКИ УСЛУГИ

таблица 112 Пощенски станции, пощенски агентства и офиси през 2012 г.

Райони Области	2007		2008		2009		2010		2011		2012	
	ПС	ПА/ ПО	ПС	ПА/ ПО	ПС	ПА/ ПО	ПС	ПА/ ПО	ПС	ПА/ ПО	ПС	ПА/ ПО
Южен централен район	564	105	562	174	570	236	564	383	564	479	564	513
Кърджали	66	7	66	15	67	25	66	43	66	57	66	57
Пазарджик	106	19	106	29	107	43	106	67	106	86	106	90

Пловдив	192	54	191	83	194	102	192	173	192	226	192	258
Смолян	63	12	63	22	64	27	63	35	63	40	63	38
Хасково	137	13	136	25	138	39	137	65	137	70	137	70

Източник: НСИ, 2012

В област Кърджали степента на използване на пощенски, телеграфни и телефонни постове е сравнително ниска спрямо другите области в ЮЦР, като техният брой в Кърджали е 66 и е под средните за ЮЦР -112,8.

Пощенските станции са на „Български пощи“ ЕАД и техният брой е устойчив през годините. За последните пет години е налице съществено увеличение на броя на пощенските агентства и на пощенските офиси на територията на област Кърджали – от 7 бр. през 2007 на 57 бр. през 2011-2012 г. Увеличението на броя на пощенските агентства и на пощенските офиси се дължи на засилената конкуренция в сектора на пощенските услуги, поради увеличаване брой на операторите. От 2011 г. е увеличен броя на доставчиците на универсална пощенска услуга – към 31.12. 2012 г. освен „Български пощи“ ЕАД), тези услуги са предоставяли и пощенските оператори „МИБМ Експрес“ ООД, „Еконт Експрес“ ООД, „Тип Топ Куриер“ АД и „Стар пост“ ЕООД. По данни на Комисията за регулиране на съобщенията операторите, които реално са извършвали неуниверсални пощенски услуги през 2012 г. са 56 на брой.

4.7 ВОДОСНАБДИТЕЛНА И КАНАЛИЗАЦИОННА ИНФРАСТРУКТУРА

4.7.1 ВОДОСНАБДЯВАНЕ

Достъп до водоснабдителни и канализационни услуги

Услугите водоснабдяване и канализация на територията на област Кърджали се предоставят от „Водоснабдяване и Канализация“ ООД гр. Кърджали.

таблица 113 Обслужвани общини от „Вик“ ООД, гр. Кърджали

Община	Общ брой селища	Общ брой население
Ардино	52	11476
Джебел	48	8166
Кирково	73	21701
Крумовград	80	17662
Кърджали	118	67336
Момчилград	49	16155

Черноочене	51	9513
Общо	471	152009

Източник: "ВиК" ООД, гр. Кърджали

Потребителите, ползващи услугите на дружеството са посочени в Таблица 114:

таблица 114 Потребители, ползващи услугите на "ВиК" ООД, гр. Кърджали

Община	Общ брой населени места, обслужвани от "В и К" ООД Кърджали	Общ брой население, ползващо В и К услугата
Ардино	12	8830
Джебел	23	6850
Кирково	44	18559
Крумовград	41	15203
Кърджали	67	63621
Момчилград	28	14797
Черноочене	23	7273
Общо	238	135133

Източник: "ВиК" ООД, гр. Кърджали

Ниво на покритие с водоснабдителни и канализационни услуги

Населението, ползващо водоснабдителните услуги е 135133 души от общия брой 152009 души, населяващи територията на област Кърджали. Това представлява 89 % водоснабденост. За сравнение в страната процентът на населението, ползващо водоснабдителни услуги е 98,6 %. Водоснабдени са 238 селища от общия брой 471 селища. Процентът на водоснабдените селища в област Кърджали е 50.53 %. За сравнение за страната този процент е 84.6 %. Оставащият брой неводоснабдено население 16876 души живее в 233 села. Например, все още значителен брой населени места в община Джебел са неводоснабдени. Това са селища със сравнително ограничен брой жители – под и около 100.

Средното потребление на ден на човек от населението през 2007 г. достига 90.08 литра/ж/дн., през 2008 – 90.72, през 2009 – 86.07, през 2010 – 83.17 и през 2011 г. – 85.69 л/ж/дн.

Населението, ползващо канализационни услуги е 63822 души от общия брой 152009 души, населяващи територията на област Кърджали. Това представлява 41.99 % ниво на покритие на канализационните услуги. За сравнение за страната процентът на населението, обслужвано от канализационна мрежа е 46 %.

Непрекъснатост на водоснабдяването, наличие на режимно водоснабдяване

През лятото някои от водоснабдителните групи не могат да покрият нарастналите нужди от вода /главно за стопански цели/ и се налага въвеждане на режим на водоподаване. Основният проблем е, че нуждите от вода през лятото надхвърлят възможностите на водоизточника, както и на цялостната система да подsigури необходимите водни количества. Не е налице адекватно функционираща инфраструктура за осигуряване на вода за поливни цели.

През 3-те летни месеца реките Върбица, Перперешка и Нановишка пресъхват почти изцяло, а в тяхното поречие са изградени по-голямата част от водоизточниците, които експлоатира "ВиК" ООД. Една от причините за пресъхване на реките е, че на притоците са изградени язовири. Съгласно Закона за водите, собствениците на язовири трябва да изпускат минимални водни количества, които да поддържат екосистемата в поречията, но на практика това не се осъществява. Оросяването на терасите от изградените язовири все още не е решено трайно и много селища остават без вода. Налага се чрез съдействие на кметовете на общини да се осигурява от собствениците на язовири да изпускат периодично определени водни количества за оросяване на терасите на въпросните реки.

Друг проблем за нарушаване на редовността на водоподаването са и високите вълни и повишената защита на съоръжения на "ВиК" ООД, Кърджали от поражения от наводнения от реките в област Кърджали.

По-голямата част от значимите водоизточници са изградени в терасите на реките и са силно зависими от състоянието на коритата им, бреговете им и нивото на водите. Съществува реална опасност за разрушаване на ВиК съоръжения за водоснабдителните системи "Фотиново" и "Островица", вследствие изравяне на брега на река Върбица. Основна заплаха за всички ВиК съоръжения, земи, пътища и други инженерни съоръжения са разрушените диги на коригираните реки, които не се поддържат, а дружеството-оператор не може да влага средства за поддръжка и ремонт на съоръжения, които не са вписани в активите му.

Към момента, все още съществуват и проблеми по трасето на магистралния водопровод, който е положен успоредно на общинския път, обслужващ селата Пенево-Бленика-Дъждовница-Ненково-яз."Боровица"-Безводно. Положените водостоци на малки реки и дерета, пресичащи пътя, често се задръстват и не се почистват навреме. Не се почистват своевременно и крайпътните канавки. При прииждане вследствие дъждове и снеготопене е възпрепятствано оттичането на водите и това предизвиква нарушаване

целостта на пътя и вероятност за скъсването му. Така се създава реална опасност да бъде прекъснат и магистралния водопровод и да се наруши водоподаването за градовете Кърджали, Момчилград и 33 села от двете общини.

За преодоляване на проблема са необходими промени в нормативната база за създаване на дружества, които ще бъдат по-функционални и по-оперативни в условията на пазарна икономика, с които ще бъде преодоляно монополното положение.

Количество и качество на водата

“ВиК” ООД - Кърджали ползва сурова вода от два повърхностни водоизточника – яз. “Боровица” и планинско водохващане за с. Равен, община Момчилград. Суровата вода от тези водоизточници не отговаря единствено по показател мътност, поради което има изградени съответно ПСПВ и пречиствателно съоръжение – самопочистващ се филтър. Всички останали количества сурова вода са от подземни водоизточници – дренажи, каптажи, шахтови кладенци и тръбни кладенци. Особени проблеми с качеството на суровата вода няма. Тя е безопасна и чиста и не са налични показатели, които се нуждаят от пречистване с изключение на микробиологичните показатели, поради което се извършва дезинфекция. За качеството на суровата вода се извършва мониторинг, съгласно Наредба № 12 от 18 юни 2002 г. Мониторингът се изпълнява от Басейнова дирекция за управление на водите Източнореломорски район с център Пловдив и МЗ.

Количествата на суровата вода от яз. “Боровица” са в достатъчен обем за предвиденото водоснабдяване на градовете Кърджали и Момчилград и още 36 села. До този момент не е имало недостиг на вода. Другият повърхностен водоизточник през лятото пресъхва.

Количеството на подземните води на водоизточниците, изградени в терасите на реките Върбица, Нановишка и Перперешка се влияят силно от нивото на водата в коритата, особено през летния сезон.

Качество на водата, предназначена за питейно – битови нужди

За качеството на питейната вода се извършва мониторинг, съгласно Наредба № 9 от 16.03.2001 г., но в недостатъчен обем като количество проби и брой показатели по задължителния минимум на постоянния и периодичния мониторинг и недостатъчен обхват на водоизточниците годишно. Качеството на питейната вода в област Кърджали е добро, както се вижда на таблицата по-долу. През последните седем години процентът на обща стандартност (микробиология и физикохимични показатели) не пада под 98 %. Има изградено много добро хлораторно стопанство. В големите водоснабдителни групи се хлорира с хлор – газ апарати, а в останалите помпени станции са монтирани дозаторни помпи за натриев хипохлорид и флашхлор.

таблица 115 Качество на питейната вода

Години	2000	2001	2002	2003	2004	2005
Стандартност %	96,71	96,52	96,13	97,57	97,55	98,78

Години	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Стандартност %	98,26	98,77	99,06	99,56	99,32	99,74

Източник: "ВиК" ООД, гр. Кърджали

Към момента съществуват няколко основни проблема, свързани със санитарно-охранителните зони: поддържане на зоните и своевременно възстановяване на огради; привеждане на зоните, учредени по реда на Наредба № 2 от 1989 г. за СОЗ около водоизточниците и съоръженията за питейно-битово водоснабдяване (ДВ бр. 68 от 1989 год.), към изискванията на Наредба № 3 от 16 октомври 2000 г. за условията и реда за проучване, проектиране, утвърждаване и експлоатация на СОЗ около водоизточниците и съоръженията за питейно-битово водоснабдяване и водоизточниците на минерални води (ДВ бр. 88 / 2000 г.) по отношение границите и охранителните режими в пояс II и III в срок до 10 години от обнародването и в "Държавен вестник". Границите на най-вътрешния пояс на СОЗ не се променят. Този срок изтича в края на 2010 година. Към 2012 г. дружеството няма изпълнение по тази разпоредба. Необходимите средства за проектиране и реализиране на предписаните в проектите мерки и мероприятия прогнозно частично са в размер на 2 160 хил. лв.

Инфраструктура за питейно водоснабдяване

На територията на седемте общини в област Кърджали дружеството поддържа 60 броя водоснабдителни системи. От тях 41 броя са с Автоматизирана система за управление (АСУ). По общини разпределението е следното:

Таблица 116 Водоснабдителни системи водоснабдени селища

Община	Брой водоснабдителни системи	Брой селища, обслужвани от ВС
Ардино	5	12
Джебел	7	23
Кирково	9	44
Крумовград	11	41
Кърджали	16	67

Момчилград	6	28
Черноочене	6	23
Общо	60	238

Източник: „ВиК” ООД, гр. Кърджали

Дружеството използва 108 броя водоизточници, чийто общ експлоатационен дебит достига $4,94 \times 10^6$ м.куб: язовир - 1 бр., каптажи - 34 бр., дренажи - 7 бр., шахтови кладенци - 62 бр., тръбни кладенци - 4 бр, планински водохващания - 1 бр.

„ВиК” ООД, гр. Кърджали експлоатира един язовир за питейни нужди - язовир „Боровица” с общ обем от $27,3 \times 10^6$ м.куб. В актива на дружеството се намира една пречиствателна станция за питейни води (ПСПВ) за хидрокомплекс Боровица. Водоснабдява градовете Кърджали и Момчилград и още 36 села от двете общини. Дружеството поддържа 100 бр. помпени станции.

Качество на водоснабдителната инфраструктура

За изграждане на мрежата са използвани следните материали:

таблица 117 Дължина и вид на тръбите за услугата доставка на вода

Материал на тръбите	Обща дължина и процент на вида тръби	Дължина на вътрешната водопроводна мрежа	Дължина на външната водопроводна мрежа
АЦ тръби	1121 км-85.57 %	406 км	715 км
Стоманени тръби	75 км- 5.73 %	19 км	56 км
П Е тръби	106 км- 8.09 %	93 км	13 км
П В Ц тръби	8 км- 0.61 %	4 км	4 км
Всичко	1310 км	522 км	788 км

Източник: „ВиК” ООД, гр. Кърджали

На територията на област Кърджали, дружеството поддържа общо 20 158 водопроводни отклонения. По общини те са разпределени както следва:

таблица 118 Водопроводни отклонения и потребители по общини

ОБЩИНИ	Водопроводни отклонения	Потребители
Ардино	1425	4012
Джебел	1011	2565
Кирково	3417	8242

Крумовград	3200	7241
Кърджали	8182	28365
Момчилград	2211	6715
Черноочене	703	2272
Общо	20158	59412

Източник: "ВиК" ООД, гр. Кърджали

Специфични външни фактори, които оказват въздействие върху качеството на ВиК услугите на територията на област Кърджали

Потребената вода намалява годишно с около 9 % до 2006 година. През 2007 г. има ръст на потреблението на вода с 2.75 %, т.е. положителният момент е този, че тенденцията на постоянен спад от 1994 г. е прекратена. Констатиран е спад на потребената питейна вода за 2009 г. с 230 хил.м³ спрямо 2008 г., който се дължи на общата икономическа криза, в която попадна страната, в т.ч. и област Кърджали. Големите консуматори като ОЦК, Пневматика Серта, млекопреработващи предприятия в Община Ардино, училища и др. намаляват драстично потреблението си на питейна вода. Спрямо 2010 г. през 2011 г. има увеличение на потребената вода с 149 хил. м³.

Общата загуба на вода е в рамките на 47-50 %. Един от най-значимите проблеми при експлоатацията на водоснабдителните системи е непрекъснатото намаляване на дела на полезно използваната вода и поддържането на висок процент на загубите в последните 20 години при планирано ниво за постигане до края на 2013 г. за дружеството в размер на 35 %.

Строителството на водоснабдителни и канализационни системи досега е осъществявано извън търговските дружества "ВиК", чрез субсидии от републиканския и общинските бюджети. Изключения правят обектите, изградени по проекта "Воден заем", финансирани чрез заем от Световна банка, предоставен на дружеството.

Инвестиционната политика и приоритетите на дружеството са отразени в разработената през 2001 г. дългосрочна Стратегия за развитие до 2015 г. и последващите бизнес-планове на дружеството за 2002 – 2005 г., 2006-2008 г. и 2009 -2013 г. Основните приоритети са: Понижаване разхода на ел. енергия; Намаляване загубите на вода; Подобряване качеството на услугата; Съответствие на дейността със законодателните промени.

Енергийна ефективност на водоснабдителната инфраструктура

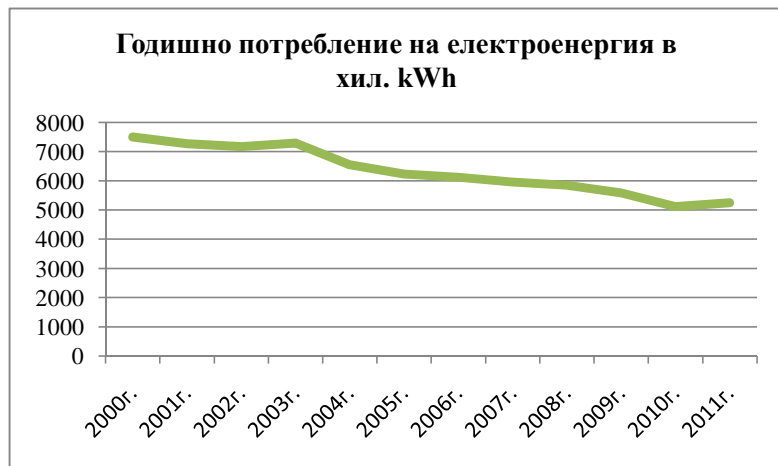
Консумираната ел.енергия по зони за дружеството за 2011 г. е както следва:

- Нощна електроенергия 54.0 %
- Дневна електроенергия 38.0 %
- Върхова електроенергия 7.0 %
- Еднотарифна електроенергия 0.7 %

Относно снижаване разхода на електрическа енергия е внедрена Автоматизирана система за управление (АСУ), която ежегодно се доизгражда и допълва с нови обекти. Друг фактор, върху който се работи за постигане на по-ниски разходи за електрическа енергия е подмяната на амортизираните помпени агрегати.

Графика 33 Сравнителна таблица за изразходваната ел.енергия в хил. kWh общо за „ВиК“ ООД Кърджали за периода 2000-2011 г.

Източник: „ВиК“ ООД, гр. Кърджали

Количество и качество на заустваните отпадъчни води

Количеството на отпадъчните води за 2007 г. е 2869 хил. м³, за 2008 г. е 2910 хил. м³, за 2009 г. е 2794 хил. м³, за 2010 г. е 2800 хил. м³ и за 2011 г. е 2791 хил. м³ и се формира от населението, промишлеността, бюджетни организации и частния сектор на територията на населените места с изградена канализационна мрежа.

Качеството на отпадъчните води се следи два пъти в годината за всяка канализационна система от лицензирана лаборатория на МОСВ. Обикновено показателите, по които не отговарят отпадъчните води, са БПК₅, ХПК, азот.

4.7.2 КАНАЛИЗАЦИЯ

Канализационна система има изградена в следните градове от област Кърджали: Кърджали, Момчилград, Крумовград, Ардино и Джебел. В тези градове има квартали без изградена канализационна мрежа. В гр. Ардино е изграден само главен клон, който е ситуиран с малки наклони и не може да изпълнява функциите си. Обхватът на населението, което има достъп до канализационна мрежа е нисък – 40 %. През 2008 г. Община Ардино възложи проектиране на реконструкция на водопроводната мрежа, канализация и ПСОВ на град Ардино.

Канализационна мрежа има изградена само в едно село Ново Соколино от община Момчилград. Към канализационната система е изградено и съоръжение за пречистване на отпадните води, което е предадено за стопанисване на “ВиК” ООД Кърджали. Канализационни помпени станции дружеството не експлоатира. Пречиствателни станции за отпадни води на територията на областта не са изградени.

По диаметри и канализационната мрежа в градовете е следната:

таблица 119 Канализационна мрежа – диаметри и дължина

Диаметър	Ардино	Джебел	Крумовград	Кърджали	Момчилград
150	2281	4260	580	7890	1236
200	1188	2754	536	24618	1825
250	-	994	-	6299	1306
300	2480	2266	628	17024	1857
400	2064	3165	572	11946	3845
500	100	544	532	5257	633
600			300	4014	930
800				2090	
900				3589	
1000			500	3433	
1200					210
ОБЩО	8114	13983	3648	80127	11842

Източник: “ВиК” ООД, гр. Кърджали

Общата дължина на канализационната мрежа е 118 хил метра.

Характеристики на пречиствателното съоръжение на село Ново Соколино

Инсталацията е предназначена за механично и биологично пречистване на битови отпадъчни води и анаеробно стабилизиране на утайките. Прилага се за обект с до 50 м³ за денонощие. Депата за отпадъци и утайки се съгласуват със санитарните власти и община Момчилград.

SWOT ИНФРАСТРУКТУРНО РАЗВИТИЕ, СВЪРЗАНОСТ И ДОСТЪПНОСТ

СИЛНИ СТРАНИ	СЛАБИ СТРАНИ
<ul style="list-style-type: none"> • Изграденост на основните инфраструктурни елементи и мрежи; • Ефективна експлоатация на ГКПП Маказа с Гърция 	<ul style="list-style-type: none"> • Лошо състояние и недостатъчно развитие на съществуващата техническа инфраструктура • Нисък процент на покритие с канализационна мрежа • Нисък процент от отпадните води, причистени от пречиствателни станции • Влошаване на състоянието на ЖП инфраструктура • Екологични проблеми, свързани със замърсяването на въздуха с ФПЧ, водите и почвите в част от областта • Ниска степен на изграденост на газоразпределителни мрежи и газификацията на домакинствата, наличие на територии извън газоразпределителната мрежа
ВЪЗМОЖНОСТИ	ЗАПЛАХИ
<ul style="list-style-type: none"> • Изграждане на скоростно трасе на републиканския път II 86 Пловдив-Смолян-Рудозем-границата с Гърция-Ксанти и на т.н. „Южна хоризонтала” от Гоце Делчев до Бургас, което ще премине и през Кърджали • Изграждане обходен път на град Кърджали (част от Общоевропейски транспортен коридор №9 и необходим за работата на ГКПП „Маказа” е в пряка зависимост от наличието на този обходен път 	<ul style="list-style-type: none"> • Продължаваща икономическа криза и ефекти от нея • Забавено и неефективно усвояване на средства по Европейските финансови инструменти • Слаб инвеститорски интерес към областта • Очаквана енергийна криза • Негативни тенденции в демографските процеси

5.1 КОМПОНЕНТИ НА ОКОЛНАТА СРЕДА

5.1.1 ВЪЗДУХ

В област Кърджали няма големи производствени мощности - замърсители на атмосферния въздух, с изключение района на община Кърджали, където са разположени "ОЦК" АД-Кърджали, "S&V Индъстриъл Минералс" АД и "Горубсо - Кърджали" АД. Тези предприятия са включени в списъка на мониторинговата мрежа за наблюдение и контрол за състоянието на атмосферния въздух и при констатирани наднормени замърсявания на същите са налагани икономически санкции.

В общините Джебел, Черноочене, Кирково, Крумовград и Ардино замърсяването на околната среда не е в такива големи и сериозни размери, поради това, че няма производства, замърсяващи с опасни отпадъци. По отношение замърсяването на атмосферния въздух от неорганизиран източници, основен замърсител в големите населени места се явяват автомобилния транспорт и битовите отоплителни инсталации, особено през зимния сезон. Това замърсяване е епизодично и може да доведе до наднормени стойности при специфични метеорологични условия. Нередовното почистване на уличната мрежа също оказва значително влияние върху количеството регистрирана прах.

През периода 2009-2012 г. е налице тенденция за наднормено съдържание на финни прахови частици до 10 микрона (ФПЧ10). През 2012 г. са регистрирани по-голям брой средноденонощни стойности, превишаващи ПС за СДН от $50 \mu\text{g}/\text{m}^3$, регистрирани през зимните месеци, което е резултат от повишеното потребление на твърди горива в битовия сектор и характерните за сезона безветрие, мъгли и температурни инверсии, които създават условия за задържане и натрупване на атмосферните замърсители в приземния слой. Нивото на ФПЧ10 в атмосферния въздух на гр. Кърджали за периода 2009-2012 г. е обобщено в следващата таблица:

таблица 120 Ниво на ФПЧ10 в атмосферния въздух на гр. Кърджали за периода 2009-2012г.

АИС“Студен кладенец” – гр.Кърджали, 2012 година					
Година	Брой регистрирани данни през годината	Средно-денонощна норма СДН $\mu\text{g}/\text{m}^3$	Брой превишения над ПС за СДН $\mu\text{g}/\text{m}^3$	Средно-годишна норма СГН $\mu\text{g}/\text{m}^3$	Измерена средно-годишна стойност $\mu\text{g}/\text{m}^3$
2009	365	50	79	40	43.83
2010	363	50	84	40	42.74
2011	365	50	123	40	53.61
2012	355	50	77	40	40.6

Забележка: СДН $\mu\text{g}/\text{m}^3$ - следваше да бъде спазена към 31.12.2008г.

СГН $\mu\text{g}/\text{m}^3$ - следваше да бъде спазена към 31.12.2008г

СДН $\mu\text{g}/\text{m}^3$ - допустим максимален брой превишения за 1 календарна год. - 35 бр. следваше да бъде спазена към 31.12.2008г.стойност ,

В сравнение с 2009 г., 2010 г. и 2011 г. през 2012 г. се наблюдава намаляване на броя на регистрираните превишения на средноденонощната норма от $50\mu\text{g}/\text{m}^3$ за фини прахови частици с размер до 10 микрона и намаляване на средногодишната стойност.

Замърсяването със серен диоксид се дължи основно на дейността на “ОЦК”АД. Дейностите и мерките, заложи в инвестиционната програма на дружеството за осигуряване спазването на нормите за допустими емисии, не са изпълнени и до момента, въпреки, че срокът за това бе 31.10.2007 г. със Заповед № 29/15.04.2011 г. на Директора на РИОСВ – Хасково е спряна производствената дейност на цех “Агломерация” от инсталацията за производство на олово и оловни сплави на “ОЦК” АД. След спирането на цеха са регистрирани значително по-малко превишения на средночасовата норма от $350\mu\text{g}/\text{m}^3$ за серен диоксид в атмосферния въздух на гр. Кърджали. Регистрираните през 2012 г. 8 превишения на ПС за СЧН от $350\mu\text{g}/\text{m}^3$ не надхвърлят допустимия брой превишения за една календарна година / 24 броя /. Регистрираната една стойност, превишаваща ПС за СДН от $125\mu\text{g}/\text{m}^3$ също е под допустимия брой превишения за една календарна година / 3броя /.

Средногодишните концентрации за оловни аерозоли в атмосферния въздух на гр. Кърджали за периода 2009-2012 г. са обобщени в следващата таблица:

таблица 121 Средногодишните концентрации за оловни аерозоли в атмосферния въздух на гр. Кърджали за периода 2009-2012г.

АИС "Студен кладенец" – гр.Кърджали – оловни аерозоли			
Година	Брой проби	Средногодишна норма СГН $\mu\text{g}/\text{m}^3$	Измерена средногодишна концентрация $\mu\text{g}/\text{m}^3$
2009	175	0.50	0.830
2010	175	0.50	1.025
2011	338	0.50	1.739
2012	337	0.50	0.093

В сравнение с 2009 г., 2010 г. и 2011 г. през 2012 г. се наблюдава понижаване на средногодишната концентрация на оловни аерозоли. Това се дължи на прекратяването на производствената дейност на „ОЦК“, Кърджали.

Средногодишните концентрации за кадмий в атмосферния въздух на гр. Кърджали за периода 2009-2012 г. са обобщени в следващата таблица:

таблица 122 Средногодишните концентрации за кадмий в атмосферния въздух на гр. Кърджали за периода 2009-2012г.

Година	Брой проби	Средногодишна концентрация 0.00001 - mg/m^3	
		Измерена концентрация mg/m^3	Пъти над СГН
2009	175	0.000040	4.0
2010	175	0.000025	2.5
2011	338	0.000029	2.9
2012	337	0.0000018	-

В сравнение с 2009 г., 2010 г. и 2011 г. през 2012 г. се наблюдава понижаване на превишението на средногодишната концентрация за кадмий. Това показва, че

предприетите мерки за спиране на производствената дейност на цех "Агломерация" от инсталацията за производство на олово и оловни сплави на "ОЦК" АД дават положителен резултат.

Регистрираните стойности за арсен през 2009 г., 2010 г., 2011 г. и 2012 г. в атмосферния въздух на гр. Кърджали не превишават средноденонощната норма СДН от 0.003 mg/m^3 , което може да се види от следващата таблица:

таблица 123 Регистрирани стойности за арсен през 2009г., 2010г., 2011 и 2012г. в атмосферния въздух на гр.Кърджали

Пункт за мониторинг – гр.Кърджали			
Година	Брой проби	Средноденонощна норма СДН mg/m^3	Максимална измерена средно денонощна стойност mg/m^3
2009	172	0.003	0.000158
2010	175	0.003	0.000068
2011	338	0.003	0.000156
2012	337	0.003	0.000029

Води

За определяне на екологично и химично състояние на повърхностните водни тела се провежда хидробиологичен мониторинг в 54 пункта и физико-химичен мониторинг в 12 пункта от Националната система за мониторинг на околната среда.

Показатели на извършвания мониторинг

Физико-химичният мониторинг се извършва по 29 показателя за екологично състояние /основни и специфични/, свързани с органично замърсяване на повърхностните води и 3 показателя за химично състояние /приоритетни вещества/. Анализът на планираните физико-химични показатели се извършва от Регионална лаборатория-Хасково към ИАОС. За всеки отделен мониторингов пункт има определена схема за пробонабиране и анализиране по групи показатели.

Екологично и химично състояние на повърхностните води

Състоянието на по-голяма част от водните обекти, които са 21, на територията на област Кърджали е много добро и добро екологично състояние съгласно разработената

през 2010 г. класификационна система, включваща биологични и физико-химични елементи за качество.

През 2011 г. в определени водните тела в област Кърджали са извършвани анализи за наличие на приоритетни вещества /Pb,Cd,Ni/. В три водни тела в басейна на р. Арда резултатите показват превишаване на стандартите за качество на околната среда за показател кадмий, въведени с Директива 2008/105/ЕО. При р. Арда между вливане на Черна река до яз.Кърджали и р. Ардинска (BG3AR700R028) и при р. Арда от вливането на р. Крумовица до яз. Ивайловград (BG3AR100R006). Яз. Студен кладенец (BG3AR350L01) е с констатирано общо много лошо състояние поради наличие на ФХ елементи и лошо химично състояние. На воден обект р. Арда между яз. Студен кладенец и р. Крумовица (BG3AR100R008) е констатирано лошо състояние, поради лошо състояние на биологичните елементи.

5.1.2 СЪСТОЯНИЕ НА ПОЧВИТЕ

За цялата територия на област Кърджали, най-силно е замърсяването на почвите в района около „ОЦК” гр. Кърджали и “S&B Индъстриъл Минералс”АД, гр. Кърджали, при което е установено, че поземленият фонд е увреден в различна степен. Засегнатите земи са около 6000 дка, включително и около старото и сега действащо хвостохранилище. Замърсяването на тези площи е предимно с тежки метали.

По отношение опазване земните недра и ползване на подземните богатства се наблюдава тенденция за увеличаване броя на получените разрешения за търсене и проучване на полезни изкопаеми - особено за скалооблицовъчни материали. В голяма част от случаите става въпрос за площи с малки размери, при които въздействието върху околната среда е ограничено.

В обектите за търсене и проучване на метални полезни изкопаеми, които обикновено са със значителни размери, до момента геоложките работи се концентрират върху малки площи, с изключение на златно находище "Ада тепе" в района на Крумовград.

Всички обекти, свързани с минно-геоложки дейности, се контролират от РИОСВ-Хасково, съгласно изисквания по закона за подземните богатства /ЗПБ/ и ЗООС. До момента няма констатирани сериозни нарушения в тази област, с изключение проблема с кариера за добив на бентонит - "Пропаст - север", където периодично се активизира свлачището.

На територията на област Кърджали се извършва ежегоден мониторинг на почвите съгласно мониторинговата мрежа “Земя и почви”. Има изградени 14 бр. почвени пунктове за пробовземане и анализиране на почвите от замърсяване с тежки метали и металоиди. Извършва се анализ и контрол по следните показатели: Ph, олово, мед, цинк,

кадмий, арсен, желязо, въглерод/органичен/, азот, фосфор, въглерод/общ/, живак, хлорорганични пестициди и киселяване.

5.1.3 ШУМ

Източници на шум в областта са автотранспортът, предимно в големите населени места, железопътният транспорт, производствената дейност и увеселителните заведения. В областта липсва функциониращо летище, което да е източник на авиационен шум от излиташите и кацащи самолети. Шумовото ниво в областта се следи постоянно само в гр. Кърджали.

5.1.4 ОТПАДЪЦИ И УПРАВЛЕНИЕ НА ОТПАДЪЦИТЕ

В съответствие с Националната програмата за управление на дейностите с отпадъци за прилагане на Директива 1999/31/ЕС на територията на област Кърджали се изгражда Регионален център за управление на отпадъците - Кърджали. Проектът за РЦУО – Кърджали няколкократно е подлаган на промени, като в крайна сметка е взето решение изпълнението на обекта да продължи, но в редуциран вид със финансиране от държавния бюджет. Въвеждането в експлоатация на регионалния център е от ключово значение за изпълнението на разпоредбите на екологичното законодателство в областта на третирането на твърди битови отпадъци.

За третиране на отпадъци, РИОСВ - Хасково е издала 152 разрешителни, в това число са площадки за разкомплектоване на излезли от употреба моторни превозни средства, за предварително третиране на отпадъци от електрическо и електронно оборудване, инсталации за физикохимично третиране на опасни болнични отпадъци, две инсталации за изгаряне на неопасни отпадъци, с цел оползотворяване на получената топлина. Допълнително на територията на инспекцията към края на 2012 г. функционират 106 обекта, на които се извършваше търговска дейност с отпадъци от черни и цветни метали. Във връзка с разпоредбите на новоприетия Закон за управление на отпадъците, лицата притежаващи лиценз за тези дейности трябва да подадат заявления за ново разрешение в срок до шест месеца от влизане на закона в сила. РИОСВ - Хасково е издало 66 регистрационни документа за дейности по третиране на неопасни отпадъци.

През изминалата 2012 г. всички общини на територията на област Кърджали обезвреждат образуваните на своя територия твърди битови отпадъци (ТБО) на временно определена за целта площадка в землището на с. Вишеград, община Кърджали. Годишно на територията на област Кърджали се образуват и се обезвреждат около 44 000 тона твърди битови отпадъци.

Значими генератори на производствени отпадъци в област Кърджали са: „ОЦК“ АД (към момента не работи), „Горубсо-Кърджали“ АД, „Пневматика Серта“ АД, „Монек

Юг” АД, „Ес енд Би Индастриал Минерал” АД, „Устра Бетон” ООД, в това число могат да се включат болнични заведения (многопрофилни болници, диспансери, спешна помощ), малки предприятия от различни браншове от типа на автосервизи, площадки за третиране на опасни отпадъци (пр. автоморги) и др.

На територията има изгредано депо за обезвреждане на отпадъци от преработка на руди (хвостохранилище Кърджали 2). Съгласно НАРЕДБА № 3 ОТ 01.04.2004 г. за класификация на отпадъците и Наредбата за специфични изисквания за управление на минните отпадъци отпадъкът, който се депонира на хвостохранилището, се класифицира като неопасен с код 01 03 06. Годишно там се депонират максимално 80 000 т. отпадъчен хвост.

5.1.5 ЗАЩИТЕНИ ПРИРОДНИ ОБЕКТИ, ТЕРИТОРИИ И ЕКОЛОГИЧНА МРЕЖА НАТУРА 2000

Около 42 % от площта на басейна на р. Арда представляват зони по „Натура 2000”, обявени съгласно Директива 92/43/ЕИО за запазване на природните местообитания и на дивата флора и фауна, за които поддръжката или подобряването на състоянието на водите са важен фактор за опазването им. На територията на област Кърджали са определени 2 такива зони за защита (*Карта №2*).

Зоните, обявени съгласно Директива 79/409/ЕИО за съхранение на дивите птици, заемат 10,6% от площта на басейна на р. Арда. На територията на област Кърджали са обявени 2 такива зони.

таблица 124 Зони за защита на водите на територията на област Кърджали, обявени по Натура 2000 във връзка с Директивата за птиците и съответните водни тела в тези зони

№	Код	Защитетена зона	Код на водното тяло	Площ по заповед (ха)
1	BG0002013	Студен кладенец	BG3AR300R011 BG3AR350L010 BG3AR300R012 BG3AR200R009 BG3AR100R008	15995.24
5	BG0002012	Крумовица	BG3AR100R006 BG3AR300R012 BG3AR200R009 BG3MA100R210 BG3AR100R007	11183.12

Източник: МОСВ

Карта 1 Зони обявени по Натура 2000 на територията на област Кърджали

Източник: МОСВ

През 2012 г. в област Кърджали няма промени в броя на защитените територии и обявените със заповед зони от екологичната мрежа Натура 2000. Проведени са процедури по предложения за обявяване на нови защитени територии за опазване на редки видове растения, както следва: Защитена местност „Находище на Провански салеп (*Orchis provincialis*) – с. Априлци” с обща площ 5,6 дка, в землището на село Априлци, ЕКАТТЕ 00905, община Кирково, област Кърджали; Защитена местност „Находище на Провански салеп (*Orchis provincialis*) – с. Лозенградци” с обща площ 70,1 дка в земл. на с. Лозенградци ЕКАТТЕ 44080, общ. Кирково, обл. Кърджали; Защитена местност „Находище на Родопски лопен (*Verbascum spatulisepalum*)” с обща площ 79,74 дка, в землището на село Горни Юруци, ЕКАТТЕ 16690, Община Крумовград, Област Кърджали.

Заповедите за обявяване са подписани от Министъра на околната среда и водите в началото на 2013 г.: Заповед No.РД-33 от 16.01.2013 г. за обявяване на Защитена местност „Находище на Провански салеп (*Orchis provincialis*) – с. Априлци, общ. Кирково и Заповед No.РД-18 от 11.01.2013 за обявяване на Защитена местност „Находище на Родопски лопен (*Verbascum spatulisepalum*)” – с. Горно Юруци, общ. Крумовград.

Таблица 125 Списък на защитените територии в област Кърджали

№	Статут и име на ЗТ	Землище	Площ в ха	Фонд	Стопанисвано от
1. Община Ардино					
1	ЗМ “Дяволски мост”	с. Дядовци	2	ДФ	ДФ-Ардино

2	ПЗ “Находище на с. Дядовци родопски силивряк” с. Дядовци	0.1	ДФФ	ДФС-Ардино
3	ПЗ “Хладилната с. Любино пещера”	0.1	ДФФ	ДФС-Ардино
4	ПЗ “Находище на с. Любино родопски силивряк”	0.1	ДФФ	ДФС-Ардино
5	ПЗ “Калето” гр. Ардино	0.5	ДФФ	ДФС-Ардино
2. Община Джебел				
6	Поддържан резерват с. Албанци “Чамлъка”	5.4	ДФФ	РИОСВ-Хасково
7	ЗМ "Вековните борове" (бивша буферна зона на ПР "Чамлъка" с. Албанци	6.2	ДФФ	ДФС-Джебел
8	ПЗ "Скални образувания" мест. Калето с. Устра	22.4	ДФФ	ДФС-Джебел
3. Община Кирково				
9	ПЗ “Находище на синя хвойна” с. Нане	0.8	ДФФ	ДФС-Кирково
10	ПЗ “Гъбата” с. Бенковски	0.02	ПФ	общ. Кирково
11	ПЗ “Лъвът” с. Бенковски	0.03	ССФ	общ. Кирково
12	ЗМ “Гюмюрджински снежник” с. Долно Къпиново, с. Горно Къпиново, с. Чакаларово, с. Кремен, с. Шумнатица	1926.4	ДФФ	ДФС-Кирково
4. Община Крумовград				
13	ПЗ "Находище на турска леска-Джелово" с. Перуника	4,9	ДФФ	ДФС-Крумовград
14	ПЗ "Находище на градински чай- р.Кесе дере"" с. Кандилка	5	ДФФ	ДФС-Крумовград
15	ПЗ “Водопада” с. Джанка	0.2	ДФФ	ДФС-Крумовград
16	ПЗ “Душан” с. Красино	0.1	ДФФ	ДФС-Крумовград
17	ПЗ “Мандрата” с. Чал	0.2	ДФФ	ДФС-Крумовград
18	ПЗ “Буреще” с. Падало	0.2	ДФФ	ДФС-Крумовград
19	ПЗ "Находище на гр. Крумовград	15	ДФФ	ДФС-Крумовград

	градински чай" м. Дайма					
20	ЗМ "Орешари"	с. Орешари	55	ДФФ, ССФ	ДФС-Крумовград,	
21	ЗМ "Рибино"	с. Рибино, с. Самовила	66,3	ДФФ, ССФ	ДФС-Крумовград	
22	ПЗ "Шест пещери" в м. "Моста"	с. Орешари	0.1	ДФФ	ДФС-Крумовград	
23	Резерват "Вълчи дол"	с. Студен кладенец	774,7	ДФФ, ПФ	РИОСВ-Хасково	
24	ЗМ „Находище на Родопски лопен”	с.Горни Юруци	79,74	ДФФ, ССФ		
25	ЗМ „Момина скала”	с.Бряговец, гр.Маджарово	782,00		ДФС-Крумовград ДФС-Харманли	
5. Община Кърджали						
26	ПЗ "Каменните гъби"	с. Бели пласт	3	ДФФ	ДФС-Кърджали	
27	ПЗ "Скални гъби" (Каменната сватба)	с. Зимзелен	5	ДФФ	ДФС-Кърджали	
28	ПЗ "Находище на родопски силивряк"	с. Прилепци (Крайно село)	3.4	ДФФ	ДФС-Кърджали	
29	ПЗ "Находище на родопска горска майка"	с. Перперек	1.7	ДФФ	ДФС-Кърджали	
30	ПЗ "Реджеб тарла"	с. Чилик	0.1	ДФФ	ДФС-Кърджали	
31	ПЗ "Скален прозорец"	с. Костино	0.2	ДФФ	ДФС-Кърджали	
32	ЗМ "Находище на венерин косъм" - река Кьошдере	гр. Кърджали	1.5	ССФ	общ. Кърджали	
33	ЗМ "Юмрук скала"	с. Калоянци	346	ДФФ	ДФС-Кърджали	
34	ЗМ "Средна Арда"	с. Звезделина, с. Висока поляна	420	ДФФ	ДФС-Кърджали	
6. Община Момчилград						
35	Поддържан резерват "Боровец"	с. Равен	35.9	ДФФ	РИОСВ-Хасково	

36	ЗМ "Равен" (бивша буферна зона на ПР "Боровец"	с. Равен	25.1	ДГФ, ПФ	РИОСВ-Хасково, ДГС-Момчилград
37	ПЗ "Вкаменената гора"	с. Равен (с. Биволяне)	7,5	ДГФ	ДГС-Момчилград
7. Община Черноочене					
38	Поддържан резерват "Женда"	с. Женда	39,9	ДГФ	ДЛС "Женда"
39	ЗМ "Боровете" (бивша буферна зона на ПР "Женда"	с. Женда	77	ДГФ, ПФ	РИОСВ-Хасково, ДЛС "Женда"
40	ПЗ "Елата" м. Келевия дренак	с. Женда	0.5	ДГФ	ДЛС "Женда"
41	ПЗ "Находище на ела"	с. Мурга	11.3	ДГФ	ДЛС "Женда"

Източник: РИОСВ Хасково

таблица 126 Защитени зони за опазване на дивите птици и за опазване на местообитанията

Област Кърджали			
№	Община	Защитена зона за опазване на дивите птици	Защитена зона за опазване на местообитанията
1	Ардино	Добростан - BG0002073	Родопи - Средни - BG0001031
2	Джебел	-	-
3	Кирково	-	Родопи - Източни - BG0001032
4	Крумовград	Студен кладенец - BG0002013	Родопи - Източни - BG0001032
		Мост Арда - BG0002071	-
		Крумовица - BG0002012	-
		Бяла река - BG0002019	-
5	Кърджали	Студен кладенец - BG0002013	Родопи - Източни - BG0001032
		Добростан - BG0002073	Родопи - Средни - BG0001031
6	Момчилград	Студен кладенец - BG0002013	Родопи - Източни - BG0001032
7	Черноочене	Добростан - BG0002073	Родопи - Средни - BG0001031

Източник: РИОСВ-Хасково

Отличителна черта на област Кърджали е наличието на сравнително големи по обхват и със значително многообразие защитени зони, попадащи в Натура 2000.

Опазването на природната автентичност и многообразие съставлява едно от предизвикателствата пред икономическото развитие на областта, доколкото от една страна пречатства агресивната икономическа намеса в околната среда, а от друга страна – капацитетът на структурите за тяхното опазване все още се нуждае от укрепване. Уникалното съчетание на различните природни елементи следва да бъде използвано като предимство при начертаването на мерките за подкрепа на устойчивото развитие на областта.

SWOT Екологично състояние и рискове

СИЛНИ СТРАНИ	СЛАБИ СТРАНИ
<ul style="list-style-type: none"> • Благоприятен климат • Наличие на множество НАТУРА и други защитени зони • Наличие на горски масиви и водни площи, оказващи благоприятно въздействие върху чистотата на въздуха 	<ul style="list-style-type: none"> • Екологични проблеми, свързани със замърсяването на въздуха с фини прахови частици, водите и почвите в част от областта, главно от добивна промишленост • Районът е засегнат от наводнения и свлачищни процеси, а през лятото – от засушаване.
ВЪЗМОЖНОСТИ	ЗАПЛАХИ
<ul style="list-style-type: none"> • Запазване и оптимално оползотворяване на наличното природно богатство • Изграждане на съоръжения за покриване на економите за добивната промишленост • Европейско финансиране на екологични проекти и в следващия програмен период 	<ul style="list-style-type: none"> • Продължаващи климатични промени • Забавено и неефективно усвояване на средства по Европейските финансови инструменти, като възможност за финансиране на проекти за осигуряване на екоравновесие и подобряване качеството на живот

5.2 ИЗВОДИ:

Състоянието на пътната настилка на пътната мрежа е „средно“ и е налице тенденция за трайно влошаване. През територията на областния център гр. Кърджали

преминава тежкотоварен трафик, който се очаква да бъде засилен, след откриването на ГКПП „Маказа“, което налага изграждането на обходен път около града.

За областта е характерен нисък процент на покритие с канализационна мрежа и нисък процент от отпадните води, причистени от пречиствателни станции.

Газификацията на територията на областта е в начална степен на развитие.

Налице е ясна и устойчива тенденция за увеличаване на достъпа до Интернет, но по този показател област Кърджали все още се намира под средните нива за страната. Налице е необходимост от подобряване и на достъпа до широколентов Интернет.

На територията на област Кърджали са разположени много на брой и разнообразни по своя характер защитени територии и защитени зони за опазване на дивите птици и за опазване на местообитанията.

6 АДМИНИСТРАТИВЕН КАПАЦИТЕТ, МЕЖДУИНСТИТУЦИОНАЛНА КООРДИНАЦИЯ И СЪГЛАСУВАНOST НА ПОЛИТИКИТЕ

Процесът на разработване, приемане и прилагане на Областната стратегия за развитие на област Кърджали като средносрочен документ за стратегическо планиране на регионалното развитие на областта изисква координираната работа както на органи на регионално управление, така и на неправителствените организации и социалните партньори.

Областният управител, подпомаган от Областната администрация организира изработването, обсъждането, съгласуването и актуализирането на документа, като осъществява координация и контрол върху процеса на разработването му. Областният управител внася проекта на ОблСР за обсъждане и съгласуване в Регионалния съвет за развитие на Южен централен район и в Областния съвет за развитие - за приемане.

Регионалният съвет за развитие на Южен централен район обсъжда и съгласува проекта на ОблСР на област Кърджали.

Областният съвет за развитие обсъжда и приема ОблСР след съгласуване с Регионалния съвет за развитие, както и обсъжда и съгласува инициативите на общините; обсъжда и предлага инициативи и схеми за ресурсно осигуряване при изпълнението на ОблСР, /включително за финансиране на общински проекти/ и съдейства за осигуряване на информация за изпълнението и оценката на ОСР. Областният съвет за развитие се председателства от Областния управител и включва 14 представители на местни власти (Кмета на община и Председателя на Общинския съвет на всяка една от 7-те общини на територията на областта), както и Кърджалийска търговско-промишлена палата, Стопанска камара-Кърджали, БСЧП “Възраждане”-Кърджали, Съюз за стопанска инициатива-Кърджали, КРИБ-Кърджали, СРС на КТ “Подкрепа”-Кърджали и РС на КНСБ-Кърджали.

Органите на местно самоуправление и на местна администрация участват в процеса на изготвяне на ОблСР и на нейното изпълнение. При изготвяне на общинските планове за развитие те съблюдават насоките, които се съдържат в ОблСР.

Неправителствените организации, социално-икономическите партньори и частния сектор са включени активно в процеса на изготвяне, реализация и процеса на

наблюдение на изпълнение на ОблСР, чрез активно участие в процеса на вземане на решения и чрез създаване на партньорства с регионалните и местните организации на бизнеса, образователни, здравни, социални и културни организации; инфраструктурни предприятия, неправителствени организации, граждански сдружения и други.

На ниво Област Кърджали се осъществяват активни действия за междуинституционално съгласуване и координиране на политики и конкретни действия. В рамките на областта, на областно ниво, функционират 13 междуинституционални съвети и комисии: Областен съвет за развитие, Постоянна Комисия по заетостта към Областния съвет за развитие, Областна транспортна комисия, Епизоотична комисия към Областната администрация, Областен експертно-консултативен съвет по земеделие, Областен съвет по енергийна ефективност, Областен съвет по сигурност на област Кърджали, Областен съвет по условията на труд, Областен съвет за тристранно сътрудничество, Областен съвет за сътрудничество по етнически и интеграционни въпроси, Областен съвет за противодействие на корупцията, Постоянна експертна комисия по архиви, Регионален пандемичен комитет.

Повишаването на административния капацитет е обект на последователни усилия. С цел да се подобри процеса на формиране, координиране и провеждане на политики за добро управление в област Кърджали през 2012-2013 г. се изпълнява Проект „Правото на добро управление и добра администрация – гарантирано право на гражданите в област Кърджали” по Оперативна програма “Административен капацитет”. Проектът е насочен към:

- Осъществяване на обмен на опит и най-добри практики от Регион Хага на политиките за добро управление в областта на екологията и водите, земеделието и туризма, за взаимстване и тестване в област Кърджали.

- Повишаване информираността и подобряване капацитета на областната и общинските администрации в областта на доброто управление за създаване на условия за изграждане на модерни и ефективни администрации в област Кърджали, близо до хората.

- Разработване и прилагане на Иновативен модел за добро управление на конкретни политики в област Кърджали, чрез принос на всички заинтересовани страни, адаптиран към нуждите и очакванията на гражданите.

Независимо от постигнато в областта на изграждане на административен капацитет и подобряване на междуинституционалната съгласуваност на политиките, все още механизмите за координиране и взаимодействие не са напълно ефективни. Изпълнението на координираните действия е твърде бавно и фрагментарно, а решения, които трябва да бъдат взети съвместно, често са отлагани. Нивото на доверие между различните социални партньори все още не е високо, което допълнително затруднява достигането и прилагането на адекватни и полезни решения.

7 SWOT И LOED АНАЛИЗ

Прилагането на тези два аналитични инструмента позволява пределно синтезирано представяне на една комплексна картина на социално-икономическо развитие на областта, изграждане на предварителна представа за решимостта на разкритите проблеми, насочване към приоритетните сфери на развитие и насочване към приоритетните проблеми за решаване.

S.W.O.T.	L.O.E.D.
СИЛНИ СТРАНИ	НАДГРАЖДАНЕ НА СИЛНИТЕ СТРАНИ
Благоприятно географско положение (общата граница с Република Гърция е около 90 км)	Максимално използване на близостта с Гърция (рационално използване на на ГКПП „Маказа“)
Благоприятни климатични и почвени условия за развитие на технически, етерично-маслени и южни култури	Подпомагане развитието на конкурентоспособно земеделие с фокус върху култури с висока цена на международния пазар, неизискващи наличие на големи земеделски площи чрез различни държавни и европейски субсидии Осигуряване на възможности за допълнително обучение и сътрудничество с научни и развойни институции Инициране на програми за квалификация на работната сила, която потенциално ще бъде освободена от намаляващите обеми на тютюнопроизводство, и насочване към отглеждане на нови технически култури
Налични големи язовира в областта, обуславящи функционирането на водоелектрически централи	Оптимизиране функционирането на съществуващите ВЕЦ и изграждането на нови
Голямо разнообразие от растителни и животински видове, както и преобладаващ планински релеф, представляващи интерес за развитието на планински, еко и ловен туризъм	Стимулиране развитието на туризма и популяризирането му, чрез създаване на единен туристически продукт и подобрен маркетинг

Богатство от полезни изкопаеми	Подпомагане на екологично щадящ добив на полезни изкопаеми и използването на добива до създаването и реализирането на пазара на краен продукт с висока добавена стойност
Съществуваща материално техническа база за лека и тежка промишленост	Недопускане на производства, замърсяващи околната среда и привличане на такива, произвеждащи продукти с висока добавена стойност и иновативност. Подкрепа за навлизане на стратегически инвеститори.
Традиции и преобладаващ дял на преработващата промишленост в Област Кърджали	Стимулиране на инвестиции в производства със завършен цикъл и крайни продукти за потребители
Умерен 4 сезонен климат с положителни температури и преобладаващи слънчеви дни	Изграждане на съвременни системи за мониторинг, проучване и ранно оповестяване на климатични процеси
Наличие на достатъчна мрежа от учебни заведения с оптимална структура за общо образование, професионална подготовка и за получаване на висша образователна степен	Организиране на образователната програма в съответствие с изискванията на трудовия и икономическия пазар
Наличие на болнична система със сравнително добра материална база	Привличане на млади лекари и по-добро включване на отдалечените райони в здравеопазването
Утвърдени богати културни традиции за взаимно честване на различните етно-културни празници	Разработване и изпълнение на проекти за развитие и популяризиране на културния живот и туризма и интеграция с културните продукти на съседни области
Запазени паметници на културата	
Уникално историческо наследство	
СЛАБИ СТРАНИ	ПРЕОДОЛЯВАНЕ НА СЛАБИТЕ СТРАНИ
Не се използва пълния потенциал на водните ресурси в областта	Работа по подобряване достъпността и качеството на пътя към ГКПП Маказа в направление Комотини, Гърция
Продължаваща тенденция на отрицателен прираст на населението	Стимулиране на инвестициите за оползотворяване на водните ресурси

Недостатъчно развити бизнес услуги	Стимулиране раждаемостта и привличане на млади и квалифицирани кадри
	Осъществяване на проекти за развитие на бизнес-информационен център, бизнес-инкубатор, индустриален и логистичен парк
Амортизирани производствени зони, непривлекателни за нови инвестиции; липса на устроени нови зони за инвестиции; неизползвани възможности на селските територии за изнасяне на производства	Инвестиции за подобряване на инфраструктурата и инвестиционната инфраструктура в областта
Уязвимо и неконкурентоспособно като цяло селскостопанско производство и разрушени поливни системи	Интегрирани подкрепящи дейности за осигуряване на висок достъп до финансовите инструменти за селскостопански производители и МСП в селските райони на областта с цел производство предимно не на суровини, а на стоки за консумация; изграждане на поливни системи; налагане на научен подход в производството и изграждане на инфраструктура, съпътстваща производството и реализацията на селскостопанска и горска продукция
Остаряло оборудване и технологии, ниска конкурентоспособност, ограничени местни пазари за предприятията	Подпомагане на местните предприемачи да идентифицират и се възползват от инструменти за повишване на конкурентоспособността на бизнеса (национални и ЕС програми)
Липса на висококвалифицирани кадри за развитие на туризъм и обслужващи индустрии	Изграждане на информационна и координационна система за обслужване в туризма
Ниска средна годишна заплата на наетите лица по трудово и служебно правоотношение	Подпомагане на частния сектор и малките и средни предприятия чрез оптимизиране на регулаторните режими; подкрепа за привличане на средства от оперативните програми, над национален маркетинг на
Безработица, надвишаваща средните за страната стойности, и постоянно	

увеличение броя на безработните, особено тези с по-ниско образование, продължително безработни лица с регистрация над 1 година, безработни от възрастови групи 50-54 години и над 55 години.	инвестиционните възможности и възможности за бизнес партньорства с фирми в областта. Разработване на програми за намаляване на безработицата и интегриране на работната сила от 50 до 54 години и над 55 години в икономическия живот на областта.
Структурна безработица	Разработване на програми за квалификация и преквалификация в съответствие с изискванията на областния трудов и икономически пазар
Частният сектор не е в състояние да поеме освободената работна сила и производствени мощности.	Привличане на чуждестранни инвестиции за подобряване цялостното развитие на работния пазар и привличане интереса на образовани млади кадри
Изтичане на млади и квалифицирани специалисти в други по-развити райони и страни от ЕС.	
Ниска степен на изграденост на газоразпределителни мрежи и газификацията на домакинствата, наличие на територии извън газоразпределителната мрежа	Ускоряване на изграждането на газоразпределителни мрежи на територията на областта и на газификацията на домакинства
ВЪЗМОЖНОСТИ	ИЗПОЛЗВАНЕ НА ВЪЗМОЖНОСТИТЕ
Доказан потенциал на Областта за осъществяване на транспортно и икономическо сътрудничество	Осъществяване на трансгранично сътрудничество с Гърция и Турция, за развитието на търговията, туризма, транспорта и движението на инвестиции
Общо и координирано използване на ресурси със съседните Области	Създаване на общи туристически продукти и дестинации, съвместни рекламни кампании, използване на търговски бази, логистични центрове и ГКПП
Развитие на планински и еко-туризъм чрез щадящо използване на наличните флора, фауна, релеф и климат	Стимулиране развитието на еко и планински туризъм, популяризиране целенасочени мерки за опазването на видовете
Преструктуриране и оптимизиране на производствените мощности и заетостта в структуроопределящи предприятия на тежката промишленост	Привличане на ресурси, както от национални програми за развитие, така и чрез инструменти за ПЧП
Възстановяване и изграждане на нови	Привличане на ресурси, както от

високо-ефективни и с ниска себестойност на подаваната вода поливни системи	национални програми за развитие, така и чрез инструменти за ПЧП
Създаване на условия за сдружаване на земеделските производители	Изграждане на ефективни форми за обслужване на нуждите от информация и консултантска подкрепа в областта с приоритет труднодостъпните райони
Стимулиране създаването на местни малки и средни предприятия за преработка на земеделска и животновъдна продукция	Административна и консултантска подкрепа за навлизане на инвестиции в Областта на преработвателната и хранително-вкусовата промишленост. Изграждане на съвременна, довеждаща и обслужваща инфраструктура.
Развитие на местния културно-исторически и туристически продукт	Изготвяне на цялостна стратегия за развитие и съхранение на историческото и културното наследство, както и традициите в региона. Ефективно прилагане на стратегията за развитие на туризма в област Кърджали
Целенасочено подобряване на професионалната квалификация и условията за преквалификация на безработни и заети лица, съобразно нуждите на икономиката	Повишаване капацитета на административния персонал за работа по европейски програми и проекти и усвояване на средствата за въвеждане на програми и мерки за заетост, обучение и ограмотяване.
Използване на европейски фондове за подобряване на учебната база и модернизиране на болничната инфраструктура	Повишаване информираността на населението за възможностите, предлагани от съществуващите европейски програми и фондове
Насърчаване на малкия и среден бизнес за създаване на работни места чрез програми и мерки, финансирани от фондовете на Европейския съюз	Увеличаване информираността на населението за дейностите в областта, целящи цялостно подобряване на начина на живот в нея. Включване на все по-голям брой хора и идеи в процеса на икономическо и социално развитие на областта
Реформиране и осъвременяване на учебния процес според изискванията на ЕС и пазара на труда	Подобряване материалната база на професионалните учебни заведения за практическа подготовка и използването ѝ в процеса на квалификация и преквалификация на безработните
Ресурси от национални програми и фондове на ЕС за структурирана политика в областта на социалните услуги	Подобряване на капацитета на доставчиците на социални услуги и увеличаване броя на защитените жилища, специализираните центрове и домове
Повишаване на интереса към културен живот и събития	Изпълнение на редица европейски проекти за развитие на културния живот в областта

ЗАПЛАХИ	ЗАЩИТА ОТ ЗАПЛАХИТЕ
Продължително намаляване и застаряване на населението	Стимулиране раждаемостта и привличане на млади и квалифицирани кадри
Изчерпване на природните ресурси Неправилно използване на почвите и водните ресурси	Прилагане на модерни техники за използване на природните ресурси, програми за мониторинг и контрол
Замърсяване на околната среда	Създаване и изпълнение на програми и мерки за опазване на околната среда, фокус върху изграждане на съоръжения, отговарящи на економите – главно в добивна промишленост Приоритетни инвестиции и интегрирани дейности за редуциране на стари замърсявания и подобряване на показателите за чистота на околната среда (включително увеличаване на процента на пречистени води и разширяване на канализационната мрежа)
Продължаваща икономическа и финансова криза	Извършване на планирани и насочени инициативи в областта на местното икономическо развитие, подкрепа за запазването и развитието на местния бизнес, ефективни дейности за привличане на нов бизнес, опознаване на собствените ресурси и потенциал и осъществяване на успешен маркетинг.
Продължаващо увеличение на вътрешно – общинските различия, особено между общинския център и малките населени места	Балансирани и аргументирани инициативи за преодоляване на различията, чрез подобряване на инфраструктурните и комуникационни връзки, социални услуги във всички населени места и насочване на инвеститорски интерес в цялата територия
Липса на капацитет за усвояване на средствата от фондовете на Европейския съюз.	Повишаване капацитета на административния персонал за работа по европейски програми и проекти и усвояване на средствата от тях, ефективно използване на възможностите на Областния информационен център и други институции, предоставящи информация за европейски програми и проекти

II. ЦЕЛИ И ПРИОРИТЕТИ ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ ЗА ПЕРИОДА 2014 - 2020

РЕПЕРИ ЗА ДЕФИНИРАНЕ НА СТРАТЕГИЧЕСКАТА РАМКА ЗА РАЗВИТИЕ НА ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ ЗА ПЕРИОДА 2014-2020 Г.

Стратегическата рамка е съобразена с изискванията на националното законодателство за регионално развитие и се основава на следните обстоятелства:

- Стратегическата рамка отчита резултатите от извършения социално-икономически анализ и SWOT-анализ и генерираните изводи за тенденциите в развитието, текущото състояние и бъдещия потенциал за развитие на ЮЦР.
- Стратегическата рамка за развитие на област Кърджали отчита и целите на Европейската кохезионна политика и приоритетите за развитие на регионите на ЕС, определени със Стратегията „Европа 2020”, Териториалния дневен ред на ЕС 2020 и други общеевропейски документи по политиката на сближаване.
- Стратегическата рамка е обвързана с националните цели и приоритети на основополагащите стратегически документи за развитие на страната през новия програмен период - Национална програма за развитие „България 2020”, Национална програма за реформи 2011-2015 г., Национална стратегия за регионално развитие на Република България 2012-2022 г., Националната концепция за пространствено развитие за периода 2013 -2025 г., както и различни секторни стратегии и политики.
- Стратегическата рамка на Областната стратегия за развитие отразява основните насоки и акценти на трите основни финансови инструмента на ЕС за програмния период 2014-2020 г. – ЕСФ, ЕФРР, КФ.
- Отразява стратегическата рамка на новия Регионален план за развитие на ЮЦР 2014-2020 г., както и на някои постановления от действащата Областна стратегия и на общинските планове за развитие и извършените междинни оценки.
- Отчита резултатите от обсъжданията с представители на: местната общинска и областна власт, бизнеса, обществени и синдикални организации, относно приоритетите пред развитието на областта.

Стратегия „Европа 2020” е основния, рамков документ за актуалните цели на Европейската кохезионна политика по отношение на заетостта, иновациите, глобалните заплахи от климатични промени и енергийна зависимост, образованието и бедността. Приоритетите на стратегията са насочени в три логически аргументирани направления:

- *интелигентен растеж – икономика на знания и иновации;*
- *устойчив растеж – нисковъглеродна икономика, ВЕИ, конкурентоспособност чрез ефективно използване на ресурсите, добра бизнес среда за МСП и активно предприемачество;*
- *приобщаващ растеж – паралелно развитие и на традиционна икономика с висока заетост на нискоквалифицирана работна ръка, буфер срещу бедността, средство за социално и териториално сближаване.*

Национална програма за реформи 2011-2015 г. е стратегически документ, който се разработва в изпълнение на целите и водещите инициативи на Стратегията „Европа 2020“. В Националната програма за реформи като национален ангажимент по Стратегията „Европа 2020“ са трансформирани целите на Стратегията и са заложили следните национални цели за постигане до 2020 г.:

- Национална цел 1: „Достигане на 76% заетост сред населението на възраст 20 – 64 г.“;
- Национална цел 2: „Повишаване дела на разходите за научно-изследователска и развойна дейност до 1,5% от БВП“;
- Национална цел 3: „Достигане на 16% дял на възобновяемите енергийни източници в брутно крайно потребление на енергия и повишаване на енергийната ефективност с 25%“;
- Национална цел 4: „Намаляване на дела на преждевременно напусналите образователната система до 11% и повишаване на дела на 30 – 34 годишните със завършено висше образование – 36%“;
- Национална цел 5: „Намаляване на броя на живеещите в бедност с 260 хил. души“ (с 16%).

Стратегическите целеполагания в настоящата Областна стратегия за развитие са базирани на подхода на еволюционно развитие и надграждане над предишния период 2005-2013 г. Подобни еволюционни промени следва да продължат във вече утвърдените приоритетни насоки – икономика, инфраструктура, качество на живот, социални услуги, институционален капацитет. В тази връзка Областната стратегия за развитие следва да продължи подхода на плавно планиране, без да се стреми към радикални структурни постижения (реалистичност, на базата на обективни тенденции в социално-икономическото развитие и наличието на инвестиционни инструменти).

1. ВИЗИЯ ЗА БЪДЕЩО РАЗВИТИЕ НА ОБЛАСТТА

Визията, която определя рамката за реализация на Областна стратегия за развитие на област Кърджали за периода 2014-2020 г., е следната:

Област Кърджали – регион с благоприятна икономическа среда, осигуряваща високо качество на живот и възможности за повишаване доходите на гражданите

За програмния период усилията ще бъдат фокусирани към повишаване темпа на икономическо развитие и подобряване условията за живот в населените места. Стремехът е към доближаване до средното ниво на социално-икономическо развитие в ЕС, базирайки се на интелигентен, устойчив и щадящ околната среда и собствените ресурси растеж.

Ще се разчита на местните сравнителни предимства и потенциал за развитие на традиционните отрасли, както и на използване стратегическото географско положение в трансграничния регион.

Областната стратегия за развитие има за задача да фокусира политиките и да даде рамката за използването на наличните ресурси по такъв начин, че да подпомогне областта да възстанови икономическата си жизнеспособност и да преодолее изоставането, което се наблюдава в момента. Примерът на редица други държави и региони показва, че чрез прилагането на целенасочени мерки, на базата на реалистични цели, може да се постигне значим напредък в рамките на програмния период, за който е дефиниран обхвата на документа.

Настоящата визия отразява новите приоритети на областта и е в съгласие със следните няколко фактора:

- Република България е член на Европейския съюз от 1 януари 2007 г. и е в края на първия си програмен период, чрез който получава финансиране за реализиране на европейските политики по сближаване и подобряване качеството на живот на европейските граждани.
- Световната финансова и икономическа криза налага прецизиране на стратегиите на регионите за постигане на по-голяма конкурентоспособност и адекватност към все по-бързо променящите се условия за бизнес.
- Европа има своята Стратегия „Европа 2020“ и българската икономика следва общоприетите европейски приоритети.

2. ГЛАВНА ЦЕЛ И СТРАТЕГИЧЕСКИ ЦЕЛИ

2.1. ГЛАВНА ЦЕЛ

Главна цел на регионалното развитие на област Кърджали за периода до 2020 г. е **“Запазване и диверсификация на съществуващия бизнес, привличане на нови инвеститори и подобряване на техническата инфраструктура за превръщането на област Кърджали в бързо развиващ се регион в България“.**

Тя отразява както необходимостта от усилия за запазване на съществуващия бизнес, източник на заетост и доходи на голяма част от населението, така и нуждата да

бъдат привлечени нови инвеститори, които да спомогнат за преодоляването на забавянето на растежа и стартиране на позитивни тенденции.

2.2. СТРАТЕГИЧЕСКИ ЦЕЛИ

Формулираните стратегически цели са в тясно съответствие с целите на Националната стратегия за регионално развитие на Република България 2012-2022 г., с Националната програма за развитие: България 2020, Национална програма за реформи на Република България (2011-2015 г.), Регионалния план за развитие на Южен Централен район 2014-2020 г. и Националната концепция за пространствено развитие 2013-2025 г.

2.2.1. СТРАТЕГИЧЕСКА ЦЕЛ 1 (СЦ1)

ПОДОБРЯВАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКИЯ КЛИМАТ И ПРИВЛЕКАТЕЛНОСТТА НА РЕГИОНА ЗА БИЗНЕС, ЧРЕЗ ИНВЕСТИЦИИ В ЧОВЕШКИЯ КАПИТАЛ И БИЗНЕС СВЪРЗАНАТА ИНФРАСТРУКТУРА.

Тази стратегическа цел подкрепя действия и мерки, които да преодолеят изоставането на областната икономика спрямо средните показатели за страната. Освен догонващ растеж чрез специално насочена подкрепа от националната и регионална политика, Област Кърджали следва да мобилизира и включи в този растеж специфичния си потенциал и фактори на растеж, както и да подсилва техните сравнителни предимства. Сред недостатъчно добре оползотворените ресурси, които са и потенциал за регионално развитие в положителна посока, са селското стопанство, природните ресурси и културното наследство. Необходимо е да се приложат мерки за ефективното използване и валоризиране на тези специфични потенциали във всички части на областта и с тях да бъдат съобразени областите за подготовка на човешкия ресурс и необходимата инфраструктура – агро, за достъп до културни и туристически обекти и за изграждане на производствени и логистични съоръжения.

2.2.2. СТРАТЕГИЧЕСКА ЦЕЛ 2 (СЦ2)

БАЛАНСИРАНО РАЗВИТИЕ НА ГРАДСКАТА СРЕДА И НАМАЛЯВАНЕ РЕГИОНАЛНИТЕ РАЗЛИЧИЯ В КАЧЕСТВОТО НА ЖИВОТ

Елементите на регионалната и местна инфраструктура са основен фактор, стимулиращ развитието на бизнеса и икономическото балансиране на територията. Изграждането на регионалната инфраструктура е и потенциален източник за привличане на инвестиции, създаване на нови работни места и повишаване качеството на живот.

2.2.3. СТРАТЕГИЧЕСКА ЦЕЛ 3 (СЦ3)

РАЗВИТИЕ НА АДМИНИСТРАТИВНИЯ КАПАЦИТЕТ И УВЕЛИЧАВАНЕ НА ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ЗА ПРИВЛИЧАНЕ НА ИНВЕСТИЦИИ В РЕГИОНА

С оглед създаване на по-добри възможности за правене на бизнес и повишаване качеството на живот, инвестициите в административен капацитет и в укрепване ефикасността на публичните администрации и публичните услуги са от особена важност. Все по-високите изисквания на гражданите и бизнеса за бързина и качество на обслужването налагат съсредоточаването на ресурс в оптимизиране на процесите по предоставяне на административни услуги и хоризонтална оперативна свързаност на публичните институции.

3. ПРИОРИТЕТИ, СПЕЦИФИЧНИ ЦЕЛИ, НЕОБХОДИМИ ДЕЙСТВИЯ/МЕРКИ/ПРОЕКТИ ЗА ПОСТИГАНЕ НА ЦЕЛИТЕ И ПРИОРИТЕТИТЕ

Стратегията поставя фокус върху пет приоритета за развитие на област Кърджали:

Приоритет 1: Целенасочена подкрепа за запазване, модернизиране и разширяване на местните предприятия и изграждане на съвременна инфраструктура за привличане на външни инвеститори в преработвателната и друга промишленост.

Специфична цел 1: Мерки за запазване на съществуващите предприятия в традиционни за областта индустрии.

Специфична цел 2. Стимулиране на изследователската и развойна дейност за навлизане на иновации и нови технологии.

Специфична цел 3: Разработване на инвестиционен профил и реализиране на стратегия за привличане на инвестиции в област Кърджали.

Специфична цел 4: Възстановяване и развиване на общинските центрове в областта чрез прилагане на интегриран план за градско възстановяване и развитие на град Кърджали и разработване на интегрирани планове за обновяване на останалите общински центрове в областта.

Приоритет 2: Подобряване на териториалната устойчивост и постигане на инфраструктурна балансираност и свързаност, вкл. и в международен план.

Специфична цел 1: Развитие на жизнената среда, транспортната инфраструктура и достъпност. Усъвършенстване на транспортното обслужване.

Специфична цел 2: Възстановяване на съществуващата и изграждане на необходимата нова ВиК инфраструктура.

Специфична цел 3: Опазване на околната среда чрез развитие на екологична инфраструктура и инфраструктура за депониране на отпадъци.

Специфична цел 4: Ускоряване на процесите по газификация на област Кърджали.
Приоритет 3: Развитие на конкурентоспособно земеделие и животновъдство.
Специфична цел 1: Реализиране на програма за насърчаване на екологично чистото земеделие. Специфична цел 2: Подпомагане на частни производители за развитие на животновъдството и утвърждаване на местни крайни продукти с висока добавена стойност. Специфична цел 3: Програма за оптимизиране на тютюнопроизводството в областта и подкрепа за алтернативни земеделски дейности.
Приоритет 4: Интегрирано развитие на културно-исторически и алтернативен туризъм.
Специфична цел 1: Повишаване познаваемостта и качеството на местния туристически продукт. Специфична цел 2: Развитие на алтернативен туризъм, вкл. и в малките населени места.
Приоритет 5: Развитие на човешкия капитал като ресурс за създаване и привличане на нови инвестиции.
Специфична цел 1: Повишаване на образователното равнище на населението, съобразно изискванията на бизнеса и инвеститорите. Специфична цел 2: Развитие на социалната, здравна, културна и спортна инфраструктура. Специфична цел 3: Укрепване на институционалния капацитет на публичните институции за подобряване процесите по управление и обслужване на граждани и бизнес. Специфична цел 4: Развитие на трансгранично и транснационално сътрудничество.

Приоритет 1: Целенасочена подкрепа за запазване, модернизиране и разширяване на местните предприятия и изграждане на съвременна инфраструктура за привличане на външни инвеститори в преработвателната и друга промишленост.

Изпълнението на настоящия приоритет ще подкрепи запазване на вече съществуващите предприятия и ще създаде условия за привличането на нови инвеститори – както местни (български), така и чуждестранни инвеститори. Целевата група ще бъдат предприятия, които инвестират в преработвателната промишленост.

От гледна точка на генерирането на бизнес и заетост, два основни вида инвестиции са най-приложими предвид социално-икономическите характеристики на област Кърджали:

- Инвестиции, търсещи ресурси
- Инвестиции, търсещи пазари

Основните резултати ще бъдат:

- Запазване конкурентоспособността на структуроопределящите предприятия в областта, както и нивата на заетост;
- Подобряване на индустриалната инфраструктура;
- Повишаване на инвестициите в дълготрайни материални и нематериални активи;
- Повишаване на brutния вътрешен продукт на областта;
- Повишаване на производителността на труда;
- Намаляване на нивата на безработица;
- Повишаване на доходите на населението;

Настоящият приоритет е в съзвучие с най-високите европейски изисквания и критерии за опазване на околната среда и устойчиво развитие.

Специфична цел 1: Запазване на съществуващите предприятия в традиционни за областта индустрии.

Област Кърджали ще бъде реален партньор на местния бизнес, основа за: устойчивото регионално икономическо развитие, осигуряването на заетост, генерирането на доходи за работещите в предприятията и техните семейства, както и за реализирането на приходи в местния и националния бюджет. В рамките на настоящата цел ще бъде приложен комплекс от мерки, които да съдействат за запазване на съществуващите предприятия на територията на областта с цел постигане на устойчивост в заетостта на техния персонал и доходите им. Мерките за постигането на тази цел ще бъдат концентрирани в три групи.

ПОДКРЕПА ЗА СЪЩЕСТВУВАЩИТЕ СРЕДНИ И ГОЛЕМИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Като се има предвид, че тази група предприятия, макар и малко на брой, осигурява структурната стабилност на областната икономика, трябва да бъде подкрепяна чрез предоставяне на пълно административно съдействие за решаването на конкретни проблеми, свързани с: екологични въпроси, подготовка и мотивация на персонала, както и по отношение на конкурентоспособността. Следва да се търси възможност за иницирането на секторни клъстерни образувания, които да обхващат предприятия с потенциал за хоризонтална или вертикална интеграция на дейностите.

ПОДКРЕПА ЗА СЪЩЕСТВУВАЩИТЕ МИКРО И МАЛКИ ПРЕДПРИЯТИЯ

Тази група от фирми играе основна роля в дългосрочното осигуряване на заетост и доходи на работници, основно разположени в селските общини от областта. Голяма част от нея са семейни фирми, които осигуряват препитание на предприемчиви домакинства. Поради своя размер, те са най-силно повлияни от негативните ефекти на икономическата криза и имат най-голяма нужда от подкрепа. Сравнително големият им брой налага прилагане на дейности за подкрепа, базирани на регионален и браншови принцип, както и предоставянето на съдействие за по-пълно използване на средствата, предоставяни от Европейския съюз.

НАСЪРЧАВАНЕ НА ПРЕДПРИЕМАЧЕСТВОТО

В рамките на настоящата мярка ще се активизират дейностите по насърчаване създаването на нови микро и малки предприятия и семейни фирми за диверсификация на икономическия профил на местната икономика. В град Кърджали от 2006 г. работи бизнес инкубатор, който следва да се превърне в един от стълбовете за насърчаване на фирмите в ранния етап на тяхното развитие. Едновременно с това, ще се търсят възможности за създаването на още бизнес инкубатори и за повишаване на предприемаческата култура и уменията да се управлява бизнес. Основните средства за това могат да дойдат от оперативните програми “Иновации и предприемачество” и “Развитие на човешките ресурси”, които ще бъдат достъпни в периода 2014-2020 г.

Развитието и изграждането на индустриални зони и логистични паркове ще бъде средство за повишаване на икономическия растеж на регионално ниво. Тези организирани бизнес пространства ще са от съществено значение за развитие на общности на производители и преработватели, за създаване на работни места, за териториално планиране, екологичен и икономически просперитет. Посредством тях местните фирми получават достъп до канали за дистрибуция, отворени от мултинационалните корпорации, стават техни местни (под-) доставчици или отговарят на повишената конкуренция от страна на чуждестранните фирми. Тези пространства ще подобрят достъпа на област Кърджали до технологии чрез получаването на лицензи, създаването на съвместни производства (джойнт венчърс) и местна търговия. Местните служители в чуждестранните фирми, разположени в зоните и центровете могат да приложат придобития в процеса на работата им ноу-хау, да създадат нови компании или да започнат работа във вече съществуващи местни фирми.

Значимостта на тази цел е свързана и с функционирането на ГКПП-Маказа, което би трябвало да генерира значително активизиране на търговския трафик с Гърция и навлизането на гръцки фирми на местния пазар.

Специфична цел 2: Стимулиране на изследователската и развойна дейност за навлизане на иновации и нови технологии.

Внедряването на нови технологии и прилагането на иновации е най-сигурният път за повишаване на конкурентоспособността на областта. Тези инвестиции ще осигурят устойчивост и способност за създаване на привлекателни работни места, развитие на работната сила и генериране на растеж.

ПРОУЧВАНЕ НА СЕКТОРИТЕ С НАЙ-ГОЛЯМ ПОТЕНЦИАЛ ЗА НИРД В ОБЛАСТТА

Областна администрация ще координира провеждането на проучване в предприятията, работещи на територията на област Кърджали, с цел установяване на необходимостта и потенциала им за реализиране на НИРД и комерсиализация на резултатите от изследванията. Това ще даде възможност за ефективно насочване на усилията на публичната власт за стимулиране на конкурентни и иновативни производства и за привличане на изследователски звена от водещи учебни заведения и институти.

ПОПУЛЯРИЗИРАНЕ НА ВЪЗМОЖНОСТИТЕ ЗА СТИМУЛИРАНЕ НА НИРД ЧРЕЗ СРЕДСТВА ОТ ЕС

Местните предприятия на територията, вкл. и в по-изостаналите части на областта, следва да инвестират в оптимизиране, диверсифициране и развитие на произвежданите продукти и услуги. За тази цел в програмния период ще се насърчават инвестиции, свързани с внедряване на нови и високотехнологични решения. Ще се акцентира върху концепции, водещи към производителност и конкурентоспособност, и управление на качеството в предприятията.

Ефективно ще се подкрепят действия, които са в посока разширяване на сътрудничеството между академичните и развойни общности извън и в областта, и предприятията на територията. Ще се подкрепят и дейностите на ВУЗ, фокусирани към потребностите на местната икономика.

Дейностите са насочени и към въвеждане на „зелени технологии“, в съответствие с предвижданията на Националната дългосрочна програма за насърчаване използването на ВЕИ (2005-2015 г.) и Стратегия „Европа 2020“ за увеличаване до 16 % на дела на ВЕИ в крайното енергийно потребление; въвеждане на енергийни обследвания, сертифициране и въвеждане на добри практики за енергиен мениджмънт.

Специфична цел 3: Разработване на инвестиционен профил и реализиране на стратегия за привличане на инвестиции в област Кърджали.

За да може Област Кърджали да бъде успешна в привличането на инвестиции, тя следва да приложи методологичен подход, който да гарантира успех в периода на реализацията на стратегията. Конкретните етапи на изпълнението на специфичната цел са следните:

РАЗРАБОТВАНЕ НА ИНВЕСТИЦИОНЕН ПРОФИЛ НА ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ

Профилът ще представи информация за основните характеристики (вътрешен одит и анализ на възможностите), които ще дадат основата за реализиране на дейностите по привличане на инвеститори.

РАЗРАБОТВАНЕ И РЕАЛИЗИРАНЕ НА СТРАТЕГИЯ И ПЛАН ЗА ПРИВЛИЧАНЕ НА ИНВЕСТИЦИИ В ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ

Стратегията представлява инструмента, който ще даде рамката за изпълнението на последователен и резултатно-ориентиран комплекс от дейности за привличането на инвеститори с приоритет в преработвателната промишленост. Планът дефинира периода за реализация на отделните дейности в рамките на стратегията, необходимите средства, източниците на финансиране и отговорните лица за реализацията на дейностите по привличане на инвестиции.

Специфична цел 4: Възстановяване и развиване на общинските центрове в областта чрез прилагането на интегриран план за градско възстановяване и развитие на град Кърджали и разработване на интегрирани планове за обновяване на останалите общински центрове в областта.

Интегрираното развитие на градските райони е процес, при който се координират пространствените, секторни и времеви аспекти на основни области от градското развитие. То е основна предпоставка за устойчиво развитие на регионите.

ПРИЛАГАНЕ НА ИНТЕГРИРАН ПЛАН ЗА ГРАДСКО ВЪЗСТАНОВЯВАНЕ И РАЗВИТИЕ НА ГРАД КЪРДЖАЛИ

Интегрираният план за възстановяване и развитие на град Кърджали ще бъде разработен до края на 2013г., като мерките и проектите в него следва да бъдат изпълнявани през следващия програмен период 2014-2020г.. Реализацията на ИПГВР на Кърджали ще спомогне за постигане на устойчиво развитие на града чрез преодоляване и предотвратяване на икономически, социални и екологични проблеми, посредством планомерно и комплексно подобряване на базисната социална и техническа инфраструктура в определените зони за въздействие. Като резултат ще се подобри като цяло качеството на живот и привлекателността на общината за инвеститорите и гостите на града. Привличането на инвестиции ще доведе до повишаване на заетостта и ще гарантира развитието на местната икономика.

ИЗГОТВЯНЕ НА ИНТЕГРИРАНИ ПЛАНОВЕ ЗА ОБНОВЯВАНЕ НА ОБЩИНИТЕ ОТ СЕЛСКИТЕ РАЙОНИ НА ОБЛАСТТА

Останалите общински центрове в област Кърджали със статут на селски общини (Ардино, Джебел, Кирково, Крумовград, Момчилград и Черноочене) имат възможност да кандидатстват по мярка 322 “Обновяване и развитие на населените места” от Програмата за развитие на селските райони за получаването на безвъзмездно финансиране за изготвянето на интегрирани планове за обновяването на населените места.

Изпълнението на ИПГВР на общинските центрове ще спомогне за постигане и на голяма част от другите специфични цели на Областната стратегия, с изключение на целите по приоритет 3.

Приоритет 2: Подобряване на териториалната устойчивост и постигане на инфраструктурна балансираност и свързаност, вкл. и в международен план.

Реализацията на този приоритет е свързана с разбирането, че публичните власти могат да въздействат основно върху развитието на пътната инфраструктура, ремонта и изграждането на водопроводната и канализационната мрежа, както и във връзка с дейностите по изграждането на депа за съхранение и преработка на отпадъците. Дейностите, които засягат железопътната инфраструктура, изграждането, поддържането и развитието на системата за пренос и разпределение на електроенергия, както и телекомуникационната мрежа, предвид обичайната търговска практика и законодателната уредба, са приоритет на частни търговски дружества или държавни компании, върху които биха могли да се осъществяват контролни функции, но не може директно да се влияе. Същото се отнася за изграждането и работата на газопроводната мрежа. Настоящият приоритет ще се реализира чрез изпълнението на пет основни специфични цели, при чието изпълнение следва да се покрият всички изисквания по отношение на опазването на околната среда.

Специфична цел 1: Развитие на жизнената среда, транспортната инфраструктура и достъпност. Усъвършенстване на транспортното обслужване.

РАЗВИТИЕ НА ЖИЗНЕНАТА СРЕДА

В рамките на периода ще продължат инвестициите за подобряване на качеството на жизнената среда в населените места и подобряване на инфраструктурната балансираност. Ще бъдат използвани средства от ЕС в зависимост от типа населено място и общинските приоритети.

РАЗВИТИЕ НА ТРАНСПОРТНАТА ИНФРАСТРУКТУРА И ДОСТЪПНОСТ.

В рамките на тази цел ще се инвестира на базата на завършен цялостен анализ на състоянието и необходимите средства за реконструкция, ремонт и рехабилитация на съществуващата точкова (напр. гари, спирки и т.н.) и линейна (пътища от републиканската и общинска пътна мрежа) инфраструктура. На база на приоритизация на състоянието на съществуващите обекти, сравнено с очакваните финансови ресурси или такива, които могат да бъдат мобилизирани от местните и националния власти в периода на реализация на стратегията, ще бъдат дефинирани отделни обекти, които ще бъдат приоритетни за реализация – както от гледна точка на финансови възможности, така и предвид социалната им значимост за гражданите и бизнеса. Отново, на база на анализ на съществуващите проекти и проектна готовност, ще бъде изпълняван приоритетен списък от проекти (Виж Приложение), които да бъдат реализирани в рамките на стратегията, напр. Околовръстен път на град Кърджали и др.

Специфична цел 2: Възстановяване на съществуващата и изграждане на необходимата нова ВиК инфраструктура.

Най-общо индикативните дейности ще целят ново качество на средата за живот чрез реконструкция на съществуващите и изграждане на нови съоръжения: Реконструкция на водопроводната мрежа за намаляване загубите на вода и повишаване качеството на питейната вода; Изграждане на нови водоеми за гарантиране на адекватно водоподаване; доизграждане и реконструкция на канализационните мрежи; Поетапно изграждане на разделна канализационна мрежа за повърхностни води.

ОСИГУРЯВАНЕ НА ПРОЕКТНА ГОТОВНОСТ (НАПР. НАЛИЧИЕ НА ИДЕЙНИ/ТЕХНИЧЕСКИ/РАБОТНИ ПРОЕКТИ, ТЕХНИЧЕСКА ПОМОЩ И Т.Н.)

Настоящата специфична цел може да бъде ефективно реализирана в зависимост от проектната готовност (напр. наличие на идейни/технически/работни проекти, техническа помощ за реконструкция и разширяване на водния цикъл и т.н.) и на ефекта, който реализацията на подобни мерки ще има върху населението, като например свързани с изграждането на индустриални паркове, зони и т.н.

МАСИРАНО ИЗГРАЖДАНЕ И РЕКОНСТРУКЦИЯ НА ВИК ИНФРАСТРУКТУРА НА НАСЕЛЕНИТЕ МЕСТА

Като се има предвид, че водоснабдителната инфраструктура е в голямата си част изградена, при нея фокусът ще бъде поставен върху нейната реконструкция и обновяване,

където е необходимо. Основните усилия ще бъдат насочени върху възстановяването и изграждането на нова канализационна инфраструктура.

Едновременно с изграждането на ВиК инфраструктура на населените места (вкл. пречиствателни станции за отпадни води от домакинствата или от индустриалното производство), следва да се разглежда и нуждата от изграждане на подобна инфраструктура за бъдещите индустриални и логистични зони.

Специфична цел 3: Опазване на околната среда чрез развитие на екологична инфраструктура и инфраструктура за депониране на отпадъци.

Настоящата цел е избрана, за да гарантира условия за опазване и подобряване на околната среда, адаптирането ѝ към настъпващите климатични промени и постигане на устойчиво и ефективно използване на природните ресурси.

Едновременно и паралелно с развитието на социалната и транспортна инфраструктура, област Кърджали следва да продължи интензивно изпълнението на мерки и дейностите по възстановяване на съществуващата и изграждането на нова екологична инфраструктура – водоснабдителни и канализационни мрежи, пречиствателни станции за отпадни води и депа за отпадъци. Спазването и изпълнението на екологичното измерение на настоящата стратегия е от основно значение както за запазването на природните ресурси, така и за недопускането на замърсявания, които могат да имат отрицателно въздействие върху здравето на хората и останалите живи организми, от които зависи баланса на местните екосистеми.

ИЗГРАЖДАНЕ НА ДЕПО ЗА СЪХРАНЕНИЕ И ТРЕТИРАНЕ НА ОТПАДЪЦИТЕ

Настоящата цел има за основна задача успешното приключване на проекта за изграждане на Регионално депо за твърди битови отпадъци в град Кърджали, както и осемте претоварни станции за общините Кърджали, Ардино, Джебел, Кирково, Крумовград, Момчилград, Черноочене и Ивайловград, заедно с инсталация за сортиране и компостиране на отпадъците. Същевременно целта предвижда повишаване на дейностите и ефектите от разделното събиране на отпадъци.

Дейностите могат да бъдат насочени превенция и възстановяване на всички елементи на околната среда, а именно:

- Въвеждане на модерни системи за събиране, съхранение и преработка на отпадъците;
- Изграждане на депо за строителни отпадъци, както и мощности за тяхната вторична преработка;
- Изграждане на депа за отпадъци от животновъдство и последващото им използване за наторяване;
- Улавяне и пречистване на отпадъчните води чрез изграждане на нови и реконструкция на съществуващи канализационни системи и ПСОВ;

- Преработка на растителни продукти за добив на енергия;
- Изграждане на рециклиращи мощности с цел оползотворяване на отпадъците и предотвратяване замърсяване на околната среда;
- Основен ремонт на съществуващите водоеми във всички общини на областта;
- Проучване, разработване и внедряване на системи за ранно предупреждение при наводнения, опасност от свлачища и др. природни бедствия;
- Ефективно управление на защитените зони и обектите на Натура 2000 чрез разработване на планове за управление на защитените зони;
- Създаване и непрекъсната актуализация на база данни за рискови зони, замърсени участъци и участъци, използвани за съхранението на опасни вещества.

Специфична цел 4: Ускоряване на процесите по газификация на област Кърджали.

В рамките на изпълнението на тази цел ще бъдат създадени всички предпоставки, за включване на област Кърджали в газоразпределителната мрежа на Република България.

ИЗГРАЖДАНЕ НА ГРАДСКА ГАЗОСНАБДИТЕЛНА И ГАЗОПРЕНОСНА МРЕЖА В ГР. КЪРДЖАЛИ И ГР. МОМЧИЛГРАД.

В съответствие със съвременното енергийно законодателство на Република България и възможностите на област Кърджали се предвижда този проект да се реализира чрез предоставяне на концесия на инвеститори от частния сектор. Необходимите инвестиции възлизат на около 45 млн. лева, които се предвижда да бъдат осигурени от частни инвеститори.

Реализирането на проекта ще обезпечи трайното и високорентабилно отопление на битовите и административни сгради и ще повиши инвестиционната привлекателност на областта чрез технологичната възможност за изгодно и рентабилно газоснабдяване на сегашни и бъдещи промишлени потребители.

Приоритет 3: Развитие на конкурентоспособно земеделие и животновъдство.

Настоящият приоритет включва разработването на план за изграждане на екологично, високотехнологично и специализирано селско стопанство, свързано с местни преработвателни предприятия и местни марки на крайните продукти. При реализацията му се цели максимално използване на земеделските земи и свободните площи и създаване на висока добавена стойност.

Към настоящия момент потенциалът на област Кърджали не е ефективно развит. От една страна, екологичното и високотехнологичното селско стопанство дава конкурентно предимство на продуктите, произвеждани в общините от областта. От друга, развитието на високотехнологични и иновативни преработвателни предприятия, както и

на местни марки продукти има потенциал да създаде нови работни места, да повиши доходите и да подобри развитието ѝ и качеството на живот в нея. На базата на горепосоченото, необходимостта от план за развитието в тази сфера при максимално използване на земеделската земя и наличните свободни площи в област Кърджали е задължителна стъпка към постигане на приоритета.

Реализацията ще бъде подкрепена от новата ПРСР и ще се изразява в пакет от мерки и дейности като:

- Инвентаризация на почвено-климатичните условия и определяне на подходящи територии за биологично производство на традиционни и алтернативни култури;
- Развитие на екологосъобразни земеделски производства;
- Разширяване и модернизиране на напоителните системи.

Специфична цел 1: Реализиране на програма за насърчаване на екологично чистото земеделие.

РАЗРАБОТВАНЕ НА ПОЛИТИКА ЗА РАЗВИТИЕ НА ЕКОЛОГИЧНО ЧИСТО ЗЕМЕДЕЛИЕ, СВОБОДНО ОТ ГЕНЕТИЧНО МОДИФИЦИРАНИ ОРГАНИЗМИ

Това ще бъде секторна политика, включваща следните мерки:

- Определяне на най-подходящите земи за отглеждане на екологично чисти продукти – разпределение на земите в зависимост от конкретните продукти, които могат да се отглеждат;
- Определяне на стратегически зони (населени места), където да се стимулира производството на екологични продукти;
- Популяризиране на практики и съвременни начини на използване и опазване на земята и околната среда, както и прилагане на ефективни и модерни селскостопански технологии;
- Ограничаване използването на химически торове и замяната им с органични;
- Комасация на земеделските земи и повишаване на използваемостта на машини.

СТИМУЛИРАНЕ РАЗВИТИЕТО НА УНИКАЛНИ МЕСТНИ ПРОДУКТИ И ПОЗИЦИОНИРАНЕТО ИМ НА БЪЛГАРСКИЯ И МЕЖДУНАРОДНИ ПАЗАРИ

Дейностите ще бъдат постигнати чрез:

- Създаване на уникални продукти на базата на специфични местни производства, превръщането им в атракция и средство за промотиране на дестинацията – “бренд/марка”;
- Развитие на биологично земеделие и предлагане на традиционна кухня;
- Стратегическо позициониране на произвежданата продукция на българския пазар, а при достигане на достатъчен обем, ориентиране и към чужди пазари.

Специфична цел 2: Подпомагане на частни производители за развитие на животновъдството и утвърждаване на местни крайни продукти с висока добавена стойност.

Настоящата цел предвижда приемането на политика за развитие на конкурентно животновъдство с конкретна специализация, която гарантира уникалност и голям потенциал за развитие и бъдеща доходност, посредством:

РАЗРАБОТВАНЕ НА ПЛАН ЗА РАЗВИТИЕ,

който ще включва следното:

- Насърчаване отглеждането на характерни местни животински породи на територията;
- Определяне на най-подходящите населени места, където конкретният тип животновъдство има най-голям потенциал за развитие и най-много ресурси – мери, пасища, свободна работна сила и др.;
- Привличане на външни компании (инвеститори), заинтересовани от развитието на подобен вид животновъдство и най-вече за пазарно предлагане на крайните му продукти.

ВЪВЕЖДАНЕ НА НОВИ ТЕХНОЛОГИИ В ЕКОЛОГИЧНОТО ЖИВОТНОВЪДСТВО

- Въвеждане на иновативни технологии за производство на крайни продукти, вследствие отглеждането на определени животински видове;
- Въвеждане на технологии, позволяващи най-високо качество на продукцията с цел по-голяма конкурентоспособност на пазара.

Специфична цел 3: Програма за оптимизиране на тютюнопроизводството в областта и подкрепа за алтернативни земеделски дейности.

Имайки предвид цялостната политика на ЕС за премахване на субсидиите за производителите на тютюн и големия дял от населението в областта, който директно или индиректно се прехранва от производството на тази култура, ще бъде разработена програма, която да позволи:

ОПТИМИЗИРАНЕ НА ТЕХНОЛОГИИТЕ ЗА ОТГЛЕЖДАНЕ И ОБРАБОТКА НА СУРОВИЯ ТЮТЮН ЗА ПОВИШАВАНЕ НА ДОБИВА И КАЧЕСТВОТО НА ТЮТЮНА

Този традиционен за областта отрасъл получава все по-ограничени държавни помощи, което неминуемо ще се отрази и върху обема на производството. От друга страна налице е голяма разпокъсаност на земите, както и редица от природни ограничения като бедните почви. Средство за преодоляването на този недостатък, постигайки едновременно и повишена конкурентоспособност, е специализацията на производството чрез производство на редки и скъпи видове, на точно определени сортове и въвеждане на нови технологии при първичната обработка.

ОСИГУРЯВАНЕ НА ИКОНОМИЧЕСКА АЛТЕРНАТИВА ЗА КОНВЕРСИЯ НА РАБОТЕЩИТЕ В СЕКТОРА

Приоритетно ще се инвестира в образованието на лицата в нетрудоспособна възраст и младите хора от основните тютюнопроизводителни райони, които да бъдат преориентирани към преработвателната промишленост и секторите, в които ще бъдат

привлечени външни инвеститори, изискващи работна ръка с техническа, инженерна и друга специализирана подготовка.

Приоритет 4: Интегрирано развитие на културно-исторически и алтернативен туризъм.

Област Кърджали разполага със значими и все още недостатъчно разработени културно-исторически обекти (останки от древни цивилизации и религиозни паметници и светини), сред които са Перперикон, Татул-светилището на Орфей, Дяволският мост, останки от крепости, тракийски светилища и много други.

Специфична цел 1: Повишаване познаваемостта и качеството на местния туристически продукт.

Областната стратегия за развитие разглежда богатия ресурс от природно и културно наследство като предпоставка за постигане на ускорен секторен растеж в територията. Специфичните дадености на областта благоприятстват надграждането на добре развиващи се форми на туризъм и създават възможности да се развиват почти всички видове туризъм – развлекателен, познавателен, културен, религиозен, екологичен, селски, ловен, спортен, ваканционен.

ПОДОБРЯВАНЕ КАЧЕСТВОТО НА ТУРИСТИЧЕСКАТА ИНФРАСТРУКТУРА И ДОСТЪПНОСТ

Изисква се интегрирана инициатива за инвестиции и успоредно с това преодоляване на субективни бариери пред желаното развитие на туризма: инфраструктура с недостатъчно качество; туристически продукти в „начална фаза“; недостатъчно професионално обслужване; неадекватна нагласа и информираност на населението относно възможностите и ползите от развитието на туризма, както и за важноста от опазване и експониране на културните и природни паметници.

МАРКЕТИНГ НА ДЕСТИНАЦИЯТА

За осигуряване на добра възвръщаемост от инвестициите и стабилен ръст на сектора, сериозни усилия следва да бъдат инвестирани в маркетинга на туристическите дестинации с фокус върху уникалността и разнообразието на предлагания туристически продукт.

Примерни дейности, свързани с реализацията на приоритета, са следните:

- Валоризиране на богатото природно и културно наследство и активизиране на богатите природни и антропогенни и туристически ресурси в област Кърджали чрез разработване и включване в културно-туристически маршрути;
- Стимулиране на туризма в общините с изявен природен и културен туристически ресурс;

- Развитие на природни, културни и исторически атракции – възстановяване, опазване, експониране, оборудване, въвеждане на техники и програми за интерпретация и анимация и др.;
- Изграждане на подходяща транспортна инфраструктура до туристическите обекти;
- Осъществяване на интегрирани проекти с трансграничен и транснационален характер;
- Подкрепа на дейности за обществено осведомяване, чрез комуникационни кампании за подобряване на осведомеността за природното, културно и историческо наследство.
- Повишаване професионалната квалификация на заетите в туризма;
- Разработване на интегрирани туристически продукти и маршрути както между общините в област Кърджали, така и заедно с други области.

Специфична цел 2: Развитие на алтернативен туризъм, вкл. и в малките населени места

През последните години алтернативният туризъм се превръща в изключително популярен подсектор, привличащ значителни туристически потоци заради разнообразието на предлагането, личното отношение към туриста и богатите възможности за разнообразни изживявания, които предлага.

Област Кърджали разполага с потенциал за развитието на следните видове алтернативен туризъм: селски, еко- и пешеходен, приключенски, събитиен и фестивален, фотосафари и т.н.

В рамките на реализацията на настоящата стратегия този подсектор на туризма ще се превърне в един от приоритетите за развитие, като ще се насърчава развитието и предлагането на разнообразни и специализирани туристически продукти от страна на местното население и ще се активизират ресурсите на общините за изграждане на възможности за неговото развитие (напр. определяне, изграждане и обозначаване на екопътеки и велоалеи, организиране на събития и т.н.).

Приоритет 5: Развитие на човешкия капитал като ресурс за създаване и привличане на нови инвестиции.

Настоящият приоритет ще бъде реализиран посредством постигането на следните специфични цели:

Специфична цел 1: Повишаване на образователното равнище на населението, съобразно изискванията на бизнеса и инвеститорите.

Предвид значимия дял на хората в трудоспособна възраст, ангажиран в селското стопанство и особено в производството на тютюн, за да може местната икономика в селските общини от областта да преодолее модела на развитие, базиран на продукт

(суровина) с ниска добавена стойност, ще бъде приложен комплекс от мерки за повишаване на образователното ниво на местното население под и в трудоспособна възраст, за да може постепенно част от икономиката, базирана на монокултурното земеделие да бъде преориентирана към дейности, които са значително по-устойчиви във времето и отговарящи на очакваното увеличаване на броя на инвеститорите в региона. В тази връзка, фокусът ще бъде поставен върху, от една страна, обучението в средните училища и осигуряването на възможности за получаване на бакалавърски и магистърски степени в учебно заведение на територията на областта, а от друга страна, в преквалификацията на персонала и въвеждането на програми за учене през целия живот.

ЗА ЦЕЛТА, ЩЕ БЪДАТ ИЗПЪЛНЕНИ СЛЕДНИТЕ МЕРКИ:

- Анализ на настоящото състояние на подготовка на работещите;
- Анализ на потребностите на настоящия бизнес и моделиране на очакванията от страна на бъдещия бизнес, който ще бъде привлечен, от квалифицирана работна ръка;
- Привличане на клон на технически университет в гр. Кърджали;
- Подобряване уменията и знанията на персонала, ангажиран в туристическото предлагане.

Реализацията на настоящата цел ще позволи постепенна трансформация на икономиката – от преобладаващо земеделска в селските общини на областта в средно до високотехнологична. Фокусът в учебните заведения ще бъде поставен върху изучаването на чужди езици, както и обучението в сферата на информационните технологии, природните и инженерните специалности.

Специфична цел 2: Развитие на социалната, здравна, културна и спортна инфраструктура.

Реализирането на настоящата цел ще позволи инвестициите в социални и здравни заведения и дейности, които заедно с мерките за повишаване на конкурентноспособността и устойчивостта на областната икономика, ще допринесат за създаване на високо качество на живот на местното население и ще способстват за неговото задържане в общините от областта.

МЕРКИТЕ ПО ТАЗИ ЦЕЛ ЩЕ БЪДАТ СЛЕДНИТЕ:

- Подобряване на инфраструктурата (сграден фонд и оборудване) и качеството на предоставяните услуги в яслите и детските градини;
- Подобряване на инфраструктурата (сграден фонд и оборудване) и качеството на предоставяните услуги в основните и средните училища;
- Подобряване на състоянието на сградния фонд, пространствата между жилищните пространства и публичните места за отдих и активна почивка (паркове, градини, спортни и културни центрове и т.н.);
- Подобряване на инфраструктурата (сграден фонд и оборудване) и качеството на предоставяните услуги в здравните служби, заведенията за доболнична помощ, болниците и хосписите;
- Развитие на услугите, свързани с предоставянето на услугата “домашен социален патронаж”, домове за стари хора и други социални дейности.

Специфична цел 3: Укрепване на институционалния капацитет на публичните институции за подобряване процесите по управление и обслужване на граждани и бизнес.

В рамките на настоящата цел ще се предприемат действия за подобряване на процеса на стратегическо планиране, контрол и мониторинг на местно ниво, както и за предоставяне на пълния пакет от услуги на гражданите и бизнеса. Това включва инвестиции в ИТ инфраструктура и в повишаване на квалификацията на работещите в областната и общинските администрации, с цел подобряване управлението на процесите и дейностите. Едновременно с това ще се работи по подобряване на вътрешните връзки в администрациите и връзката им с централната администрация.

ОСНОВНИ МЕРКИ:

- Определяне на настоящото състояние на удовлетвореност по отношение на представяните административни услуги, с цел анализ на функциите и дейностите в общинските администрации и ефективността на работа с три основни целеви групи:
  - Администрация;
  - Бизнес;
  - Граждани.

Основните услуги, които ще бъдат изследвани, ще бъдат в следните основни категории:

- Гражданско състояние и ЕСГРАОН (напр. издаване на удостоверения, преписи, заверки, издаване на преписи и заверени копия и т.н.);
- Стопанска дейност (напр. издаване на удостоверения за регистрация, за категоризация на обекти, разрешения за търговия и т.н.; обслужване на местните данъци и такси и др.);
- Устройство на територията и екология (напр. издаване на разрешения, издаване на скици, разглеждане и одобряване на инвестиционни проекти, удостоверения за въвеждане в експлоатация, даване на становища за влияние върху околната среда и т.н.);
- Анализ на структурата на областната и общинските администрации: функции и взаимодействие между звената на общата и специализираната администрация – хоризонтални и вертикални връзки и взаимодействия между тях;
- Анализ на системите за документооборот, като особено внимание ще бъде обърнато на електронните деловодни системи с изход към публични потребители чрез Интернет страниците на областната администрация и общините;
- Изработване на бъдещ модел за административно обслужване и програма за неговото реализиране (реорганизиране на административните процеси), вкл. по отношение на ускореното усвояване на средства по оперативните програми и по Програмата за развитие на селските райони;
- Създаване на модел за реинженеринг на електронните системи и внедряване на нови функционалности, които ще дадат отражение на новите

подобрани административни процеси на четири нива на взаимоотношения: “администрация - граждани”, “администрация - бизнес”, “администрация - администрация”, както и “вътрешноведомствена ефективност и ефикасност”;

- Въвеждане на онлайн административно обслужване – на база на наличния хардуер и софтуер в областната и общинските администрации - за изграждане на виртуално деловодство, извършване на деловодни справки онлайн, както и за широк набор от електронни услуги за населението и бизнеса.

Специфична цел 4: Развитие на трансгранично и транснационално сътрудничество.

СТИМУЛИРАНЕ НА ТРАНСГРАНИЧНО СЪТРУДНИЧЕСТВО ЗА РАЗВИТИЕ НА БИЗНЕС И БЛАГОУСТРОЯВАНЕ НА НАСЕЛЕНИТЕ МЕСТА В ОБЛАСТТА

Трансграничното сътрудничество е възможност за подобряване развитието на Област Кърджали като граничен, периферен район. Сътрудничеството между граничните райони като средство за насърчаване на инвестициите, бизнеса и туризма, за опазването на околната среда и ресурсите, съдейства за повишаване привлекателността им за хората и за засилване на интереса на външни инвеститори.

Областите на въздействие, които подкрепят специфичната цел, обхващат разработване и изпълнение на съвместни проекти и инициативи в трансграничния район, насочени към: подобряване качеството на живот и работната среда; подобряване на инфраструктурата и социалното и икономическо сътрудничество;

[Индикативни мерки/дейности/ключови проекти за областта през периода 2014 -2020 са посочени в Приложение 1](#)

III. ОБЩА ОЦЕНКА НА НЕОБХОДИМИТЕ РЕСУРСИ ЗА ПОСТИГАНЕ ЦЕЛИТЕ НА СТРАТЕГИЯТА.

1. ОЦЕНКА НА РИСКА (ЧУВСТВИТЕЛНОСТ КЪМ РИСКА) И АЛТЕРНАТИВИ ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ДЕЙНОСТИТЕ

Ефективната реализация и постигане на целите на Областната стратегия за развитие зависи от набор от допускания - фактори, които се очаква да останат непроменени в периода на реализация на стратегията. При тяхната промяна е необходимо извършването на промени в документа, които да отразят новото състояние на нещата:

- В периода на реализация на стратегията, макроикономическата и политическата ситуация в България и региона на Югоизточна Европа ще остане стабилна;
- Обемът на входящите преки чуждестранни инвестиции в България ще нараства устойчиво или ще се запази на нива от поне 1,5 – 3,0 милиарда евро или повече на годишна база в периода до 2015 г. и ще нараства екстензивно след 2015;
- България ще продължи устойчиво да усвоява средства от Структурните и Кохезионния фонд на Европейския съюз, както и от Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони;
- До 2015 г. няма да бъдат закривани структуроопределящи предприятия в Област Кърджали;
- Политиката на Европейския съюз по отношение на тютюнопроизводителите няма да претърпи съществени промени.

Понастоящем, въздействието на икономическата и финансовата криза не предполага съществено негативно въздействие върху горните предпоставки. Финансовата стабилност на българската икономика се запазва в краткосрочен план, в съчетание с ниска инфлация и сравнително стабилен фискален резерв, но са налице сериозни негативи по отношение на водещи икономически показатели, като: увеличаване на безработицата, намаляване на реалните доходи, вътрешно фирмена задлъжнялост и др. Растежът на икономиката намалява, но не толкова значително, колкото в други държави-членки на Европейския съюз. За съжаление се наблюдава съществено влошаване на социално-икономическите параметри.

Макар обемът на преките чуждестранни инвестиции през 2009 г. да намалява до нива от около 4,5 милиарда щ.д. в сравнение с 9,8 милиарда щ.д. през 2008 г. и 12,4 милиарда щ.д. през 2007 г., в началото на 2010 г. се чувства активизиране на инвестиционната активност от страна на чуждестранни компании в България, вкл. от страна на гръцки инвеститори. Стабилен резерв за развитие на местната икономика представляват средствата от Европейския съюз, чието усвояване се очаква да се задържи на приемливи нива до края на периода – 2013 г. и практически да останат съществен стимул за развитието на местната икономика.

2. ОЦЕНКА НА НЕОБХОДИМИТЕ АДМИНИСТРАТИВНИ И ЧОВЕШКИ РЕСУРСИ ЗА ПОСТИГАНЕ НА ЦЕЛИТЕ И ПРИОРИТЕТИТЕ

Отговорностите за изпълнението на Областната стратегия за развитие са ясно разпределени между партньорите от област Кърджали и общините. Особено важно е да се поддържа постоянна връзка и контакт между Областната администрация, общините, бизнеса, синдикалните и неправителствени организации, тъй като те са основните партньори при разработването и реализирането на Областната стратегия за развитие. От добрата координация между тях зависи успешното ѝ изпълнение.

Местните партньори при разработването и изпълнението на Областната стратегия за развитие на област Кърджали са общините, децентрализираните структури на Министерството на регионалното развитие, Министерството на труда и социалната политика, Министерството на околната среда и водите, Министерството на земеделието и храните, Министерството на образованието и науката, Националният статистически институт, изпълнителни агенции, регионални организации на национално представените организации на работодателите, регионални организации на национално представените организации на работниците и служителите, неправителствени организации, фирми и други.

Областният управител и местните власти са основните участници и партньори в процеса на формиране и прилагане на регионалната политика в областта. Техните функции в управлението, наблюдението и оценката на регионалното развитие са определени със Закона за регионално развитие. Те са включени в процеса на определяне на регионалната политика, като са задължени да разработват стратегически планови документи за съответните нива и да съдействат при изпълнението, наблюдението и оценката на регионалния план за развитие. Участват в състава на органите, създадени със Закона за регионално развитие за целите на управлението и наблюдението на регионалното развитие - Областният съвет за развитие и Регионалният съвет за развитие.

Регионалният съвет за развитие

Осигурява широкото и ефективно участие на всички партньори в процеса на планиране, финансиране, наблюдение и оценяване на мерките за регионално развитие в района от ниво 2. Обсъжда и одобрява проекта на Регионалния план за развитие и изпълнява функциите на орган за наблюдение на изпълнението му. На основа на годишния доклад за изпълнение на Регионалния план за развитие се отчита изпълнението на целите и приоритетите на Националната стратегия за регионално развитие. Регионалният съвет за развитие обсъжда и съгласува проектите на Областните стратегии за развитие, осъществява координацията на предвижданията на Областните стратегии за развитие за съответния район от ниво 2.

Областният управител и Областният съвет за развитие

Участват в изпълнението на Националната стратегия за регионално развитие чрез изработването и изпълнението на Областната стратегия за развитие, подпомагат подготовката и реализирането на общинските планове за развитие, участват във формирането на регионални и местни партньорства при подготовката, финансирането и изпълнението на проекти, реализиращи плановите документи на регионално и местно ниво.

Местните власти

Участват в реализирането на целите и приоритетите на Областната стратегия за развитие чрез формулирането и приемането на общински планове за развитие и програми за реализация, чрез мобилизиране на местните финансови, човешки и организационни ресурси, включително на частния и неправителствения сектор за изпълнение на мерките и проектите на тези планове и програми, за развитие и прилагане на местните инициативи с надобщинско значение, за осигуряване на информация и публичност на действията за местно развитие. В редица случаи общините ще бъдат конкретни изпълнители на проекти, а в останалите - бенефициенти от изпълнението на проекти в резултат на усвояване на средства от фондовете на Европейския съюз.

Участието на социално-икономическите партньори, неправителствения и частния сектор в политиката на регионалното развитие в рамките на Областната стратегия за развитие ще бъде широко застъпено. В процеса на работа по стратегията те обогатяват централните, регионалните и местните органи с нови идеи на база на техния практически опит и подпомагат вземането на решения с по-голям обществен консенсус, участват в реализирането на партньорства на местно и регионално ниво за изпълнението на стратегията, допринасят със собствени средства за реализиране на дейности по целите и приоритетите на стратегията.

Организации на работодателите

Подпомагат реализацията на Областната стратегия за развитие като обект и бенефициент на политиките и действията, свързани с регионалното развитие. Те имат и значителни възможности за подпомагане на информационни, образователни и квалификационни, посреднически и други компоненти на действията по реализацията ѝ. Участват като членове в Областния съвет за развитие.

Организации на работниците и служителите

Основен партньор на властите на централно, областно и местно ниво в процеса на формиране и прилагане на регионалната политика. Участват като членове в Областния съвет за развитие.

Неправителствените организации

Имат функцията на полезен коректив по отношение подготовката на Областната стратегия за развитие и на реален участник в нейното изпълнение. Те имат широки възможности за подпомагане на информационни, образователни и квалификационни, маркетингови и други компоненти на действията по реализацията ѝ. Голяма част от тях пряко ще участват в реализацията на проекти и действия за регионално развитие, финансирани от европейски и национални фондове. Фактор за успешното им включване в реализацията на стратегията е усъвършенстване на механизмите и процедурите за партньорство.

3. ОЦЕНКА НА НЕОБХОДИМИТЕ ФИНАНСОВИ РЕСУРСИ ЗА ПОСТИГАНЕ НА ЦЕЛИТЕ И ПРИОРИТЕТИТЕ

Областната стратегия за развитие структурира развитието на територията и общността, но не управлява пряко финансови ресурси. Заложените цели на стратегията ще се реализират на базата на съвкупността на ресурсите, инвестирани в Област Кърджали от цялостното портфолио на инвестиции по линия на национални приоритети, общинско планиране и частни инвестиции. **На този етап се прави прогнозен/индикативен експертен разчет за общата финансова рамка, обхващаща обема на необходимите финансови средства, за да се постигнат заложените цели.** Тази рамка визира средствата за целия програмен период 2014-2020 г. Те са разпределени по приоритети и по години в периода.

Определените индикативни стойности посочват само необходимите нива на финансиране за постигане на стратегическите цели и изпълнение на приоритетите на стратегията, без да имат пряко отношение към реалното разпределение на ресурсите в областта на регионалната политика по оперативни програми и фондове.

При изчисленията на индикативния ресурс за постигане целите на ОблСР като база е взета обща прогнозна финансова рамка от 710 млн. лв. за новия програмен период 2014-2020 г. Финансовата рамка на средствата от общия бюджет на ЕС по Кохезионната

политика за България ще бъде уточнена и приета на един по-късен етап по съответния ред. Налице са прогнозни изчисления за финансирането от фондовете на ЕС и републиканския бюджет. Разходите, финансирани от общините, са прогнозирани на основата на данни за капиталови разходи в общинските бюджети за 2011 и 2012 г. (Източник: Министерство на финансите). Средствата от други национални публични фондове и предприятия (по примера на Фонд ФЛАГ и ПУДООС) са взети предвид, като е използван досегашния им опит за предоставяне на средства за преки инвестиции в проекти за развитие или под формата на кредити и мостово финансиране с краткосрочен характер. Подобен подход е използван и за прогнозиране на ресурсите, които могат да бъдат предоставени по линия на финансови институции (банки и гаранционни фондове) в средносрочен до дългосрочен план, включително чрез специализирани инструменти за финансов инженеринг в рамките на ЕС по примера на JASPERS, JEREMIE, JESSICA. Разпределението на необходимите ресурси за постигане на целите и приоритетите на област Кърджали за периода до 2020 г. се базира на обективния подход, като се отчита броя на населението на територията (по данни от 2011 г.). Този подход се допълва от принципа на солидарността и концентрацията на средства за най-необлагодетелстваните райони, като повече средства трябва да бъдат заделени за районите, изпитващи сериозни затруднения за реструктуриране на регионалните икономики, адаптиране към промените и преодоляване на последиците от глобалната финансова и икономическа криза. Съгласно анализа на Националната стратегия за регионално развитие (НСРР) за периода 2012 – 2022 г., между районите от ниво 2 в България се отчитат значителни диспропорции. Така например, по показателя БВП на глава от населението (НСИ, 2009 г.) три от районите - Северозападен, Северен централен и Южен централен, значително изостават от останалите райони, като относителните им стойности по показателя представляват съответно 61,9, 66 и 69 на сто от средното за страната. С най-висок относителен дял на БВП на човек е Югозападният район – 173,3 на сто над средното ниво, като след него се нареждат с близки стойности Югоизточния (80,4 на сто) и Североизточния район (80,3 на сто). Следвайки използвания в ЕС критерий за подпомагане на по-слабо развитите райони, дефиниран с относителен праг от 75% от средното ниво на БВП на глава от населението, може да се приеме, че три от районите в България към момента попадат под този праг - СЗР, СЦР и в случая ЮЦР. Следователно преобладаваща част от ресурсите за регионално развитие трябва да бъде заделена за подпомагане на тези райони.

Анализът на общинските бюджети за периода 2007-2010 г. показва, че общият местен ресурс, с който е разполагала област Кърджали в този период, възлиза на около 430 милиона лева (или по около 108 млн лв. средногодишно), вкл. държавни приходи (обща субсидия за делегирани дейности, целеви трансфери и т.н.) и местни приходи (имуществени данъци, такси и т.н.). Най-голямо е било участието на община Кърджали с дял от малко над 40%, следвана от общините Крумовград (около 15%) и Кирково (около 10%). Общата сума на бюджетите е растяла в умерена експоненциална прогресия, като е достигнала своя пик през 2009 г. с около 126 млн лв., след което през 2010 г. е спаднала под нивото от 2007 г., тенденция, отразена в нов спад предвид плана за 2011 г.

Вътрешното разпределение по стратегически цели и приоритети допринася за прилагане новата стратегическа методология за прехвърляне на акцента от инфраструктурите (невъзпроизвеждащи принадена стойност и заетост), към стимули за иновации, бизнес инфраструктура и работни места в цялото портфолио на икономически приоритети. Това аргументира насочването на най-големия дял (46%) към стратегическото направление „Развитие на инфраструктурата и жизнена среда” по СЦ „Подобряване на териториалната устойчивост и постигане на инфраструктурна балансираност и свързаност вкл. и в международен план”, третиращо равностойно развитието както на градските, така и на селските райони от територията на областта. Следващият по големина дял (41.9%) е насочен в направление «Икономика» („Развитие на местни предприятия ...“ – 23.27 %, „ ... конкурентоспособно земеделие и животновъдство“ 10.40 % и „Развитие на културно-исторически и алтернативен туризъм“ – 8.25 %). Социалното направление получава дял за постигане на качествени подобрения в социалните услуги, административния капацитет и социална подкрепа в размер на около 12 %. В рамките на целия ресурс 7.5 % са заделени за опазване и подобряване на околната среда.

таблица 127 Разпределение на финансовите ресурси по приоритети 2014-2020 г.

Стратегически приоритети 2014-2020	%	млн. лв
Приоритет 1: Целенасочена подкрепа за запазване, модернизиране и разширяване на местните предприятия и изграждане на съвременна инфраструктура за привличането на външни инвеститори в преработвателната и друга промишленост	23.27%	165.2
Специфична цел 1: Запазване на съществуващите предприятия в традиционни за областта индустрии	11.63%	82.6
Специфична цел 2. Стимулиране на изследователската и развойна дейност за навлизане на иновации и нови технологии.	4.99%	35.4
Специфична цел 3: Разработване на инвестиционен профил и реализиране на стратегия за привличане на инвестиции в област Кърджали	1.66%	11.8
Специфична цел 4: Възстановяване и развиване на общинските центрове в областта чрез прилагане на интегриран план за градско възстановяване и развитие на град Кърджали и разработване на интегрирани планове за обновяване на останалите общински центрове в областта	4.99%	35.4
Приоритет 2: Подобряване на териториалната устойчивост и постигане на инфраструктурна балансираност и свързаност вкл. и в международен план	46.03%	326.8
Специфична цел 1: Развитие на жизнената среда, транспортната инфраструктура и достъпност. Усъвършенстване на транспортното обслужване	16.0%	113.4

Специфична цел 2: Възстановяване на съществуващата и изграждане на необходимата нова ВиК инфраструктура	18.4%	130.8
Специфична цел 3: Опазване на околната среда чрез развитие на екологична инфраструктура и инфраструктура за депониране на отпадъци	7.5%	53.1
Специфична цел 4: Ускоряване на процеса по газификация на област Кърджали	4.2%	29.5
Приоритет 3: Развитие на конкурентоспособно земеделие и животновъдство	10.40%	73.85
Специфична цел 1: Реализиране на програма за насърчаване на развитие на екологично чистото земеделие	3.34%	23.7
Специфична цел 2: Подпомагане на частни производители за развитие на животновъдството, утвърждаване на местни крайни продукти с висока добавена стойност	3.74%	26.55
Специфична цел 3: Програма за оптимизиране на тютюнопроизводството в областта и подкрепа за на алтернативни земеделски дейности	3.32%	23.6
Приоритет 4: Интегрирано развитие на културно-исторически и алтернативен туризъм	8.25%	58.6
Специфична цел 1: Повишаване познаваемостта и качеството на местния туристически продукт	4.93%	35
Специфична цел 2: Развитие на алтернативен туризъм вкл. и в малките населени места	3.32%	23.6
Приоритет 5: Развитие на човешкия капитал като ресурс за създаване и привличане на нови инвестиции	12.05%	85.55
Специфична цел 1: Повишаване на образователното равнище на населението съобразно изискванията на бизнеса и инвеститорите	3.32%	23.6
Специфична цел 2: Развитие на социалната, здравната, културна и спортна инфраструктура	4.99%	35.4
Специфична цел 3: Укрепване на институционалния капацитет на публичните институции за подобряване на процесите по управление и обслужване на граждани и бизнес	1.00%	7.08
Специфична цел 4: Развитие на трансгранично и транснационално сътрудничество	2.74%	19.47

4. ИДЕНТИФИЦИРАНЕ, ОЦЕНКА И ПРИОРИТИЗИРАНЕ НА ИЗТОЧНИЦИ НА ФИНАНСИРАНЕ (ВКЛЮЧИТЕЛНО ПЧП ПРОЕКТИ)

Оценката на необходимите ресурси за реализация на стратегията за развитие на областта е извършено въз основата на идентифицираните икономически и финансови механизми и инструменти за мобилизиране на средства в подкрепа и за постигане на целите и приоритетите на развитието. За целта са приложени аналитични и прогностични методи, които позволяват реалистично определяне на необходимите за областта финансови средства, които могат да бъдат мобилизирани по основните механизми и източници на финансиране на регионалното развитие:

- Национално финансиране от публични източници, в т.ч. републиканския бюджет и общинските бюджети;
- ЕФРР и други фондове на ЕС;
- Частни средства (местни физически и юридически лица, граждански организации, включително с международно участие, и др.);
- Международни финансови институции.

Разпределението по източници е съобразено със сегашните нива на финансиране (до 75 % от бъдещи фондове на ЕС, до 15 % национално съфинансиране и до 10 % - частни инвестиции и съфинансиране).

Важен елемент на стратегията е разработената финансова рамка и предложение за планиране на средствата за реализация на дейности в районите за целенасочена подкрепа на територията на областта, които могат да бъдат осигурени от централния бюджет и съфинансирани от общинските бюджети. Тази рамка отчита по подходящ начин нуждите и приоритетите на общините и е интегрирана в общата оценка на необходимите ресурси за реализация на Областната стратегия за развитие.

Наличната информация за източници на финансиране е систематизирана по начин, който дава възможност за обвързване с целите и приоритетите на Областната стратегия за развитие за целия период на нейното изпълнение, както и по години. Бъдещите оценки на постигнатия напредък по финансовите индикатори за изпълнението на ОблСР ще се базират на тази информация, както и на обобщените резултати и аналитичния преглед на финансовото изпълнение на ключови проекти по оперативните програми, имащи териториални измерения и допринасящи за реализиране на съответните стратегически цели и приоритетни направления, залегнали в стратегията. При извършване на оценката трябва да се отчетат видовете, условията и ограниченията, определени за допустимите

разходи по операциите и проектите, съфинансирани със средства от фондовете на ЕС, както и изискванията на законодателството за държавните помощи и защита на конкуренцията.

Областна стратегия за развитие на област Кърджали 2014-2020 г.

таблица 128 Индикативно разпределение на необходимите ресурси по източници на финансиране 2014-2020- млн. лв.

Приоритет/Година	Обществен сектор								Частен сектор	Други финансови инструменти **
	Общо	Участие на Европейския съюз			Национално обществено участие					
		Общо	ЕФРР	Принос на други фондове на ЕС*	Общо	Централен бюджет	Местни бюджети	Други обществени фондове		
Приоритет 1: Целенасочена подкрепа за запазване, модернизиране и разширяване на местните предприятия и изграждане на съвременна инфраструктура за привличането на външни инвеститори в преработвателната и друга промишленост	165.2	121.2	113.2	8	17	15	2	0	22	5
2014	5.141	3.8	3.2	0.6	0.301	0.3	0.001		1	0.04
2015	9.469	6.7	6	0.7	0.709	0.7	0.009		2	0.06
2016	19.5	15	14	1	1.6	1.5	0.1		2	0.9
2017	23.2	17	16	1	2.2	1.9	0.3		3	1
2018	29.2	21.3	20	1.3	2.9	2.5	0.4		4	1
2019	36.59	26.5	25	1.5	4.09	3.6	0.49		5	1
2020	42.1	30.9	29	1.9	5.2	4.5	0.7		5	1
Приоритет 2: Подобряване на териториалната устойчивост и постигане на инфраструктурна балансираност и свързаност вкл. и в международен план	326.8	289.578	286	3.578	26.212	21.8	2.412	2	3.51	7.5
2014	11.153	10	9	1	0.803	0.8	0.002	0.001	0.05	0.3
2015	22.419	21	20	1	0.919	0.9	0.01	0.009	0.1	0.4
2016	29.048	27.478	27	0.478	0.4	0.1	0.2	0.1	0.17	1
2017	39.1	35.3	35	0.3	2.4	1.8	0.3	0.3	0.3	1.1
2018	41.7	36.3	36	0.3	3.7	2.9	0.4	0.4	0.4	1.3
2019	87.68	78.3	78	0.3	7.09	6	0.6	0.49	0.79	1.5
2020	95.7	81.2	81	0.2	10.9	9.3	0.9	0.7	1.7	1.9
Приоритет 3: Развитие на конкурентоспособно земеделие и животновъдство	73.85	56.35		56.35	8.25	6.25	1	1	8	1.25
2014	4.167	4.05		4.05	0.037	0.035	0.001	0.001	0.03	0.05
2015	5.759	5.55		5.65	0.079	0.075	0.002	0.002	0.08	0.05
2016	9.17	6.65		6.65	1.21	0.97	0.12	0.12	1.11	0.2
2017	9.72	7		7	1.31	1.05	0.13	0.13	1.21	0.2

Областна стратегия за развитие на област Кърджали 2014-2020 г.

2018	13.06	10		10	1.42	1.12	0.15	0.15	1.4	0.24
2019	14.23	10		10	2	1.5	0.25	0.25	1.99	0.24
2020	17.644	13		13	2.194	1.5	0.347	0.347	2.18	0.27
Приоритет 4: Интегрирано развитие на културно-исторически и алтернативен туризъм	58.6	47.428	45.3	2.128	8.206	7.24	0.47	0.496	2.966	
2014	1.549	1.5	1	0.001	0.048	0.04	0.0005	0.0005	0.001	
2015	2.577	2.5	4	0.1	0.072	0.07	0.0005	0.0005	0.005	
2016	4.02	3	6.1	0.2	0.97	0.58	0.06	0.065	0.05	
2017	4.15	2.5	7.5	0.237	1.05	0.95	0.069	0.065	0.6	
2018	5.32	3.5	8	0.3	1.12	1.8	0.07	0.075	0.7	
2019	6.29	4	8.4	0.39	1.59	1.8	0.1	0.12	0.7	
2020	5.56	3	10.3	0.9	1.65	2	0.17	0.17	0.91	
Приоритет 5: Развитие на човешкия капитал като ресурс за създаване и привличане на нови инвестиции	85.55	72.3	3	69.3	12.75	10.25	2	0.5	0.5	
2014	4.086	4.054	0.004	4.05	0.0315	0.03	0.001	0.0005	0.0005	
2015	5.646	5.556	0.006	5.55	0.0895	0.08	0.009	0.0005	0.0005	
2016	8.046	6.706	0.056	6.65	1.275	1.11	0.1	0.065	0.065	
2017	10.64	9	0.6	8.4	1.575	1.21	0.3	0.065	0.065	
2018	15.75	13.35	0.7	12.65	2.325	1.85	0.4	0.075	0.075	
2019	18.244	14.724	0.724	14	3.4	2.79	0.49	0.12	0.12	
2020	23.138	18.91	0.91	18	4.054	3.18	0.7	0.174	0.174	
Общо инвестиции, млн. лв	710.00									

5. ОЧАКВАНИ РЕЗУЛТАТИ ОТ ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА ЦЕЛИТЕ И ПРИОРИТЕТИТЕ.

Задълбоченият социално-икономически анализ показва ключовите проблеми и нужди на развитието на област Кърджали. Като най-сериозни се открояват значителното забавяне на растежа на областта в социално-икономически план, сериозните структурни и демографски проблеми и липсата на достатъчно собствен потенциал за обръщане на негативните тенденции и реализиране на ускорен догонващ растеж. Това поставя областта в зависимост от реализираните външни намеси и подкрепа – от страна на държавата и по линия на Кохезионната политика и фондовете на ЕС.

Областната стратегия за развитие на област Кърджали 2014-2020 г. ще изпълни най-добре своето предназначение, ако разработването и изпълнението се впишат в цялостната система за планиране на европейско, национално, регионално и местно ниво. Това би подпомогнало **реализирането на целите и приоритетите в настоящата стратегия така, че да се постигне:**

- **По-добра бизнес среда и насърчаване на икономическия растеж**, осигуряване на по-висока заетост (вкл. чрез НИРД и иновации), както и **устойчиво и щадящо развитие на отраслите, носещи най-високи приходи и към настоящия момент**, в т.ч. селско стопанство и туризъм, разработване на находища на полезни изкопаеми и др.;
- **Съхраняване на демографския потенциал** – създаване на работни места за младежи; намаляване дела на рано напусналите училище, увеличаване броя на младите хора, завършили висше образование и намерили своята реализация в областта и България; повишаване на жизнения стандарт на населението; преодоляване на риска от социална изолация и бедност;
- **По-добри условия за живот** – по-добра инфраструктура, намаляване на междуселищните различия и възползване от географското разположение на областта;
- **Развиване на културната и териториалната идентичност** на региона и валоризация на местния продукт.

Стратегията адресира очакваните резултати на развитието до 2020 г. по отношение на заетостта, иновациите, образованието, борбата с глобалните заплахи от климатични промени и енергийна зависимост, бедността, чрез подкрепа на интелигентен, устойчив и приобщаващ растеж.

В изпълнение на стратегията „Европа 2020“ България приема като национални цели до 2020 г.: Достигане на 76% заетост сред населението на възраст 20-64 г.; Повишаване дела на разходите за научноизследователска и развойна дейност до 1,5% от БВП; Достигане на 16% дял на възобновяемите енергийни източници в брутното крайно потребление на енергия и повишаване на енергийната ефективност с 25%; Намаляване на дела на преждевременно напусналите образователната система до 11% и повишаване на дела на 30-34-годишните със завършено висше образование – 36%; Намаляване на броя на живеещите в бедност с 260 хил. души (с 16%). Заложените за постигане в областта нива са близки или равни на националните.

IV. ТЕРИТОРИАЛЕН ОБХВАТ НА РАЙОНИТЕ ЗА ЦЕЛЕНАСОЧЕНА ПОДКРЕПА.

Законът за регионалното развитие дефинира териториалния обхват на районите за целенасочена подкрепа, на база на следните показатели:

1. Нетни приходи от продажби на един жител под 70 на сто от средната стойност за страната за последните три години;
2. Равнище на средната работна заплата, по-ниско от средната стойност за страната за последните три години;
3. Средно равнище на безработица над 105 на сто от средната стойност за страната за последните три години;
4. Коефициент на възрастова зависимост над 120 на сто от средната стойност за страната за последните три години;
5. Гъстота на населението под 70 души на един квадратен километър;
6. Над 30 на сто от населените места нямат изградена пътна връзка с асфалтово покритие помежду си или с общинския център;
7. Над 30 на сто от населените места са без изградена канализационна мрежа;
8. Над 30 на сто от населените места ползват питейна вода с отклонение от качеството, прието като стандарт за страната, или имат режим във водоснабдяването за последните три години.

Данните по отделните показатели се отнасят за периода 2009-2011 г. и се базират на Актуализирания документ за изпълнение на ОСР 2010-2013 г.

Таблица 129 Изпълнение на показателите от страна на общините на област Кърджали.

Община	Показатели по чл. 6 от ЗРР								Категория
	1	2	3	4	5	6	7	8	
Ардино	Да	Да	Да	Не	Да	Не	Да	Да	III
Джебел	Да	Да	Да	Не	Да	Не	Да	Да	III

Кирково	Да	Да	Да	Не	Да	Не	Да	Да	III
Крумовград	Да	Да	Да	Не	Да	Не	Да	Да	III
Кърджали	Да	Да	Не	Не	Не	Не	Да	Да	V
Момчилград	Да	Да	Да	Не	Да	Не	Да	Да	III
Черноочене	Да	Да	Не	Не	Да	Не	Да	Не	V

Източник: НСИ

Показателите, които всички общини от област Кърджали покриват, са:

- Нетни приходи от продажби на един жител под 70 на сто от средната стойност за страната за последните три години;
- Равнище на средната работна заплата, по-ниско от средната стойност за страната за последните три години;
- Над 30 на сто от населените места са без изградена канализационна мрежа.

Показателите, които всички общини в област Кърджали не покриват, са:

- Коефициент на възрастова зависимост над 120 на сто от средната стойност за страната за последните три години;
- Над 30 на сто от населените места нямат изградена пътна връзка с асфалтово покритие помежду си или с общинския център.

Един критерий, който не се покрива само от общините Кърджали и Черноочене, е средно равнище на безработица над 105 на сто от средната стойност за страната за последните три години.

Единствено община Кърджали има гъстота на населението над 70 души на един квадратен километър.

Само в община Черноочене, под 30 на сто от населените места ползват питейна вода с отклонение от качеството, прието като стандарт за страната, или имат режим във водоснабдяването за последните три години.

Пет общини от област Кърджали са с относително висока степен на уязвимост. Общините Ардино, Джебел, Кирково, Крумовград и Момчилград са III категория – общини, попадащи в териториален обхват на РЦП по 6 показателя. Само 2 общини-община Кърджали и община Черноочене са V та категория общини - в териториален

обхват на РЦП по 4 показателя.

V. КРИТЕРИИ ЗА ОЦЕНКА НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА СТРАТЕГИЯТА

1. МОНИТОРИНГ И СИСТЕМА ОТ ИНДИКАТОРИ ЗА ОЦЕНКА НА НАПРЕДЪКА НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО

Наблюдението и оценката на изпълнението на Областната стратегия за развитие на област Кърджали са ключова част на политиката за регионално развитие, защото чрез тях се създава възможност за коригиране на мерките и дейностите, тогава когато резултатите се разминават с планираните. Наблюдението и оценката дават информация за напредъка при изпълнението на стратегията - условие за постигане на прозрачност и публичност на провежданата политика.

Прилагането на този инструмент, чрез който се измерва въздействието като резултат от планираните цели, приоритети, специфични цели и дейности, изисква още на етап планиране да бъдат определени субектите на мониторинга и оценката, както и индикаторите на база, на които ще се измерва напредъка и ефекта от прилаганата политика.

Оценката отчита няколко основни неща:

- Постигането на целите, ефикасността и ефективността на използваните ресурси в съответствие с планираните;
- Оценява въздействието й върху средата;
- Отбелязва действието на положителните и отрицателните фактори, действали при изпълнението на стратегията, както и устойчивостта на постигнатите резултати.

От друга страна, оценката предлага препоръки, базираци се на направени изводи за прилаганата политика.

Мониторингът се базира на текущата информация, която осигуряват изготвените годишни доклади за наблюдение на Общинските планове за развитие, на базата на които се набелязват последващите действия и коригиращи подходи.

Наблюдението върху изпълнението на Областната стратегия за развитие се извършва чрез прилагане на набор от индикатори, определени като част от стратегията. Индикаторите имат ключово значение за осъществяване на обективна междинна и последваща оценка на ОСР.

Основен местен субект на мониторинга е Областният съвет за развитие на област Кърджали, обсъжда и одобрява междинния и окончателния доклад за изпълнението на Областната стратегия за развитие по предложение на Областния управител. Областният управител в качеството си на председател на Областния съвет за развитие осигурява събирането на информация за изпълнението и оценката на Областната стратегия за развитие.

Информационни източници:

- Национален статистически институт;
- Национални и регионални структури на министерства и държавни институции;
- Предприятия за осигуряване на обществени услуги;
- Анализи, доклади и проучвания на неправителствени организации, включително ведомствени информационни системи;
- Доклади и проучвания на международни организации и др.

2. ОЦЕНКА НА ИЗПЪЛНЕНИЕ

За периода на действие на Областната стратегия за развитие 2014 - 2020 г. ще се разработят две оценки: междинна и последваща /заключителна/.

Междинната оценка, която би трябвало да бъде направена към 2017 г., включва:

- Оценка на първоначалните резултати от изпълнението на Областната стратегия за развитие;
- Оценка на степента на постигане на съответните цели;
- Оценка на ефективността и ефикасността на използваните ресурси;
- Изводи и препоръки за актуализация на съответния документ.

Последващата /заключителна/ оценка ще отчита целия период до 2020 г.

Последващата оценка включва:

- Оценка на степента на постигане целите и устойчивостта на резултатите;
- Оценка на общото въздействие;
- Оценка на ефективността и ефикасността на използваните ресурси;
- Изводи и препоръки, относно провеждането на политиката за регионално и местно развитие.

Оценките за изпълнението на Областната стратегия за развитие трябва да се извършват от независими оценители - консултантски организации или отделни експерти, чрез възлагане на задачата.

3. АКТУАЛИЗАЦИЯ

Областната стратегия подлежи на **актуализация**:

- когато настъпят съществени промени в икономическите и социалните условия в областта;
- при актуализация на Регионалния план за развитие на Южен централен район;
- в резултат на промени в свързаното национално законодателство или в законодателството на ЕС;
- при съществени промени в секторните стратегии и програми, влияещи върху изпълнението на областната стратегия;
- вследствие на резултатите от междинната или последващата оценка.

При настъпване на някое от тези условия, се разработва Актуализиран документ за изпълнение /АДИ/ за остатъка от периода на действието на ОблСР. Изработването и приемането на АДИ се провежда по установения за ОблСР законов ред.

4. ИНДИКАТОРИ ЗА ИЗПЪЛНЕНИЕ НА ЦЕЛИТЕ И ПРИОРИТЕТИТЕ

Предложените индикатори за резултат и оценка обезпечават процеса на оценка - междинна и последваща на изпълнение на стратегическия документ с измерими показатели за постигане на резултати спрямо заложените приоритети и цели и цялостно въздействие на прилагането на стратегическия планов документ. При разработването на индикаторите са взети под внимание препоръките, дадени в Междинната оценка на Областна стратегия за развитие на област Кърджали за 2005-2015 година (извършена в периода декември 2010 - януари 2011 г. и включваща анализ на основните индикатори, заложиени по стратегически цели). Разработеният набор от индикатори е представен с базова стойност към 2011 г.-2013 г. и междинна стойност към 2016 г.-2017 г. (за целите на междинната оценка) и целева стойност към 2020 г. в края на плановия период. Една част от индикаторите проследяват дългосрочните стратегически цели на политиката за регионално развитие - коефициент на безработица, БВП на областта, коефициент на икономическа активност на населението, общ доход средно на лице от домакинството, а друга индикатори по целите на стратегия Европа 2020 - инвестиции в НИРД, коефициент на заетост, преждевременно напуснали образователната система. Дефинирани са и глобални екологични показатели. Показателите за резултат ще послужат за проследяване изпълнението на отделните приоритети на плана, а индикаторите за въздействие ([секция 6. Очаквани резултати и въздействие от изпълнение на целите и приоритетите](#)) предоставят информация за цялостния ефект от изпълнението на документа върху развитието на областта.

За отчитане на напредъка и степента на постигане на целите и приоритетите за развитие на областта е дефинирана система от качествени и количествени индикатори. Индикаторите са в съответствие с насоките за развитие, и с политиката за регионално развитие на национално и европейско ниво. Съобразени са с индикаторите, заложиени в НСРР на Република България за периода 2012-2022 г. и в Регионалния план за развитие на Южен централен район за периода 2014-2020 г. Също така те отразяват постигането на целите на Стратегия “Европа 2020”.

Качествените индикатори характеризират качеството на изпълнение на целите и приоритетите в стратегически области: икономическа, социална политика, териториално развитие, административен капацитет и ангажираност, и екология, квалифицирайки въздействието от:

- Ефективно използване на наличния потенциал за постигане на икономически растеж, по-добра бизнес среда и насърчаване на икономическия растеж, осигуряване на по-висока заетост (вкл. чрез НИРД и иновации), както и устойчиво и щадящо развитие на отраслите, носещи най-високи приходи;
- Повишаване на жизнения стандарт на населението; преодоляване на риска от социална изолация и бедност чрез съхраняване на демографския потенциал и развитие на човешкия капитал;
- Балансирано подобряване на жизнената среда, качеството на придвижване и свързаността в областта чрез намаляване на междуселищните различия и възползване от географското разположение;
- Увеличаване на административната ангажираност и капацитет на местните институции за провеждане на регионална и местна политика вкл. за развиване на културната и териториалната идентичност на региона и валоризация на местния продукт.

Тези качествени индикатори са в допълнение с отчитането на *количествени индикатори*, които са разделени на:

- *общи количествени индикатори* (синтезиран пакет от макроикономически критерии и индикаторите към Стратегия “Европа 2020”), върху които се базира системата за наблюдение и оценка в областта на регионалната политика и развитието на регионите в ЕС през следващия планов и програмен период, и които отразяват постигането на целите на Стратегия “Европа 2020”.

Таблица 130 Общи количествени индикатори - принос към стратегия Европа 2020

	ЕС	БГ	ЮЦР	ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ	ОБЛАСТ КЪРДЖАЛИ
	2020	2020	2020	2017	2020

Областна стратегия за развитие на област Кърджали 2014-2020 г.

Заетост на населението на възраст 20-64 г.	мин. 75%	76%	77%	70.00%	76%
Инвестиции в НИРД - % от БВП	3.00%	1.50%	1.80%	0.80%	1.30%
Цели „20/20/20“ по отношение на климата/енергията:					
Съкращаване на емисиите на CO2	20%/30%	-----	20.00%	8%	17.00%
Дял на ВЕИ в крайното енергийно потребление	20.00%	16.00%	21.00%	11.00%	18.0%
Повишаване на енергийната ефективност	20%	25.00%	30.00%	11.00%	25.00%
Дял на преждевременно напусналите училище	10.00%	11.00%	10.50%	12.00%	10.00%
Дял на висшистите на 30-34 г.	40.00%	36.00%	29.00%	20.00%	29.00%
Намаляване на хората под националните прагове на бедност с:	с 25% 20 млн.	с 16% (260хил)	18.00%	10.00%	17.00%

- *специфични количествени индикатори*, проследяващи изпълнението на приоритетите и специфични цели на ОСР на Кърджали.

Таблица 131 Специфични количествени индикатори

Приоритет/специфична цел/индикатор	Изходна стойност	Междинна стойност 2017г.	Целева стойност 2020 г.
Приоритет 1: Целенасочена подкрепа за запазване, модернизиране и разширяване на местните предприятия и изграждане на съвременна инфраструктура за привличане на външни инвеститори в преработвателната и друга промишленост.			
Специфична цел 1: Запазване на съществуващите предприятия в традиционни за областта индустрии.			
▪ Брой приложени мерки за пълно административно съдействие за решаването на конкретни проблеми на големите предприятия	-	3	5
▪ Брой дейности за насърчаване на дейността на МСП в региона	-	4	10
▪ Брой мерки за насърчаване на усвояването на средствата, предоставяни от Европейския съюз	-	10	20
▪ Брой нови мерки за насърчаване на предприемачеството	-	10	15
▪ Брой фирми преминали през Бизнес инкубатора в Кърджали	-	3	5
Специфична цел 2: Стимулиране на изследователската и развойна дейност за навлизане на иновации и нови технологии.			
▪ Брой предприятия, осъществили технологично обновление на дейността си;	-	15	20
▪ Увеличаване на разходи за НИРД в %	-	7	18
▪ Брой създадени клъстери, в които се осъществява технологичен трансфер и трансфер на ноу-хау	-	1	2
▪ Брой съвместни проекти между научно-изследователски организации и предприятия	-	3	5
Специфична цел 3: Разработване на инвестиционен профил и реализиране на стратегия за привличане на инвестиции в област Кърджали.			
▪ Разработен инвестиционен профил на областта;	-	1	1
▪ Разработена Стратегия за привличане на инвестиции в област Кърджали;	-	1	1
▪ Разработен План за привличане на инвестиции в област Кърджали;	-	1	1
▪ Брой реализирани дейности по Плана за привличане на инвестиции в област Кърджали	-	7	10

Областна стратегия за развитие на област Кърджали 2014-2020 г.

▪ Обем привлечени ПЧИ в млн. лв.	76,3	80	98
Специфична цел 4: Възстановяване и развиване на общинските центрове в областта чрез прилагане на интегриран план за градско възстановяване и развитие на град Кърджали и разработване на интегрирани планове за обновяване на останалите общински центрове в областта.			
▪ Брой осъществени дейности и мерки по интегрирания план за градско възстановяване и развитие на град Кърджали;	-	7	10
▪ Брой разработени интегрирани планове за обновяване на останалите общински центрове (Ардино, Джебел, Кирково, Крумовград, Момчилград и Черноочене) и осъществени дейности за тяхното прилагане	-	4	6
▪ Брой проекти за подобряване качеството на средата и живота в селските райони на областта	-	14	21
Приоритет 2: Подобряване на териториалната устойчивост и постигане на инфраструктурна балансираност и свързаност, вкл. и в международен план.			
Специфична цел 1: Развитие на жизнената среда, транспортната инфраструктура и достъпност. Усъвършенстване на транспортното обслужване.			
▪ Рехабилитирани обществени пространства в м ²	-	65 000	90 000
▪ Новоизградена пътна инфраструктура в км	-	6	19
▪ Рехабилитирана/реконструирана пътна мрежа в км	-	50	130
▪ Дължина на подобрената железопътна инфраструктура, в т.ч. на територията на индустриалните зони в изявени икономически центрове	-	20	60
▪ Относителен дял на територията (от общата територия на областта) придобила повишено качество на транспортната инфраструктура в населените места - %	-	10	30
Специфична цел 2: Възстановяване на съществуващата и изграждане на необходимата нова ВиК инфраструктура.			
▪ Дял от населението, ползващо водоснабдителни услуги	89%	91%	98%
▪ Относителен дял на населението, обхванато с канализация в % /2011г./	41.99%	48%	56%
▪ Относителен дял на населението, обслужвано от ПСОВ в % /2011г./	4%	6%	20%
▪ Реконструирана ВиК мрежа в км	-	20	60
▪ Население на режим на водоснабдяване в % (2011г.)	8.4.%	7.4%	5%
Специфична цел 3: Опазване на околната среда чрез развитие на екологична инфраструктура и инфраструктура за депониране на отпадъци.			

Областна стратегия за развитие на област Кърджали 2014-2020 г.

▪ Изграден регионален център за управление на отпадъците	-	1	1
▪ % на населението, включено в организирани системи за събиране на битовите отпадъци (2010г.)	94	96	99
Специфична цел 4: Ускоряване на процесите по газификация на област Кърджали.			
▪ % Газифицирани обществени сгради, домакинства и фирми	-	5	15
Приоритет 3: Развитие на конкурентоспособно земеделие и животновъдство.			
Специфична цел 1: Реализиране на програма за насърчаване на екологично чистото земеделие.			
▪ Разработена политика за развитие на екологично чисто земеделие, свободно от генетично модифицирани организми;	-	1	1
▪ Брой мерки за стимулиране развитието на уникални местни продукти и позиционирането им на българския и международните пазари.	-	3	7
Специфична цел 2: Подпомагане на частни производители за развитие на животновъдството и утвърждаване на местни крайни продукти с висока добавена стойност.			
▪ Разработен план за развитие на екологично животновъдство	-	1	1
▪ Брой мерки от разработения план, които се прилагат	-	5	7
▪ Брой въведени нови технологии в екологичното животновъдство	-	3	3
▪ Брой ферми, използващи нови технологии в животновъдството	-	5	10
Специфична цел 3: Програма за оптимизиране на тютюнопроизводството в областта и подкрепа за алтернативни земеделски дейности.			
▪ Разработена програма за оптимизиране на тютюнопроизводството в областта	-	1	1
▪ Разработена програма за стимулиране на алтернативни стопански дейности в основните тютюнопроизводителни райони	-	1	1
▪ Брой мерки от разработените програми, които се прилагат	-	10	10
Приоритет 4: Интегрирано развитие на културно-исторически и алтернативен туризъм.			

Специфична цел 1: Повишаване познаваемостта и качеството на местния туристически продукт.			
▪ Брой природни и културни обекти, получили подкрепа за опазване и експониране	5	5	13
▪ Площ на съхранените и експонирани природни и културни обекти в кв. м.	-	2000	4000
▪ Обновени местни културни институти	-	4	9
▪ Брой културни събития и прояви	-	40	70
▪ Брой участия на културните институти и организации в национални и международни събития	-	15	24
▪ Ръст на приходите от културно-исторически обекти спрямо базовата 2013 г. (в %)	-	7	18
▪ Ръст в броя посетители на културно-исторически обекти спрямо базовата 2013 г. (в %).	-	11	23
Специфична цел 2: Развитие на алтернативен туризъм, вкл. и в малките населени места.			
▪ Брой изпълнени проекти в сферата на алтернативния туризъм	-	2	8
▪ Брой маркирани екопътеки в областта	-	8	22
▪ Брой организирани прояви в областта на алтернативния туризъм	-	7	14
Приоритет 5: Развитие на човешкия капитал като ресурс за създаване и привличане на нови инвестиции.			
Специфична цел 1: Повишаване на образователното равнище на населението, съобразно изискванията на бизнеса и инвеститорите.			
▪ Подобрена материално-техническа база на образователните институции (%)	-	20%	25%
▪ Въведени и изпълнявани програми за квалификация и преквалификация на безработни	0	5	10
▪ Промени в образователния план-прием в съответствие с изискванията на трудовия и икономическия пазар (брой)	-	4	7
Специфична цел 2: Развитие на социалната, здравна, културна и спортна инфраструктура.			
▪ Предоставени спортни съоръжения на концесия	0	1	3
▪ Ремонтирани и възстановени спортни съоръжения (%)	-	10%	20%
▪ Новореализирани практики на общопрактикуващи лекари (%)	-	8%	10%

Областна стратегия за развитие на област Кърджали 2014-2020 г.

▪ Привлечени млади специалисти в сферата на здравеопазването с необходимата квалификация (% от всички заети в сферата на здравеопазването)	5%	10%	18%
▪ Открити центрове за обществена подкрепа и социални услуги	16	18	20
Специфична цел 3: Укрепване на институционалния капацитет на публичните институции за подобряване процесите по управление и обслужване на граждани и бизнес.			
▪ Брой на преминалите обучение за подкрепа на нови подходи за управление на регионално и местно развитие, в т.ч. за иновации, регионални кълстери, трансгранично и транснационално сътрудничество	-	70	150
▪ Брой разработени регионални информационни системи за осигуряване на процеса на управление	-	1	1
▪ Брой разработени системи за наблюдение на изпълнението на регионалните и местните планови и програмни документи	-	1	1
▪ Брой разработени съвместни проекти между Областната администрация, Общински администрации, частния сектор и неправителствения сектор	-	5	7
▪ Брой електронни услуги, предлагани от Областната и Общинските администрации	-	25	30
▪ % съотношение на електронно предлаганите и другите услуги от администрациите на областно и общинско ниво	-	30	45
Специфична цел 4: Развитие на трансгранично и транснационално сътрудничество.			
▪ Брой финансирани трансгранични проекти за разширяване на сътрудничеството и насърчаване на икономическия, социалния и културния обмен с региони в България и Европа	-	4	10
▪ Брой съвместни стратегически планови документи за управление и развитие на трансграничните територии	-	3	5

VI. СТРАТЕГИЧЕСКИ НАСОКИ ЗА РАЗРАБОТВАНЕ НА ЦЕЛИТЕ И ПРИОРИТЕТИТЕ НА ОБЩИНСКИТЕ ПЛАНОВЕ ЗА РАЗВИТИЕ.

В общинските планове за периода 2014-2020 г. следва да се постигне подобна адекватна степен на съответствие с Областната стратегия за развитие. Новата Областна стратегия е с визия за еволюционно развитие и надграждане на тази от предишния период 2005-2015 г. Подобни плавни промени следва да продължат във вече утвърдените приоритетни насоки и на общинските планове – икономика, инфраструктури, качество на живот, социален услуги, институционален капацитет.

В тази връзка общинските планове следва да продължат подхода на плавно планиране чрез надграждане, без да се стремят на всяка цена към радикални структурни постижения (нереалистичност).

Настоящата Областна стратегия за развитие на област Кърджали определя актуални стратегически насоки за актуализиране на целите и приоритетите на общинските планове за развитие за периода 2014-2020 г. Официалните насоки, съгласно указанията на МРР са на разположение на всички общини. Общинските планове за развитие трябва да са съобразени и да адресират своите цели и приоритети към Стратегията за развитие на област Кърджали. Приоритетите на общинските планове за развитие не трябва да обхващат всички приоритети на Областната стратегия за развитие, а само тези, които имат пряко отношение към развитието на общината, съгласно нейната специфика, нейните сравнителни предимства, потенциал и местни особености. Допустимо е няколко специфични цели от Общинският план за развитие да са адресирани към един приоритет от Областната стратегия за развитие. Плановете следва да кореспондират и с Регионалния план на ЮЦР 2014-2020, Националната стратегия за развитие 2012-2022г., Стратегия Европа 2020 и др. Областната стратегия за развитие на област Кърджали определя общите, съвместни потребности на по-голяма част от общините, включени в териториалния ѝ обхват. Това се налага по няколко причини:

- в процеса на планиране на общинско ниво да бъде постигнато съгласие между общините за общите, съвместни приоритети, което ще подпомогне разработването на техните Общински планове за развитие и ще идентифицират областите, в които могат да се разработват междуобщински проекти;

- да бъдат концентрирани териториално и тематично финансовите ресурси за развитие, в съответствие с принципите за провеждане на държавната политика за регионално развитие;
- да бъде улеснен достъпът до средства от фондовете на ЕС;
- необходимо е да бъдат ясно дефинирани приоритетни потребности в резултат на социално-икономическия анализ, чрез диалог и съпоставяне на „ползите и разходите“;
- необходимо да се постигне съгласие, консенсус между общините по отношение на съвместните приоритети.

Водещо послание на настоящата областна стратегия е, че потенциалът на общността, останал неоползотворен в най-висока степен, е туристическият. Общините могат да постигат по значими резултати само чрез регионален подход и синхронизиране на ресурсите. Необходими са партньорства за създаването, маркетингането и реализацията на регионални туристически продукти с висока добавена стойност.

Подобно послание се отправя и в сферата на биологичното земеделие и животновъдството. Самостоятелното опериране на отделни стопанства, както показва и анализа, е губещо в пазарна среда с увеличаваща се конкуренция и рискове.

Специално внимание следва да се обърне, че в изпълнение на приоритетите на ниво ЕС за постигане на интелигентен и устойчив растеж, най-малко 50% от средствата на Европейския фонд за регионално развитие (ЕФРР) в слабо развитите региони на ЕС ще бъдат предназначени за енергийна ефективност и възобновяема енергия; научноизследователска дейност и иновации; конкурентоспособност на МСП. Необходимо е да се извърши прецизна оценка на финансовите ресурси, с цел осигуряване на интегрираното устойчиво развитие на общините в седемгодишния период 2014-2020 г. Следва да се отчете приносът, които ще имат отделните оперативни програми по отношение финансиране на дейностите на територията на общината. Основният принос следва да се очаква от последващата Оперативната програма “Региони в развитие”, като се постигне добра координация и взаимодействие с операции по други програми, които също ще имат съществен принос за развитието на общините като “Добро управление”, “Оперативна програма за наука и образование за интелигентен растеж”, „Развитие на човешките ресурси”, „Иновации и предприемачество”, „Околна среда”, „Развитие на земеделието и селските райони”. В целият процес на изготвяне на Общинските планове за развитие следва да се прилага принципът на партньорството както между представителите на властите на различни териториални нива, така и с икономическите и социални партньори. По-широкото участие на представители на бизнеса е основа за бъдеща реализация на публично-частни проекти, особено в сферата на услугите и развитието на регионалната и местна бизнес инфраструктура.

1. ВЪЗМОЖНОСТИ ЗА ИНТЕГРИРАНЕ НА ГЛОБАЛНИ ЕКОЛОГИЧНИ ЦЕЛИ В МЕСТНОТО РАЗВИТИЕ

През последните години интегрирането на въпросите, свързани с опазване на околната среда във всички сфери на човешката дейност и обществено развитие е все по-актуален въпрос. Това е свързано както с изострянето на редица екологични проблеми, така и с по-широко разпространеното разбиране, че жизнените екосистеми, съхранените природни ресурси и здравословната околна среда са пряко свързани с качеството на живот за хората.

Повишаването на морското равнище, екстремните наводнения и засушавания, разтапянето на ледниците и полярните шапки, изчезването на видове, изчерпването на природните ресурси, замърсяването и опустиняването – всички тези последици от човешката дейност и изменението на климата ни изправят пред проблеми, с които човечеството не се е сблъсквало досега.

Светът е изправен пред едно от най-сериозните си предизвикателства – да се развива устойчиво по начин, който задоволява нуждите на сегашното поколение, без да прави компромис с възможностите на бъдещите поколения да посрещнат своите нужди. В противен случай последиците няма да са само екологични, а ще бъдат свързани със сигурността, политическите, икономическите и социалните, включително миграционни, здравни и демографски, аспекти на развитието. Глобалните предизвикателства свързани с околната среда изискват отговор и ефективни действия на глобално, регионално, национално и местно ниво, което налага адекватното интегриране на тези въпроси в процесите на взимане на решения и планиране във всички сфери на общественото развитие.

Европейският съюз има водеща роля във формирането и осъществяването на политики и инициативи на глобално ниво, свързани с предотвратяване и адаптация към изменението на климата, прекомерната употреба на природни ресурси и замърсяването на околната среда. В тази връзка ЕК е разработила и утвърдила редица легални инструменти (законодателни пакети, директиви, стратегии, планове, програми и др.) за постигане на ключовите приоритети на ЕС за устойчиво развитие – изменение на климата и чиста енергия, устойчив транспорт, устойчиво потребление и производство, по-добро управление на природните ресурси, борба с бедността.

България е отговорна за постигане на европейските стандарти и изисквания за околна среда и устойчиво развитие, както и за справяне с предизвикателствата, които

решават повечето страни за реформиране на икономиките си в посока на по-ефективно използване на ресурсите и по-малко замърсяване на околната среда. На дневен ред е продължаване на процеса на ефективно прилагане на новото екологично законодателство, както и набелязването на стратегически цели и политики, свързани с новите екологични предизвикателства пред които е изправен светът, включително Европа и България.

Областта ще следи и работи в съответствие с изискванията на основните стратегически документи на Европейския съюз и ООН, имащи отношение към устойчивата околна среда. Заложените в Национална стратегия за околна среда национални екологични цели включват:

I. Намаляване и предотвратяване на последиците от изменението на климата и чиста енергия

Целта е свързана със стартиране процеса на развитие на нисковъглеродна и енергийно ефективна икономика, което ще допринесе за намаляване на натиска върху околната среда, по-добро адаптиране на страната към промените в климата, изпълнение на ангажиментите на страната по линия на Европейския съюз и ООН в областта на изменението на климата.

II. Осигуряване на достатъчно по количество и с добро качество вода

Тази цел е насочена към по-добро задоволяване на потребностите от вода в необходимото количество и качество, както за осигуряване на живота и здравето на населението, така и за нуждите на икономиката, при осигуряването на условия за възпроизводството и развитието на водните екосистеми, включително и Черно море, изпълнение на ангажиментите на страната по линия на Европейския съюз и ООН в сектор „Води“.

III. По-здравословна околна среда за по-добро качество на живот

Основният фокус е постигане на по-добро качество на околна среда, при което степента на предизвиканото от човешката дейност замърсяване да не оказва съществено влияние и да не представлява риск за здравето на хората; изпълнение на ангажиментите на страната по линия на Европейския съюз и ООН, свързани с компонентите и факторите на околната среда.

IV. Насърчаване на устойчивото потребление и производство

Стартиране на процес на прекъсване на зависимостта между икономическия растеж на страната и въздействието му върху околната среда, намаляване на екологичния отпечатък от потреблението и производството, изпълнение на ангажиментите на страната по линия на Европейския съюз и ООН, свързани с устойчивото потребление и производство.

V. Ограничаване и спиране на загубата на биологично разнообразие

Целта е съхраняване на биологичното разнообразие в дългосрочен план, което е едно от най-богатите в Европа, ползване на екосистемните услуги по начин, който позволява запазване и повишаване на екологичните, икономическите и социалните функции на природата, изпълнението на ангажиментите на страната по линия на Европейския съюз и международните договори в областта на опазване на природата, по които България е страна.

VI. Формиране на нови модели на поведение на обществото, щадящи околната среда и съдействащи за устойчивото развитие, както и осигуряване на по-качествена информация и мониторинг за околната среда

Очаквани резултати - по-висока подкрепа и активно участие на всички групи от населението за опазването на околната среда и устойчивото развитие, осигуряване на по-ефективен мониторинг, повече и по-качествени информационни услуги, свързани с околната среда за обществото и държавното управление. Това ще допринесе за изпълнението на ангажиментите на страната по линия на ЕС и ООН, свързани както с осигуряване на достъп до информация и участие на обществеността в процеса на вземане на решения за околната среда, повишаване на съзнанието, образованието и културата на обществото по въпросите на околната среда и устойчивото развитие, така и с мониторинга на околната среда.

Областният управител ефективно ще съдейства за изпълнението на стратегията като осигурява провеждането на държавната политика за опазването на околната среда на територията на областта; координира работата на органите на изпълнителната власт и техните администрации на територията на областта за провеждането на държавната политика за опазване на околната среда и дейностите по провеждане на политиката за опазване на околната среда между общините на територията на областта.

Общините имат важна роля в практическото осъществяване на политиката за околна среда. Като отражение на общоевропейската тенденция през последните години все повече се преотстъпват правомощия от централната на местните власти за дейности,

свързани с подобряването на околната среда на регионално и местно равнище. Този процес на децентрализация се обуславя и от обстоятелството, че местните власти са най-добре запознати със състоянието и проблемите на околната среда на територията на съответната община и в много случаи са най-близо до адекватните решения.

В процеса на интегриране на глобалните екологични цели в развитието на област Кърджали ще се стреми и към въвеждане на методология, умения, знания и система за управление на информацията за канализиране на глобалните проблеми на околната среда във формулирането, приложението и наблюдението на политиката за регионално развитие и устройство на териториите.

2. РАЗВИТИЕ НА ИНФОРМАЦИОННОТО ОБЩЕСТВО В ОБЩИНИТЕ

Националната програма за ускорено развитие на информационното общество (ИО) в Република България определя оперативната рамка на българския модел на ИО в технологичен, икономически и социален план. Документът е структурно разделен и функционално обособен по приоритетни направления и определя насоките за създаване на пътната карта, включваща проекти от ключово значение за развитието на ИО в България. Избраните направления изключват приоритетните услуги на ИО - електронно правителство и електронно здравеопазване, които ще бъдат реализирани и управлявани съгласно отделни планове за действие, финансово осигурявани от бюджетите на отговорните ресорните министерства.

Програмата поставя ударение върху конвергенцията на информационните и комуникационни технологии (ИКТ), електронното съдържание, обществените услуги и подобряване качеството на живот, като отчита разнообразните възможности, които предоставят ИКТ за социално и икономическо развитие.

С оглед на глобалните тенденции и при отчитане на българските реалности са определени следните основни принципи, които трябва да подпомогнат процеса на развитие на ИО в България:

1. Фокус върху гражданите. Целесъобразността на всяка програма, проект и дейност по изграждането на ИО трябва да се оценяват по приноса и ползите, които те носят за гражданите на Република България като крайни потребители. Те трябва да са съобразени с правата на гражданите, включително правото на лична неприкосновеност.

2. **Достъпност.** Осъзнавайки социалната същност на ИО, държавата ще инвестира в услуги и дейности за гражданите, които са неизгодни в икономически аспект за отделни региони, но със силен икономически и социален потенциал в бъдеще. Тези услуги, които демонстрират реален бизнес потенциал трябва да бъдат пренастройвани на бизнес основа.
3. **Пълна съвместимост с политиката на Европейския съюз.** Изграждането на ИО в Република България трябва да следва изцяло правото на Европейския съюз и да бъде в съответствие с политиките на Международния съюз по далекосъобщения, Съвета на Европа и др. международни организации, като отчита националните особености и развитие на страната.
4. **Интегриране на националните ИКТ ресурси.** Повишаване на ефективността на публичните инвестиции за ИКТ ресурси на база интегриране и централизиране на данни и пълна съвместимост между изгражданите системи. От изключителна важност е въвеждането на централизиран подход на един водещ орган координиращ развитието на информационното общество.
5. **Доверие и сигурност на мрежите и информацията.** Държавата ще прилага система от норми, санкции и ресурси за осигуряване безопасност на данните и ИКТ системите. Всички усилия осъществявани в областта на ИО трябва да следват утвърдени принципи и стандарти за сигурност и да не създават предпоставки и условия за компрометиране и уязвимост на свои и чужди данни. Това включва: електронни подпис и електронни документи, защита на данните, защита от кибер престъпления, защита на интелектуалната собственост, регулиране на интернет съдържанието, защита на потребителите.
6. **Ефективност и ефикасност.** Развитието на ИО трябва да бъде осъществено чрез проекти, подкрепящи целите и приоритетите на държавната политика определени на стратегическо национално, регионално и местно ниво при максимално използване на ограничените ресурси.
7. **Качество на електронното съдържание.** Всяка дейност, проект и инициатива, водещи до създаване на електронно съдържание, особено с национална идентичност, трябва да бъдат подкрепяни и структурирани като част от националното цифрово богатство.
8. **Сътрудничество (публично-частно партньорство).** Във своите дейности държавата ще разчита на знанието, компетентността и гъвкавостта на българския ИКТ бизнес, университети и неправителствени организации за ефективно изграждане на информационното общество в България.
9. **Технологична неутралност.** Държавата трябва да прилага принципа за технологична неутралност при регулаторни действия, свързани с развитието на ИО, с оглед защитата на интересите на гражданите и потребителите.

В резултат на целенасочени действия в избрани области на въздействие програмата ще постави основите на българския модел на ИО за преодоляване на значителното изоставане на Република България при усвояване на нови знания, технологии и практики, необходими за генериране на иновации и осъществяване на технологичен трансфер. Едновременно Програмата включва концепцията за приобщаващо ИО, която интегрира еднакво добре всички слоеве на обществото и подпомага развитието на човешкия капитал.

Преходът към ИО няма алтернатива. Въпрос на национален избор е не дали да се изгражда ИО, а начинът и формите на неговата реализация. Развитието на ИО е трансграничен и транснационален процес, в който отделните държави осъществяват своята национална политика.

VII. ОПИСАНИЕ НА НЕОБХОДИМИТЕ ДЕЙСТВИЯ ЗА ПРИЛАГАНЕ ПРИНЦИПА НА ПАРТНЬОРСТВО И ОСИГУРЯВАНЕ НА ИНФОРМАЦИЯ И ПУБЛИЧНОСТ

1. ИНФОРМИРАНЕ НА ОБЩЕСТВЕННОСТТА И ЗАИНТЕРЕСОВАНИТЕ СТРАНИ ЗА ПРОЦЕСА НА ИЗГОТВЯНЕ, СЪГЛАСУВАНЕ, ПРИЕМАНЕ, АКТУАЛИЗИРАНЕ, ИЗПЪЛНЕНИЕ И ОЦЕНКА НА ОСР

Информирание – изготвяне и предоставяне на информация на всички заинтересувани лица. Ще се осъществи чрез официални документи, изготвени доклади и оценки (предварителни, встъпителни, периодични, тематични, междинни, окончателни); провеждане на пресконференции и използване на традиционните комуникационни канали (телевизионни канали, радио станции, ежедневници, седмичници, списания, външна реклама (билбордове, плакати), информационни брошури (листовки, дипляни), други.

Консултиране и съгласуване – целевите групи осъществяват непрестанен обмен на информация, консултации и съгласуваност, като консултациите включват работни обсъждания, експертни съвети, събиране на обратна информация-анкети, въпросници, интервюта, отзиви, фокус групи, провеждане на конференции, кръгли маси, обществени форуми с широко участие на партньорите и др.

Ангажиране и активно участие – връзка, основаваща се на партньорство между всички целеви групи, при което всички участници ще вземат активно участие в процеса на разработване и прилагане на конкретните дейности и политики. Всеки участник ще участва в процеса, чрез предлагане на варианти, идеи и решения, така че отговорността за окончателното решение или формулирането на дадена политика ще е споделено.

2. ПОСЛАНИЯ И КОМУНИКАЦИОННИ КАНАЛИ ЗА ПРЕДОСТАВЯНЕ НА ОБЩЕСТВЕНА ИНФОРМАЦИЯ

Основна отговорност за прилагане на принципа на партньорство и осигуряване на информация и публичност има **Областна администрация Кърджали**. Прилагат се трите форми на взаимодействие: информирание, консултиране и съгласуваност, ангажираност и активно участие.

Ключов момент в прилагане на принципа на партньорство са ясно дефинираните целеви групи и конкретните им задължения и задачи. Те са както следва:

Националният статистически институт: Осигурява информацията, необходима за провеждане на наблюдението и оценката на изпълнението на стратегията.

Според своите компетенции в процеса на изготвяне и приложение на стратегията могат да вземат участие и други структури от централната администрация на изпълнителната власт – Министерство на здравеопазването (за дейности в сектор „Здравеопазване“), Министерство на транспорта (за дейности в сектор „Транспорт“) и Министерство на културата (за дейности в сектор „Култура“) и др.

Териториална администрация на изпълнителната власт: Общинските администрации и териториалните звена на централната изпълнителна власт са ключови участници в процеса на формиране и прилагане на регионалната политика. Техните функции в управлението, наблюдението и оценката на регионалното развитие са определени със ЗРР. Те подпомагат провеждането на регионалната политика, като разработват стратегически планови документи за съответните нива и участват в разработването на стратегията.

Регионален съвет за развитие е орган за провеждане на държавната политика за регионално развитие в съответния район.

- Осигурява широко и ефективно участие на всички партньори в процеса на планиране и изпълнение;
- Обсъжда и одобрява проекта на Регионалния план за развитие и изпълнява функциите на орган за наблюдение на изпълнението му;
- Отчита изпълнението на целите и приоритетите на Регионалния план за развитие на основа на годишните доклади за наблюдение на изпълнението му;
- Обсъжда и съгласува проекта на Областната стратегия за развитие;
- Осъществява регионална координация при изпълнението на оперативните програми, оказващи въздействие върху развитието на района, и в частност на областта.

Областен съвет за развитие е орган за провеждане на държавната политика за регионално развитие на територията на областта.

- Осигурява широко и ефективно участие на всички партньори в процеса на планиране и изпълнение на местно ниво;
- Обсъжда и приема Областната стратегия за развитие;
- Съдейства за осигуряване на информация за изпълнението и оценката на Областната стратегия за развитие;
- Приема решения за сключване на споразумения за сътрудничество и партньорство за осъществяване на съвместни дейности по регионалното развитие и териториалното сътрудничество;
- Обсъжда и одобрява междинния и окончателния доклад за изпълнението на Областната стратегия за развитие по предложение на Областния управител.

Общинска администрация участва в реализирането на целите и приоритетите на стратегията като:

- Участва в изработването и изпълнението на общинските планове за развитие и подпомага Общинския съвет, който приема общинския план за развитие и програмата за неговата реализация;
- Отчита изпълнението на целите и приоритетите на Общинския план за развитие на основа на годишните доклади за наблюдение на изпълнението му;
- Мобилизира местните финансови, човешки и организационни ресурси, включително на частния и неправителствения сектор за изпълнение на мерките от приетите планове и програми за развитие и прилагане на местните инициативи;
- Осигурява информация и публичност на действията за местно развитие;
- Усвоява средства от фондовете на ЕС като конкретен изпълнител на проекти или като бенефициент.

Социално-икономически партньори са национално представените организации на работодателите и национално представените организации на работниците и служителите (НСОРБ, синдикални организации, браншови камари и организации) и са основен партньор на централната и териториалната администрация на изпълнителната власт в процеса на формиране и прилагане на регионалната политика.

- Подпомагат вземането на решения с по-голям обществен консенсус и внасят идеи, основаващи се на практическия им опит;

- Подпомагат реализацията на стратегията като усвояват средства от фондовете на ЕС, явяват се бенефициент на политиките и действията, свързани с регионалното развитие;
- Подпомагат с информационни, образователни и квалификационни, финансови, посреднически и други средства реализацията на стратегията;
- Участват в реализирането на партньорства на местно и регионално ниво за изпълнението на стратегията.

Неправителствени организации, широка общественост, гражданство.

Информираността и участието им е фактор за успешната реализация на стратегията, тъй като имат функцията на полезен коректив по отношение на подготовката и приложението на регионалната политика. Могат да участват в реализирането на партньорства на местно и регионално ниво и да подпомагат с информационни, образователни и квалификационни, посреднически и други средства реализацията на стратегията.

3. МЕХАНИЗЪМ ЗА КОНСУЛТИРАНЕ В ХОДА НА ИЗПЪЛНЕНИЕТО НА СТРАТЕГИЯТА

3.1. КОНСУЛТИРАНЕ РЕГИОНАЛНО НИВО И ИНИЦИИРАНЕ НА КОНСУЛТАЦИИ НА НАЦИОНАЛНО НИВО

В процеса на разработване на Областната стратегия за развитие са включени и всички регионални структури в областта. От тях е изискана информация за съставяне на стратегията, работен вариант на която им е изпратена за коментари и корекции. Мненията, вижданията, проблемите и целите на регионалните структури са отразени в настоящата стратегия по време на осъществени работни срещи или допълнителна комуникация с тях.

3.2. КОНСУЛТИРАНЕ С ОБЩИНИТЕ НА ТЕРИТОРИЯТА НА ОБЛАСТТА

Всички общини на територията на област Кърджали са активно включени в процеса на разработване на Областната стратегия за развитие. От тях е изискана първоначална информация за съставянето на стратегията. Работен вариант на същата е представен на всяка една община и коментарите и корекциите им са отразени както по време на проведени работни срещи така и чрез осъществена кореспонденция. По този начин

проблемите, целите и приоритетите на всяка една община в областта са отразени и заложи в настоящата стратегия.

3.3. КОНСУЛТИРАНЕ СЪС ЗАИНТЕРЕСОВАНИ ИНСТИТУЦИИ, ВКЛ. НПО И ОРГАНИЗАЦИИТЕ НА БИЗНЕСА

Периодът на подготовка на стратегията включва информиране на всички целеви групи, като предварително са дефинирани задълженията и задачите им. Организи се ефективен консултативен и съгласувателен процес, като целта му е да отчете мненията и опита на всички заинтересовани страни, както и да отрази всички действащи политики.

4. УЧАСТИЕ ВЪВ ФОРМАЛНИ СТРУКТУРИ ЗА НАБЛЮДЕНИЕ НА ПОСТИГНАТИЯ НАПРЕДЪК

Прилагането на принципите на партньорство, публичност и прозрачност в процеса на прилагане и мониторинг на Областната стратегия за развитие на област Кърджали е основна предпоставка за мобилизиране и ефективна координация на областно ниво. Необходимо е всяка една от ключовите структури, ангажирани с регионалното развитие на областно ниво, активно да участват в процеса на наблюдение на изпълнението на Областната стратегия за развитие и оценка на постигнатия напредък.

На областния управител е възложено задължението да координира и контролира изпълнението на Областната стратегия за развитие и на Регионалната схема за пространствено развитие на областта.

Областният съвет за развитие съдейства за осигуряване на информация за изпълнението и оценката на Областната стратегия за развитие. В този процес следва активно да се включат областните съвети и постоянни комисии, които са създадени по въпросите на пространственото развитие, устройство на територията и строителство, на индустрията, транспорта и енергетиката, туризма и околната среда, здравеопазването, образованието и пазара на труда.

5. ПУБЛИЧНО-ЧАСТНО ПАРТНЬОРСТВО

Публично-частното партньорство представлява дългосрочно договорно сътрудничество между един или повече публични партньори, от една страна, и един или повече частни партньори, от друга страна за извършването на дейност от обществен интерес при постигане на по-добра стойност на вложените публични средства и при

разпределение на рисковете между партньорите, което се осъществява при условията и по реда на този закон. Възлагането на дейността от обществен интерес не може да бъде осъществено по реда на ЗОП, защото публичният партньор не може да осигури финансиране на дейността от обществен интерес и същото трябва да бъде изцяло или частично поето от частния партньор, като чрез разпределение на рисковете между публичния и частния партньор ще се постигне по-добра стойност на вложените публични средства. Постигане на целите може да бъде постигнато и чрез концесия, защото няма приходи от потребителите на услугата от обществен интерес или от други трети лица във връзка с дейността от обществен интерес, а когато има такива приходи - не е предвидено частният партньор да получава права върху тях.

Дейност от обществен интерес представлява предоставянето или осигуряване на извършване на една или повече услуги от обществен интерес чрез финансиране, както и строителство, и/или управление, и/или поддържане на обекти на техническата инфраструктура и на зелената система, обекти на социалната инфраструктура, услуга от обществен интерес е всяка услуга в полза на обществото, отговорността за предоставянето на която се носи обичайно или по силата на нормативен акт от публичния партньор.

Обектите при ПЧП проекти могат да включват земи, сгради, съоръжения, движими вещи или права на индустриална или интелектуална собственост и могат да принадлежат на държавата, Общината или публичноправната организация, и/или частния партньор. За срока на ПЧП никой от партньорите няма право да извършва прехвърлителни сделки в полза на трети лица с обекта, с който се извършва дейността от обществен интерес.

Обектът, с който се извършва дейността от обществен интерес, задължително се застрахова. Рискът от цялостно или частично повреждане или погиване на обекта се носи от собственика.

Съществуват няколко вида рискови фактора, които при наличието на добър и опитен екип биха могли да бъдат напълно овладени:

- Строителен риск;
- Риск за наличност;
- Риск за търсене на услугата

Частният партньор поема винаги строителния риск и поне един от рисковете за наличност или за търсене на услугата от обществен интерес.

Рискът от търсенето на услугата от обществен интерес - се споделя между публичния и частния партньор или се поема изцяло от публичния партньор, когато цената на услугата от обществен интерес се определя с нормативен или административен акт.

При изпълнение на ПЧП е необходимо да се поддържа икономически баланс, който представлява равновесието между ползите за публичния и частния партньор и разпределението на рисковете между тях. Частният партньор осъществява дейността от обществен интерес и осигурява нейното финансиране. Частният партньор участва в ПЧП при установена определена норма на възвръщаемост на собствения му капитал (норма на възвръщаемост за частния партньор), която се осигурява чрез финансова подкрепа от публичния партньор.

VIII. ИЗПОЛЗВАНИ ИЗТОЧНИЦИ

Национална програма за развитие: България 2020;

Национална програма за реформи 2012-2015 г.;

Национална стратегия за регионално развитие на Република България 2012-2022 г.;

Национална концепция за пространствено развитие на Република България 2013-2025 г.

Регионален план за развитие на Южен централен район 2014-2020 г.;

Междинна оценка за изпълнение на Областна стратегия за развитие на област Кърджали за периода 2005-2015 г.;

Актуализиран документ за изпълнение на Областна стратегия за развитие на Област Кърджали за периода 2010-2013 г.;

Общински планове за развитие на общините от област Кърджали 2007-2013 г.;

Проекти на Оперативни програми, които ще бъдат финансирани от ЕСИФ за 2014-2020 г. към април 2013 г.;

СОМ(2011) 615 окончателен 2011/0276 (COD) Предложение за РЕГЛАМЕНТ НА ЕВРОПЕЙСКИЯ ПАРЛАМЕНТ И НА СЪВЕТА за определяне на общоприложими разпоредби за Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд, Кохезионния фонд, Европейския земеделски фонд за развитие на селските райони и Европейския фонд за морско дело и рибарство, обхванати от общата стратегическа рамка, и за определяне на общи разпоредби за Европейския фонд за регионално развитие, Европейския социален фонд и Кохезионния фонд и за отмяна на Регламент (ЕО) № 1083/2006.

ПРИЛОЖЕНИЕ 1 С П И С Ъ К НА КЛЮЧОВИ ПРОЕКТИ С ОБЩИНСКО, НАДОБЩИНСКО И РЕГИОНАЛНО ЗНАЧЕНИЕ ЗА ПЕРИОДА 2014-2020 Г.

Област Кърджали

ОБЛАСТ: ТРАНСПОРТ И ИНФРАСТРУКТУРА								
№	Име на проекта	Местоположение (общини, населени места)	Водеща организация	Фаза на проекта (етап на подготовка)	Дата на стартиране и приключване	Бюджет на проекта (в хил. лв.)	Източници на финансиране	Цели и очаквани резултати
1.	I-5 "Обходен път на гр.Кърджали"	Община Кърджали	Община Кърджали	Идеен проект	2014-2020	200 000	ОП "Транспорт"	Изграждане на обход на град Кърджали. Отклоняване на тежкия трафик на ППС от гр.Кърджали и решаване на свързаните с това проблеми по безопасността на движението и сигурността на гражданите. Повишаване на скоростта на транзитното движение, намаляване на времето за връзка с ОЕТК № 9.
2.	Летище Кърджали	гр.Кърджали	Област Кърджали	Идеен проект	2014-2020	30 000	Европейски фондове/ Публично-частно партньорство	Изготвяне на проучване, анализ и идеен проект за възстановяване на експлоатационната годност на Летище Кърджали. Подобряване и обновяване на цялостната експлоатационна и прилежаща инфраструктура на летището. Разширение и модернизация на

Областна стратегия за развитие на област Кърджали 2014-2020 г.

								летищната инфраструктура чрез изграждане на карго терминал. Превръщане на Летище Кърджали във важен транспортен възел за развитие на бизнеса и туризма.
3.	Изграждане на втори етап на ГКПП „Маказа“	Община Кирково	Област Кърджали	-	2014-2020	-	Европейски фондове	Целта е да се осигури преминаването на тежкотоварни автомобили (тъй като към настоящия момент е възможно преминаването само на леки автомобили, микробуси и автобуси. Необходимо е да се изградят допълнително хале за щателна митническа проверка, кантари с кабинни, хале с дезинфекция, покривна конструкция.
4.	“Изграждане на мост на река Арда до Крайно село”	Община Кърджали	Област Кърджали	Работен проект	2014-2020	-	Европейски фондове	Целта е да се облекчи трафика в гр. Кърджали и да се осигури надеждна връзка с населените места около язовир Кърджали
5.	Рехабилитация и ремонт на път III – 5082 Джебел - Мишевско - Църквица - Синчец.	Община Джебел	Област Кърджали	-	2014-2020	-	Европейски фондове	Осъществяване на пряка връзка с Европейски транспортен коридор №9, път I -5/E-85 – Русе Маказа. Пътната връзка ще се отрази положително върху икономическите възможности за просперитет на населението на двете общини, на туристопотока и развиване на мрежа от обекти за обществено обслужване.

Областна стратегия за развитие на област Кърджали 2014-2020 г.

ОБЛАСТ: ИКОНОМИКА И ЕНЕРГЕТИКА								
№	Име на проекта	Местоположение (общини, населени места)	Водеща организация	Фаза на проекта (етап на подготовка)	Дата на стартиране и приключване	Бюджет на проекта в хил. лв.	Източници на финансиране	Цели и очаквани резултати
1.	Изграждане на Индустриални зони с довеждащата инфраструктура	гр.Кърджали	Община Кърджали	Инвест. проект	2014-2016	17 800	ОП „РР”	Цел: Подкрепа за развитието на малкия и среден бизнес и привличане на нови инвеститори. Резултат: Отваряне на нови работни места, повишаване приходите на населението на общината, задържане на работната ръка в страната.
		гр. Момчилград	Община Момчилград	Идейна фаза	2015-2016	3 000	Оперативни програми на ЕС	
		гр. Ардино	Община Ардино	Идейна фаза		2 000		
2.	Център за комплексни консултантски услуги за развитие на прецизно земеделие и биоизземелие	Област Кърджали	Област Кърджали	-	2014-2020	-	Европейски фондове	Получаване на практически съвети и консултантска помощ при осъществяване на земеделската дейност; Повишаване ефективността на производството и качеството на продуктите; По-ефективно използване на химичните вещества; Спестяване на енергия и предпазване на почвата и подпочвените води; Подобряване на финансовия резултат от селскостопанското производство; Повишаване на конкурентоспособността и търговската стойност на селскостопанските продукти.
3.	Изграждане на моделни ферми в област Кърджали	Област Кърджали	Област Кърджали	-	2014-2020	-	Европейски фондове	Създадени моделни ферми с цел обучение и демонстриране на добри практики в селското стопанство.

Областна стратегия за развитие на област Кърджали 2014-2020 г.

4.	Реализация на проект "Каскада Горна Арда"	Община Ардино	-	Проект с национално значение обявен с РМС № 1070/ 21.12.2012 г.	2014-2020	-	Частни инвестиции и НЕК	Цел: Оптимално използване на водите на река Арда за производство на електрическа енергия. Резултат: Изградени и функциониращи язовири и ВЕЦ, създадени условия за туризъм, създадени условия за отглеждане на аква култури и риба, екологично чисто производство на енергия, открити нови работни места
----	---	---------------	---	---	-----------	---	-------------------------	--

ОБЛАСТ: КУЛТУРА								
№	Име на проекта	Местоположение (общини, населени места)	Водеща организация	Фаза на проекта (етап на подготовка)	Дата на стартиране и приключване	Бюджет на проекта в хил. лв.	Източници на финансиране	Цели и очаквани резултати
1.	Културен фестивал	гр.Кърджали	Областна администрация Кърджали	Ежегодно издание	2014-2020	200	ОПРР/ ПЕТС Гърция-България	Поставяне началото на туристическия сезон; Провеждане на ежегодни издания на фестивала и превръщането му в традиционен; Представяне на традиционни кулинарни изделия, изложения, шествия и атракции.
2.	Ремонт, реконструкция на сградния фонд на културни	Община Кърджали населени места	Община Кърджали	Идейни и технически проекти	2014-2020	50 000	ДБ, ОБ, Структурни фондове	Цел: Създаване на съвременни условия за развитие на културни дейности Резултат: Подобрени условия за дейност в културните институции

Областна стратегия за развитие на област Кърджали 2014-2020 г.

институции и доставка на оборудване – библиотеки и театър Въвеждане на мерки за енергийна ефективност в културните институции в община Кърджали и Ардино	Община Ардино, гр. Ардино, с. Бял извор, с. Горно Прахово, с. Жълтуша, с. Боровица	Община Ардино	Подготвителна фаза	2014-2020	1 302	Програма за развитие на селските райони	Осигуряване на достъп до съвременни средства за комуникация и оборудване в културната сфера; Осигуряване на условия за качествено развитие на културната среда в община Ардино. Осигуряване на равен достъп на лицата с физически увреждания до културни институции. Повишаване нивото на енергийната ефективност на културната инфраструктура на територията
---	--	---------------	--------------------	-----------	-------	---	--

ОБЛАСТ: ОБРАЗОВАНИЕ (МЛАДЕЖКИ ДЕЙНОСТИ И СПОРТ)								
	Име на проекта	Местоположение (общини, населени места)	Водеща организация	Фаза на проекта (етап на подготовка)	Дата на стартиране и приключване	Бюджет на проекта в хил. лв.	Източници на финансиране	Цели и очаквани резултати
1.	Рационализация на мрежата от професионални училища и модернизиране на системата на професионалното образование	Област Кърджали	Област Кърджали	-	2014-2020	-	ДБ, Структурни фондове	Цели: Да се осигури развитие на ефективна и оптимална мрежа от професионални училища, отговаряща на интересите и способностите на учениците и на социално-икономическия профил на региона при запазване на структуроопределящи специалности. Създаване на модернизирана учебна

Областна стратегия за развитие на област Кърджали 2014-2020 г.

								<p>среда за професионално образование, съгласувано с бизнеса за търсени и перспективни професии.</p> <p>Резултати:</p> <p>Отлично подготвени местни специалисти.</p> <p>Повишено качество на човешкия капитал като ресурс за създаване и привличане на нови бизнеси.</p>
2.	Модернизиране на съществуващите спортни съоръжения и изграждане на нови спортни центрове	Всички общини на територията на област Кърджали	Област Кърджали	Идеен	2014-2020	1 200 000	Европейски програми	<p>Цел: Изграждане на открит център за съвременни градски спортове</p> <p>Резултати:</p> <p>Създаване на условия за масово практикуване на спорт и активна почивка за всички възрасти.;</p> <p>Провеждане на международни състезания</p>

ОБЛАСТ: ЗДРАВЕОПАЗВАНЕ								
№	Име на проекта	Местоположение (общини, населени места)	Водеща организация	Фаза на проекта (етап на подготовка)	Дата на стартиране и приключване	Бюджет на проекта в хил. лв.	Източници на финансиране	Цели и очаквани резултати
1.	Основен ремонт, реконструкция, въвеждане на мерки за енергийна ефективност на сградите и закупуване на специализирано медицинско оборудване на държавни и общински болници	Област Кърджали	Община Кърджали Община Момчилград Община Крумовград Община Ардино	Идейна фаза Технически проект	2014-2020	10 100 350	Европейски фондове, Държавен бюджет, други	Цел: Да създадат съвременни условия за лечение. Резултат: Подобро здравно обслужване на населението

ОБЛАСТ: ТУРИЗЪМ								
№	Име на проекта	Местоположение (общини, населени места)	Водеща организация	Фаза на проекта (етап на подготовка)	Дата на стартиране и приключване	Бюджет на проекта в хил. лв.	Източници на финансиране	Цели и очаквани резултати

Областна стратегия за развитие на област Кърджали 2014-2020 г.

1.	Реставрация, консервация, социализация и съпътстваща инфраструктура на значими археологически и природни обекти и превръщането им в туристически атракции.	Община Кърджали,	Община Кърджали	Идейна фаза	2014-2020	14 000	ДБ – Структурни фондове	Цел: Опазване и съхранение на културно-историческото наследство и създаване на условия за развитие на културно-историческия туризъм Социализиране на обекти, осигуряване обслужване на посетители и увеличаване броя на туристите. Резултат: Реставрирани, консервирани и социализирани исторически паметници и природни обекти Построен посетителски център „Перперикон”.
		Община Момчилград , с. Биволяне	Община Момчилград	Идейна фаза	2014-2018	2 000		
		Община Джебел, в близост до с.Устрен	Община Джебел	Идейна фаза	2014-2020			
		Община Ардино	Община Ардино	Проектна идея	2014-2020			
		Община Крумовград	Община Крумовград	Инвестиционно намерение				
2.	Изграждане на специализирана туристическа инфраструктура и осигуряване на достъп до туристическите обекти»	Общините на територията на област Кърджали	-	-	2014-2020		Бюджет, Европейски фондове	Улесняване на достъпа на туристи; повишаване на броя на туристите и подобряване на безопасността на туристическите маршрути.

ОБЛАСТ: ЕКОЛОГИЯ								
№	Име на проекта	Местоположение (общини, населени места)	Водеща организация	Фаза на проекта (етап на подготовка)	Дата на стартиране и приключване	Бюджет на проекта в хил. лв.	Източници на финансиране	Цели и очаквани резултати

Областна стратегия за развитие на област Кърджали 2014-2020 г.

1.	Рехабилитация на довеждащия водопровод от яз."Боровица" и ПС за питейни води	Общини Кърджали и Черноочене	-	-	2014-2018	50 000	ДБ	Цел: Подмяна на амортизиран водопровод Резултат: Намаляване загубите от питейна вода, оттам и цената, и избягване на опасността от аварийно прекъсване на водоснабдяването с чиста вода за неопределено време.
2.	Изграждане на инсталация за сортиране и компостиране в Регионален център за управление на отпадъци/РЦУО/	Община Кърджали РЦУО край Вишеград	Община Кърджали	Работен проект	2014-2016	12 000	ДБ, Структурни фондове	Цел: Намаляване на замърсяването и депонирането на отпадъци и екологосъобразно управление на отпадъците Резултат: Намаляване на обема на депонирани отпадъци и повишаване подобрени параметри на околната среда
3.	Изграждане на ПСОВ и реконструкция на водоснабдителната и канализационната мрежа в населени места с над и под 2000 е. ж.	Всички общини на Област Кърджали	-	Изготвени технически проекти Общини Кърджали и Момчилград имат изготвени технически проекти и подписани договори за финансиране	2014-2020	-	Структурни фондове, държавен и общински бюджет	- Постигане на съответствие с Директива 92/271/ЕС за пречистване на отпадъчни води от населени места. - Постигане на траен положителен ефект от предотвратяване риска за здравето на жителите чрез изграждане на ПСОВ с необходимия капацитет и степен на пречистване на отпадните води. - Привеждане на водоснабдителната и канализационната система в съответствие с изискванията за безопасност и опазване на околната среда.

Областна стратегия за развитие на област Кърджали 2014-2020 г.

ОБЛАСТ: СОЦИАЛНИ ДЕЙНОСТИ								
№	Име на проекта	Местоположение (общини, населени места)	Водеща организация	Фаза на проекта (етап на подготовка)	Дата на стартиране и приключване	Бюджет на проекта в хил. лв.	Източници на финансиране	Цели и очаквани резултати
1.	Изграждане и функциониране на центрове и комплекси за социални услуги	Област Кърджали	Община Кърджали Община Момчилград Община Крумовград Община Ардино	Идейна фаза	2014-2020	18 800 550	Структурни фондове, държавен и общински бюджет	Цел: Предоставяне на качествени социални услуги в общността, съобразени с индивидуалните потребности на ползвателите Резултат: Изградени и функциониращи центрове и комплекси за социални услуги, съобразени с нуждите на потребителите, открити нови работни места

ОБЛАСТ: ТЕРИТОРИАЛНО СЪТРУДНИЧЕСТВО								
№	Име на проекта	Местоположение (общини, населени места)	Водеща организация	Фаза на проекта (етап на подготовка)	Дата на стартиране и приключване	Бюджет на проекта в хил. лв.	Източници на финансиране	Цели и очаквани резултати

Областна стратегия за развитие на област Кърджали 2014-2020 г.

1.	Междусистемна връзка Гърция - България (IGB)	Общини Кирково, Джебел, Момчилград и Кърджали	Обект с национално значение, обявен с РМС	Проектиране	2014-2020	160 млн. евро, от които 45 млн. евро от Европейската енергийна програма за възстановяване	Европейска енергийна програма за възстановяване на ЕС/ДБ	Изградена интерконекторна газова връзка Комотини (Република Гърция) - Димитровград - Стара Загора". Свързани българска и гръцка газови системи и създадена възможност за доставки на природен газ от различни източници; Сигурност на доставките на природен газ за България и региона и диверсификация на източниците и трасетата за доставка; Избягване на бъдещо прекъсване на доставките; Бъдещи възможности за газифициране на селищата по трасето; Ефект в посока на модернизацията на енергетиката и намаляване на замърсяването и въглеродните емисии; Ефект върху понижаване на цената на природния газ в България.
2.	Експо Център Кърджали	гр.Кърджали	Областна администрация Кърджали	Проектна идея	2014-2020	4 000	ПЕТС Гърция-България	Цели: Да допринесе за общото развитие на устойчив социално-икономически трансграничен регион; Популяризиране на местни производства и създаване на нови българо-гръцки търговски контакти; Стимулиране на предприемачеството в трансграничния регион; Привличане на инвеститорски интерес в трансграничната област Резултати: Изграждане на Експо-център в област Кърджали Провеждане на българо-гръцки бизнес изложения и конференции/семинари в новоизградения Експо-център в Кърджали Създаване на интернет страница на

Областна стратегия за развитие на област Кърджали 2014-2020 г.

								Експо-центъра с информация за предстоящи събития и контакти.
3.	Железопътна линия Кърджали-Гръцка граница (по протежение на ОЕТК № 9)	Общини Кърджали, Момчилград, Джебел, Кирково	Област Кърджали	-	2014-2020	90 000	Европейски фондове	Рехабилитация на железния път, съоръженията и системите за сигнализация и телекомуникация на жп отсечката от Кърджали до Подкова. Изграждане (строителни работи, сигнализация, телекомуникации, информационни системи) на приблизително 18 км нов жп участък и въвеждане в експлоатация на жп отсечката от Подкова до Гръцка граница. Изградена инфраструктура за превозване на стоки и товари с определящо значение за подпомагане на основни отрасли на областната икономика и преносът им през граница. Повишена инвестиционна привлекателност на област Кърджали.

ПРИЛОЖЕНИЕ 2 СПИСЪК НА ТАБЛИЦИТЕ

Таблица 1 Площ на общините в областта (кв.км) към 2012 г.....	10
Таблица 2 Брой населени места, градове и села към 2011 г.	11
Таблица 3 Абсолютна минимална температура на въздуха в С°	13
Таблица 4 Абсолютна максимална температура на въздуха в С°	13
Таблица 5 Годишна сума на валежите (в л/м2).....	13
Таблица 6 Средна годишна температура на въздуха в С°	13
Таблица 7 Средна месечна и годишна скорост на вятъра.....	14
Таблица 8 Средна годишна скорост на вятъра по години.....	14
Таблица 9 Пунктове с косвено определяне на оттока на територията на област Кърджали.....	15
Таблица 10 Хидроложки характеристики за област Кърджали за периода 1936 - 2011г.....	16
Таблица 11 Данни за язовирите от каскадата	17
Таблица 12 Количество на естествените и прогнозно-експлоатационенните ресурси във водосбора на р. Арда.....	18
Таблица 13 Баланс на потреблението на подземни води по типове води (в l/s).....	19
Таблица 14 Баланс на потреблението на подземни води по поречия и в характерни пунктове (в l/s)	19
Таблица 15 Площ по общини на видовете земи в област Кърджали, 2011 г.	21
Таблица 16 Постоянно население на област Кърджали, 2004 – 2012 г.....	24
Таблица 17 Население на област Кърджали по общини.....	24
Таблица 18 Население на област Кърджали по местоживееене към 31 декември 2012 г.	25
Таблица 19 Сравнително разпределение на населението по възрастови групи към 31.12.2009 г., 31.12.2010 г. и 31.12.2011 г.	26
Таблица 20 Раждаемост и смъртност в област Кърджали по общини	28
Таблица 21 Естествено движение на населението в област Кърджали през 2006 г. (брой)	29
Таблица 22 Естествено движение на населението в област Кърджали през 2007 г. (брой)	30
Таблица 23 Естествено движение на населението в област Кърджали през 2008 г. (брой)	30
Таблица 24 Естествено движение на населението в област Кърджали през 2009 г. (брой)	30
Таблица 25 Естествено движение на населението в област Кърджали през 2010 г. (брой)	31
Таблица 26 Естествено движение на населението в област Кърджали през 2011 г. (брой)	31
Таблица 27 Коефициенти на естествения прираст на населението по години /брой/.....	32

Таблица 28 Механично движение на населението през 2006 г. по общини за област Кърджали (брой) 33	
Таблица 29 Механично движение на населението през 2007 г. по общини за област Кърджали (брой) 33	
Таблица 30 Механично движение на населението през 2008 г. по общини за област Кърджали (брой) 33	
Таблица 31 Механично движение на населението през 2009 г. по общини за област Кърджали (брой) 34	
Таблица 32 Механично движение на населението през 2010 г. по общини за област Кърджали (брой) 34	
Таблица 33 Механично движение на населението през 2011 г. по общини за област Кърджали (брой) 35	
Таблица 34 Общи условия за правене на бизнес в област Кърджали, 2011 г.	38
Таблица 35 Брутен вътрешен продукт (лева/ човек от населението, по текущи пазарни цени) за периода 2003-2011 г.	40
Таблица 36 Брой нефинансови предприятия в област Кърджали по общини и по години	40
Таблица 37 Основни показатели на нефинансовите предприятия според броя на заетите, 2011 г.	41
Таблица 38 Нетен размер на приходите от продажби на предприятията от нефинансов сектор по икономически дейности в област Кърджали (хил. лв.)	42
Таблица 39 Основни икономически показатели на нефинансовите предприятия за 2011 г. по икономически дейности.....	43
Таблица 40 Брутна добавена стойност (в милиони лева)	46
Таблица 41 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност: Селско, горско и рибно стопанство	47
Таблица 42 Пазар на земята за 2010 - 2011 г. в област Кърджали	48
Таблица 43 Средна снабденост с обработваема земя на един жител от областта – дка, и сравнена със средната за страната.....	48
Таблица 44 Брой земеделски производители в област Кърджали	49
Таблица 45 Разпределение на селскостопанския фонд, 2011 г.....	49
Таблица 46 Разпределение на селскостопанската земя по видове собственост, 2011 г.....	50
Таблица 47 Разпределение по основни видове земеделски производства в дка, 2011 г.	51
Таблица 48 Получената продукция от пролетни култури в периода 2007-2011 г.....	51
Таблица 49 Засети земеделски площи с есенници, 2007-2011 г., Областна дирекция „Земеделие“	54
Таблица 50 Напоителни полета	56
Таблица 51 Отглеждани брой животни на територията, 2009-2011г.	57
Таблица 52 Получена продукция от животни и птици, 2009-2011 г.	59
Таблица 53 Горски и селскостопански фонд на територията.....	61
Таблица 54 Регистрирани стопанства, издадени разрешителни и билети в област Кърджали за периода от 2004-2010 г.	63

Таблица 55 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност: добивна промишленост	63
Таблица 56 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност: преработваща промишленост	65
Таблица 57 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност: пр-во и разпределение на ел. и топлинна енергия и на газ. горива	67
Таблица 58 Разрешителните издадени за строеж за производство на енергия в областта до юни 2011 г.	68
Таблица 59 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност: доставяне на води, канализационни услуги, управление на отпадъци и възстановяване	70
Таблица 60 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност: строителство	72
Таблица 61 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност: търговия, ремонт на автомобили и мотоциклети	73
Таблица 62 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност: транспорт, складиране и пощи	73
Таблица 63 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност: хотели и ресторанти.....	77
Таблица 64 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност..	82
Таблица 65 Среден списъчен брой на наетите по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности.....	82
Таблица 66 Средна годишна заплата на наетите по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности.....	83
Таблица 67 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност..	83
Таблица 68 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност..	84
Таблица 69 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност..	85
Таблица 70 Основни икономически показатели на предприятия за 2011 г. по икономическа дейност..	85
Таблица 71 Съоръжения за спорт и възстановяване, източник: общини в област Кърджали.....	88
Таблица 72 Чуждестранни преки инвестиции от нефинансовия сектор за област Кърджали по общини	93
Таблица 73 Чуждестранни инвестиции по страни	95
Таблица 74 Общ доход на домакинствата /средно на домакинство/ по източници - в пари и натура, средногодишен доход в лева/	100
Таблица 75 Общ доход на домакинствата /средно на лице/ по източници - в пари и натура, средногодишен доход в лева/	100

Таблица 76 Структура на общия доход на домакинствата /по източници - в пари и натура, средногодишен доход в проценти/	101
Таблица 77 Линия на бедност /в лева/	101
Таблица 78 Относителен дял на бедните спрямо линията на бедност за областта, по пол /в проценти/	102
Таблица 79 Процент от населението живеещо с материални лишения по пол.....	102
Таблица 80 Работна сила и коефициенти на икономическа активност на населението на 15 - 64 навършени години през 2011 г.	103
Таблица 81 Годишна динамика на безработицата в област Кърджали.....	103
Таблица 82 Равнище на безработица по общини в област Кърджали (проценти)	105
Таблица 83 Регистрирани безработни лица в общините в област Кърджали през периода 2010 – 2012 г.	106
Таблица 84 Регистрирани безработни жени в област Кърджали	106
Таблица 85 Регистрирани безработни младежи в област Кърджали	109
Таблица 132 Структура на безработни в област Кърджали с основно или по-ниско образование.....	111
Таблица 87 Среден списъчен брой на наетите лица по трудово и служебно правоотношение по райони	114
Таблица 88 Среден списъчен брой на наетите лица по трудово и служебно правоотношение по райони	114
Таблица 89 Среден списъчен брой на наетите по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности.....	115
Таблица 90 Средна годишна заплата на наетите по трудово и служебно правоотношение по икономически дейности.....	116
Таблица 91 Лечебни заведения за първична медицинска и дентална извънболнична помощ по общини в Област Кърджали през 2011 г.	120
Таблица 92 Лечебни заведения за извънболнична помощ в област Кърджали през 2011 г.	120
Таблица 93 Брой на МБАЛ, ДПБ, ОДПФЗС, леглова база и използваемостта ѝ през 2011 г.....	121
Таблица 94 Национални програми и заети в тях за периода 2010 – 2012 г.....	126
Таблица 95 Социални помощи при прилагане на диференциран подход	127
Таблица 96 Семейни помощи за деца	127
Таблица 97 Месечни добавки за социална интеграция на хората с увреждане	128
Таблица 98 Брой детски градини в област Кърджали по учебни години	130
Таблица 99 Брой деца в детски градини в област Кърджали по учебни години	130

Таблица 100 Данни за училищната мрежа за учебните 2009/2010, 2010/2011, 2011/2012 и 2012/2013 години	132
Таблица 101 Данни за музеите в област Кърджали за периода 2007 – 2011 г.....	140
Таблица 102 Дължина на пътната мрежа по класове пътища и общини към 31.12.2012 г.....	147
Таблица 103 Пътища с повече от две ленти в област Кърджали	148
Таблица 104 Републиканската пътна мрежа според вида на настилка в област Кърджали	149
Таблица 105 Състояние на настилка на републиканската пътна мрежа в обл. Кърджали	149
Таблица 106 Сравнителна таблица за състоянието на настилка на пътната мрежа в %.....	150
Таблица 107 Обща дължина на пътната мрежа на територията на област Кърджали към 31.12.2012 г.	150
Таблица 108 Състояние на пътната настилка по общини към 31.12.2012г.....	151
Таблица 109 Състояние на пътната настилка (само за пътищата с настилка) по общини към 31.12.2012 г.	152
Таблица 110 Гъстота на общинската пътна мрежа по общини към 31.12.2012г.....	154
Таблица 111 Потребление на електроенергия в област Кърджали за периода 2009-2012 г. (kWh)	156
Таблица 112 Пощенски станции, пощенски агентства и офиси през 2012 г.	160
Таблица 113 Обслужвани общини от “Вик” ООД, гр. Кърджали	161
Таблица 114 Потребители, ползващи услугите на “Вик” ООД, гр. Кърджали	162
Таблица 115 Качество на питейната вода.....	165
Таблица 116 <i>Водоснабдителни системи водоснабдени селища</i>	165
Таблица 117 Дължина и вид на тръбите за услугата доставка на вода.....	166
Таблица 118 Водопроводни отклонения и потребители по общини.....	166
Таблица 119 Канализационна мрежа – диаметри и дължина.....	169
Таблица 120 Ниво на ФПЧ10 в атмосферния въздух на гр. Кърджали за периода 2009-2012г.	172
Таблица 121 Средногодишните концентрации за оловни аерозоли в атмосферния въздух на гр. Кърджали за периода 2009-2012г.	173
Таблица 122 Средногодишните концентрации за кадмий в атмосферния въздух на гр. Кърджали за периода 2009-2012г.	173
Таблица 123 Регистрирани стойности за арсен през 2009г., 2010г., 2011 и 2012г. в атмосферния въздух на гр.Кърджали	174
Таблица 124 Зони за защита на водите на територията на област Кърджали, обявени по Натура 2000 във връзка с Директивата за птиците и съответните водни тела в тези зони	177
Таблица 125 Списък на защитените територии в област Кърджали	178

Таблица 126 Защитени зони за опазване на дивите птици и за опазване на местобитанията.....	181
Таблица 127 Разпределение на финансовите ресурси по приоритети 2014-2020 г.	216
Таблица 128 Индикативно разпределение на необходимите ресурси по източници на финансиране 2014-2020- млн. лв.	220
Таблица 130 Изпълнение на показателите от страна на общините на област Кърджали.	224
Таблица 131 Общи количествени индикатори - принос към стратегия Европа 2020	229
Таблица 132 Специфични количествени индикатори.....	230

ПРИЛОЖЕНИЕ СПИСЪК НА ГРАФИКИТЕ

Графика 1 Площ на общините в областта (кв.км) към 2012 г.....	10
Графика 2 Разпределение на вятъра.....	14
Графика 3 Население на област Кърджали по общини и години	25
Графика 4 Раждаемост и смъртност по общини към 2011 г.....	28
Графика 5 Естествен прираст по общини по години (брой)	32
Графика 6 Относителни дялове на областите в БВП на Южен централен район, 2009 г., Източник НСИ...0	
Графика 7 БВП на човек, лв. (2009), Източник НСИ	0
Графика 8 Разпределение на секторите по административни области, 2009 г, Източник НСИ.....	46
Графика 9 Получена продукция от пролетници, 2007-2011 г., Областна дирекция „Земеделие“	54
Графика 10 Динамика на засети земеделски площи с есенници, 2007-2011 г.....	55
Графика 11 Брой животни през 2009, 2010 и 2011 г., Областна дирекция „Земеделие“	58
Графика 12 Количество реализирани животни, 2009-2011 г., Областна дирекция „Земеделие“	0
Графика 13 Разпределение на собствеността в ВиК доставчик за областта	71
Графика 14 Средства и места за настаняване в област Кърджали, 2008-2011 г., МИЕТ	78
Графика 15 Легла за настаняване в област Кърджали, 2008-2011 г., МИЕТ	79
Графика 16 Динамика нощувки в област Кърджали, 2008-2011 г., НСИ	79
Графика 17 Динамика брой нощувки за българи и чужденци, 2008-2011, НСИ	80
Графика 18 Пренощували лица в област Кърджали, 2008-2011 г., НСИ.....	80
Графика 19 Структура на общия доход на домакинствата по източници / за област Кърджали/, %	101
Графика 20 Динамика на броя на безработните в област Кърджали по месеци през 2012 г. (в проценти и брой).....	104
Графика 21 Процент на безработните по общини в област Кърджали.....	105

Областна стратегия за развитие на област Кърджали 2014-2020 г.

Графика 22 Брой и процент на регистрираните безработни жени по общини в област Кърджали.....	0
Графика 24 Разпределение на безработните лица по признака възраст	0
Графика 23 Регистрирани безработни мъже/жени в бюрата по труда по общини в област Кърджали.....	0
Графика 25 Дял на регистрираните безработни младежи до 29 годишна възраст в област Кърджали.	110
Графика 26 Професионалната структура на безработните в област Кърджали през 2012 г.	0
Графика 27 Дял на безработни лица с основно и по-ниско образование в област Кърджали.....	0
Графика 28 Разпределение на безработните лица по признака образование	0
Графика 29 Дял на безработните с регистрация над 1 година по общини в област Кърджали през 2012 г.	0
Графика 30 Разпределение на смъртността в област Кърджали по общини за 2011 г.....	117
Графика 31 Общо потребление на електроенергия в област Кърджали за периода 2009-2012 г.	156
Графика 32 Достъп на домакинствата до Интернет, 2011 г.	160
Графика 33 Сравнителна таблица за изразходваната електроенергия в хил. kWh общо за „Вик“ ООД Кърджали за периода 2000-2011 г.....	168

Разработването на Областната стратегия за развитие на област Кърджали 2014-2020 г. е осъществено по Заповед № РД-09-З от 07.01.2013 г. на Областния управител на Област с административен център гр.Кърджали.

Областната стратегия за развитие на област Кърджали 2014-2020 г. е приета с Решение № 03 от 27.09.2013 г. на Областния съвет за развитие на област Кърджали.

Областният съвет за развитие на област Кърджали изказва благодарността си на всички кметове на общини, ръководители на ведомства, организации и фирми, предоставили информация и взели участие в изготвянето на този документ със своите идеи, проекти и програми, и на експертната помощ на консултанска фирма „Юропиън Дивелъпмънт Консултинг“ ЕООД - София.

гр. Кърджали, м. септември 2013 година